

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીરાશ્નિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૪૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ અંપૂર્ણ રૂપાલ

વિષય તથા - ૧૫૮ નિઃશ્ચય

તાજ વિરુદ્ધ

મીં બાળગંધાર તીલકવાળો મુકરદમો.

શુક્રવાર તા. ૨૫ મી જુન સને ૧૯૦૮.

કેસરીના અધીપતી મીં બાળમ-
ગાંધર તીલકનું કેદ પકડાણું.
મુ'અઇમાં તેમની થયલી ધરપકડ.

પના ખાતે જાણીતા એક્સ્ટ્રીમીસ્ટ પત્રના અધીપતી અને મરાઠી લેખક તેમજ એક્સ્ટ્રીમી-
સ્ટ રાજ્યદવારી આગેવાન મીં બાળગંધાર તીલક બી. એ. એલ એલ. બી. ને તેઓના તાશરે ૨૦ હજાર ઉપર કોપીનો બહોલો ફેલાવો મેલાં 'કશરી' પત્રમાં કેટલાંક વાંચાભર્યા રાજ્યદારી લખાણ કરવા માટે હીંદી ફોજદાર કાયદાની ૧૨૪ મી એ અને ૧૫૩ મી એ. કલમની રૂએ મુ'અઇના વડા પ્રેસીડંસી મેજસ્ટ્રેટ મીં એસટને આગે પાછલા પહોરે મુ'અઇ સરકાર તરફથી સરકારી ઓરીએટલ ત્રાન્સલેટર સહદમીયાં સહદ સમસુદીન કાદરીની ફરમાસથી કાઢેલાં વોરંટની રૂએ રાતના સાડા છ વાગતે મારકેટ આગળ આવેલી સીતારામ બી. લડી'સમાં આવેલાં "સરદાર આશ્રમ" માંથી કેદ પકડવામાં આવ્યા હતા.

વડા પ્રેસીડંસી મેજસ્ટ્રેટ મીં એસટને મીં તીલકને પકડવાનું જે વોરંટ આપ્યું હતું તે વોરંટ બંનવવા માટે છુપી પોલીસના વડા સુપ્રીન્ટેન્ડંટ મીં સ્લોન, અને ૪ સબ ઇન્સપેક્ટરો મીં પેટીગર અને મીં મહમદ હુસેન સીત મધેનાં સરદાર આશ્રમમાં રાતના ૧૫૫ હતા, જે વેળાએ મીં તીલક જે

ઉપર બેઠા હતા અને તેઓ નજદીક "કાળી" પત્રના અધિપતી મીં શીવરામ મહાદેવ પ્રાંજભે એમ. એ અને બીજા છ આલજી ગૃહસ્થો બેઠેલા હતા. મીં સ્લોને મીં તીલકને વોરંટની બાબતથી માહિતગાર કરનાં મીં તીલકે તુરતજ આ વોરંટે તાબે થઈ પોલીસ અમલદાર સાથે આવવા કબુલ થયા હતા. એ પછી મીં સ્લોન એક ભાડૂતી ગાડીમાં બેસાડી નજદીક આવેલી રહેનેડ પોલીસ ચોકીમાં લઈ ગયા હતા અને આખી રાત તેઓને એ પોલીસ કોર્ટન બાંયરામાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ વખતે પોલીસ કોર્ટની ચોકી નજદીક કેપ્ટુરી પોલીસ કમીસનર મીં શીલીપ્સ હાજર થયા હતા. ઇન્ટર-કટર મીં ગામડિયે આ વખતે ઘટોત બંદોબસ્ત પોલીસ કોર્ટમાં જળગ્યો હતો અને આખી રાત તેમજ મજબુત પોલીસ બંદોબસ્ત કોર્ટનાં મકાનમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

શુક્રવાર તા. ૨૬ મી જુન સને ૧૯૦૮

મીં બોવન સાલીસીટર અને મીં દાવર
બેરીસ્ટર વચ્ચે કાયદાની તકરાર.

સરકાર સામે મેલાયલો ગંલીર બોહતાન.

મીં તીલકનો સરકાર સાથેનો
માનવંત સંબંધ.

આજ રોજે ૧૧ વાગતે મીં તીલકને વડા પ્રેસીડંસી મેજસ્ટ્રેટ મીં એસટન સનમુખ વલા કરવામાં આવ્યા હતા સરકાર તરફ

થી પળથીકે પ્રોત્સાહકપુર મીઠો ભોવન હાજર થયા હતા, જ્યારે અરોપીનો બચાવ મેજસ્ટ્રેસ એસ. એમ દીક્ષીત અને મીઠો એડવોકેટ વકાલોની ફરમાશથી મીઠો બાંહગીર દીનશાહ દાવર સાથે મીઠો બેપટ્રીસ્ટ બેરીસ્ટરે કીધો હતો.

આ મુકદ્દમા સાંભળવાને ધારાના હિમાયતીઓ અને લોકાધી કોરટ મીકાર થઇ ગઈ હતી હાજર રહેલાઓમાં મરાઠાઓનો મોટો ભાગ જણીતો હતો.

મીઠો તીલક પુર સફેદ સાદા સ્વદેશી પોષાકમાં હાજર થયા હતા અને તેઓને માથે લાલ સોનેરી છેડા સાથની કીમતી પાઘડી અને પગમાં સાધારણ જોડા હતા.

કોરટ ભરચક થઈ.

તેનીસે મજબુત દેખરેખ રાખી હતી અને કોરટના આગલા સીવાય સઘળા દરવાજા બંધ કરવામાં આવ્યા હતા. ધીમે ધીમે લોકોની લાંબા વધી પડી હતી, જેથી કોરટનું મકાન મીકાર થયા હિંપરાંત ધણાક લોકોને જિભા રહેવા ની ફરજ પડી હતી.

“આપણા દેશનો દુર્દય”

મીઠો બાળગંધાધર તીલક સામે તેઓના ગમ તાઠો ૧૨મી મે ૧૯૦૮ના “કેસરી”ના અંકમાં “આપણા દેશનો દુર્દય” એવાં મથાળાં હેઠળ કહેવાતું રાજદરોહી અને શીતુરી લખાણ કરવાનો અને તેમ કરી હિંદમાં કાયદાસર સ્થપાયેલી સરકાર સામે ધીકાર ફેલાવવાનો અને પ્રજા તેમજ સરકાર વચ્ચે કડવી અને દુસ્મનાઈ ભરી લાગણી ફેલાવવાનો અથવા તેમ કરવાની કોશિશ કરવાનો આરોપ મેલાયો છે. તકરારી લખાણ નીચેની સ્તલખખનું મરાઠીમાં છે.

“દેશનું દુરદર્શન.”

“સ્વભાવથીજ ગરીબ અને શાંતતાપ્રીય હિન્દુસ્તાન દેશ યુરોપના રશીઆની સ્થિતિએ પહોંચવા લાગ્યો છે તે દેખીને કાંઇને પણ અસ્વસ્થતા અને દુઃખ થયા વગર રહેશે નહીં. તેમાં મુઝફ્ફરપોરમાં બે નીરપરાધી ગેરી સ્ત્રીઓ બોંબ ગોળાની ભોમ થઈ પડી તેથી તો વળી ધણાને

બંડખોર પેશના લોકો માટે બહુજ તીર છુટશે એ નીરવીવાદ વાત છે. આવા પ્રકારના બાબતો યુરોપમાંના રશીઆમાં બનેલી છે અને હજી પણ બને છે જે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વાત છે, પણ હિન્દુસ્તાનનું રાજકીય પ્રકરણ આ બધ પહોંચશે. અમારા ગેરાર અધીકારીઓને (bureaucracy) દક અને દુરામલ, સ્વદેશોત્કર્ષ માટે સહન કરનારા તરણોને પુણી નાં ઉમેદ કરીને બંડખોરના માર્ગમાં આટલા જલદી પ્રવરતાવશે એવું અમને લાગતું નહોતું, પણ ઈશ્વરના ધરનો નીયમ કાંઈ જુદોજ છે, મુઝફ્ફરપુરમાં જે બોંબ ગોળો ઉરાડવામાં આવ્યો તે કોઈ પણ વ્યક્તી માટેના દેવેવધી અગર એકદમ બદમાશ માથાફરેલનાં કતંગથી થવા પામ્યું હોય એવું સદરહુ બાબતમાં પકડાયલા લોકોની જુબાની ઉપરથી દેખાત શકતું નથી. મીઠો ક્રોગસ ફર્ડના બદલે મીઠો કેનડીના ધરની બે નીરઅપરાધી સ્ત્રીઓનો ભોગ આપ્યો તે માટે ખુદ બોંબ ફેંકનાર દે, જુદીરામને પણ માફ લાગ્યું છે તે પછી બીજાઓ માટે તો શું લખવું? જે તરજા અદરથે એક ગુપ્ત મંડળી સ્થાપીને આ કા ઉપાડ્યું તેનાથી આવા અધોર કનયથી ઇંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય આ દેશમાંથી નાશુદ કરી શકાશે નહીં, એ પુરણુ પછે તેની ગતણમાં હતું એવું તેની પોતાની જુબાની ઉપરથી સીધ થાય છે. આ જ એકદમ ગુપ્ત મંડળી નીકળી તેટલાથી જુલમી અધીકારી વરગનો નાશ થશે એવું પકડાયલા માણસોમાંથી કાંઈએ પણ કહ્યું નથી. કેટલાંક એંગલો ઇન્ડિયન વર્તમાન પત્રકારોએ “સો બંદુકો અથવા દસ પાંચ બોંબ ગોળા કરવાથી ઇંગ્રેજ રાજ વગલ છે કે શું?” એવા ઉચ્છાલપણથી પ્રશ્ન કરીને આ તરણોની મશ્કરી કરી છે. પણ સદરહુ પત્રકારોને અમારી નમ્ર વીનંતી છે કે આ કાંઈ મશ્કરીનો પ્રસંગ નથી. તે તરણુ અદરથે જે આવી કરનારાઓ છે તે કાંઈ ચોર વર્ગ માંહેલા નથી. જો તેણે આમણ તેઓએ હમણાના જેવો જ જવાબ પણ કીધો નહોતો. બંગાલના

ભોલું રૂપે કાવતરું રચીઆના બંધખોર લોકો
પણે અધીકારીઓના ચુપ્ત થીન કરવા માટે
તે હોય તો પણ તે સ્વાર્થ માટે નહીં, પણ
નીચ-ગ્રીત અને બહાદય ગોરા અધીકારી વર્ગ
એકઠથી સત્તાથી ઉત્પન્ન થયેલા સંતાપથી
થયેલ છે એ તેઓએ આપેલી ભુખાની ઉપરથી
રુપરૂ જણાઇ આવે છે, રશીયામાં (નીહીલીસ્ટ)
લોકના વારંવાર જે હુલ્લડો અને બંડો થાય છે
તે એવાજ કારણ માટેજ થાય છે તે સર્વની જ
ભુખા છે અને આવી દ્રષ્ટીથી જોઇએ એટલે સ્વ
દેશી અધીકારી વર્ગના ભુલમથી રશીયામાં જે
સ્થિતી થઇ છે તેવીજ પરદેશી અધિકારીઓના
ભુલમથી હિંદુસ્તાનમાં થવાની હવે શરૂઆત થઇ
છે, એમ કહ્યા વગર ચાલતું નથી. ઇંગ્લેન્ડ સરકાર
નું સામર્થ્ય રશીયન સરકાર પ્રમાણે બહુ મોટું
અને અમર્યાદીત છે, એ વાતની કાંઇને પણ ખ-
બર નથી, એમ નથી, પણ મનુષ્ય માતની સહ-
નશીલતાની પણ કંઈ હદ હોય છે, એ અનીય-
ગ્રીત સત્તા ચલાવવાવાળા રાજકરતાએ હમેશાં લક્ષ
માં રાખવું નેમ્મએ કે બંગલગ થયો ત્યારથી
બંગાળી લોકોનાં મન અતિ ક્રુદ્ધ થયેલા
હોવાથી ભાગલા કાયદા સર રીતથી રદ
કરાવવા માટેના તેઓના સરવે પ્રયત્નો નીષ્ફ-
ળ થયા અને પંડિત મોરલી અથવા
હવે લોરડ મોરલીએ પણ તે ભાગલાઓને
માટે દુર લક્ષ કર્યું, જે જગતહર છે. આવી
સ્થિતીમાં બંગાળના થોડા લોકોના માથા ફરી
જવાથી તેઓએ અત્યાચારમાં પ્રવર્તન થવું જો-
વું અધીકારમંદથી મસ્ત થયેલાં ગોરા અધીકારી-
ઓ શીવાય આ જગતમાં બીજા કોઇને પણ
જાગનાર નથી. ધરમાં પુરેલાં બીજાડાને પણ
પુરનારના સામે દોડી જઇને મારવાનો પ્રયત્ન
કરવો પડે છે એવો અનુભવ છે તો પછી બં-
ગાળી લોક ગમે તેવા નીચજ માની લેવામાં
આવેલા હોય તોપણ તે માણસો છે અને બીજા
નુબ્ય પ્રમાણેજ તેના મનોવીકાર પ્રસંગાનુસાર
વિ. અને સઉમય બની શકે છે; એવું અધી-
કારી વર્ગને મનમાં રાખવાની જરૂર નહોતી. શું ?

હિંદુસ્તાન દેશ આજ લગી વસ્તુ થયાં પ્રદેશી
રાજતા અમલ નીચે હોવાથી હિંદુ લોકોના
શરીરનું નેજ અને આવેશ કમી થઇ ગયો છે
ખરો, પણ ગમે તેમ થાય તોપણ આ સંતાપ
નષ્ટ થવો સંભવીત નથી. વયોરુદ્ધ અને
વજનદાર આગેવાનોના અનુભવથી અથવા
વીચારથી આ સંતાપ કેટલી હદ સુધી કાયમ
રાખતા આવડશે પણ દેશના બધા લોકોથી
પોતાનો આવેશ, સંતાપ અથવા ચીડ એવી
રીતે હદમાં હમેશાં રાખી શકાશે નહીં. કીબ્લુના.
આવી રીતે આ સંતાપ જે દેશમાં સદાય વીવ-
ક્ષીત હદમાં રહી શકે છે તે દેશના લોકોના નસીબે
અલદેવ કાયમની ગુલામગીરી લખેલી છે એ-
વું કહેવાને કાંઈ જાનની હરકત નથી. અમારા
રાજકરતાઓને આનું તત્વ ખબર નથી એમ
નથી. ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય આ દેશમાં પારકું અને પ-
રધર્મી છે એ ધ્યાનમાં રાખીનેજ ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય
પધતીનું ધોરણ ઇંગ્લેન્ડ મુતસદીઓએ કરાવેલ છે.
એક દેશે બીજા દેશ ઉપર રાજ્ય કરવામાં સ્વા-
ર્થ એજ રાજ્યકરતાનો પ્રધાન હેતુ હોય છે,
પણ તે હદમાં રાખેલો હોય છે, મુતસદીપણ
તે એજ અને આનેજ કેટલાક ઇંગ્લેન્ડ ગ્રંથકા-
રોએ ઉદાત સ્વાર્થ (Enlightened self-
interest) એવું નામ દીધું છે. હિંદુસ્તાન
દેશમાંનું ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય એજ તત્વ ઉપર ચાલે-
લું છે, પણ તેમાં જે મોટી ભુલ થાય છે તે
એછે કે પ્રજાની અથવા પ્રજાના આગેવાનોની
સલાહ કે મત ઇંગ્લેન્ડ અધીકારી વર્ગ અમ રા
રાજ્ય કારભારમાં બીલકુલ લેતો નથી. પ્રજાનું
હિત શેમાં છે એ દરાવવાનો સર્વ ઇચ્છા ગોરા
અધીકારીઓએ પોતાના હાથમાં રાખેલો છે અને
તેઓને તેનો એવો ગુમાન છે કે અમે અમારા
શહાણુપણથી અથવા અતી સ્વાર્થ ભુધ્ધીથી
જે જે કાંઈ કરીએ અથવા જે જે ધોરણ રા-
ખીએ તેજ પ્રમાણે હિંદુસ્તાનના લોકોએ તકરાર
વગર અંગીકાર કરીને અમને દુવા દેવી નેમ્મએ.
પરંતુ પાશ્ચાતીમાત્ર શીક્ષણના પ્રસારથી આ
સ્થિતી રહેવી હવે અશક્ય છે. રાજ્યકરતાનો

સ્વરાજ્ય ગમે તેટલો હોય છે તે પણ હીંદુસ્તાન દેશનું તેથી કરીને નુકસાન છે અને આ નુકસાન અટકાવવામા ગોરા અધીકારી વર્ગના હાથમાંની તે સત્તા હળવે હળવે અમારા હાથમાં આવવી જોઇએ શીવાય આલે તેમ નથી એવી સમજણ આજકાલ ધણા હીંદીવાનોની થઇ જવા પામી છે આવા પ્રકારની સમજણથી પરીણામે રાજ કરતા અધીકારી વર્ગને નુકસાન હોવાથી સદરહુ સમજ ઉત્પન્ન કરનારા લેખ, વ્યાખ્યાનો કે અન્ય સાધનો તદ્દન ઉપેડી નાખવાનો અહીંના ગોરા અધીકાર વર્ગે ઉત્સુક થયેલો છે. રાજ કારભારનું સર્વ ગાડું કેવળ તેઓના મત ઉપર હાંકતું રાખ્યું હોત અને સભા પ્રતીબંધ કાયદા પ્રમાણે આજ સુધીમાં અનેક જુલમી કાયદાઓ થયા હોત તો હીંદુસ્તાન પણ રશીઆ બની ગયું હોત, પરંતુ ઇતીહાસનો અનુભવ વીલાયતનું પ્રજા પક્ષીય લોકમત અને જાપાન જેવા પઊરવાતય રાષ્ટ્રના અબ્યુદયથી એશીયાખંડમાં થયેલી જગજગીએ અમારા ગોરા અધીકારી વર્ગના આદરણી અમલમાં કેટલી અસચુ નાખેલી છે તથા પી ઉત્તરોત્તર સ્વરાજ્યનો હક મળવાની લોકોની ઇચ્છા પ્રમાણે જો તમોને હળવે હળવે હક મળતા જશે નહીં તો પ્રજામાંના કેટલાક લોકો સંતાપથી દુઃખીત થઈને સારાસારનો વીચાર ન કરતા ઘેર કંતય તરફ પ્રવ્રત થવા વીના રહેનાર નથી ખુદ નાં જોખલેએ વરીશટ કાયદા કાઉનસીલ આગળ આપેલા એક ભાષણમાં આવાજ પ્રકારની એક પ્રશારત વાઇસરાયની સમક્ષ અમારી સરકારને કીધેલી હતી અને લાલા લજપતરાયને વગર ચાકસીએ કાળે પાણીએ મોકલી સભા બંધીના જાહેરનામા બ્યારે બહાર પાડ્યાં ત્યારેજ અમારા પ્રમાણે બીજા દેશી વર્તમાનપત્રકારોએ સરકારને એમ સ્પષ્ટ જાહેર કર્યું હતું કે સરકાર જો આ પ્રમાણે જુલમી રશીઅન રાજપદ્ધતીનો અંગીકાર કરશે તો હીંદુસ્તાનની પ્રજાને પણ રશીઅન પ્રજાનું કેટલેક અંશે અનુકરણ કરવાની ફરજ પડશે! “જ્યાં પી રોપીએ તેવા પાકે ઉતરે છે,” તે કહેવત સુપ્રસીધ છે. અમને ગમશે તેવા જુલમો અમે કરીશું અમને ગમશે

તેને ચાકસી કરવા વગર કાળા પાણીએ મોકલું, અમને ગમશે તે પ્રમાણેના ભગલા કરે અમને ગમશે તો સભા બંધ કરશું અને અમને ગમશે તેઓ ઉપર રાજદાહના કેસો કરી તુરંગમાં મોકલશું. તમે માત્ર આ બધી વાં મુઝા રહીને સહન કરજો, પણ તમારા સંતાપો અને આવેશોને હદની બહાર જવા દેશો નહીં. એવું રાજકર્તાએ પોતાની પ્રજાને કહેવા નીકળવું એટલે સામાન્ય મનુષ્ય સ્વભાવની પોતાને ઝાળખ નથી એવું લોકોને પ્રદરશીત કરવું એ વું થાય છે. મુઝફ્ફર ખાન ઉપર લખતાં એ ગલો-ઈન્ડીયન પત્રકારોએ આવી મોટી જુલક રેલી છે. અંગ્રેજ અધીકારી વર્ગના ત્રાસદાયક વર્ણન ઉપર અથવા શીરજીરપણા ઉપર કડક ટીકા કરનારા હીંદી આગેવાનોના લેખોથી અથવા લખાણથીજ હાલની ભયંકર સ્થિતી થવા પામી છે. આવા તોહમતો તેઓએ સદરહુ આગેવાનો ઉપર મુક્યાં છે, અને વધુ એવી ભલામણ કરી છે કે આગેવાનોના ભાષણો અને લેખો ઉપર અથવા હીલચાલ ઉપર આપણી સરકારે વધુ સખત બંધન જોઈએ. અમારા મત પ્રમાણે આ સુચના કેવળ થેલા પણાની છે. અતીશય વરસાદ પડવાથી નદીમાં આવેલી પુરને લીધે નદી નો આંધા ધસાઇ પડવા માટેનો હોપ પુરને માથે ન ચઢાવતા જે પ્રમાણે વરસાદને આપવો જોઈએ તે પ્રમાણે બેદરકાર અને અનીયંત્રીત અધીકારી વરજના જુલમી કૃત્યોથી જે અસંતોસ અને સંતાંપ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી પ્રજામાં કોમક કે કાણે કાયદાની મરીયાદનું ઉલ્લંઘન થાય તો તે નો હોપ અનીયંત્રીત અધીકારી વર્ગની રાજ્ય પદ્ધતી ઉપર મુકવો જોઈએ. કોઈ પણ મનુષ્ય પોતે પોતાની સ્થિતિ જોઈ શકે તો નથી તે ખરું છે. પશ્ચીમી સાથે ફરનારા કરોડો લોકોને પે તે નથી ફરતા પણ જગન ફરે છે, એવું લાગે છે. પણ જાણકારોએ આવા ભરમમા ન પડત કોઈ પણ વાતોનું ખરું કારણ શોધી કહાડવા ન રહે પોતાનું લક્ષ પહોંચાડવું જોઈએ. નકાર સાપસાપ કરીને દોરી ઉપર તાડન કરતા એસમાં કાંઈપણ ફાયદો નથી.

હી દુસ્તાનમાંના અનીય ત્રીતે ગેરા અધીકારી
ગેની સત્તા હવે દહાડે દહાડે લોકોને અસહ
યતી ચાલી છે. આ સત્તા અધીકારી વર્ગ
પાસ ન રહેતાં પ્રજાના પ્રતિનિધીઓના હાથ-
માં આવે તેવા પ્રયત્ન હી દુસ્તાનના સર્વ વીચાર-
ી પુરોષ કરી રહ્યા છે. કેટલાકોને એમ લાગે
છે કે આવા મદાંધ અધીકારી વર્ગની વીનવણી
કરી તે અથવા તેઓની ઉપર દેખરેખ રાખ-
નારી જે વીલાયત સરકાર છે તેને અરજ
કરીને મેળવી શકાશે. ખીજા કેટલાકોને આ
વાત અસંભવીત લાગતી હોવાથી નાક પકડ્યા
વગર મોઢું ઉઘડતું નથી. એ કહેવત મુજબ હાલ-
ના રાજકર્તાના ગાડાને કોઇ પણ ટેકાણે ધાંચ
આપ્યા વગર પોતાનો ઈષ્ટ હેતુ પાર પડનાર
નથી એવું તેઓના મનમાં લાગ્યું છે જે જોઇ
તું હોય તે સ્પષ્ટ રીતે માગી લેવું અને અડ-
ચણા નાંખવાનો માર્ગ હાથ ધરીને તે પ્રાપ્ત કરી
લેવું એવું આ પક્ષનું કહેવું છે. પણ દેશમાંના
ત્રીસ કરોડમાંથી એક પણ પુરોષ આ રાજ્યપદ-
તીથી ઉત્પન્ન થતા સંતાપના અથવા આવેશના ઉ-
ભરાથી ઉપરના બે મારગોની પેલી બાજુએ જવું
નહી એવું કહેવું એટલે હી દુસ્તાનમાંના ત્રીશક
રોડ લોકોના સંતાપ અને આવેશ સદૃશ અમુક
ઠીઠીની અંદર રહેવો જોઇએ એવું કહેવા જેવું
થાય છે, અને સર્વ દેશમાં આવી દદા બાંધવાની
આવશ્યકતા થશે. ઉનાળામાં સૂર્ય નારાયણ મ-
ધ્યાન કાળે આવે ત્યારે સારવાડમાંના રૂક્ષ પ્રદેશ
દારજીર્ણિય અથવા સીમલા તરફના પ્રદેશ જેટલો
જ દાંડા રહેવો જોઇએ એવી જે કોઇ પણ
ઇચ્છા કરે કોઈવા પ્રયત્ન કરે તે જેવી રીતે વ્યથે
થાય તેવીજ રીતે લોકોને અગ્રીય થઈ પડે એવી
રાજ્ય પદ્ધતીથી પ્રજાના મનમાં ઉત્પન્ન થએલો
સંતાપ અને આવેશ અમુક એક દહનીજ
અંદરજ હમેશાંને માટે સર્વ સ્થળે રહેવો જોઇએ
એવી ઇચ્છા કરવી કે પ્રયત્ન કરવો એ વ્યર્થ
છે. મુઝરપુરના બોંબ ગોળાના પ્રકરણ ઉપરથી
અને તેમાં સપડાયેલાં ત્રણ ગ્રહસ્થોની જુબાની
ઉપરથી જે અમારા રાજકર્તાએ કાંઈ પણ બોધ

લેવો હોય તો તે એજ છે અને અમે કરી
કરીને આજ વાત તેઓના કાને નાંખવાની
નમ્રપણે પરવાનગી થઇએ છીએ, અમને ખબર છે
કે મુઝરપુરમાં થવા પામેલા પ્રકારનું અનર્થ અમારી
સરકારથી ઉત્પન્ન પધારણ કરીને સખ્તાઇથી તા-
બડતોય બંધ કરી શકાશે પણ શાંતતા રાખવાને
આવા ઉપાયોની હાલમાં જે જરૂર હોય તોપણ
તેથી ગુસ્સાનું મુળ કાઢપણ રીતે નીરમુળ થ-
વાનું નથી, અને શરીરનો રોગ ન્યાં સુધી
નીરમુળ થયો નથી ત્યાં સુધી એક ટેકાણાનું
ગુમકું કાપી નાંખીએ તો પણ ખીજે ટેકાણે
તે ફરીથી ઉદભવનાર નથી એવી ગેરંટી કોઇથી
પણ આપી શકાવાની નથી. હી દુસ્તાન સરખા
ગરીબ અને કેવળ રાજ્યનીષ્ટ અને ધૈર્યમંથી
પરાંગમુખ રહેલા દેશમાં આવા દીવસો આવે
એ પ્રજા અને રાજા એ બેઉના મોટા દુરદૃષ્ટ
છે. દેશમાં શાંતા રાખવાની જેઓ ઉપર જ-
વાબદારી છે તેઓએ આવા પ્રકારના અનર્થ
થાય કે તાબડોતોપ બંધ કરવા જોઇએ તે માટે
કોઇનો પણ મનબદ્ધ નથી પણ આવા ભયંકર
અનર્થની પુનરાવૃત્તિ ન થવા માટેનાં ઇલાજ
કરવા જોઇએ તે માત્ર દુરદર્શિપણથી અને
વીચારોથી કરવા જોઇએ. હી દુસ્તાનની રાજ્ય
પદ્ધતી પ્રજાને અગ્રીય થઇ પડેલી છે, એટલું
જ નહીં પણ સદરહું રાજ્ય પદ્ધતીમાં સુધારણા
થાય તે માટે લોકોએ અનેક વખતે કરેલી બી-
નાંતી અમાન્ય થવાથી કેટલાક સુશીક્ષીત લોક
પણ સંતાપના ઉભરામાં દેહબાન વીસરી જઇને
ભયંકર કૃત્યો કરવાને પ્રવૃત્ત થવા લાગ્યા છે.
એ હવે ખુલ્લું થયું છે. રાષ્ટ્રના સમગ્રાત અ-
થવા વીચારી પુરોષોને આવા પ્રકારનું આતતાઇ
પણ ઠીક લાગશે નહીં. કોંબહુના. આવા પ્રકાર
ના આતતાઇ પણથી જુલમનો પ્રતીકાર ન
થતાં કેટલોક વખત સુધી જુલમ થ-
વાનો પણ સંભવ છે. પણ રૂશીઆના
ઇતિહાસ તરફ નજર કરીએ છીએ તો એમ જ
જણાય છે કે આવા પ્રકારનો અત્યાચાર અથવા
આતતાઇપણ લોકો ઉપર અધીકારીક જુલમ

કરવાથી કાંઈ બંધ થતા નથી. રાજકીય હક કે પાલન કરવા માટે લાંબા સમય સુધી ખટપટ પણ થાતપણે, ધીમેપણે, અને રીતીસરની સતંદરી રીતીથી કરવી જોઈએ છીએ તે ખરું છે! પણ આવી ખટપટ ચાલતી હોય તે દરમ્યાન સમાજમાંથી કોઈપણ માણસ ઉઠકળે થશે નહીં એવી જોખમદારી ન લેવાથી રાજકીય હક માટે ખટપટ કરનારા સર્વ લોક રાજ્યદ્રોહી છે એવું કહેવું સયુક્તીક કેમ થઈ શકશે એ અગને સમજાતું નથી. શોકથી અંતઃકરણ અતીશય સંતૃપ્ત થાય ત્યારે મનુષ્યની આંખોમાંથી એકાદ આંસુ પણ પડતું ન જોઈએ એવો પ્રતીતિ બંધ નાખવો જે પ્રમાણે દુરઘટ છે. તે પ્રમાણે હિંદુસ્તાન ઉપર બળજબરીથી અગ્નિ શીરોનેરપણીથી રાજ્ય કરનારી અનીયત્રીત રાજ્યપદ્ધતી લોકોને એટલીજ અસહ્ય થાય કે જેથી કરીને કોઈપણ માણસ સંતાપી અત્યાચારમાં પ્રવૃત્ત ન થાય એવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે. કેટલીક થોડી વ્યક્તિ શીવાય દેશમાં તો સુશીક્ષીત અને અશીક્ષીત વર્ગ હજી સુધી કાયદેસર અથવા સતંદરી મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવાને પ્રવૃત્ત થયો નથી. (૧) કીંબદ્ધની એવી ઇચ્છા પણ તેઓનાં મનમાં ઉદભવી નથી એમ કહેવું તોપણ ચાલશે. આવી સ્થિતિમાં મુઝફરપુરના ભયંકર પ્રકરણની જવાબદારી આ વર્ગે ઉપર નાંખવી એટલે તેઓના દુઃખ ઉપર કામ દેવા જેવું છે. વીસમી સદીની શાણી સરકારને આ વાત સમજતી નથી એવું નથી પણ અનીયત્રીત સત્તાના મદ અને સ્વગતી એનો કાયદો કસાવવાની હોંસ એટલી વીલક્ષણ હોય છે કે તેથી શાણા લોક પણ પ્રસંગે આંધળા બની જાય છે. હાલનો હિંદુસ્તાનનો પ્રસંગ એવોજ છે મોટા મોટા ગોરા અધીકારીઓનાં ખુન કર્યાથી અંગ્રેજ રાજ્યની ઇમારત ધક્કી પડનાર નથી. એક ગયો તો તેની જગાએ બીજો આવશે બીજો ગયો તો તેની જગાએ ત્રીજો આવશે. એટલું ન સમજાય એવું મુખ્ય કોઈપણ નથી. પણ રાજ્યકીય હક મેળવવા માટે કરેલી સંતાપની સર્વ હિલચાલો નીજીજ થાય

છે એવું નજરે આવવા પછી અને બચાવો સર્વ સાચો નાણુદ થયાં પછી હરણુ જે પ્રમાણે પારથી ઉપર પોતાના પ્રાણની તદન પરવા ન રાખતાં તેના ઉપર તુટી પડે છે તેજ પ્રમાણે તરણુમાંના કેટલાકોનાં મન આતતાઈપણા તરફ લાગ્યાં છે. આ વાત મુઝફરપુરના પ્રકરણ ઉપરથી સરકારે લક્ષમાં લેવી જોઈએ આ અત્યાચારમાં કોઈપણ સમજી સંમતી દેનાર નથી, પણ આ નીરૂપાયની ધોંય-અને ધોંય કહીએ એટલે તે ક્યારે પણ સંતાપ અને નીરાશાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે-નાખવા અથવા તદન ટાળવા પ્રગ્તનેજ નહીં પણ રાગને પણ અશક્ય છે. ખરી રાજ્યનીતી કહીએ એટલે આવા પ્રકાર ઉપર આ વાત ન આવવા દેવી એજ છે અમે તેજ નીતી સરકારને મોકળા મનથી અને સ્પષ્ટપણાથી આ પ્રસંગે સુચવીએ છીએ. મુઝફરપુરમાં બનેલો બનાવ ભયંકર હોવાથી તેનો અમે તીવ્રનીપદ કરીએ છીએ. એવું સરકારને નમ્ર પણે જણાવવા પ્રગ્ત એ નાતાથી અમારું સર્વ કર્તવ્ય અમે કરી ચુક્યા એવું અમને લાગતું નથી. આવા ભયંકર પ્રકારો બનવા નપામે અથવા આટલી હદ સુધી જવાનો પ્રગ્તમાંના કોઈને પણ પ્રસંગ ન આવે એવી સર્વની અંતઃકરણ પુર્વક ઇચ્છા છે પણ રાજ્યકરતા અધીકાર વર્ગની ઇચ્છા પ્રગ્તની જે ઇચ્છા બાળુ પર મુકી તેની કસોટી કરવાની છે તેનો પણ આવે વખતે વીચાર થવો જરૂરનો છે. તે શીવાય રાજ્યકર્તા અને પ્રગ્ત વચ્ચેના વ્યવહારો સરળ રીતે ચાલી શકવાના નથી. મુઝફરપુરમાં બનેલો બનાવ ખેદજનક છે. યોગ્ય નથી એમ અમે ઉપર કહી ગયાજ છીએ, પણ તે જે કારણોથી થવા પામ્યો તેના કારણો જેવાને તેવાજ હવે પછી કાયમ રાખવામાં આવશે તો પછી આવા ભયંકર પ્રસંગો તદન બંધ થવા અમારા મત પ્રમાણે શક્ય નથી, અને તેથીજ આવા અનીષ્ટ પ્રકાર તદન બંધ કરવા માટે જે તજવીજી કરવી જોઈએ તે અમે સરકારને આજ વખતે સુચવીએ છીએ. રૂશીઆ, જરમની, ફ્રા-

આ વીગેરે દેશોમાં “ નીહીલીસ્ટો ” જેનો પદ જીવસ્થિત થયો છે તેવોજ હવે અહીંમાં ઉભો થવાનો વખત અમારાં કુદ્ધવે આવી લાગ્યો છે જે આ વખત ટાળવા માટેની અને વીવશ વજવા ન હેવા માટેની વાત સરવરની સરકારના જ હાથમાં છે. જુલમથી અથવા શકતીથી દેશને થતાં આ ગુમડાંઓ કદી પણ કાયમને માટે સારાં થનાં નથી. રાજ્ય પધતીમાં સુધારણા કરવી એ આ રોગ ઉપર ખાવાની દવા છે અને સદરહુ દવાનો અધીકારી વર્ગ ઉપયોગ આવે વખતે નહીં કરશે તો તે અમારું સર્વનું મોડું દુરદૈવ સમજવું જોઈએ. અમારું આ લખવું સરકારી વર્ગને કદાચીત અપ્રીય લાગશે, પણ તેને માટે તમારો ધ્યાન નથી. કારણ એક જળ કહી ગયેલો છે તે પ્રમાણે મીઠું અને હીતકારક એવું લાપણુ દુર્લભ છે, અમો-એ જે કાંઈ ઉપર કહેવું છે તે અમારા મત પ્રમાણે ખરું અને વાજખી હોવાથી પરીણામે રાજકરતા અને પ્રગ્ન એ બેઉની હીતકારક છે. આટલાથી જો અમારા લખવાનો કાંઈ પણ ઉપયોગ ન થાય તો દેશના મોટાં દુરદૈવજ સમજવાં. ખીલું શું? અને એક વખત દુરદૈવ થયું એટલે પછી શું શું થવા પામશે તે પણ કાણ કહી શકશે? અનર્થો અથવા સંકટો કાઢને પણ પ્રીય હોતા નથી, પણ તે ટાળવાનું કામ કાઢ કાઢ વખત ધૈર્ય અમારે હાથ મોંપતો નથી. હાલનો પ્રકાર આવોજ થતો ચાલ્યો છે. અને સરકારી અધીકારી વર્ગને આની કદર રહેશે નહીં તો તેને અમે પણ શું કરીશું.

ધસારો કરવો એ અમારું કામ છે અને પરમેશ્વરને અને સત્યને સ્મરણને અમે તે કરતવ્ય બળવીએ છીએ. દેશની સ્થિતિ કષ્ટમય ન થાય તે અમને પણ ઇષ્ટ છે પણ તે સાથે હાલની દુસ્થિત રાજ્યવસ્તી અને તેટલી જલદી સુધરવી જોઈએ એવો એવો આગ્રહ પકડવાનો જે અમારો હક છે, તે પણ અમારે બળવવો જોઈએ. પિનાં કાંઈક શાંકરી જગ્યામાં કાંઈ અર્થ નથી. કદરે અધીકારી વર્ગ કીવા એવો ઇન્ડિયન

પેલકોરો મુઝરપુર બાબતમાં માટા ધુરતતણા અમારા પ્રયત્નોની તીવ્રતા ઝીંઝી કરવાના કામમાં ઉપયોગ કરી લેશે એ અમારી બાજુમાં છે કેમકે તેમાં તેઓનો સ્વાર્થ પણ રહેલો છે પણ મુઝરપુરના કેસનો નીવેધ કરતાં વસ્તુ સ્થિતિનું એંગલો ઇન્ડિયન લોકો તરફથી જે આવી પ્રયાસ થાય છે તેનો પણ જોરથી નીવેધ કરવો એ અમારું કરતવ્ય છે રાજ્ય કરતા અધીકારીઓનું ખુત ન થવા દેવામાં પ્રગ્ન એ સાહ્ય કરવી જોઈએ જે પ્રમાણે પ્રગ્નનો ધર્મ છે તેજ પ્રમાણે રાજ્યપધતી બેદરકાર ન રાખતાં હાલના વખતને ઓળખી જઘને તેમાં લોકમતનો સમાવેશ કરવો એ રાજ્યકરતાનું જ કરતવ્ય છે આ કરતવ્ય વીસરી જઘને દુરલક્ષ કરીને રાજ્ય કર્યા પુરેષોએ પ્રગ્નનો ધર્મ માત્ર તેઓ પાસેથી અસીધારાજન પ્રમાણે પગાવવો શક્ય નથી એટલું જ નહીં પણ એમાંના કાઢને પણ કાયદાકારક નથી એવું રાજ્ય ધર્મ શાસ્ત્ર કહી રહ્યું છે. ધર્મનો જ્યાં નાશ થાય છે ત્યાં કાઢને કાઢ વખતે પણ મુઝરપુરના જેવા અનરથો થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી માટે આવા અનીશન પ્રકારો ન અને તેવી જો રાજ્યકરતાની ઇચ્છા હોય તો પોતાની હાલની રાજ્યપધતીનેજ તેઓએ પહેલાંથી અટકાવ કરવો એવી અમારી તેઓને સૂચના છે અને તેટલું જ હેતુથી આજનો લેખ લખ્યો છે.”

પોલીસ તરફથી આ મુકદમા ઉપર સુપ્રીન ટેન્ડન્ટ મીઠો સલોને દેખરેખ રાખી હતી.

મીઠો સ્લોનની જુબાની.

શરૂઆતમાં મીઠો ભોવનની તપાસમાં મીઠો સ્લોને જણાવ્યું કે મુંબઈની છુપી પોલીસમાં હું સુપ્રીનટેન્ડન્ટનો ઓધો ધરાવું છું. ફરવાદમાં જે શખસને જાહેર કરવામાં આવ્યા છે તેઓ આરોપી થાને મીઠો બાળગંધાર તીલક છે. હું તેઓને પીછાણું છું. આજ કેટલીક મુદત થઈ હું “ કેસરી ” પત્ર ખરીદું છું અને મધ તા. ૧૨ મીનો “ કેસરી ” પત્રનો અંક મેં ખરીદ્યો હતો.

મીં બેવનની મુકદ્દમે મુલતવી રાખવાની અરજ.

મીં બેવને અત્રે મુકદ્દમે નામદાર કોરટ ને મુલતવી રાખવા માટે અરજ ગુનરી હતી.

મેળસેટ-(મીં બેવનને) શું તમે હ મહ્યાં મુકદ્દમે ચલાવવાને તથ્યાર નથી ?

મીં દાવર બેરીસ્ટરે તે સામે લીધેલા વાંધા.

મીં દાવરે મુકદ્દમે મુલતવી રાખવાની મીં બેવને કાંઈલી અરજ વીરૂ વાંધા લેતાં જણાવ્યું કે મારે કહેવાની જરૂર છે નહીં કે આ રોપી મીં બાલગં માધર તીલક ઉંચી કેલવળી પામેલા આયરદાર અને પશ્ચિમ તરફની સધળી કેમોમાં અને મુખ્ય કરી મરાઠા વરગમાં ભારે લાગવજ ધરાવનારા ગ્રહસ્થ છે. તેઓને સાંજે છેક છ વાગતાં પછી પોલીસ તરફથી પકડવામાં આવ્યા છે અને ત્યારથી તેઓને પોલીસ ચોકમાં પુરવામાં આવેલા છે. તેઓના ધારાના હીમાયતીઓને સરકાર તરફથી રજુ થયેલા ફરિયાદનામાની નકલ પણ હજી મળી નથી અને મારા કુલ સામે (મીં તીલક) શું આરોપમેલા માટે તેથી હું કે તેઓના ધારાના ખીજ કાઢી હીમાયતી હજી માહિતગાર થયા નથી. અગર જે આરોપી ઉપર હીંદી ફેજદારી કાયદાની ૧૨૪મી એ. કલમ પ્રમાણેનો રાજદરોહી લખાણ કરવાનો આરોપ મેલાયો હોય તો આરોપી તરફથી તેઓ મુકદ્દમે ચલાવવાને તદન તથ્યાર છે અને તેઓ 'કેસરી' પત્રમાં પ્રગટ થયેલું મજકુર કેહેલાવું વાંધાલયું લખાણ આરોપી-એજ પ્રગટ કાઢ્યું છે એમ વળી કબુલ કરે છે, આ પછી આરોપી બ્યારે મજકુર આરટીકલ પોતે પ્રગટ કરવાની ખીના કબુલ કરે છે તો આરટીકલ પ્રગટ થવાની ખીનાની જુબાની લાવવા બિપરજ મુકદ્દમે મુલતવી રાખવાની કરી જરૂર રહેતી નથી, ફરીયાદી યાને સરકાર પક્ષે મુકદ્દમે ચલાવવાને તૈયાર હોવી જોઈ અને સરકારી પક્ષે આરોપી સામેની સહઆતની જુબાની રજુ કરવી જોઈએ, અગર જે તમે ના-

મદારજ આ કેસની તપાસ કરવા માંગતા હો તો અથવા તો એ કેસ સેશન્સ કમીટ કરવા માંગતા હોવો તોપણ એવી રીતની જુબાની લખ મુકદ્દમાની સહઆતની તપાસ આજેજ ચલાવવી જોઈએ. જે તમે નામદાર આ બંનેમાંથી એક ખી કરાવ ઉપર આવ્યા નહીં હોવો તો આરોપીને જામીન ઉપર છોડવો જોઈએ છે.

અત્રે મેળસેટ મીં દાવરની અરજ ઉપરથી આરોપીને તેના ધારાના હીમાયતીઓ સાથે મસલત ચલાવવાની રજા આપી હતી.

મીં બેવનની વધુ દલીલ.

એ પછી મીં બેવને મીં દાવરને વધુ જવાબ દેતાં જણાવ્યું કે નામદાર કોર્ટ જ આરોપીનો કેસ સેશન્સ કમીટ કરવા માંગતી હોય તો પ્રથમફરજ મુકદ્દમે પુરવાર થવા જરૂર છે. આ માટે આરોપીના ધારાના હીમાયતી મજકુર કેલવાતી વાંધાભરી આરટીકલ પ્રગટ કરવાની ખીના કબુલે તે કાયદા પ્રમાણે ચાલી શકે નહીં. આરોપી સામે જે આરોપ મેલાયો છે તે ઘણો ગંભીર પ્રકારનો છે, આ માટે ઘણીક જરૂરની ખાબ તો સરકારી પક્ષ તરફથી રજુ થવાની જરૂર છે ન હાલ અમારી પાસ તથ્યાર નથી માટે મુકદ્દમે આવતા શનીવાર સુધી મુલતવી રાખવો. એમ નામદાર કોરટને હું અરજ ગુનરું છું.

એ દલીલ માટે મી. દાવરનો વલતો જવાબ

મીં દાવરે તે પછી જણાવવું કે એક તો હમતદાર તરફથી જે તેના ધારાનો હીમાયતી ગુનાહ કબુલ રાખી શકે તો આરટીકલ પ્રગટ થવાને લગતો તેનો એકરાર શા માટે કબુલ ન રાખવામાં આવે તે હું સમજી શકતો નથી.

મીં દાવર અને મેળસેટ વચ્ચે કાયદાની

તકરાર.

મેળસેટે જણાવ્યું કે ખીના તદન ખુલ્લી છે. સહઆતની જુબાની રીતસર રજુ થવી જોઈએ અને આરોપી તરફથી પોતા ઉપર મેલાયલા આરોપનો એકસ લાગજ કબુલ રાખી શકતો નથી.

મી૦ દાવરે જણાવ્યું કે ધારો કે આરોપી તરફથી હુમલા હું કહું કે આરોપી પોતાનો યુનાઇટ કબ્જ કરે છે તે ચાલી શકે કે નહીં ?

મેજસ્ટ્રેટ-તે તદ્દનજ ભુદી ખીના છે. પણ આરોપી સામે આરોપ થી કાઢવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તે પોતા ઉપર મેલાયલા અપરાધનો એકરાર કરી શકે નહીં.

વધુ તકરાર.

મી૦ દાવરે તે પછી જણાવ્યું કે જે મજકુર પ્રગટ થયેલી ખીના માટે ભુખાની લાવવાને મુકરદમો મુલતવી રાખવાની જરૂર હોય તો અમે તેવી ભુખાની લાવવા માટે ફરીયાદી પક્ષને મદદ કરવા તૈયાર છીએ.

મી૦ બોવન-હાલ એ મુકરદમો ચલાવવા ને સરકારી પક્ષ તૈયાર નથી. ખીના પ્રગટ થવા પી ભુખાની એજ એકજ સવાલ નથી અને જણી શકતો નથી કે મી૦ રલોનનીજ ભુખાની એ બાબતમાં પુરતી છે કે નહીં ?

મી૦ દાવરે જણાવ્યું કે જે ખીના પ્રગટ માટેની ભુખાની આરોપીને સેશન્સ કમીટ માટે પુરતી છે અને તે પછી ફરીયાદી પક્ષ ભુખાની હાઇ કોર્ટમાં રજુ કરી શકે.

મી૦ બોવને જણાવ્યું કે કેસ સેશન્સમાં હાય તે પહેલાં મુકરદમો પ્રથમ દર્શક પુરવાર પાત્રી જરૂર છે અને મારા બધા સાક્ષીઓ તે આજે કોર્ટમાં હાજર નથી.

મેજસ્ટ્રેટનો હુકમ.

એ પછી નામદાર કોર્ટે મુકરદમો આવતા મવારે પાછલા પહોરના આ વાગતા ઉપર પાત્રી રાખ્યો હતો.

હુમતદારને જામીન ઉપર છોડવાની રજા-મી૦ દાવરનું તે વીશે વીવેચન.

મી૦ દાવરે તે પછી આરોપીને જામીન છોડવાની અરજ કરતાં જણાવ્યું કે આ પક્ષની સ્થિતિ બધી કઠંગી થઇ પડે છે, કે જે આ મુકરદમો હાઇકોર્ટમાં કમીટ માં લીધે થશે તો ફોજદારી સેશન્સ જે

આવતી તા. ૨૭ મીથી શરૂ થાય છે તેમાં આ મુકરદમો નીકળી શકશે નહીં. વળી જે આરોપીને જામીન ઉપર છોડવામાં નહીં આવશે તો એ પછી આવતી સેશન્સ સુધી અને ત્રણ માસ સુધી આરોપીને જેલમાં રહેવું પડશે અને કદાચ જે આરોપીને જામીન ઉપર છોડવામાં આવશે તોપણ આરોપીને માથે હાલનો કલંક એટલી લાંબી મુદત સુધી લટકેલો રહેશે.

સરકાર પક્ષ તરફથી આરોપીને જામીન ઉપર છોડવા સંબંધી લેવાયેલો વાંધો.

મી૦ બોવનને આ અરજ સામે વાંધા લેતાં જણાવ્યું કે તમે નામદાર ફરીયાદનામાં ઉપર ખ્યાન પુરાડશો તો તમે તરતજ અનુમાન ઉપર આવી શકશો કે આરોપીએ કાપેલો યુનિફોર્મ કેવો ગંભીર પ્રકારનો છે અને તે માટે તકસીરવાર છે કે નહીં.

મજકુર આરટીકલનો મુળ સાર શું છે ?

એ પછી મી૦ બોવને મજકુર કહેવાતી વાંધા ભરેલી આરટીકલમાંથી ચોક્કસ ફકરા વાંચી સંભળાવી જણાવ્યું કે આ આરટીકલ રીટુરી ટાઇમમાં લખાયેલી છે અને તે પ્રગળી લાગણી સરકાર વિરૂદ્ધ ઉચ્ચેરી મેલવા માટે તેમજ લોકોમાં અશંતોષ ફેલાવા માટે લખાયેલી જણાય છે, આ આરટીકલમાં હિંદી સરકારને લોકો ઉપર ચાલુ ભુલમાત્ર અને નીર્દયપણું યુગરનારી સફેદ આપખુદ સત્તા તરીકે ચીતારવામાં આવી છે.

મી૦ તીલકનો સરકાર સાથે માનભર્યો સંબંધ.

મી૦ દાવરે તે પછી જણાવ્યું કે જામીન ગીરી મેજવાવાની મુળ મતલબ તોહમત મેલાયલા સપ્તને તપાસને દીવસે કોર્ટમાં હાજર થયેલો જેવાની છે [અને મી૦ દાવરે પોતાની દલીલના ટેકામાં કેટલાક મુકરદમો ટાંકી બતાવ્યાં હતાં.] તે બાદ મી૦ દાવરે વધુ જણાવ્યું કે મી૦ તીલક પોતાના બોલ પાળનારા આચરણ અને જાણીતા ગ્રહસ્થ છે એવી મારી જે તકરાર છે તે સામે સરકાર તકરાર લેવા માંગતી હોય એમ હું ધારતો નથી. આરોપી મી૦ તીલક મુખ્ય કે

રી સરકારી અમલદારોમાં ભારી લાવવગ ધરાવે છે અને થોડીજ મુદતની વાત ઉપર હીંદી સરકારની કારોબારની આખત સંબંધી સરકારી અમલદારોએ તેઓથી મસલત ચલાવી હતી.

રૂપિયા એક લાખના જમીન આપવાની માંગણી.

મીં તીલક (આરોપી) ઘણા જાણીતા ગ્રહસ્થ છે અને મુંબઈના કાઉન્સિલ આયરુદ્ધાર શહેરી તેઓ માટે તમો નામદાર માંગે તેટલી રકમના જમીન આપવા-તમો નામદાર કહોતો રૂપિયા એક લાખ સુધીના જમીન આપવા તૈયાર છે આ સંજોગે વચ્ચે તમો નામદારે એટલુંજ જોવાનું છે કે મીં તીલક ન્યાયની ચુંગાલમાંથી છટકી જવાની ધારણા રાખતા નથી.

મીં ભોવને જણાવ્યું કે જમીન ઉપર આરોપીને છોડી શકવાની જે દલીલ મીં દાવરે રજૂ કરી છે તે આ કેસમાં લાગુ પડતી નથી જો આરોપીપર ૪૯૭મી કલમ લાગુ પડતી હોય તો આરોપીને જમીન ઉપર છોડી શકાય નહીં.

જમીનની રદ ગણેલી અરજ.

મેજસ્ટ્રેટે આરોપીને જમીન ઉપર છોડવાની અરજ રદ કરતાં જણાવ્યું કે હું એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો છું કે આરોપી સામે મેલાયલા તોહમત માટે તે તકસીરવાર હરે છે.

આરોપીના ધારાના હિમાયતીની

વધુ અરજ.

એ પછી આરોપીના ધારાના હિમાયતીની અરજ ઉપરથી નામદાર કારટે આરોપીને સાંજ સુધી પોલીસ કોર્ટના ભોંયરામાં રાખવાની અને તેઓને મીં દીક્ષીત પ્લીડર, મીં ભોડસ પ્લીડર, મીં ભેપટીરટા મીં આપટ મીં અને મીં ગાંધીને મળવા દેવાની રજા આપી હતી.

મીં તીલક ભોંયરામાં.

એ પછી મીં તીલકને નીચે પોલીસ ભોંયરામાં પોલીસ હેબરેષ હેડલ ખસેડવામાં આવ્યા હતા જે પછી હાજર રહેલા લોકો વીખરાઈ મળ્યા હતા.

તીલકના દર્શનની આતુરતા.

મીં તીલકને આજ સાંજ સુધી પોલીસ કોર્ટના ભોંયરામાં રાખવામાં આવ્યા હતા તેઓને ગાડીમાં જેલમાં ખસેડે તે વખતે તેઓના દર્શન કરવાને લોકોની મોટી સંખ્યા પોલીસ કોર્ટ બહાર ભેગી મળી હતી. પોલીસ બંદોબસ્ત મજબુત હતો.

પુણામાં જખરજસ્ત ઉશ્કેરણી.

મીં તીલકની મીલકત સરકારે કબજે કરી.

તેમના કુટુંબને ઘર ખાલી કરવાની પડેલી ફરજ.

હથીયારખંધ અને ઘાઉસ્વાર પોલીસન હાજરી.

તીલક માટે લોકોની અસાધારણ લાગ.

“તીલક મહારાજકી જય, શીવાજી મહારાજકી જય, બંદે માતરમ!”નાં ચાલુ પોકારો.

આખું પુના શહેર આજરોજ જખરજસ્ત ૩ કારની ઉશ્કેરણીથી હલમલી રહ્યું હતું, કેમ ત્યાં પ્રગટ થતાં જાણીતા અને અતિશય બોહોળ ફેલાવો પામેલા પ્રખ્યાત મરાઠી પત્ર “કેસરી” માં શ્રીતુરી લખાણ કરવાના આરોપ માટે આખા દખણમાં જાણીતા થયેલા પુરૂષ શ્રીયુત બાળગ માધર તીલકને મુંબઈની પોલીસે આગલી રાત મુંબઈ ખાતે કેદ પકડાવાની ખબર મળી હતી આ ખબર જોવી ત્યાં ફરી વળી કે આખું પુના શહેર તે સાંજળીને જાણે વીજળીનો ગટકો બોલે હોય તેમ એકાએક ચોંકી ઉઠ્યું હતું.

મુંબઈની છુપી પોલીસવાળા ઇન્સપેક્ટર સુલીયાન ગુરવારે સાંજે મુંબઈથી ત્યાં મીઠી તીલકને કેદ પકડવા ગયા હતા, પણ મીઠી તીલક તો તે અગાઉ મુંબઈ ખાતે ઉપડી ગયા હતા. આજ સહવારનાં પોહરનાં ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મીઠી ડેવીસ, મદદનીશ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મીઠી ડેવીસ અને ડેપુટી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મીઠી પાવર “કેસરી”ની ઓફીસ પર દરોરો લઈ ગયા હતા અને તેને સીલ માર્યું હતું. જ્યાં તેઓ એકસ દસ્તાવેજોની શોધમાં હતા ત્યાં રે હળવેરો લોકોનાં ટોળાં ઓફીસની આસપાસ ફરી વળ્યાં હતાં અને બીજાં બહાર રસ્તા પર ભેગાં મળ્યાં હતાં. તેઓ “તીલક મહારાજકી જય, શીવાજી મહારાજકી જય, બંદેમાતરમ” ના પોકારો કરતાં હતાં. એ વેળા તે જગ્યાએ યુરોપીઅન પોલીસ અમલદારો સહીત હથિયાર બંધ થોડેરવાર પોલીસ હાજર હતી પણ તે છતાં લોકો પોકારો કરવાથી પાછા હટ્યા નહીં તીલકને સાંજે પુણે લાવવામાં આવશે. તેના ઉપર શીતર ચક્રાવર્તનો આરોપ મેલ આવશે એવી પુણા ખાતે ખબર ફેલાવવામાં આવ્યાથી રેલવે સ્ટેશન ઉપર ઘણી સાવતી રાખવામાં આવી હતી. પણ તે ધારખામાં જુવારીઓ નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા કેમકે તીલકને તો લઈ જવામાં આવ્યા નથી.

મીઠી તીલકના રહેવાના મકાનને જપ્તી લગાવામાં આવી હતી અને તેમના મકાનમાંથી તેમના અને સામેના બીજા મકાનમાં ખસેડવામાં વ્યુ હતું. મીઠી તીલક તરફ બારે દીવસોજી વામાં આવે છે.

પોલીસ સીદમદના તેમના મકાન પર પણ તપાસ મુંબઈની અને કેટલાક ઓયરીઆલઈમુંબઈ હતી. પુણા શહેરની દુકાનો બંધ.

લખલખ સઘળી દુકાનો બંધ કરવામાં આવી જેમાં કેટલીક મહેલોમાંથી દુકાનો પણ હતી. કેટલો, તેમજ ફરગ્યુસન કોલેજ બંધ દેવામાં આવી હતી.

શનીવાર તા. ૨૭ જુન ૧૯૦૮

મેદાનની પોલીસ કોર્ટની ચોક્કીમાં મીઠી તીલકની તેના ધારાના હીમાયતીઓએ લીધેલી મુલાકાત.

મીઠી બાલગંગાધર તીલકને ગયા સુકરવારને દીને સાંજે પુરગમાં મોકલવી વળા તેના વકીલ મીઠી દીક્ષીતની અરજ ઉપરથી શનીવારને દીને તેના ધારાના હીમાયતીઓને તેની સલાહ લેવાને બની શકે તે માટે મેદાનની પોલીસ કોર્ટની ચોક્કીમાં લાવવાને મેજસ્ટ્રેટે હુકમ કર્યો હતો. તે પ્રમાણે મીઠી તીલકને તા. ૨૭ને સનીવારે ઇન્સપેક્ટર સુલીયાનની દેખરેખ હેઠળ લાવવામાં આવ્યો હતો.

મીઠી ગાડગીલ બેરીસ્ટરે મેજસ્ટ્રેટને અરજ કરી હતી કે સતારાના વકીલ મીઠી કરંડીકર મીઠી તીલકને મળવા માગે છે. જે માટેની રજા આપવી.

મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે મીઠી તીલકને તેના મિત્રાની મુલાકાત માટે ચોક્કીમાં લાવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો નથી, પણ તેના ધારાના હીમાયતીઓને તેના બચાવ માટે તેની સલાહ લેવા માટે લાવવામાં આવ્યો છે, અને નમો જત તેના ધારાના હીમાયતી હોયો તો તમે મળી શકશો.

મીઠી ગાડગીલે કહ્યું કે હું તેમજ મીઠી કરંડીકર મીઠી તીલકના ધારાના હીમાયતીઓમાં સામેલ થયા છીએ, માટે હમને મળવા દેવાની રજા આપશો.

મેજસ્ટ્રેટે આ ઉપરથી તેમને રજા આપી હતી; એજ મુજબ મીઠી દીક્ષીત વકીલને પણ રજા આપવામાં આવી હતી.

મીઠી દીક્ષીતની અરજ ઉપરથી મીઠી ખરે, મીઠી બાપટ અને મીઠી ગાંધીને પણ મીઠી તીલકને મળવાની રજા આપવામાં આવી હતી.

સઘળાઓએ મીઠી તીલકની મુલાકાત લીધા બાદ તેને પાછો પુરગમાં મોકલી આપવા મીઠી દીક્ષીતે મેજસ્ટ્રેટને જણાવ્યું હતું, જે ઉપરથી મેજસ્ટ્રેટે પોલીસને તે સંબંધી હુકમ કર્યા હતા.

મીં બાલ મંગાધર તીલક સામે લેવાયલું બીલું વારંટ.

આજ દીને સાંજે ડિટક્ટીવ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મીં સલેને સરકારી સોલીસીટર મીં ભાવન સાથે મેદાનની પોલીસ કેટમાં વડા મેજસ્ટ્રેટ મીં એ-સ્ટન હજીર હાજર થઈ મીં બાલ મંગાધર તીલક સામે તેના ફેસરી પતના તાં ૬ મી જીનના અંકમાં એક બીલ ફીટરી બાબદ છાપી પ્રગટ કરવા માટે ફોજદારી કાયદાની ૧૨૪ એં અને ૧૫૩ મી કલમ મુજબના આદેશ મેલી વારંટ મેળવ્યું હતું.

વાંધાવાળું લખાણ

વાંધાવાળાં લખાણોને શુદ્ધિ આપતો સાગ નીચે મુજબ છે:—

“આ અઠવાડિયેથી સરકારે વળી પાછી નબતની રાજનીતી શરૂ કીધી છે. નબતનો શેતાન હીંદી સરકારના ક્ષેત્રમાં દર પાંચ કે દસ વરસે ભરાય છે. હાલનો પ્રસંગ પણ તેવાજ પ્રકારનો છે. નહેરુ સભા સામે અટકાવ નાંખનારો કાયદો લોર્ડ મેારલી હીંદી પ્રધાન થયા તે પછી પસાર કરવામાં આવ્યો હતો તથા હમણા હીંદી વર્તમાન પત્રોને લગતો કાયદો પસાર થયો છે. લીબરલ ટોળી રાજ્યાસન ઉપર છે તથા મીં મેારલી જેવો એક ક્ષેત્રસુક તથા લીબરલ પક્ષના નીચમેનો હીમાયતી કારોબારની લગામ ધરાવે છે ત્યારે નબતની રાજનીતીના હીમાયતીઓ બંધ બંધ જેવામાં આવે તે ઉપરથી અમારાં વાંચનારાઓ અમાર અચાલ કરી શકશે કે અમલ ચલાવનારાઓ પોતાની રાજનીતી પોતેજ કેવી ઊલટાવી નાંખે છે. નબતની રાજનીતીનો શું અર્થ થાય છે? નબતનો અર્થ બનીશ્યની વંશ અટકાવવાનોજ નહી પણ આજગ થયેલી ખીલવાળી પણ તોડી નાખવાનો થાય છે. જે સમયેએકે હીંદી પ્રબંધને જનમ આપ્યો છે, જેણે પ્રબંધી ખીલવાળી કીધી છે તથા પ્રબંધ ઉદય માટેના પ્રબંધીય આવશ સજગાવ્યો છે તેની બનીશ્યની ખીલવાળી અટકાવવાનો તથા તેના પગ ખેંચી તોડી પાડી એ કારણોને પછાત હટાડવાનો કામને પાછળ હટાડવાની અથવા નબતની રાજનીતીની ઉપમા આપી શકારો. બાશા તથા છાપાની ખીલવાળી પ્રબંધને જનમ આપે છે તથા તેને પુખ્ત કરે છે. આવા મામલાથી હીંદમાં એક પ્રબંધ લેવી થતી હતી એવું જોઈ અમલદાર વરગ બ્રહ્મા

દીવશ થયા એ બંનેનો નાશ કરવાની ખાહેશ કાખ તો હતો અને પોતાની આ મજબુત ખાહેશ અમલ માં સુકવાની તક તેણે બંગાળમાં ગોળો ફેંકવાના બનેલા બનાવથી હાથ ધરી છે. હવે સવાલ એ ઉભો થાય છે કે આ નબતના કાયદાથી અમલદાર વરગ ને ઈરાદો રાખે છે તે પાર પડશે કે કેમ? અમલદાર વરગની પેઢેલી ખાહેશ એ છે કે હીંદમાં ગોળો ફેંકવાના બનાવ બનતા બંધ પાડવા એવા ગોળો ઉપર કોઈનાં મગજની વલણ નહી રહે તેવું કરવું સતાવાળાઓ એવી ખાહેશ ધરાવે તે કુદરતી છે અને વખાણવા જેમ પણ છે, પણ જેમ એક જાણને ઉતર તરફ જવાનું હોવા છતાં તે દક્ષીણ તરફ રસ્તે લે છે તથા પૂર્વ તરફ જવાનું છે તો પશ્ચીમ તર નય છે તેમ સતાવાળાઓએ પોતાનો ઈરાદો પા પાડવાં માટે માર્ગથી તદન ઉલટોળ રસતો લીધા છે આ જેને આપણે મગજ શક્તિ ખોટીજ ખાખત જી ર દોરવાઈ જેવા જેવું ગણીએ છીએ તે છે. મગ ખોટું રસ્તે આવી રીતે દોરવાય છે તે બનીવના ના નો આપણને ઈશારો કરે છે. સરકારે નબતની ર જનીતી અખત્યાર કીધી છે તે ઉપરથી અમને બ ખેદ સાથે વીચાર આવે છે કે ફેચત તેમજ સતાવાળાઓને હવેથી વધારે ખેદકારક દીવસો જેવા રુદકારની સમજ શક્તિ કેવી મુખાઈ બરેકી ગઈ છે તે જુલો. સતાવાળાઓએ ખોટી ફેલાવી છે કે બંગાળીઓ તરફથી ફેંકવામાં આ ગોળા મંડળનાં બંધારણનો નાશ કરનારા છે. જતા બંધનારો નાશ કરવા માટે યુરોપમાં વપ તથા બંગાળના ગોળા વચ્ચે આસમાન જમીનને રક છે. બંગાળમાં ગોળો ફેંકવાનું મુળ, દેશ ની અતી નનફેશાનીતું છે, ત્યારે યુરોપમાં ફેંકવાનું મુળ આપસ્તરથી લક્ષપતીઓ સામેના કારનું છે. બંગાળીઓ કાંઈ “અનારકીસ્ટો” પણ તેઓ અનારકીસ્ટોનાં હથીયારોનો ઊપયો છે એટલુંજ છે. જે અનારકીસ્ટે ક્રાન્સના રાને તે રાજ કરતા હતા તેજ સમયે પેરીસમાં નાંખ્યા હતા તે એક ક્રીસમનો શખસ છે, પોરદુગાલનો રાજ ઉપર એવા સમયે ફેંક્યા કે તેણે રાજ સભા બંધ કીધી તે જુદીજ ક્રીસમનો માણસ છે. જે એના અમેરીકામાં એક લક્ષાપતીનું તે ફક્ત લક્ષાપ વા માટેજ ખુન કરે છે તે એક ક્રીસમનો માણસ હોય ઉપર આવેલો રશીયન દેશ હી શખસ, જે એટલા માટે તીકશ થઈ ગો

છે કે રશીયન શેઠનશાહના અમલદારો રશીયન રાજ સભાને હકો બખરાતા નથી તે જુદીજ કીસમનો માણસ છે. કોઈએ પણ આ વાત જુદી જવી જોઈતી નથી કે બંગાલામાં ગોળા ફેંકવાના બનાવ પેહલા વર્ગમાં નહીં પણ બીજા વર્ગમાં આવે છે. પોરદુગાલના ફેંકવામાં આવેલા ગોળા એ પોરદુગાલના રાજકારો-બારની રૂઢીમાં ફેરફાર આવ્યો હતો તથા તે પછી રાજગાદી ઉપર આવેલા છોકરાનાં પ્રધાનમંત્રીને નબતતની આગલી રાજનીતી છોડી દેવી પડી હતી. રશીયાના સરવેથી બલવંત શેઠનશાહને પણ ગોળા આગળ નબી જવાની ફરજ પડી હતી તથા રાજસભા-ભાંગી નાખવાની કોરોશ કરવાનું છોડી દઈ આખરે તે સ્થાપન કરવાની ફરજ પડી હતી. ગોળા ફેંકવાનું પોરદુગાલમાં બંધ પડ્યું અથવા તે રશીયામાં ગોળા ફેંકવાના બનાવો વધવા નહીં પામ્યા તેનું માન કોઈ પણ રાખસ નબતતની રાજનીતીને આપશે નહીં. લોકોમાં નવી ખાહેશો તથા લોભો ઉભા થયા છે તથા તે દરેકજાને પકડતા બધા છે દારૂગોળા ફેંકવાના બનાવોના સબબો ઉપર જાણવેલા રાજકારોઓએ એજ અભ્યા હતા તથા તેઓએ રાજકારોવાની રૂઢીમાં એવા ફેરફાર કર્યા હતા કે જેથી લોકોની ખાહેશ તથા લોભો કાંઈ નહીં તે ઘોડા પણ પાર પડે અને તેઓ એકદમ ઉશકેરાઈ જઈ મારફાડના એલાને નહીં લે.

સરકારની નબતતની હાલની રાજનીતી બે કીસ-સમની છે, પ્રથમ તે ગોળા બનાવવાનું અશક્ય કરી નાંખવાનું છે તથા બીજી એ કે એવા ઉલાને લેવામાં આવનાર છે કેજેથી લોકો દારૂગોળા બનાવવા કે ફેંકવા તરફ વલણ બતાવે નહીં. જેમ પોપટને પેહલાં પિજરામાં મુકી તેનું બારણું બંધ કરવામાં આવે છે તેમ સરકારે પ્રથમ કામ એ કીધું કે લોકો ના હાથમાંથી હથથાર છીનવી લીધા. પીજરામાંનો પોપટ પીજરામાં રહેવામાંજ મોજ માને તે માટે જ લોકો બનવરોના શોખીન હોય છે તેવો તેને પીજરામાં મીઠા ફળો, ચણા તથા પાણી પુર પાડવાની સંભાલ છે. પણ હીંદી સરકારે પીજરાનું બારણું બંધ કીધું નથી પણ પોપટ પીજરામાંથી બાહરે જવા નહીં પામે માટે તેની પાંખો તોડવાનું પણ શરૂ કીધું છે."

સોમવાર તા. ૨૬ મી જુન ૧૯૦૮

મી. એસ્ટનની કોર્ટ આગળનો દખાવ
ત્રણ હજાર માણસોની ગીરદી.

લોકોના જુમબરાડા-ઉશકેરણી ભર્યા દખાવ.

હથીયારબંધ અને ઘાઉરવાર પોલીસનો દખાવ.

શેશ-સમાં નોંધાયેલો મુકરદમો.

આજદીને મુકરદમો ફરીથી મેદાનની પોલીસ કોર્ટમાં વડા મેજસ્ટ્રેટ મી. એ. એચ. એસ. એસ્ટન હજુર નીકળ્યો હતો.

મી. ટીલકના પકડાવાથી દક્ષણી મરાઠા, કેટલાક ગુજરાતી હીંદુ અને પુનાના ધાર્મીઓમાં ઉશકેરણીની લાગણી ફેલાઈ હતી. આજે મુકરદમો ચાલનાર હોવાથી મેદાનની પોલીસ કોર્ટ આગળ સવારથી લોક એકઠું થવા લાગ્યું હતું. મુકરદમો બપોર પછી સાડા ત્રણ વાગે ચાલનાર હતો પણ લોક અખ્યાર વાગ્યાથી ત્યાં આવી એકઠું મળ્યું અને જેમ જેમ વખત થતો ગયો, તેમ તેમ લોકોની ભરતીમાં વધારો થતો ગયો હતો. બપોરના એક વાગ્યામાં કોર્ટની બહારની પગથીઓ ભરાઈ ગઈ હતી. પોલીસ તરફથી કોર્ટની અંદર કામદારો સીવાય બીજા કોઈને દાખલ કરવા દેવામાં આવ્યા ન હતા. જેથી મુકરદમો જવા આવનારાઓએ નીરાશ થઈ બહાર જોવા રહેવામાં મોજ માની લીધી હતી. પગથીઓ ભરાઈ જવાથી લોક સામેનાં મેદાનમાં જઈ એકઠું થવા લાગ્યું, જ્યાં નાનાં નાનાં ટોળાંમાં લોકો શીવાજી સંબંધી બાપણા આપવા લાગ્યા જે સાંભળી તેઓ તાળીઓના અગાળને અને અને શીવાજી માહારાજની જ્ય પોકારવા લાગ્યા. મુકરદમો ચાલવાનો વખત થવા આવતાં લોકોની સંખ્યામાં મોટો વધારો થયો, અને

તેઓ મીઠા તીલકને તુરંગમાંથી ગાડીમાં લાવવામાં આવનાર છે, અવી ખબર થવાથી જેથી ગાડી સામેથી આવે તેની તરફ જઈ ખુશાલીના પોકારો કરવાની ધારણા ધરાવતા જણાના હતા. મ્યુનીસીપલ આરીસ તરફથી કોઇથી ગાડી આવતી દેખાતી તો એકઠું મળેલું લોક તે તરફ દોડી ધસારો કરતું, જેથી તે તરફનો રસ્તો ભરાઈ જતો, અને બીજા રાહદારી તથા ગાડીઓની આવજનને કેટલીક રીતની અગવડ ભોગવવી પડતી હતી.

એકઠું મળેલું લોક ઇસ્ટરાયલી લાગણી ધરાવતું નેવામાં આવતું. તેઓ કોર્ટના દરવાજા આગળ ઉભા રહી શીવાજી મહારાજની જયના પોકારો મોટે અવાજેથી કરવા લાગ્યા, તે સાથે સીસોડી વગડી, તાબડાફોડી કેટલોક વખત સુધી તેમ કરવું ચાલું રાખ્યું, જેથી જે કોર્ટ તે વખતે ચાલતી હતે તો તેનાં કામમાં હરકત થતે. જેમ જેમ લોકોની સંખ્યા વધતી ગઈ, તેમ તેમ ઉભેલા લોકોનાં જોરમાં વધારો થતો ગયો હતો.

મેજસ્ટ્રેટ મીઠા એસ્ટન બપોરના ત્રણ વાગે પોતાની ગાડીમાં કોર્ટમાં આવી પુગતાં લોકો તરફથી મોટા અવાજે કરી જુઓ પાડવામાં આવી હતી. પોલીસની મદદથી તેમને તેની ચેમ્બરમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો. શીવાજી મહારાજની, તીલક મહારાજની જયના પોકારો લાંબો વખત સુધી ચાલુ રહ્યા હતા.

એકઠું મળેલું લોક બ્યારે ઘણીજ જુમ બરાડા પાડવા લાગ્યું, અને ઇનસાફનાં કામમાં હરકત કરવા જેવી વલણ ધારણ કરેલી જણાવા લાગી, ત્યારે હથીયારબંધ પોલીસ ને થોડેરવાર પોલીસ ને બોલાવામાં આવી, જેણે આવતાં આ એકઠી મળેલી મોટી ગરદીને ત્યાંથી ખસેડી કઢાડી. લોક આવી રીતે આવેલી પોલીસને જોઈ નાસવા લાગ્યું, અને બાકી જેઓ ઉભા રહ્યા હતા, તેમને વીખેરી કઢાડવામાં આવ્યા જેથી તેઓ મેદાનમાં જઈ ઉભા, ત્યાંથી થોડે થોડે વખતે જુઓ પાડવાની ચાલુ રાખવામાં આવી હતી.

બપોરના એક બંગાળી જેવો જુવાન માણસ; જેણે માથે પીળા દુપટો બાંધેલો હતો, તે લોકોનાં ટોળાં આગળ લાપણુ આપવા લાગ્યો, જે વેળા એક જણ તેને જીવી ઓઢાડી બિભો, અને પાછળ એ ત્રણ જણા ઉભા રહી તેને પંખો કરવા લાગ્યા હતા. (આ માણસને ફીતુરી લાપણુ કરવા માટે પકડી મીઠા એસ્ટન હજુર ઉભો કરતાં તેને છ મહીનાની સજા થઈ હતી. એ બંગાળી નહીં પણ ઉમરેતો મહીલાલ પ્રાણજીવનદાસ યાને કંચનકુમાર કરી હતો.)

થોડેરવાર પોલીસ અને હથીયારબંધ પોલીસ આગળથી લોકોનું ટોળું ને વીખરાળ ગયું હતું, પણ તે ત્યાંથી નીકળી ગયું નહીં. તે જઈને મેદાનમાં જમાં થઈ જાણું. અને બહેમનરમ, શીવાજીની જયના અવારનવાર પોકારો કરવા લાગ્યું હતું, ટોળામાંથી અવારનવાર લોક આમ નેમ દોડવા લાગ્યું, જેમને પોલીસ અટકાવતી હતી. કામ કામ વેળા તેઓ પોલીસની સામે થતું અને દુમસો કરવા જેવી વજા ભુ દેખાડતું હતું પોલીસ ઉપર દુમસોખી કરવામાં આવ્યો હતો, જેથી નવ જણાને પકડવામાં આવ્યા હતા.

એ દુમસામાં પથરા ફેકવામાં આવ્યા હતા. જેથી ઇનસપેક્ટર ફેકસન, સજા ઇનસપેક્ટરે જીરીડ અને ટેલરને કેટલીક ઇજા થઈ હતી. સાંજે મુકરદમો પુરો થતાં વરસાદ જોરમાં પડ્યો શરૂ થયો, તેટલું જતાં લોકોના ટોળામાં ઘટાડો થયો નહીં, તેઓ મીઠા તીલકને પાછો તુરંગમાં લઈ જતાં નેવાને આતુરતાથી ઉભા રહી જુઓ પાડવાની ચાલુ રાખી હતી. લોકોનું ટોળું છુટા ભાગેમાં વહેંચાઈને મ્યુનીસીપલ આરીસથી પોલીસ કોર્ટની વચ્ચે જામેલું હતું. સાંજે પોલીસે લોકોના હાથમાંથી બાંજુની લાકડીઓ છીનવી લીધી, જેના બે મોટા ભારા થયા હતા.

ધારાના હિમાયતીઓ.

મુકરદમો ચલાવવાને સરકાર તરફથી મીઠા બી. બી. મેરીટર, સરકારી સેલીસીટર મીઠા બેવાન

અને ડીટેક્ટીવ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ મીઠો રલેન અને મીઠો તીલક તરફથી મીઠો જહાંગીર દીનશાહ દાવર મીઠો ગાડમીલ અને મીઠો ઇન્દરજીત ખેરીસ્ટરો અને મીઠો મોડસ, મીઠો કરડીકર અને મીઠો ખાપરડે વકીલો હાજર થયા હતા.

રીપોર્ટરો સંબંધી મીઠો દાવરની ફરીયાદ

મીઠો દાવરે પ્રથમમાં કહ્યું કે, હું તમારું ધ્યાન વરતમાનપત્રોના રીપોર્ટ તરફ ખેંચી રીપોર્ટરો કોઈપણ રીતના ટીકા નહીં કરે તે ઉપર ખેંચું છું. તેઓએ મુકરદમાનો રીપોર્ટ લેતાં કેટલીક રીતના ટીકા કરેલા ટાઇમસ ઓફ ઇન્ડિયા બે મને જાણ અને એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડિયા વગેરે પત્રોમાં જોઈ છે. હું તમોને અરજ કરું છું કે રીપોર્ટરોને કહેવું કે તેઓએ ખરો રીપોર્ટ લેવા સીધા પીળા કાંઈપણ રીતના ટીકા મુકરદમો ચલાવતા હોય તે દરમિયાન કરે નહીં.

મીઠો બીનીંગે કહ્યું કે રીપોર્ટરો એ ધ્યાન માં રાખશે અને હવે આખો મુકરદમો ચલાવીશે.

બે મુકરદમાની જુદી તપાસ.

મીઠો બીનીંગે જણાવ્યું કે તોહમતદાર સામે મેં જુદાં ફરીયાદનામાં બે જુદી ખાતો સંબંધી નોંધાવવામાં આવ્યાં છે, માટે તે બેઉ મુકરદમા સાથે ચલાવવા કે જુદા. હું તે બેઉ મુકરદમાની જુદી તપાસ કરવા જણાવું છું.

મીઠો દાવરે જુદી તપાસ ચલાવવા સામે વાં નહીં લેતાં મેજસ્ટ્રેટ જુદી તપાસ કરવાનું રાખ્યું હતું.

મીઠો તીલકે કરેલાં ડેક્લેરેશન.

મીઠો બીનીંગે કહ્યું કે તોહમતદાર મીઠો તીલકે તા. ૧ લી જુલાઈ સને ૧૯૦૭ ને દીને સરી પત્રના પ્રીન્ટર અને પબ્લીશર તરીકે નોંધેલાં ડેક્લેરેશન હું રજુ કરું છું.

મીઠો જોશીની જુબાની.

સરકારના ઓરિયન્ટલ ટ્રાન્સલેટરના વડા ટાઈ મીઠો ભાશકર વીશ્વ જોશીએ મીઠો બીનીંગની તપાસમાં જણાવ્યું કે, હું દસ વરસ અગાઉ ઓરિયન્ટલ ટ્રાન્સલેટરના વડા તા. ૧૨ મી મેના અંકમાં ચોથા ને પાંચમાં પાના ઉપર જે બાબત પ્રગટ થયેલી છે, તેનો અંગ્રેજીમાં તરજુમો મેં કરેલો છે, જે હું રજુ કરું છું.

મુકરદમાની સેશન્સમાં થનારી તપાસ.

મેજસ્ટ્રેટના પુછાયાથી મીઠો દાવરે જણાવ્યું

કે તમો મુકરદમો સેશન્સમાં તપાસ માટે નોંધનાર હોવાથી હું સાક્ષીની ઉલટપાલટ તપાસ મુલતવી રાખું છું.

મેજસ્ટ્રેટ (મીઠો બીનીંગને)-તમો એ વીશે શું કહો છો ?

મીઠો બીનીંગ-મીઠો તીલક જાહેર લોકોમાં જે રીતનો મોંઘો અને લાગવગ ધરાવે છે તે તરફ જોતાં આ મુકરદમો સેશન્સમાં મોકલવો જોઈએ છે, અને તમો આગળ એવાજ બીજા જે મુકરદમા ચાલે છે, તે ઉપર કોઈ રીતની અસર થવા નહીં પામે તેથી મુકરદમો સેશન્સમાં તપાસ માટે મોકલવામાં આવે તેમાં વાંધો લેવા જોગ નથી.

મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે હું મુકરદમો તપાસને માટે સેશન્સમાં મોકલીશ.

આ પછી મીઠો બીનીંગે તોહમતદાર મીઠો તીલકે પ્રગટ કરેલી બાબત જે માટે ફર્માદ ઉઠાવવામાં આવી છે, તેનો તરજુમો વાંચી સંભળાવ્યો, જે હમો આગળ પ્રગટ કરી ગયા છીએ.

કેસરી પત્રના એજન્ટની જુબાની.

મીઠો બીનીંગની તપાસમાં નારાયણ જગન્નાથ દાતાએ જણાવ્યું કે હું કાંદવાડીમાં રહું છું. હું કર્તવ્યમાં રીપોર્ટર જનરલની આરીસમાં કલારક છું. અને તે ઉપરાંત કેસરી ને મરાઠા પત્રોનો એજન્ટ છું. અને મુબંઈમાં તે પત્રોની નીકલો હું ધરાકોને પુગાડું છું. તેની નકલો ૧૨૬૦ છે અને તે માટે મને મહાને ત્રીસ રૂપિયા મળે છે. હું કેસરી પત્ર વાંચું છું. તા. ૧૨ મી મેનું પત્ર મેં ધરાકોમાં વેહેંચ્યું હતું. ધરાકોનું લવાજમ વરસ દહાડે મુબંઈમાં પોણા બે રૂપિયા છે, અને છુટક નકલ ત્રણ દોહોડીયે વેચવામાં આવે છે.

પોલીસ ઇન્સપેક્ટર મીઠો સલીવાનની જીવ્યાની.

મીઠો બીનીંગની તપાસમાં ઇન્સપેક્ટર સલીવાને જણાવ્યું કે, આ મુકરદમાને લગતું જડતીનું વારંટ લઈ હું પૂને ગયો હતો, અને તે ત્યાં મારી હજુર પુના પોલીસના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ ડેવીસે બળવ્યું હતું. તે વારંટથી પંચ નામું કરી તહોમતદારનાં ઘરની અને છાપખાનાની જડતી લેવામાં આવી હતી.

મીઠો બીનીંગે કહ્યું કે પંચનામા વીશે હું સેશન્સમાં જણાવીશ,

મીઠો દાવરે વાંધા લેતાં કહ્યું કે જો પંચનામું તેઓ અત્રે રજુ કરતાં હોય તો તે વીશેની નોંધ લેવી, નહીં તો તે રજુ કરવું નહીં. એ પંચનામું મરાઈમાં છે, અને મીઠો સલીવાન તે જાણતો નથી.

મીઠો બીનીંગે આ પછી એક પોર્ટ કાંડ રજુ કરી જણાવ્યું કે જડતીમાં તે મળી આવ્યું હતું.

મીઠો દાવરે કહ્યું કે, ઘરમાંથી જે કાંઈ મળી આવે તે રજુ કરી શકાય નહીં, તે ક્યાંથી મળ્યું, તે કોણે લખ્યું તે હમો જાણતા નથી.

મીઠો બીનીંગે કહ્યું કે, એ ઉપર જે કાંઈ લખાયું છે, તે મુકરદમાને લાયક પડતું છે. વળી તે કાંઈ તહોમતદારના ઘરમાં તેની લખવાની ટેબલના ખાનામાંથી મળી આવ્યું હતું.

મેજસ્ટ્રેટે તે દાખલ કરવા કહ્યું હતું.

મીઠો દાવરે-તે દાખલ કરવામાં તમો નામદાર તમારા કારણ નોંધશો.

મેજસ્ટ્રેટ (મીઠો તીલકને) અત્રે જે જીવ્યાની પડી છે તે સંબંધી તમો કાંઈ ખુલાસો કરવા મંત્રિ છો ?

મીઠો તીલક-હું મારો ખુલાસો સેશન્સ ફોર્ટ માટે મુલતવી રાખું છું.

મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું કે તહોમતદારને ફોજદારી કમિશની ૧૨૪ એ. અને ૧૫૩મી કલમ મુજબ હું કાંઈ કેટની સેશન્સમાં નોંધું છું.

મીઠો તીલક સામેના બીજા આરોપની તપાસ.

મીઠો તીલક સામે તેના કેસરી પત્રના તાલો ૯ મી જીવ્યાના અંકમાં પ્રગટ થયેલી બાબત સંબંધી જે વારંટ ગયા સતીવારને દીને લેવામાં આવ્યું હતું, તે સંબંધી મુકરદમાની તપાસ આ પછી ચલાવવામાં આવી હતી.

મીઠો બીનીંગ કહ્યું કે એ આરોપ સંબંધી ફોજદારી કામ ચલાવવાની સરકાર તરફની પરવાનગી તહોમતદારે નોંધાવેલાં ડેકલેરેશન જે આગલા મુકરદમામાં રજુ કરવામાં આવ્યાં છે. તે હું પાછા આ મુકરદમામાં રજુ કરવા માગું છું.

આ પછી એરીયનટલ ટ્રાન્સલેટર ખાતાના વડા કલારક મીઠો લાશકર વીશણું જેશીની જીવ્યાની લેવામાં આવી, તેણે જણાવ્યું હતું કે તાલો ૯મી જીવ્યાના કેસરી પત્રમાં આવેલી બાબતનો તરજુમા મેં કરેલો છે.

મીઠો બીનીંગે તે વાંચી સંલગાવી, જે હાંમેએ આગલ પ્રગટ કરેલી છે.

નારાયણ જગનનાથ દાતેની એ પછી જીવ્યાની લેવામાં આવી, જે આગલા મુકરદમામાં આ પેલીને મળતી, હતી વધુ એ જણાવ્યું હતું કે તાલો ૯મી જીવ્યાના અંકની મને ત્રણ હજાર નકલો મળી હતી,

તોહમતદારે પોતાનો ખુલાસો સેશન્સમાં કરવા જણાવ્યો હતો.

મેજસ્ટ્રેટે આ મુકરદમામાં પણ ઉપલી કલમ પ્રમાણે તોહમતદારને હાઇ કોર્ટમાં નોંધ્યો હતો.

મીઠો દાવરે કહ્યું કે તોહમતદારને હવે સેશન્સમાં નોંધવામાં આવ્યો છે, માટે તેને જામીન ઉપર છોડવા સાફ સંધળી રીતની ગોઠવણ કરવા માટે તેના વકીલો મીઠો બોડસ, મીઠો કરંડીકર અને મીઠો ખાપરડેને મળવાની રજા આપવી. જે મેજસ્ટ્રેટે બાહ્ય રાખી હતી.

બુધવાર તા. ૧ લી જુલાઈ સને ૧૯૦૮

મી. બાળગંભીર તીલકને જામીન ઉપર છોડવા હાઇકોર્ટમાં થયેલી અરજ.

ચાલુ સાલની ત્રીજી ફેબ્રુઆરી સેશન-સની એક બેઠક આજે હાઇ કોર્ટમાં નામદાર જરજ મી. દીનશાહ દાવરના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. કોર્ટ બેસતા મી. બાળગંભીર તીલક તરફથી મેશર્સ રાધવાયા, ભીમજી અને નગીનદાસ સોલીસીટરોની દરમિયાની મી. મહમદઅલી ઝીણા મેરીસ્ટર હાજર થયા હતા અને મી. તીલકને જામીન ઉપર છોડવા અરજ કરી હતી. મી. ઝીણાએ જણાવ્યું કે પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરને નોટીસના ૪૮ કલાકની મુદતનો હક છે. એ અરજ કરી હતી પણ તેમણે તેમ કરવાની સાફ ના પાડી છે. નોટીસની મુદત આજ સાંજના સાડાપાંચ વાગે ખલાસ થશે અને કાંઈ વચમાં પકડાયું નહીં તે માટે સાંજે આ અરજ વા હું અરજ કરવા આવ્યો છું.

નામદાર જરજ-હું તેમ કરવા માંગતો નથી ખા દલાલના કામ પછી લાંબી દલીલ હું રજવા ખુશી નથી.

મી. ઝીણાએ જણાવ્યું કે હું સાડા પાંચ રાગમજ અરજ કરવા તૈયાર છું. પણ પબ્લી પ્રોસીક્યુટર નોટીસનો પોતાનો હક જતો મેલે તેમ બની શકે.

મી. જસ્ટીસ દાવર-જો તમે હમણાં અરજ કરવા માગતા હો તો હું તે સાંભળું.

મી. ઝીણાએ જણાવ્યું કે મેં કાગળો વાંચી જોયાં નથી તેથી પાછલા પોલોરના હું અરજ કરવા માગુ છું.

નામદાર જરજે જણાવ્યું કે જો બંને બાજુ સમજુતી કરીને આવે તો હું ખુનનો મુકરદમો પુરો થવા પછી અરજ સાંભળવા તૈયાર છું.

મી. બીનીંગે જણાવ્યું કે મારા સાથે એ-

ડવોકેટ જનરલ અને મી. ઇનવેસ્ટરીટી છે. મી. ઇનવેસ્ટરીટી તે વખતે આવવાનું બનશે કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી.

નામદાર જરજે જણાવ્યું કે જો તાજ નોટીસની મુદત પૂરી કરવા માગતી હોય તો વળતે દીને હાલની અરજ કરવી એમ નહીં તો જો બંને પક્ષ સમજુતી કરીને આવે તો ખુનના મુકરદમા પછી હું તે અરજ લઈશ.

મી. ઝીણાએ જણાવ્યું કે નોટીસનો પુરો હક તાજ લેવા માગતી હોય તો નામદાર કોર્ટ સાડાપાંચ વાગે મારી અરજ સાંભળવી.

નામદાર જરજ-મારી તબીયત ઠીક નથી અને તેથી સાડાપાંચ વાગ્યા પછી લાંબી તકરાર સાંભળવા માંગતો નથી. ખુનના મુકરદમા પછી અરજ થશે તો હું તે સાંભળીશ.

મી. બીનીંગે જણાવ્યું કે ખુનના મુકરદમામાં હું બચાવ તરફથી છું અને આખો વખત કોર્ટમાં જ રહીશ પણ આ અગતની અરજ છે અને મી. ઇનવેસ્ટરીટીને હાજર થવાની જરૂર છે.

છેવટે એવું ફરાવવામાં આવ્યું હતું કે, ખુનનો મુકરદમો પુરો થવા પછી વખત હોય તો અરજ કરવી.

મી. ઝીણાએ જણાવ્યું કે મી. તીલક જેલમાં છે અને તેથી તેમને કોર્ટમાં હાજર રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે બોડ ઉપર તેમને સહી કરવાની જરૂર છે.

નામદાર જરજ-તે તમે એમ ધારો છે કે તેમને જામીન ઉપર છોડવામાં આવ્યા.

મી. ઝીણા-હા તેમ ધારવા જેવું છે મારું કહેવું એવું છે કે, અરજ બહાલ રહે તો તેમને તે વખતે જામીન ઉપર છોડવા.

નામદાર જરજે જણાવ્યું કે અરજ વખતે મી. તીલકને કોર્ટમાં હાજર રાખવાની જરૂર નથી પણ અરજ બહાલ રહેશે તો તેમને જેલમાંથી બોલાવી બોડ ઉપર સહી લઈ છોડવામાં આવશે.

ગુરુવાર તા. ૨ જુલાઈ ૧૯૦૮

મીં તીલકને જમીન ઉપર છોડવાની ૨૬ ગયલી અરજ.

નામદાર જડજ મીં દાવર હજુર મેશન્સનું કામ શરૂ થતાં મીં બાળ ગંગાધર તીલક તરફથી મેશરસ રાધવાયા, ભીમજી અને નગીનદાસ સોલીસીટરોની ફરમાસથી મીં મહમદઅલી ઝીણા ખેરીસ્ટરે હાજર થઈ મીં તીલકને જમીન ઉપર છોડવા અરજ કરી હતી. મીં ઝીણાએ પોતાની અરજના ટેકામાં જણાવ્યું કે આ મુકદ્દમામાં આરોપી સામે રાજદ્રોહી લખાણ કરવા માટે ૧૨૪ એં ૧૫૩ એં કલમ પ્રમાણે બે જુદા જુદા આરોપો મેલવામાં આવ્યા હતા અને તે માટે વડા મેજસ્ટ્રેટે તેને સેશન્સમાં નોંધેલા હતા. મીં ઝીણાએ પોતાની અરજના ટેકામાં આ મુકદ્દમાના આરોપીના એક વકીલ મીં મહાદેવ રાજરામ ખોડસનું સોગંદ નામું વાંચી સંભળાવ્યું હતું જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે મીં રલોનની ફરિયાદ ઉપરથી આરોપીને સરદાર ઘડમાંથી ગઈ તાં ૨૪ મીને દીને સાંજના ૭ કલાકે પકડવામાં આવ્યો હતો. અને વળતે દીને તેને મેજસ્ટ્રેટ મીં એસટન સનમુખ ઉભો કરી તેના ઉપર ૧૨૪ એં અને ૧૫૩ એં કલમ મુજબનો આરોપ મેલ્યો હતો અને મેજસ્ટ્રેટે મુકદ્દમાની વધુ તપાસ મુલતવી રાખી આરોપીને જેલમાં મોકલવાનો હુકમ કર્યો હતો અને તેને જમીન ઉપર છોડવા નાપાડી હતી. તાં ૨૬ મી જુનને દીને વડા મેજસ્ટ્રેટે પુરાવા લીધા પછી આરોપીને ચાલુ સેશનસમાં કમીટ કર્યો હતો ગઈ તાં ૨૪ મીથી મજકૂર આરોપી જેલમાં છે અને તેનો બચાવ કરવા તેને જમીન ઉપર છોડવાનાં કારણો નીચે મુજબ છે:- (૧) આરોપી પાસે સાસે બચાવ છે અને જે તેને જમીન ઉપર છોડવામાં આવશે નહીં તો તે

પોતાનો બચાવ સારી રીતે કરવાને શક્તીવાન થશે નહીં (૨) આરોપીને પકડવામાં આવ્યો તેની લાંબો વખત આગમજનો તે મીં પી-શાખના રોજથી પીડાય છે, (૩) તકરારી આર-દીકલો ધણી લખાણ છે અને તેના તરજુમા જે રજુ કરવામાં આવ્યા છે તે ખોટા અને ભુલ્લાવો ખવાડે એવા છે અને જે તુરંગમાંથી તેને છોડવામાં આવે તો તે પોતાના ધારાના હિમાયતીને તેનો ખરો તરજુમા શું થાય છે અને તેનો ભાવાર્થ કેવો ઉપજે છે તે સમજાવવાને શક્તીવાન થશે. (૪) આરોપી યુનીવરસીટીનો બી. એ. એલ. એલ. બી. છે, ડકન કોલેજનો પ્રેફેસર હતો, નામદાર ગવરનરની ધારા બાંધનારી કાઉનસીલનો આગળ એક સલાસદ હતો અને તે દખાણમાં મોટા મોંઠા ધરાવે છે; (૫) જે કલમો મુજબ આરોપી સામે આરોપો મેલવામાં આવ્યા છે તે ની તપાસ જુરીની મદદ સાથે ચાલશે પણ તે સવાલનો જ્યાં સુધી ફડચો થાય ત્યાં સુધી તેને જમીન ઉપર છોડવાની જરૂર છે. આ સોગંદનામા સરકાર તરફથી નોંધવામાં આવ્યાં હતાં તે મીં ઝીણા વાંચવા જતા હતા.

નામદાર જડજે તેમને તેમ કરતાં અટકાવી જણાવ્યું કે આ મુકદ્દમામાં જે સવાળ સોગંદ નામાં નોંધાયેલાં છે તે સવાળો મેં ધ જથી વાંચ્યાં છે, સરકાર તરફના સોગંદના ના જવાબમાં મીં ખોડસે જે સોગંદના નોંધાવ્યું છે તેમાં તેવજ મીં ભોવન અને મીં રલોનના એકસ રટેટમેંટો સામે વાંધો લે છે. મારા પીચાર પ્રમાણે જુરી સનમુખ જે “રટેટમેંટો” નથી તે પ્રગટ થતાં ન જોઈએ જણ્યે તે રટેટમેંટો કરવામાં આવ્યાં નહીં હો તેમ ગણી તેમજ તે સામે સરકાર વાંધો લેત નથી એમ લખી તમારી લેખી અરજ એક તરફ સાંભળીશ.

મીં ઝીણા-તે રટેટમેંટો વીશે હું એક વા માગતો હતો અને તે બાબતમાં નામદાર કાર્ટના વીચાર સાથે હું મળતો થાઉં છું.

મીં ઝીણાએ આગળ વેધતાં જણાવ્યું કે આરોપીને ૪૬૮મી કલમ મુજબ જમીન ઉપર

છોડવો એટલુંજ હું માયું છું. જમીનની ખાખ-
ત તમે નામદાર સન્મુખ આવી ગઈ છે. કાળ પ-
વના અધીપતીને જમીન ઉપર છોડવા માટે અર-
જ કરવામાં આવી હતી અને તે વખતે જમીન
ઉપર છોડવો કે નહીં તે વિશેની સવળી તકરારો
રજુ થઈ હતી. આરોપીને જમીન ઉપર શા માટે
છોડવામાં નહીં આવે તેનું કારણ સામી તરફ-
થી જતાવવામાં આવ્યું નથી. જમીનના સવાલ-
મા મુખ્ય સવાલ એટલેજ છે કે આરોપી ત-
પાસ વખતે હાજર થશે કે નહીં અને તેને સજા
કરવામાં આવે તો તે સજા ભાગવવા હાજર રહેશે
કે નહીં. આ બાબતમાં મી. જર્ડીસ બદરૂદીન
તેમજ અન્ય અગત્યના ચુકાદા અપાયેલા છે અ-
ને તે બાબતમાં લખાણ તકરારો સાંભળી ને ના
મદારે દર્શાવ્યું છે કે જમીન આપવાની બાબત
માં તપાસ દરમ્યાન આરોપી હાજર થશે કે
નહીં ? કાયદો એવું અનુમાન કરે છે કે એક આ-
રોપી જ્યાં સુધી તેના ઉપર ચાંક પુરવાર ન થા-
ય ત્યાં સુધી તેને બીનતકરારીયાર ગણવે તો જોઈએ
સરકાર તરફથી જે મોગદામા કરવામાં આવ્યું
છે તેમાં એવા કસ્ટોએ દાખલ કરવામાં આવ્યો
થી કે આરોપી તપાસ વખતે કારટમાં હાજર
રશે નહીં. આથી મી. તીલકને જમીન ઉપર છો-
ડવાની હું અરજ કરું છું અને તે કારટ માંગે
તેવા સધર જમીન આપવા તૈયાર છે.

અંતે મી. બ્રાન્સન, એડવોકેટ જનરલ ઉપ-
સ્ટી અરજની સામે થવા ઉડ્યા હતા. પણ નાન-
દાર જડજે તેમને જણાવ્યું કે તેણે તેમને તરફી
આપવા માગતા નથી.

કાર્ટના ચુકાદા.

નામદાર જડજે ચુકાદા આપતાં જણાવ્યું કે
મી. તીલક સામે ફેજહારી કાયદાની ૧૨૪ એન્ડ
અને ૧૫૩ એન્ડ કલમ મુજબ રાજદ્રોહી લખા-
ણ કરવાના બે જુદા જુદા આરોપો મેલવામાં
આવ્યા છે અને તે સંબંધમાં મી. તીલક તરફ-
થી તેને જમીન ઉપર છોડવાની હાલ કાર્ટને અ-
રજ કરવામાં આવનાર છે તેની મને ખબર કર-
વામાં આવી હતી. આ બાબત ઉપર મેં પૂરતો

વીચાર કર્યો છે અને જે લાગણીનો તે એક
સવાલ હોય તો હું કહું છું કે હું હાઈ કોર્ટને
કાંઈ પણ આંકુશ વગરની જે સતા છે
તે આરોપીના લાભમાં શા માટે ઉપયોગમાં નહીં
લેવામાં આવે તેનું કારણ જતાવવામાં ન આવે
ત્યાં સુધી એક આરોપીને તેની તપાસ થવા અગા-
ઉ તેને કેદમાં રાખવા હું બુદ્ધી નથી. ફીમીનલ
પ્રેસીડરની ૪૯૮ મી કલમ મુજબ મેશક હાલ
કોર્ટને આંકાશ વગરની સતા એક આરોપીને
જમીન ઉપર છોડવા માટે આપવામાં આવી છે.
આ જે સતા આપવામાં આવી છે તે ન્યાયી
સતા છે અને તે સતા વાપરતાં ઘણી સંભાળ
અને ચોકસાઈ રાખવાની જરૂર છે. મરદુમ મી.
જર્ડીસ બદરૂદીન તરફથી અન્ય ચુકાદાથી હું પુ-
રો માહેનગાર છું અને મી. તીલક માટે તે વ-
ખતે કરવામાં આવેલી જમીનની અરજની તક-
રાર અને તે વખતના એડવોકેટ જનરલ મી.
લેંગની તકરારથી હું સારી રીતે વાકેફ છું. તે
ચુકાદામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે એક આરો-
પીને જમીન ઉપર છોડવામાં મુખ્ય સવાલ
તે હાજર થશે કે નહીં તે ઉપર આધાર રાખે
છે. તે વીચારને હું કાંઈ તદ્દન મળતો થતો ન-
થી. કદાચ તે બાબત એક અગત્યની અને
એક મુખ્ય બાબત હોય તો મારા વીચાર
પ્રમાણે આજુબાજુના બીજા ધણા સંગેગો છે
અને ધણી બાબતો છે કે જે ઉપર પણ કોર્ટે
બ્યાન પુગાડવું જોઈએ છે. આ સવાલ ઉપર
મેં ધણી લખાણ વીચાર પુગાડેલા છે. મેં આ-
ગળ કહ્યું છે તેમ જ આ બાબત ઉપર મેં લ-
ખાણ વીચાર કર્યો છે અને જે હુકમ હું કરવા
માયું છું તેમાં જે સંગેગો મેં જોયા છે તે
ઉપર હું આધાર રાખું છું. હું ધણી આતુર
છું કે આરોપીને સ્વચ્છ અને અપદ્ધાત ત-
પાસ મળે આરોપીની તપાસ જુરી સનમુખ
ચાલનાર છે. મારા વીચાર પ્રમાણે તપાસ ચા-
લવા આગમ્ય ફરિયાદ પદ્ધતિ અથવા આરોપીને
કાંઈ પણ રીતનું નુકસાન પુમે એવું કાંઈ જો-
લાવું જોઈએ નહીં, અરજ બહાલ શા માટે
રાખવામાં ન આવે તેની દક્ષીણા કે કારણ આ

ટેકાણે બતાવવાનું હું દરસ્ત જોતો નથી. હું ધણે દીલગીરી સાથે મારા ઉપલા દરાવ ઉપર આવ્યો છું અને તપાસ દરમ્યાન આરોપીને જામીન ઉપર છોડવાની અરજ હું નામંજુર રાખું છું.

મી૦ તીલકની તપાસ ખાસ જુરીની

મદદ વડે ચલાવવાનો હુકમ.

મી૦ બાળગંગાધર તીલકને શીતુરી લખાણ કરવાના આરોપ માટે નોંધવામાં આવ્યો છે. તેની તપાસ ખાસ જુરીની મદદ વડે ચલાવવાને સરકાર તરફથી સરકારી સેલીસીટરે મી૦ બોવનની ફરમાશથી કામચલાઉ એડવોકેટ-જનરલ આ૦ મી૦ જ્ઞાનસને હાજર થઇ અરજ કરી હતી. મી૦ જ્ઞાનસને પોતાની અરજના ટેકામાં જણાવ્યું કે આ મુકદ્દમે ધણે અગત્યનો છે અને તેની તપાસ માટે ખાસ જુરીની વધુ લાયક થઇ પડશે.

આરોપી તરફથી મેસરસ રાધવાયા બીમછ અને નગીનદાસ સેલીસીટરની ફરમાશથી મી૦ જોસફ બેપટીસ્ટાએ તે સામે વાંધા લેતાં જણાવ્યું કે એક ખાસ ગુનાહ માટે સરકારની ખાસ મંજુરીથી સરકાર આ કામ ચલાવે છે. અને તેથી જાણે સરકાર આરોપીને દબાવી નાખવા માંગતી હોય એમ કુદરતી રીતે દેખાય છે. આથી આરોપી ફરીયાદપક્ષ તરફથી સંપૂર્ણ ન્યાય મેળવવાનો હક ધરાવે છે. હવે જે એક ખાસ જુરી જેવી સાધારણ રીતે બનાવવામાં આવે છે. તેવી રીતે બનાવવામાં આવે તો આરોપીને પોતાનો બચાવ કરવામાં ધણું નુકસાન થાય. જુરી મારફતે તપાસ કરવાનો જે કાયદો કરવામાં આવ્યો છે તેની મુળ નેમ આરોપીનું રક્ષણ કરવાની છે, અને જે રીતે જુરી બોલાવવામાં આવે છે, તે મુજબની ખાસ જુરી બનાવવા ફરીયાદ પક્ષ તરફથી માંગણી કરવામાં આવે તો કાયદાએ આરોપીને જે બક્ષીસ આપી છે તે બક્ષીસ તે લેવા માંગતો નથી. જે ફરીયાદ પક્ષ કબુલ કરે કે જુરીનો મોટો ભાગ મરાઠી ભાષા સમજતી હોય તેવાઓ નો અને તો તેવી જુરી આરોપી કબુલ રાખે છે.

આવી રીતે બનાવેલી જુરી સામે ફરીયાદપક્ષને વાંધા લેવાનું કાંઈ કારણ હોય નહીં જે ચેલેન્જે જો પુરી થાય તો એક જુરીનો ગ્રહસ્થ મરાઠી ભાષા જાણતો નથી એવા કારણથી તેના સામે વાંધા લેવા દેવાની રજા મળવી જોઈએ. આમ થવાથી ફરીયાદ પક્ષને એક ખાસ જુરી મળશે અને આરોપીને તેના દેશના લોકો ન્યાય કરનાર તરીકે મળશે અને તેમ થવાથી-જુરીથી-તપાસના કાયદાની મુળ નેમ જળવાશે, જે નેમ અંગ્રેજોએ લોકોના છુટાપણાને અને આરોપીના રક્ષણને અર્થે યોજેલી છે. જે મારી અરજ એડવોકેટ જનરલ કબુલ નહીં રાખે તો તેમની અરજ સામે મને વાંધા લેવાની જરૂર પડશે. મી૦ તીલક પુતાનો રદીશ છે, “કેસરી” પત્ર પુતામાં પ્રગટ થાય છે અને તકરારી લખાણ મરાઠી ભાષામાં લખાયેલું છે. જે તેની પુતાની કોર્ટમાં તપાસ ચલાવવામાં આવી હતે, તો તેને પુતાની સેશન્સમાં નોંધવામાં આવતે અને તેમ થવાથી મરાઠી ભાષા જાણનાર એક જડજ અને મરાઠી ભાષા જાણનારી જુરીનો તેને લાલ મળતે. વળી તેની પુણ્યામાં તપાસ ચાલતે તો ફેજદારી કાયદાની રૂબ મી કલમ પ્રમાણે તે જુરીમાં યુરોપિયન કે અમેરીકનની સંખ્યા વધુ ન હોય એવી જુરી માટે માંગણી કરી શકતે, અને તે થવાથી જુરી મારફતે તપાસ ચલાવવાનો જે કાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેવી એક જુરી સન્મુખ તેની તપાસ ચાલી શકતે. ખાસજુરીનો અર્થ એવા થાય છે? જુરીની ટીપમાંથી જુરી ઉપર વધુ સંખ્યા યુરોપિયનની બનવી જોઈએ. હાલ ખાસ જુરીની ટીપમાં ૨૪૨ યુરોપીયનો અને ૧૫૬ હિંદીવાનો છે. આથી એવું સંભવીત છે કે જે ખાસ જુરી બનાવવામાં આવે, તેનો મોટો ભાગ યુરોપીયનોનો બનેલો હોવા જોઈએ. છેલ્લી તીલક તપાસ દરમિયાન તેમજ બન્યું હતું અને સંલગ્ના રાજદ્રોહી મુકદ્દમાની તપાસમાં પણ તેમજ બન્યું આવેલું છે. સેવટે મી૦ બેપટીસ્ટાએ જણાવ્યું કે ખાસ જુરી એવી બનાવવી જોઈએ કે જેનો મોટો ભાગ મરાઠી ભાષા જાણતો હોય.

નામદાર જડજનો ચુકાદો.

નામદાર જડજને ચુકાદો આપતાં જણાવ્યું કે મોતની સજાને લગતા સઘળા ગુનાહોમાં ફેજદારી કાયદાની રજૂમી કલમ પ્રમાણે ખાસ જુરી બોલાવવાની જરૂર છે અને તેજ કલમ પ્રમાણે ખીજા કોષ્ટ પછી મુકરદમામાં હાથ કોટના જડજ ફરમાવે તો ખાસ જુરી બોલાવવામાં આવે છે. હવે આ કોટની નજી થયલી રહી એવી છે કે લાગતાવળગતા પક્ષોના લાલ જોતાં ઉંચા મંડળના આસામીઓમાંથી જુરી ચુંડી કહાડવી જોઈએ માને તેઓ કોટ સનમુખ રજુ થતા મુકરદમા આ ઉપર તેઓ પુરતું લક્ષ આપી શકનારા હોવા જોઈએ તો તેવી અરજ હાથ કોટને કરવામાં આવે છે અને જજને વાળખી લાગે તો બહાલ રાખે છે. એમાં તો કાંઈ શક નથી કે મીઠ તીલક સામેના મુકરદમાઓ ખુદ તેની તરફથી જોતાં ધણા અગતના છે અને મને લાગે છે કે તેના પોતાના લાલ જોતાં મુંબઈ શહેરના વતનીઓમાંના ઉંચા વર્ગમાંથી ચુંડી કહાડાયલી એક જુરીની મદદ વડે તપાસ ચાલવાથી તેને પોતાને લાલ થશે, એક ખીજા મુકરદમામાં એવી અરજ મારી સનમુખ કરવામાં આવી ત્યારે એવું કહેવામાં આવ્યું કે કાનુન પ્રમાણે ખાસ જુરીમાં યુરોપીઓની સંખ્યા વધુ હોય છે. ગઈ કાલે મારી સનમુખ ખુનનો મુકરદમા હતો, તેની તપાસ ખાસ જુરીની મદદ વડે ચલાવવામાં આવી હતી, જે જુરી ૩ પારસી, ૨ હીંદુ અને ૪ યુરોપીઓની બનેલી હતી. આગલા દિવસોમાં કોમન જુરીની મને મદદ લેવી પડી હતી અને તેમાંના બે દાખલામાં યુરોપીયન જુરોની સંખ્યા વધુ હતી. સર માઇકલ મેસ્ત્રોપે ખાસ જુરીને લગતા કાનુનો ધડયા હતા, તેની રૂએ યુરોપીઓની સંખ્યા સેહજ વધારે હતી, પણ દેશી ક્રોમોનું પ્રમાણ તેમાં ધણું સારું દેખાડવામાં આવ્યું હતું. કાયદા પ્રમાણે ખાસ જુરીમાં યુરોપીયોની ઓછામાં ઓછી અરધી સંખ્યા હોવી જોયે. બોલાવવામાં આવેલી જુરીનું પ્રમાણ રાખવામાં કાનુન પ્રમાણે કામ લેવામાં આવ્યું છે, તેની હું

સંભળ રાખીશ અને બનવા જોય છે કે દેશીઓનું મોટું પ્રમાણ આપણને મળશે. નામો બોલાવવામાં આવશે ત્યારે યુરોપીઓના તેમજ દેશીઓના સવાલપર સંભળ લેવામાં આવશે જે દેશીઓનું તત્વ વધુ સંખ્યામાં નહીં આવશે તોપણ સારી સંખ્યા આમજ થઈ શકશે. એનો આધાર જુરી કેવી રીતે ચુંડી કહાડવામાં આવે છે, તે પર રહેશે. દેશી ભાષાના જ્ઞાન વીશે મારી સનમુખ ભાર મુકી બોલવામાં આવે છે. અલખતાં તે વીશે મતદેર પડે પણ કોરટે પોતાના સન્તાવાર તરજુમાં કરનારાઓના તરજુમાં કણુજ રાખવા જોઈશેજ. કાંઈ જુજ હશે થા જુજલયો તરજુ મો હશે અને તેપર કોટનું ખ્યાન ખેંચવામાં આવશે તો જજની ફરજ છે કે જુરી સનમુખ ખરો તરજુ મો રજુ થાય છે તે જોવું. જે જુજ હશે તો તે સુધારવામાં આવશે. તપાસ દરમ્યાન તેવું કશું પણ બનાવવામાં આવશે તે ઉપર હું પુરતું લક્ષ આપીશ મેં ઉપર કહ્યું તેમ ખાસ જુરી મુકર કરવા સામે વાંધો લેવામાં જુજ છે. અગત્યના મુકરદમાઓમાં ખાસ જુરીની માગણી ખાસ કરણ વગર સ્વીકારવામાં નહીં આવી હોય એવો એક પણ દાખલો નથી. મેં મીઠ બાપટીસ્ટાની તકરાર પર પુરતું લક્ષ આપ્યું છે. મારા ધારવા પ્રમાણે એક ખાસ જુરીથી આ મુકરદમાઓ તપાસવામાં આવશે તો ઇન્સાફની નેમ જગવાશે. મારી ખાત્રી છે કે ખાસ જુરીના કોષ્ટ પછી સભાસદ ઇન્સાફ આપવા સંગદ લેશે અને તે પોતાના મનમાંથી બહારના સઘળા બનાવો જુડી જઈ કામ લેશે. ઉપલાં વીચારો જણાવી નામદાર જડજને આ મુકરદમાઓની તપાસ સોમવાર તા. ૧૩મી જુલાઈ પર રાખી હતી.

શહેનશાહ વિરૂદ્ધ “કાળ”

પત્રના અધિપતી મીઠ મહાદેવ સદાશીવ પ્રાંજપે એમ. એ. વાળો મુકરદમાના સંપૂર્ણ હેવા લવું પુસ્તક તૈયાર છે. તાકીદે મંગાવો.

કીર્તિમત આના આર.

ગામ ગાપાટા-પોલીસ બંદોબસ્ત-મુંબઈની રચીતી.

તા. ૧૩ મી એ ફાજદારી શેઠાન્સમાં કેસ ચાલે તે પહેલાં મુંબઈ શહેરમાં તા. ૩ જુન ૧૯૦૨ થી નીચે મુજબ ગામગાપાટા ચાલ્યા હતા.

શહેરમાં ખોટા ગાપાટાઓ-તે ઉપરથી સત્તા વાળાઓએ લીધેલા જંગી ઉપાયો-લશ્કર અને પોલીસની વધુ મદદ-શહેરમાં તેમની દાડધામ-અંધ રહેલી મીલો-હાથુ કોર્ટ આગળના દેખાવ-જડજ મીં દાવર સંબંધી ખોટી ગપ.

મીલો આગળના દેખાવ.

રાજકોટી લખાણ કરવાના આરોપ માટે કેસરી પત્રના અધિપતિ મીં બાલ ગંગાધર તિલક ની તપાસ, તાં ૧૩મી ને સોમવારથી હાથ કોર્ટની સેશન્સમાં ખાસ જુરી અને નામદાર જડજ મીં દાવર આગલ ચાલુ થનાર હતી. આ તપાસના સંબંધમાં કેટલાક દિવસથી શહેરમાં તદ્દન ખોટી ગપો ચાલુ થઇ હતી, અને તેમાં કેટલીક એવા પ્રકારની હતી કે, મીં તિલક પ્રત્યે લોકો જે લાગણીની નજરથી જોય છે તેને લીધે, મુંબઈ માં મોટું તોફાન જગવાની વકી છે. પોલીસ અધિકારીઓએ આ ઉપરથી તેવું કાંઈ થવા નહીં પામે તે કારણે સમાધાની જળવવાને મોટા પાયા ઉપરના ઉપાયો લીધા હતા. તપાસ ચાલે તેટલા દિવસ શહેરમાં કોઈ પણ સરખસો નિકળતાં અટકાવ્યામાં આવ્યાં હતાં, તેમજ જાહેર ભાષણો અંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

જે માટે નીચે મુજબનું જાહેરનામું પોલીસ તરફથી બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું.

હું, હરબર્ટ જયોરજ જેલ એસકવાયર, એમ. વીં એમ. મુંબઈ શહેરનો પોલીસ કમી

શનર એવો અબીપ્રાય ધરાવું છું કે જાહેરની સુલેહ અને જાહેરની સલામતી જળવવાને ખાતર નીચે જણાવેલી મુદત સુધી કાંઈ પણ જાહેર સભા અથવા સરખસો અંધ પાડવાની જરૂર છે અને તેથી મુંબઈની પોલીસના સને ૧૯૦૨ ના ચોથા કાયદાની તેવીસમી કલમની ત્રીજી પેટા કલમમાં મને મળેલી સત્તાની રૂએ આ લખી મુંબઈ શહેરમાં સોમવાર તાં ૧૩ મી જુલાઈ ૧૯૦૮ ને દીવસના સવારના છ વાગતાથી તે શુકરવાર તાં ૧૭ મી જુલાઈ ૧૯૦૮ ને દીવસના મપોરના બાર વાગતા સુધી મારી પાસેથી લેખીત પરવાનગી આગમનથી મેળવવા વગર કોઈપણ સભા અથવા સરખસો બંધવાની મનાઈ કરું છું.

જે શખસો પોતપોતાના કામેધંધે અથવા કામ ધંધેથી ઘર જતા દશે, કે જંગલો ફરકા દરવા કે કોઈપણ કામકાજ જતા દશે તેઓને આ હુકમ લાગુ પડશે નહીં.

આટલેથીજ નદી અટકતાં પુણેથી ખાસ જોઈ લશ્કર બોલાવ્યામાં આવ્યું હતું અને તેની જુરી જુરી હુકડીઓને શહેરમાં જુદે જુદે કોણે ફરતી ગામવામાં આવી હતી. એક ગપ એવી ચાલી હતી કે મીલના કામદારો હડતાલ પાડશે અને તેમ કરવા માટે તેમને ઉત્કરવામાં આવે છે. લશ્કરી હુકડીને રવિવાર તાં ૧૨ મી એ મજગામ, પરેસ, સીમ, ચીચપોકલી વિગેરે મીલોવાલા લતાઓ તરફ ફરવા કહાડી હતી સોમવારે જો કે મીલો અંધ થવાની અથવા જોરમાં ફેલાઈ હતી, તો પણ સવારે મુંબઈની સઘળી મીલો ચાલુ થઇ હતી, અને મીલ કામદારો ઉપરાંત બીજા પણ ધંધાદારીઓ પોતપોતાને કામે વળગી ગયા હતા. આટલું ખરું કે કેટલીક મીલોમાં પુરતા કામદારોએ હાજરી આ

પી નહતી. બપોરની છુટીને વખતે કેટલાક કામદારો પલાયન કરી જવાથી તેમની જરૂરદારીને લીધે કેટલાક મીલો બંધ કરવી પડી હતી, અને તે સમયે લોક કોટ તરફ ચાલુ થતું જણાયું હતું. ડીલાઇલ રોડ, ચીંપોક્લી તરફ આવેલી મેક્સી ગ્રીન્સ કોટન હસ્તકની મીલોમાં અરબી સંખ્યામાં કામદારોએ હાજરી આપી ન હતી અને ત્યાં કોઇ પ્રકારની ગરમી થવા નહીં પામે તે માટે પોલીસે પુરતો બંદોબસ્ત જાળવ્યો હતો. તે કામદારોનું ટોળું કેટલોક વખત સુધી મીલોની બાહાર ઉભું રહ્યું અને તે બેળાની વર્તણૂક કાંઇક શક ઉપજાવનારી જણાયાથી પોલીસ તેમજ લશ્કરી દુકડીને ત્યાં મોકલાવ્યામાં આવી જેણે તેને વિખેરી નાખ્યું હતું. પરેલ વિભાગમાં મીલો મોટી સંખ્યામાં આવેલી છે અને મીલ કામદારોની મોટી સંખ્યા પણ તેજ વિભાગમાં રહે છે તેમની તરફથી કોઇ રીતની ગરમી કરવામાં નહીં આવે તેથી પુણેથી આવેલી લશ્કરી દુકડીને ત્યાં લાવી રાખવામાં આવી હતી

કાપડ માર્કેટિંગ.

બાહાર કોટ ખાતે આવેલી મુલ્યજ્ઞેશ અને લક્ષ્મીદાસ કાપડ બજારો સવારે તા. ૧૩મીએ બંધ હોય તેવો દેખાવ ત્યાં થઇ રહ્યો હતો. બંને બજારોમાં સવારે વેપારીઓના માથાસો દુકાનો ઉઘાડે છે. જણાવવા પ્રમાણે આ માથાસો અને કેટલાક દુકાનદારોને ધરાદો મી. તિલકનો મુકરદ પો આલે તેટલા દિવસ બજાર બંધ રાખવાનો હતો અને તે પ્રમાણે તેઓએ સવારે દુકાનો ઉઘાડી નહીં જેથી શહેરમાં ગપ ચાલી કે મી. તિલક તરફની લાગણીને ખાતર કાપડ બજારો બંધ રાખવામાં આવી છે. આ બજાર મારકીટોના લાગતાવળગતાઓને થવાથી તેઓ વિચારમાં પડ્યા કે મારકીટો શું કારણથી બંધ રાખવામાં આવી હશે. તેઓ એવી સુચવણમાં હતા તેટલામાં આન. સર વીઠલદાસ દામોદર ડાકરસી અને મી. મનમોહનદાસ રામજી તેમજ બીજા બજારના આગેવાનો આવી ગયા અને તેઓએ પુ

છપરજ ચલાવી, સમજાવીને દુકાનો ઉઘાડી, જેથી માર્કેટિંગ ખુલી થઇ હતી. પણ તે ઉઘાડી છતાં બંધ જેવી લાગતી હતી. મંગળદાસવાળી કાપડ બજાર તો સવારથી ખોલવામાં આવી હતી અને આખો દિવસ તે તેવીજ હાલતમાં રહી હતી.

દાણા બંદર.

માંડવી ઉપરનું દાણાબંદર તો આખો દિવસ બંધ રહ્યું હતું તેના સંબંધમાં પણ એવીજ અફવા ઉડી રહી હતી કે મી. તિલક તરફની લાગણી માટે તે બંધ રાખવામાં આવ્યું છે પણ બજાર કહાડતાં તેમાં કંઈ સચાઇ જણાઇ નહોતી. એ દિવસે અપાડી પુનેમ હોવાથી એ બજાર બંધ રાખવામાં આવ્યું હતું અને તેને તિલક કેસ સાથે કાંઇ સંબંધ નહોતો. એજ પ્રમાણે ભાત બજાર વિગેરેની રિથિતિ હતી.

નામદાર જડજ મી. દાવર સંબંધી ગપ.

સેશનમાં ખીરાજેલા જડજ મી. દીનજી દાવર સંબંધી પણ એક ગપ ફેલાઇ હતી. તે અફવા એવી હતી કે મી. દાવર આગની પડી જવાથી સેશનમાં મી. તિલકની તપાસ માટે વડો જડજ મી. રફોટ ખીરાજે પછુ તે અફવા પણ તદ્દન ખોટી જણાઇ હતી. અને મી. દાવર મી. તિલકની તપાસ ચલાવવાને વખતસર કોર્ટમાં હાજર થયા હતા.

હાઇ કોર્ટ આગળનો દેખાવ.

હાઇ કોર્ટ આગળ લોકોનો મોટો જમાવ થવાની વડી રાખવામાં આવી હતી પણ પોલીસે ત્યાં પણ જોઇતી ચોકસી આગમજથી કરી રાખી હતી અને કોઇને પણ તેમાં જવા દેવામાં આવતા નહોતા. કોર્ટની આપાસ પોલીસે ફરતો પેહરો રાખ્યો હતો, છતાં લોકો છુટા છવાયા ઓરિયેન્ટલ બીલ્ડીંગ આગળની પગથી ઉપર તેમજ પોસ્ટ આશીસ અને ચર્ચગેટ રેશનવેયેની પગથીઓ ઉપર બેસી ગયલા જણાયા હતા, જેમાં મોટો ભાગ હિંદુ કામદારોનો હતો બપોર પછી મીલો બંધ થતી ગઇ તેમ વધારે લોક હાઇ કોર્ટ તરફ જમાવ થવા લાગ્યા અને સાંજ પડતાં ત્યાંનો દેખાવ મો

ટા મેળા સરખો થઇ પડ્યો. ત્યાં મીઠાઇ વેચનારા, ખીડી, સોડા બરફ વેચનારાઓની ઠીક રોજી ચાલી અને લોક જાણે એ ધડી આનંદ ભોગવવા ભેગા થયા હોય તેવો દેખાવ લાગતો હતો. આસરે એક હજાર માણસ ત્યાં ભેચું થયું હશે અને તેથી તે મનામાં ગરબડાટ પણ ચાલતો હતો પણ ધાંધલ કે ગરબડ જેવું કશું નહતું, અને તે અટકાવવાને ત્યાં લશ્કરને ફરતું રાખવામાં આવ્યું હતું. વખત જતાં તેમની ગરબડ વધી પડવાથી તેમને વિખેરી નાંખવામાં આવ્યા હતા. સાંજ પછીનો દેખાવ જોવા લાયક થઇ પડ્યો હતો. ઓરીએટલ ખીલ્ડી મથી તે યુનીવર્સિટી ગાર્ડન સુધીનો રસ્તો લોકોથી ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો. જાહેર આંધકામ ખાતાંની આશીસની આહાર પગથી ઉપર પુણેથી આવેલી ઘોડેસવાર ટુકડીને ઉભી રાખવામાં આવી હતી. ગાડીધોડાની આવજવ અને વિજલીક ટ્રામેની ધમાલ જોવા ભેગ થઇ પડી હતી. ટ્રીચર કંપનીની આશીસ આગળ પોલીસ અમલદારો ટોળે મળીને ઉભેલા હતા. સઘળાઓ આતુરતાથી હાઇ કોર્ટ તરફ નજર ઠેરવી રહ્યા હતા. આટલી ગીરદી છતાં લોકોમાં ઝાઝી ઉત્કેરણી જેવું કશું નહતું. મીઠા કામદારોનાં ટોળાંને પોલીસે પોસ્ટ આશીસ આગળથી કહાડીને એરેબલનેડ રોડ તરફ કહાડ્યું. તે ટોળું અરધે રસ્તે ગયું એટલે પોલીસ પાછી ફરી તેને જોઇ તે ટોળાં માહેલા લોકો યુએ પાડવા ને સીસેટીઓ ફેડવા લાગ્યા અને હાઇ કોર્ટ તરફ પાછા ફરવા લાગ્યા. સાંજે કોર્ટ ઉઠવાને વખત થતાં ધણીખરાઓ મીં તિલકને પાછા તુરંગમાં લઇ જવામાં આવતા જોવાને ઉભા રહ્યા પણ તેમ કાંઇ થયું નહતું.

મી તિલકને કોર્ટમાં વાસો.

રીવાજ મુજબ સઘળા કેદીઓને તેમની તથાસને માટે કોર્ટ ખેસવાના વખતે તુરંગમાંથી કોર્ટમાં લાવવામાં આવે છે પણ મીં તિલકના સંબંધમાં તેમ કરવામાં આવ્યું નહતું. મીં તિલકને જો વખતસર કોર્ટમાં લાવવામાં આવે તો કોર્ટ

આગળ એકઠું મળેલું લોક કોષ્ટ પ્રકારની ગરબડ કરે, તેઓને તેમના હેતુમાં નિષ્ફળ કરવા મીં તિલકને સવારના ૮ વાગે તુરંગમાંથી લાવી કોર્ટમાં જુરીવાળા ઓરડામાં પોલીસના પહેરા હેઠળ રાખવામાં આવ્યા હતા તે મુજબ મીં તિલકને સાંજે કોર્ટમાંથી પાછા તુરંગમાં લઇ મોકલવામાં આવ્યા નહતા, અને તેમની તપાસ ચાલે તેટલા દિવસ તેમને કોર્ટમાં જુરીવાળા ઓરડામાં રાખવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી તેમજ સરદાર ગ્રહમાંથી ખાવાનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

પુણેથી આવતા લોકો.

પુણેથી કેટલુંક લોક આ તપાસ સંબંધી હકીકત જાણવાને ખાસ મુંબઇ આવ્યું હતું તે માટે વિકટોરીયા ટર્મિનસ સ્ટેશન ઉપર રેલવે પોલીસ તરફથી સાવચેતીના ઉપાયો લઇ રાખવામાં આવ્યા હતા. એમ જણાવામાં આવે છે કે, રેલવે સત્તાવાળાઓએ વધુ ટીકીટો આપવી બંધ કરી હતી, છતાં લોકો પગ રસ્તે અથવા સ્ટેશનો ચુકાવીને પણ મુંબઇ આવે છે. મીસીસ તિલક પણ મુંબઇ આવી રહ્યા છે. મીં તિલક કેસની તપાસ વેળા એકઠા મળેલા લોક કોષ્ટ રીતની ગઠબઠ નહીં કરે તેમજ તેમને સમજવી ચાલી જવાની સલાહ આપવા સાફ પોલીસ તરફથી આઈ વધારાના ઓનરરી માજીસ્ટ્રેટોને રાખવામાં આવ્યા છે, જેમાં મીં જેમ્સ મેકડોનાલ્ડ પણ એક હતા એ વધારાના માજીસ્ટ્રેટોએ પોતાને સોંપવામાં આવેલી ફરજ સારી રીતે બજાવી હતી જેથી ગડબડ જેવું કશું થવા પામ્યું નહતું.

હાઇકોર્ટની શેશન્સમાં નીકળેલી તપાસ.

પહેલો-દિવસ સોમવાર તા. ૧૩મી જુલાઈ.

**સાત અંગ્રેજ અને બે પારસીઓની
જુરી-જડતી દરમ્યાન મી. તિલ-
કની ટેબલમાંથી નીકળેલો કાંડ.**

આવા પ્રકારની સઘળી સામગ્રી સાથે મી. તિલકની તપાસ આજ દિવસ સેશન્સમાં શરૂ થઈ હતી. સરકાર તરફથી મુકરમો ચલાવવા ને એડવોકેટ જનરલ મી. બ્રાન્સન, મી. ઇન વેરારીટી, અને મી. પીનીંગ હાજર હતા. મી. તિલકે પોતાનો મુકરમો પોનેજ ચલાવ્યો હતો પણ તેમને શેશન્સ ખેંચી દેતા, કરંડીકર, ખાપડે અને કેલકર મદદ કરતા હતા. નામદાર જજ મી. દાવર બરાબર વખતસર કોર્ટમાં દાખલ થયા હતા, જે વેળા મી. તિલકને પણ ત્યાં હાજર કરવામાં આવ્યા હતા.

ત્રણ આરોપીની પહેલી તપાસ.

એડવોકેટ જનરલ મી. બ્રાન્સને જણાવ્યું કે આરોપીને તા. ૧૨મી મે તથા ૧૩મી જુનના “કેસ રી”ના અંકોમાં લખાણ કરવા માટે જુદા જુદા આરોપો માટે માછરૂટે સેશન્સમાં એકજ દિવસે નોંધ્યો છે આથી સઘળા આરોપોની એક વેળા જ તપાસ હાથ ધરવાની હું અરજ કરું છું. આ લખાણો લોકોને રાજદોહી બનાવવાની ઉત્કેરણી કરવાના હેતુથી લખાયા છે.

મી. તિલકે જણાવ્યું કે જો કે કેસરીમાં ના બે લખાણો બે જુદીજ ગાયતો તરીકે લખવામાં આવ્યાં છે, આથી એ લખાણને લગતા આરોપો છુટા ગણી તે ઉપર છુટું કાગ ચલાવવું જોઈએ. જો બે લખાણો સાથે લેતાં મને મારો મુકરમો ચલાવવામાં ગુંચવણ થશે. લખાણો વળી જણાવ્યામાં આવે છે તેમ એકજ નથી પણ જુદાં છે.

મી. બ્રાન્સને જણાવ્યું કે ૨૨૬ તથા તે પછીની બીજી કલમોમાં આરોપમાં વધારો-ઉમેરો કરવાની પણ મને સત્તા આપવામાં આવી છે પણ હું તેટલું કરવા માગતો નથી. હું માત્ર એટલું જ કહેવા માગું છું કે, જો આરોપો સાથે લેવા. ૨૨૭ મી કલમમાં કોર્ટને મુકરમોના કોઈ પણ તથકે આરોપમાં વધારો-ઉમેરો કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. ૧૨૪ ક. તથા ૧૫૩ ક. કલમ મુજબ મુકવામાં આવેલા સઘળા મળી ચાર આરોપોના સંબંધમાં પાછળથી કાંઈ શક ઉપજે તે માટે હું હમણાં કહું છું કે ૩૩૩ મી કલમમાં મને આપેલી સત્તા મુજબ તા. ૧૨મી મેના લખાણના સંબંધમાં હું ૧૫૩ ક. મુજબ કામ ચલાવવાનું હાલ તુરત છોડી દઉં છું પણ તેથી એમ નહીં ઠરશે કે આરોપી એ આરોપના સંબંધમાં બીન તકસીરવાર છે, માત્ર એટલું જ કે આરોપના સંબંધમાં હું હાલ આગળ ચાલવા માગતો નથી. પાછળથી જરૂર જણાય તો આરોપીને એ આરોપ માટે કોર્ટમાં ઉમેા કરી શકું હાલ તુરત એના સામા ત્રણજ આરોપ રજુ કરવા માગું છું.

નામદાર જજને જણાવ્યું કે આ બાબતની સાહલતા મેં જોઈ છે, માછરૂટે બે જુદી તપાસ કરી એકજ દિવસે પણ બે જુદી વખતે આરોપીને શેસનમાં નોંધ્યો છે. આરોપીના લખાણ તરફ જોતાં એક આરોપ તેની સામા લટકતો રાખવો જોઈતો નથી. ૨૩૫ મી કલમ મી. બ્રાન્સની અરજને લાગુ પડે તે માટે મને શક છે, છતાં તે એક આરોપ છોડી દેવા માંગે છે તે સામા મને વાંધા નથી, પણ એજ કલમમાં કોર્ટને સત્તા આપવામાં આવી છે કે જે આરોપની તપાસ ચલાવવાનું મોકુફ કરવામાં આવે તે માટે કોર્ટ જોઈએ તો આરોપીને બીન તકસીરવાર ઠરવી તેને આરોપમાંથી સદંતર મુક્ત કરી શકે.

મીં બાંધનની અરજ ઉપરથી નામદાર જડને એથી આરોપ હાલ તુરત મુકતવી રાખવાને કમુદ્યુ હેતુ.

બાદ કલાઈ આદ્ર લી કોરટે આરોપી ઉપરના આરોપ કાયદાની કલમો સાથે આરોપીને વાંચી સંબલાવ્યા હતા.

મીં તિલકે એ આરોપો માટે પોતાને બી નતકસીરવાર જાહેર કર્યા અને જણાવ્યું કે મારી ઉપર મુકવામાં આવેલા આરોપો નિશ્ચત પ્રકારના નથી.

મીં ઇનવેસ્ટીગેટીવ લખાણ ફરિયાદ નામાંમાં દાખલ કરવાની માગણી કાઢી

મીં તિલકે જણાવ્યું કે આખું લખાણ ફિતુરી છે એવું કહેવામાં આવ્યું નથી. કયા ફક્ત ફિતુરી છે તે ફરિયાદ પક્ષ બતાવે તો હું તે ના જવાબ આપી શકું, છેવટે નામદાર જડના પુછવાથી મીં તિલકે દાખલ કરવાને પુછી બતાવી હતી. અને વખત બચાવવાને ખાતર તે કોર્ટમાં વચાવણાં તરીકે મીં તિલકે સ્વીકાર્યા હતાં.

બાદ જુરેનોનાં નામો પોકારી નિચે મુજબ જુરી જોડવામાં આવી હતી.

જુરેનો.

મીં ડબલ્યુ સી. એન્ડરસ (ફારમેન) મીં જી. ગ્રેગ, મીં બી. જી. હીલીઅર્ડ; મીં પાલન જી દાદાભાઈ ચવના, મીં જી. જી. સી. હોડસન, મીં સાપુરજી સોરાયજી, મીં એસ હેંપસન, મીં એફ. જી. હડ, અને જી. જી. માર્ટીન.

એ મુજબ સાત અંગ્રેજો અને બે પારસીઓની જુરી બની હતી.

મીં ઇનવેસ્ટીગેટીવ લખણ.

મીં ઇનવેસ્ટીગેટીવ સરકાર તરફનો મુકદ્દમો રજુ કરતાં જણાવ્યું કે, આરોપી સામે તા. ૧૨ મી મે તથા તા. ૯ મી જુનના પત્રોમાં આવેલાં લખાણોના સંબંધમાં આરોપો મુકવામાં આવ્યા છે. કેસરી પત્રોના મુબંધમાં મોટા ફેલાવો છે. આરોપોને લગતી કાયદાની કલમો વાંચી સંબળાવી કહ્યું કે આ કલમો સરકારનાં કામ ત

થા કાયદા કાનુનો સામા દીકા કરવાની છુટ; આ પે છે પણ એ કલમ એક વ્યાસામીને સરકારની બદનક્ષી કરવાની કે સરકારને જુલમાંટ બરેલી રીતે જણાવવાની સત્તા આપતી નથી, તા. ૧૨ મી મેનું લખાણ વાંચી મીં ઇનવેસ્ટીગેટીવ જણાવ્યું કે મુકદ્દમોમાં એવું છોડી બે અંગ્રેજ ખાતુઓના કરવામાં આવેલાં ખુનતું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે પણ આખા લખાણનો સાર એ છે કે સરકાર એટલી જુલમનાર તથા આપ ખુદ બની ગઇ છે કે અંગ્રેજ અમલ નહી ખમી સકાય એટલો જુદમી બની ગયો છે. દેશની સરકાર ની આ ગંભીરમાં ગંભીર બદનક્ષી છે. સ્વરાજ વિષે બોલતાં મીં ઇનવેસ્ટીગેટીવ જણાવ્યું કે “સ્વરાજ”ના બોલ સંબંધમાં આરોપીએ પોતા ના તા. ૨ જી જુનનાં પત્રમાં અર્થ આપ્યો છે તેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે સત્તાવાળાઓએ પ્રજા ના વિચાર મુજબ ચાલવું. તેમ તે નહી ચાલે તો લોકોની બ્યારે પણ મરજી હોય ત્યારે તેઓ રાજ્યને છડું વાળી શકે. એવું તેમાં લખવામાં આવ્યું છે. સરકારને બોલી એતવણી આપવામાં આવી છે કે સરકાર જે સંબાળ નહી રાખશે તો રશિયન રૂઢીઓની હિંદના લોકો નક્કલ કરશે. એમ કહેવાનો આરોપીનો બોલો હેતુ એ છે કે હિંદમાં બોંબનો છુટથી ઉપયોગ કરવામાં આવશે. આગળ ચાલતાં આરોપી જણાવે છે કે હિંદની ૩૦ કરોડની વસ્તી અંગ્રેજ જુદમી અમલથી કાચર તથા અધીરી બની ગઇ છે. આરોપી પોતા ના પેહેલાં લખાણમાં રાજકર્તાઓ પ્રદેશી હોવા વિશે તથા તેઓ માત્ર પોતાનો સ્વાર્થ સંબાળતાં હોવા વિશે બોલે છે. તેમ બોલવાનો હેતુ લોકો ને રાજકર્તાઓ સામા ઉરકેરવાનો નહી તે બીજો કયો હોયો જોઈયે? આરોપીનો હેતુ સરકાર નાં કામ સામા નહી પણ સરકાર સામા દીકા કરવાનો હતો. આરોપી રશિયન રૂઢી હિંદમાં દાખલ કરવાની બલામણુ કરે છે. રશિયન રૂઢીઓ છું છે તે આપણે બધા જાણીયે છીયે. તેમ જ લામણુ કરવાનો આરોપીનો હેતુ એવો હતો કે પોતાના વાંચનારાઓના મનમાં રશિયામાં જ

જાણકી એળ ફેંકવાની રીતી અખત્યાર કરવાની જરૂર ઠસાવવી. લખાણમાં એવું પણ જણાવ્યામાં આવ્યું છે કે, સરકારની જુલમત બરેલી રીતી હિંદની ૩૦ કરોડની વસ્તી ગુસ્સાથી બળતી રહી છે. લખાણમાં આરોપીએ સરકારનાં કામ સામા નહીં પણ સરકાર સામા એમ જણાવી હુમલો કીધો છે કે, તે પોતાના સ્વદેશીઓને લાભ કરવાના હેતુથી અમલ ચલાવે છે તથા સરકાર તદ્દન આપખુદ છે. બીજું લખાણ વાંચી મોઝા નવરાત્રીની જણાવ્યું કે આરોપીએ એળ ફેંકવાની રીતી વિષે બોલતાં કેટલાક દેશોમાં તે જે મતલબથી ફેંકવામાં આવતા હતા તે મતલબ ખરાબ જણાવી હતી પણ એકસ હકો મેળવવા માટે બીજા દેશોમાં તે ફેંકવામાં આવતાનું કામ દેશહિતકારી ગણ્યું હતું તથા પોતાના વાંચનારાઓને સમજાવવાનો હેતુ રાખ્યો હતો કે એળ બનાવવાનું ઘણું સહેલું છે તથા તે બનાવતાં સરકાર લોકોને અટકાવવાને અશક્ત છે. તેણે જણાવ્યું છે કે, એળ બનાવવા માટે એક ખાસ કારખાનું રાખવાની જરૂર નથી પણ તે થોડાક રસાયણી પદાર્થોની મેલવણી કરી લોકો સહેલથી બનાવી શકે. બીજાં લખાણમાં આરોપીએ પોતાના વાંચનારાઓને જણાવ્યું છે કે સરકારી અમલ શોધોને એક આપ જેવો થઇ પડ્યો છે તથા જો એ રોજ અમલ ચાલુ રહેશે તો રશિયા તથા પોર્ટુગલની માફક અહીંના લોકો પણ એળ ફેંકવાનું શરૂ કરશે. બાલખાણમાં આરોપીએ સરકારને ધમકી આપી કે એવો અમલ વધુવાર ચાલવા દઇ શકાશે નહીં થા લોકો તરફથી માંગવામાં આવતા હક જે સરકાર નહીં આપશે તો લોકો તે મેળવવા માટે ગરતી બરેલા લંબાશે લેશે.

મીઠા જોશીની જુલમની અને ઉલટપાલટ

તપાસ.

એ પછી ઓરિયેંટલ ટ્રાન્સલેટરની આરીસ પેહેલા મહત્તીસ મીઠા બારકર વિષ્ણુ જોશીની મસ લેતાં તેઓએ, કેસરી પત્રમાંની આરટીકલો આખાંતર કરેલાં જણાવ્યાં હતા. મીઠા તીલકે આદ્ય તેમની બિલકલકલક લખાસ ચલાવી હતી.

સં—અત્રે રજુ કરેલા તરજુમાં તમે પોતે કીધા છે ?—જા—નહી, હાહ કોટની આરીસમાં કરવામાં આવ્યા છે. મેં એક સિવાય સધલા સરખાવી લેવા છે. મેં પણ ખુદા તરજુમાં કીધા છે. બનેમાં નહીંવા દરક છે. ઘણાખરા હાહ કોટના તરજુમાંએને હું પસંદગી આપું. મેં કીધેલા તરજુમાં હું અંત્ર લાગ્યો નથી.

સં—તા. ૧૨ મી મેનાં, “દેશાંચ દુર્દેવ” મથાળાવાળા લખાણનો સત્તાવાર તરજુમો પોલીસ કોર્ટમાં તે રજુ કરવામાં આવ્યો તે આગમજ તમોએ કીધેલો હોવો જોઇએ ? જા—મને તે કહેવાની સત્તા નથી. તે તા. ૨૬ મી જુનની આગમજ તયાર કરેલો દર્શો.

સં—તમારા હાથમાં હમણાં તરજુમો મુકવામાં આવે છે તે તમે પોતે કીધો છે ? જા—હા. તેમાંના બે શકરામાં ‘ગોર્ધા દોન નિરપરાધી સ્ત્રીયા’ મરી ગઇ છે એવો તરજુમો મેં કીધો છે, બ્યારે સત્તાવાર તરજુમો ગોરી હાકરીઓને મારી નાખવામાં આવી છે એવો કરવામાં આવ્યો છે.

સં—આ અર્થ કયા બોલથી બરાબર રીતે દર્શાવી શકાય ? યુરોપીયન કે ગોરીયા ? જા—બંનેનો એક સરખો અર્થ થાય છે.

સં—તમારા ઓહાની રૂએ તમો દેશી પત્રો વાંચો છો ? જા—હા. ચાલુ વખતના રાજદારી પિચારો દર્શાવવા માટે બરાહી ભાષામાં ગોળ શબ્દો નહીં મલી શકતા હોવાથી નવા બોલો બનાવવા પડે છે. તે વાત હું જાણું છું; તેમજ કેટલીક વખત પોતાનો અર્થ બરાબર સમજાવવા વર્તમાન પત્રમાં લખનારાઓ સાથે સાથે અંગ્રેજી બોલ પણ આપે છે તે પણ હું જાણું છું.

સં—“યુરોકેસી”નો અર્થ શું થાય છે ? જા—અધિકારી વર્ગ. ગોરા લોક એવો નહીં. તેનો અર્થ સરકારી અધિકારી વર્ગ એમ પણ થાય છે. “ગોરા અધિકારી વર્ગ, ઉગ્રેજી અધિકારી વર્ગ, અને સરકારી અધિકારી વર્ગ,” એ બધાનો એક જ અર્થ થાય છે. એ શબ્દનો અર્થ મેં મારા અસલ તરજુમાંમાં અધિકારી વર્ગ એવો કીધો હતો. એ શબ્દની આગળ ગોરા સરકારી વર્ગે

એવો મુકવામાં આવે તેથી અર્થમાં કાંઈ ફરક પડ્યો નથી.

સૌ-અધિકારી વર્ગ એટલે શું ? જૉ-સરકારી વર્ગ, એમાં અગ્રેજો તથા હિંદીઓ અને આવે છે. જો અગ્રેજોને જ લાગુ પાડવામાં આવે તો તેની આગળ અગ્રેજો એવો શબ્દ મુકવો પડે.

સૌ-અગ્રેજી શબ્દ “એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન”નો તમે શું અર્થ કરો છો ? જૉ-જુલમી રાજ્ય “ટીરે નીકલ”નો અર્થ જુલમી, એન્ગ્રેસીવનો અર્થ જુલમી, કોરેરસીવનો અર્થ જુલમી રીપ્રેસીવનો અર્થ પણ જુલમી થાય છે.

અને સાક્ષીએ નામદાર જડજને જણાવ્યું કે બધા અગ્રેજી શબ્દોના અર્થો મેં જુલમી જ જણાવ્યા છે પણ તેમાં નજવો ફરક રહે છે. તે શબ્દ કોપની મદદ વગર હું બરાબર આપી શકતો નથી.

સૌ-રાજ અમલના બધારણનું વર્ણન આપતા ડેપુટીકમીનો અર્થ શું થાય છે ? જૉ-એક ડેપુટી અથવા ડેપુટીક અમલદારો તરફથી ચલાવવામાં આવતો અમલ, ડેપુટીક અને ટીરે નીકલ અમલદાર વચ્ચે કાંઈ ફરક હોય તે હું જણાવતો નથી, મારા મત મુજબ બંનેનો એક સરખો અર્થ થાય છે.

સૌ-despotic rule need not be necessarily tyrannical નો અર્થ તમે શું કરો છો ? જૉ-જુલમી રાજ્યપદ્ધતિ જુલમાવીજ અસહ્ય પાછીજે અસહ્ય નાહી.

સૌ-Tyranny is the perversion of monarchyનો અર્થ તમે શું કરો ? જુલમી રાજ્યપદ્ધતિ હી રાજસત્તાક પદ્ધતિયા વિપર્યાસ આહે. એબસોલ્યુટનો મરાઠી અર્થ અનિયંત્રી, આરબીત્રીનો અર્થ હું આપી શકતો નથી.

નામદાર જડજ-મરાઠીમાંજ આપો જૉ-રવર, આકા નહીં અસ થાય છે.

મીૉ તિલક-એડિટોરિયલનો અર્થ ? જૉ-અનિયંત્રી, અન કન્ટ્રોલનો અર્થ અનિયંત્રી, ધરરી રેપ્રેસીવલનો અર્થ બીનજવાબદાર, ધરપીરીયા લીઝમનો અર્થ બાદશાહી એવો થાય છે.

સૌ-Government of India is a despotism hampered by the public opinion in England નો અર્થ તમે શું કરો ?

જડજ-(મીૉ તિલકને હું તમને તમારી તરફથી ચલાવવામાં આવતી ઉચટ સુલટ તપાસ માં હરકત કરવા માંગતો નથી પણ તમો તરફથી ચલાવવામાં આવતી તપાસની સમજ પડે તે માટે તમે આખાં વાક્યોના અર્થ સાક્ષીને શા માટે પુછો છો તે હું જણાવવા ઇચ્છું છું.

મીૉ તિલક-હું એવું બતાવવા માંડું છું કે, “કેસરી”માં આવેલાં લખાણોના જે સત્તાવાર તરજુમો રજુ કરવામાં આવ્યો છે તે જુલમ રેલો છે.

સાક્ષીએ, મીૉ તિલક પુછેલા સવાલનો જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે, તમે પુછેલાં વાક્યને અર્થ એવો થાય છે કે, હિંદુસ્તાન સરકાર હેવીલાયેટેલી લોકમતને સાંચ જાહેલા જુલમ રાજ્ય આહે.

સૌ-ફેનેટીકનો અર્થ શું ? જૉ-તેનો મરાઠીમાં એક બોલ નથી, પણ હિંદી કે ઉરદુ આપી શકું, અને તે મુજબ તેનો અર્થ ગાઝી થાય છે. તે બોલમાં કાંઈ ધર્મનો અંશ નથી એમ જણું તો તેનો અર્થ બરાબર સમજાવી શકું તેમ નથી.

સૌ-મરાઠી બોલ “આતતાસી”નો શું અર્થ ? જૉ-એક ઝતુની શબ્દસ. આપેના શબ્દ કોપમાં એર દેનાર વિગેરે છ જુદા જુદા અર્થ આપવામાં આવેલા છે, “આતતાસી” નો અર્થ માથેફિર વધુ જોસદાર ગણાય.

સૌ-ફેલન, ફેનેટીક કરતાં વધુ સખત છે. જૉ-તે હું કહી શકતો નથી.

સૌ-રેટ, ગવરમેન્ટ, એડમીનીસ્ટ્રેશન, તથા રેવેના મરાઠીમાં જુદા જુદા અર્થ શું જૉ-રેટનો અર્થ રાજ્ય અથવા સત્તા, ગવરમેન્ટનો અર્થ શાસનપદ્ધતિ, અને એડમીનીસ્ટ્રેશનનો અર્થ રાજ્યપદ્ધતિ, એવો થાય છે. એડમીનીસ્ટ્રેશનનો અર્થ સરકાર એવો નહીં થાય. જ

રવેના અર્થે અમલ.

સ૦-મેન્લીસ, વિગરે, તથા સેન્સ આદિ આનર બોલોના અર્થે શું ? જ૦-મરદાનીપણા, અથવા પૌરપ, સમર્થ અને અભિમાન બુદ્ધિ, સેન્સ આદિ આનરનો અર્થ વધારે સારી રીતે “તેજ” થાય નહીં. તેજ બોલોનો અર્થ અભિમાન બુદ્ધિ એવો થઈ શકતો નથી “તેજ” બોલોનો અર્થ અપમાન ખમી નહીં જન્ય એવો શખસ નહીં થાય, હું તેનો અર્થ માત્ર જુસ્સાવાળા માણસ એવોજ કરું.

અત્રે મી૦ તિલકે એક સંસ્કૃત વાક્ય બોલી સંબળાવ્યો જે વિષે સાક્ષીએ જણાવ્યું કે તેનો જવાબ આપવાને હું અશક્ત છું. મી૦ તિલકે તે વાક્યો ફરીથી બોલતાં મી૦ જોશીએ કહ્યું કે એમાં તો મરાઠી બોલોને સંસ્કૃતમાં ફેરવી નાખેલા જણાય છે, અને હું તેનો અર્થ આપી શકતો નથી.

મી૦ તિલક-(નામદાર જડજને) તેજ બોલ મારાં તકરારી લખાણમાં આવે છે તેથી હું એ પુછું છું.

સાક્ષી તેનો ઉત્તર આપી ન શકયાથી મી૦ તિલકે પુછ્યું કે સંતાપનો શું અર્થ થાય છે ? જ૦-અંગ્રેજીમાં ઇન્ડીગનેશન એટલે ચુરસો.

સ૦-હવેનો અર્થ શું ? જ૦-પેશન્ટ એ ગર, થાય છે.

સ૦-Evil genius Haunting a man નો તમે. શું અર્થ કરો ? જ૦-માણસના આ પાદીમાગે ભુતાસારખા લાગેલા. જીનીયસ નો એકલાનો અર્થ ભૂત પણ થાય.

સ૦-એરર આદિ જજમેન્ટનો શું અર્થ ? જ૦-(વિચાર કરીને) હું એકદમ જણાવી શકતો નથી, જરા વિચાર કરી હું જવાબ આપી શકું.

સ૦-વર્તમાનપત્રોમાં લખવાનું હોય તો એવી રીતે વિચાર કરવા કેમ થોભી શકો ? જ૦-મને વર્તમાનપત્રો સાથે સંબંધ નથી.

મી૦ તિલક-એ શબ્દોનો કાલે જવાબ આપશો ? જ૦-હા.

સ૦-“બુદ્ધિ ચળકી” એવો તેનો અર્થ કે રશો ? જ૦-નહીં. આદિ સેશન મંગળવાર ઉપર રહી હતી.

બીજો દિવસ-મંગળવાર તાં ૧૪ જુલાઈ ૧૯૦૮

મી૦ જોશીની વધુ તપાસ-પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મી૦ મુલીવાનની જુબાની-જડતીમાં મળેલો પોસ્ટ કાર્ડ.

આગલા દિવસના સરખોજ સધળો બંદો બસ્ત પોલીસ તરફથી રાખવામાં આવ્યો હતો, કોર્ટનું કામ ચાલે તે આગમજ અંદર ધસારે કરી લોકો છુસી ગયા હતા. આથી આજણ આગળ ભયકા કચડી થઈ હતી. જેને પોલીસે ઝટ વિખેરી નાખી હતી. સરેસ્તા પ્રમાણે સરકાર તરફના ધારાના હિમાયતીઓ હાજર હતા, જ્યારે મી૦ તિલકે પોતેજ પોતાનો મુકદ્દમે ચલાવ્યો હતો, પણ તેમને કોર્ટની મંજુરિથી મેશર્સ એપીરટા, કરંડીકર, ખાપડે અને કેલકર મદદ કરતા હતા.

મી૦ જોશીની ઉલટપાલટ તપાસ ચાલુ.

મી૦ જોશીની ઉલટપાલટ તપાસ મી૦ તિલકે આગળ ચલાવી હતી. એક દસ્તાવેજ રજુ કરી તેમણે સવાલ કર્યો કે એમાં આવેલા “અધિકારીયા વિભાગ”નો અર્થ તમે અંગ્રેજીમાં “ડીસેન્ટ્રીલાઇઝેશન” કરશો કે ?

મી૦ બ્રાન્સને જણાવ્યું કે મી૦ તિલક ઉલટપાલટ તપાસ વખતે પોતા તરફના દસ્તાવેજ રજુ કરે છે સારે તેમને મારી પછી જુરી હજુર બાપણુ કરવાનો હક રહેશે નહીં.

નામદાર જડજને, જડજ મી૦ બેરીએ આ પેલા એક ચુકાદાને આધાર બતાવી મી૦ તિલકને મી૦ બ્રાન્સનનો વાંધો સમજાવી કહ્યું કે જે નવા દસ્તાવેજ રજુ કરી તપાસ ચલાવશો તો મી૦ બ્રાન્સનને જુરી હજુર બાપણુ કીધા પછી તમારો બાપણુ કરવાનો હક ગુમાવશો, માટે દસ્તાવેજ રજુ કીધા વગરજ સવાલો પુછો.

મી૦ તિલકે તે મુજબ કરવા કમ્પ્લ કીધું હતું અને દસ્તાવેજ આજુ કરી સવાલો પુછવા માંડ્યા.

સૌ-અધિકારીયા વિભાગનો અર્થ તમે શું કરશો ? જૉ-તે હું જણાવી સુક્યો છું.

નામદાર જૉડજે તે ફરીવાર જણાવવાને સારીને જણાવ્યાથી તેમણે કહ્યું કે તેનો અર્થ હી સંત્રેલાઈકેશન આફ પાવર એવો કરું છું.

મી૦ તિલક-અગ્રેજી બોલ “હેન્ડેડનો” શું અર્થ ? જૉ-ધિકાર અને ટપ વચ્ચે ઝાઝો ફરક નથી, એક મરાઠી બોલ છે અને બીજો સંસ્કૃત છે.

સૌ-એમ્પરટીનેસીનો અર્થ શું ? જૉ-પર વરસીડી અને રટખોરનનેસ એક પણ થઈ શકે.

સૌ-કુંબતનો અર્થ શું ? જૉ-ઝોવરખેરી મ તથા ઇનસોલ્ટ રૂડ પણ થાય છે. ઇનસોલ્ટ નો અર્થ ઇમ્પરટીનેટ પણ થઈ શકે.

સૌ-હુમેનેટીનો અર્થ શું ? જૉ-મેનકાઈન્ડ.

સૌ-લુખનો અર્થ શું ? જૉ-એકસાઈટડ તરજુમામાં તેનો અર્થ મેં એકઝાસપેરેટડ એવો કીધો છે. મેં તરજુમામાં જે ઇન્સોલ્ટ બોલ વાપર્યો છે તેનો મરાઠીમાં બોલ મદ છે.

સૌ-હુદનો અર્થ ઇનએક્સીટેડ કે પ્લાઈડ થાય છે ?

જૉ-(શબ્દ કોપ જોઈને) પેહલાનો અર્થ છાકટ અને બીજોનો અર્થ આંધળા એવો થાય છે.

સૌ-મદનો અર્થ શું થાય છે ? જૉ-મદનો અર્થ હોટીનેસ, તથા એરોગન્સ એવો થાય છે.

સૌ-“અધિકારી મદાને હુદ”નો અર્થ સ તાની હુદ એવો પણ થાય છે કે ? જૉ-હા, થઈ શકે. મોનોપોલીનો અર્થ એકતા હાથમાં રહેતો અખત્યાર એવો થઈ શકે.

સૌ-અસે ઝાલ્યા ખેરીજ રહાણાર નાહી” નો અર્થ શું ? જૉ-This cannot fail to be, This cannot but be so પણ થાય.

સૌ-“એ બાધકો શીરજેર ઝાલી આહે” નો અર્થ શું ? જૉ-તેણી ટરમેન્ટ છે એટલે કે પોતાના માટીને પણ પોતાના કાચુમાં રાખે છે તેમાં શીરજેરનો અર્થ રેફ્રેસ નથી થતો. શબ્દ કોપમાં ડોમીનીયરીંગ એવો અર્થ આપવા માં આવ્યો નથી, અધિકારી શીરજેર ઝાલે આ

હેનો અર્થ officials have become refractory એવો થાય. ડોમીનીયરીંગનો મરાઠીમાં અર્થ હોકમ અંશવનાર એવો થાય, પણ અમલ અંશવનાર નહીં થાય. શીરજેરપણનો અર્થ હો રડીમ છટ ઝોવર થાય એમ હું ધારતો નથી. તેનો અર્થ હોકમ અંશવનાર એવો થાય.

સૌ-સાપ સાપ હાલુન મારણે એમાં ત્યાજી નનો અર્થ શું ? જૉ-સેઈંગ એવો અર્થ થાય છે. મીસ્ટેઈંગ નહીં. મીસ્ટેકાંગ અને સેઈંગ એકજ નથી. તેણેશાકર હાલુન મીઠ ખાલી એનો અર્થ શાકર સમજી મીઠું ખાધું. એવો થાય. ચોર હાલુન મલા માઈ નકોનો અર્થ ચોર સમજી મને ના મારો એમ થાય.

ના. જૉડજ-મને લુલમાં ચોર માની લઇને એમ નથી અર્થ થતો ? સાક્ષી ખરો અર્થ “ચોર સમજી” એમ થાય છે.

ના. જૉડજ-એમ ધારો કે અધારામાં એ કે જણુ મને મળે તેને હું કહું કે “ચોર હાલુન મલા માઈ નકો” તો તેમાં લુલમાં મને ચોર સમજી એમ કહેવાની મતલબ નથી થતી ? જૉ-પેહેલો અર્થ ખાલી ચોર સમજી એમ થાય છે તે ઉપરથી લુલમાં સમજી એમ પણ ગણી શકાય.

સૌ-તમારા તરજુમામાં મરાઠી બોલ સહ અરસ્તિમનો તરજુમો આપવાનું છોડી દેવામાં આવ્યું છે ? જૉ-હા, તેનો અર્થ એક દુગ્ધર કીરણવાળો એવો થાય છે. તે બચકર તરીકે વાપરવામાં આવ્યો છે તેથી છોડી દેવામાં આવ્યો છે, અગ્રેજીમાં તે સુકવાની જરૂર નથી.

સૌ-રાજ્ય પ્રગ્નનો અર્થ શું થાય છે ? જૉ-ફલર અને ફેડ.

સૌ-અચારીયે સાધનેનો અર્થ મિન્સ આફ પ્રોટેક્શન કરવામાં આવ્યો છે તેને અફે મિન્સ આફ એરકેપ નહીં થાય કે ?

જૉ-નહી. બચવુંનો અર્થ એરકેપ થતો જ નથી. અચારનો અર્થ પ્રોટેક્શન એવો થાય.

સૌ-પોલીટીકલ સાયન્સનો અર્થ શું ?

જૉ-રાજ્યનીતિયે શાસ્ત્ર અથવા રાજ્ય ધર્મશાસ્ત્ર પણ થાય, The scripture laying

down the duties of a king નો અર્થ રાજ્યનીતિસાત્ત નહીં થાય, તેનો અર્થ એક રાજ કર્તાને માથે નાંખવામાં આવેલી ફરજ એવો થાય છે.

સ૦-રાષ્ટ્રવધનો અર્થ નેશનલ એસેસીને શન એવો કીધો છે કે ? જ૦-હા. કીલીંગ પણ થઇ શકે, એ તરજુમો મેં કીધો નથી.

સ૦-હુલનો અર્થ શું ? જ૦-ગભરાટ.

સ૦-૨ જી ગુનવાળાં ભોળાં ફેકવાની આ મતનાં લખાણમાં The world goes on without a hitch વાક્ય આવ્યો છે તેનો ખરી રીતે તરજુમો આવ્યો છે ?

જ૦-નહી; તરજુમો કરવામાં ભુલ થઇ છે. World બોલ વાપરવામાં ભુલ છે.

સ૦-કડવાનો અર્થ શું થાય છે ?

જ૦-જંગલી; સખત દીકરો તેનો મુખ્ય અને નજીવા અર્થ તે શું તે હું સમજી શકતો નથી. સેવેજને ઠેકાણે હાશી બોલ પણ મુકી ગયાય, સ૦-પૌરુષનો અર્થ મેનહુડ કરવામાં આવ્યો છે ?

જ૦-હા, તેનો અર્થ મેન પણ થાય છે પણ અહીં મેનહુડ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. આખામાં પૌરુષાવા વધ એવો બોલ આવ્યો છે, તેનો અર્થ માણસાધપણને મારી નાખવું એવોજ થાય છે. માણસને મારી નાંખવું એવો થતો નથી,

સ૦-When once the people of india become emasculated it would be long before you can take them to recover their manliness એનો અર્થ શું ?

જ૦-એકદા હિંદુસ્થાન લોકાંચિ મર્દાનીપણા નાહીસા ઝાલા હાણીને લાંચિ પૌરુષ લાંના પરત પ્રાપ્ત કરુન દેવયાસ પુષ્કળ વેળ લાગેજ. આ ક્રમમાં મેન્લીનેસનો અર્થ પૌરુષ કીધો છે; ઇમે પુલેટેડનો અર્થ મોલ્સવર્થના શબ્દ કોષમાં ખરી રહેલો આવ્યો છે.

સ૦-માઇગ્રેટરી : પુરેકેસીનો શું અર્થ ?

જ૦-કાયમ એક ઠેકાણે નહીં રહેતો ઉપરી અધિકારી વર્ગ. નાહકનો અંગ્રેજી અર્થ અનફેરબી છે. તેનો અર્થ હક વગરનો અથવા ગેરવાજબી પણ થાય, (શબ્દ કોષમાં નોંધે) કોઝલેરલી એવો ખણુ થાય.

સ૦-હિતશત્રુનો અર્થ શું ?

જ૦- એક જણનાં મુખનો વેરી એવો થાય છે બેમરવત એવો પણ કાંઈક થઇ શકે. એ બોલ એવો કાંઈ ખ્યાલ આપે છે કે એક માણસ બાહારથી તો મિત્ર ગણાવાતું ડોલ બાલ તો હોય પણ તે અંદરખાનેથી દુશ્મન હોય. મિત્રના સ્વરૂપમાં ખોટી રીતે સજ થયેલો શત્રુ એવો અર્થ આપવામાં આવેલો મેં જોયો નથી.

સ૦-વક્ટદિ એટલે શું ? જ૦-ખરાબ નજર ગેરમેહરબાની એવો અર્થ તાણીતોડીને કીધેલો ગણાયો. તેથી આમચવાવ વક્ટદિ આહે તો અર્થ તે મારા પ્રત્યે ખોટી નજરથી જોય છે એમ થાય. ઇતરાજ થઇ છે એવો અર્થ છુટથી ક્યેં તો થાય. સરકારથી લોકાંચ વક્ટદિ આહે તો અર્થ સરકાર લોકો તરફ ખોટી નજરથી જોય છે એવો થાય.

ના. જડજ-સરકારની લોકો ઉપર ગેરમેહરબાની ઉતરી છે એવો નહીં થાય ?

જ૦-એવો પણ થઇ શકે.

સ૦-ગાગયાળા મીડી મારણેનો અર્થ શું ?

જ૦-ખીજની ગર્દન ઉપર હથિઆર ફેંકવાં એમ થાય છે.

ના. જડજ-સારે તરજુમામાં ભુલ થઇ છે ?

જ૦-નહી, ઘણો નજીવો ફરક છે.

ધકામુકી.

આજે બપોરે કોરટ ખાણું માટે દહનાં સરવેને કોરટમાંથી બાહાર કઢાડી કોરટના બાર બાં બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં. તથા છેક સવા ત્રણ વાગે બારણા ઉઘાડી બેઠકો થઇ શકે નેટલા એને અંદર દાખલ થવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી, બપોરે કોરટની બાહાર જમા થયલા ટોળાંએ અંદર દાખલ થવા માટે એકદમ ધસારો કીધો હતો. જેનું પરિણામ સવારની પેઠે અચડા

મકડી થવામાં અને આરણ્યનો એક કાચ ભાંગી
જવામાં આવ્યું હતું.

મીં તિલક સાથે મુંબઈ ગેસ્ટમાં દીકા.

ખાણું પછી કોર્ટ પાછી બેસતાં ના
મદાર જડજનું ધ્યાન મીં તિલક તરફથી
મુંબઈ ગેસ્ટના આમલા દિવસના અંક
ઉપર ખેંચી જણાવ્યામાં આવ્યું કે તેમાં
એવી દીકા કરવામાં આવી છે કે 'મીં તિલક,
સાક્ષી બાજુ ધનામ મેળવવાની હરિદાઇની પરીક્ષા
આપવા હાજર થયો હોય તેમ તેઓની તપાસ
ચલાવે છે' એ ઉપરથી નામદાર જડજે મીં તિ
લકને જણાવ્યું કે તમારી મરજીમાં આવે તેવી
રીતે સાક્ષીઓની ઉશ્કેટપાલટ તપાસ ચલાવવાને
તમે મુખ્યત્વાર છે. હું તમારા માર્ગમાં કોઇ પણ
રીતની હરકત થયેલી જોવાનું ઇચ્છતો નથી. તમે
તરફથી કરવામાં આવતી તપાસથી કોર્ટની ધીરજ
પુટવાની જે વાત જણાવ્યામાં આવી છે તે તદ્દન
કલ્પિત છે. તમારું પુરતી ધીરજથી સાંભળવાને
અમે તપર છીએ મુંબઈ ગેસ્ટમાં આવેલી
દીકા જેમ હું દીલગીર છું તથા ઉમેદ રાખું છું
કે એવી દીકા ફરીવાર કરવામાં આવશે નહીં.

મીં તિલકને બનતી સગવડ કરી

આપવાની કોર્ટની ઇચ્છા.

મીં તિલકે કોર્ટની કાયદાની લાયઝેરીમાં
ની કેટલીક ચોપડીઓનો ઉપયોગ કરવા દેવાની
નથા પોતાના ધારાના હિમાયતીઓ કોર્ટના વખત
પછી પોતાને સલાહ આપવા માટે મક્કી શકે તે
માટેના બંદોબસ્ત કરવાની અરજ કીધી હતી.
તેના જવાબમાં નામદાર જડજે જણાવ્યું કે કોર્ટ
ની કાયદાની લાયઝેરીની ચોપડીઓ તમને આપ
વાના સંબંધમાં હું દીલગીર છું. હું કોઇ કરી
શકતો નથી, કારણ કે તે લાયઝેરી ઉપર મારું
કોઇ અધિકાર નથી, તમે જે કોઇ એક્સ ચોપડી
ઓ કહો અને તે જે હું મેળવી શકું એવું હોય
તો હું તમને દરેક રીતે મદદ કરવાને ખુશી થ
ઇશ. તમે ઇચ્છો તે ધારાના હિમાયતીઓની ત

મને સલાહ મેળવવાના તમારા માર્ગમાં કોઇ પણ
રીતનો અટકાવ નાખવામાં આવશે નહીં તથા તે
માટે તમને દરેક રીતની સગવડ લાગતા વળગે
તાઓ કરી આપશે.

મી. જ્ઞેરીની વધુ ઉલટપાલટ તપાસ.

સં-એક મુખીનો અર્થ શું? જૉ-એક
બાણુનું. તરજુમાં તેના અગ્રેજ બોલ ઓટા
કોટીકટ મુકવામાં આવ્યો છે. શબ્દ કોષમાં એવો
બોલ નથી. તે ઉપજવી કહાડેલો લાગે છે. એ
બોલ મેળવીને એક કરવામાં આવ્યો છે.

સં-સદનશીરનો અર્થ શું? જૉ-રાજ્ય
ધારણ એ પણ નવો ઉપજવેલો બોલ છે.

સં-અડવણીઆ માર્ગનો અર્થ શું? જૉ-
હાલમાં એ બોલનો અર્થ યુપયુપ સતાવાળાઓની
સતાનો અનાદર કરવો એવો થાય છે.

સં-પદિષ્કારનો અર્થ બોલકોટ થાય છે?
જૉ-હા, એ શબ્દ કોઇ પણ શબ્દ કોષમાં મળે
એમ હું ધારતો નથી. એ બોલો હમણાંજ વપ
રાવા લાગ્યા છે. મરાઠી ભાષા ખીલની બધ છે.
નવા બોલોના સંબંધમાં શબ્દકોષો ઉપર આધાર
રાખી શકાય નહીં.

સં-એરર આફ જર્મન્ટનો અર્થ શું?
જૉ-વિવેકબ્રમ બોલ મેં હમણાંજ ઉપજાવ્યો છે.

સં-યુદ્ધિ બોલ સંસ્કૃત વિવેકની બરાબર
છે? જૉ-હા. વિવેક ભૂટનો અર્થ જેની વિચાર
શક્તિ નાશ પામી હોય તે શબ્દ જેની વીચાર
શક્તિ નબળી પડી ગઈ હોય એમ પણ થાય છે.
વિવેક ભૂટને બદલે યુદ્ધિબ્રહ્મ ચાલી નહીં શકે.

ના. જડજ-યુદ્ધિબ્રહ્મનો અર્થ શું? જૉ-
જે સખસનું મગજ આડે માર્ગે દોરવાયું હોય
તે સખસ.

સં-મરાઠી વર્તમાનપત્રોમાં સામાન્ય રીતે
ક્યા વિચાર દર્શાવવામાં આવે છે તેથી તમે વાકે
ફ છો? જૉ-હા.

સં-મરાઠી પત્રોમાં એ પક્ષ અથવા વધુ
તડાં પડી ગયેલાં તમારાં વાંચન ઉપરથી તમને
જણાય છે? જૉ-એ એક સરકારી ખાનગી ખ
બર હોવાથી હું તે જણાવી શકતો નથી.

ના. જડજ-એમાં મરકારને શું લોભેળગે
તથા ખાનગી ખચર જેવું શું હોય? તમારે
એટલું જ જણાવવાનું છે કે, મરાઠી બાપા વાંગ
નાર કોઈ પણ સાધારણ માણસ મરાઠી પત્રોમાં
આવતી આવતો વાંચી કેવું અનુમાન બેચી શકે?
સાક્ષી-મરાઠી પત્રોમાં તડ પડી ગયાં છે.

મીં તિલક-પેટલા પક્ષે પડી ગયા છે?
જડજ-તથાથી ચાર. એક પક્ષનું આગેવાન પત્ર
કેસરી છે; બીજું પત્ર ઇંદુ પ્રકાશ છે, ત્રીજા પક્ષ
નું આગેવાન સુધારક, અને સુબોધ પત્રિકા
એવા પક્ષનું છે.

સાક્ષીની ફરીની તપાસ.

મીં તિલકે ઉપરપાલટ પુરી કરેલી જણા
વ્યાથી મીં આન્સને સાક્ષીની ફરીવાર તપાસ
ચલાવી હતી. તેમાં તેમણે જણાવ્યું કે તરજુમા
ખાતામાં દસ વરસ થયાં હું છું તે દરમ્યાન
તેમાં કરવામાં આવતા તરજુમાઓથી હું સંતોષ
રાખ્યો છું. સ્ટેગમેન્ટનેમનો મરાઠી શબ્દ દુરાગ્રહ
કે. એસેસીનેશનને મળતો આવતો મરાઠી શબ્દ
પત્ર છે. તરજુમામાં એસેસીનેશન વાપર્યો છે તે
નીલને બદલે વધુ બેસતો છે. કેસરી પત્ર આક
ળા વીચાર ધરાવનારાઓ અથવા નેશનલીસ્ટ પ
ક્ષનું છે. તેનો અધિપતિ આરોપી છે.

ના. જડજ-(મીં આન્સને) તમારો આ
તવાજ ઉલટપાલટ તપાસમાંથી કેવી રીતે ઉભો
થયો ગણી શકાય? કેમકે આરોપીઓ માલ જી
વ જીલ્લા પક્ષના વાજીત્રો વિશે સવાલો પુછ્યા
ના અને તેના અધિપતિઓ વિશે કશું પુછ્યું
નહતું.

મીં આન્સને એ ઉપરથી એ સવાલો પુ
છવાનું માંડી વાળ્યું હતું.

મીં તિલકે જણાવ્યું કે “કેસરી” પત્રના
પાલક, અધિપતિ તથા પ્રમુખ કર્તા હોવાનો હું
વીકાર કરું છું તથા તેમાં આવેલા અધા લખા
ના જે અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તે માટે
મીં સંબંધી બેજામદારી હું મારે માથે કમુલ
કરું છું.

એ પત્રી કેસરી પત્ર મુંબઈમાં ફેલાવું હો
વાને લગતી જુલાનીએ તેવામાં આવ્યા પત્રી
પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર મીં સુક્ષીવાનની
જુલાની.

લેવામાં આવી હતી. મીં આન્સનની તપા
સમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું કે પુણ્યામાં બળવવા
માટે મેં મુંબઈથી વારંટ મેલવ્યું હતું. મીં
તિલકના મકાન તથા છાપખાતાની જડની લેવા
નાં તે વારંટ હતા. પુણ્યામાં મીં દેવીડે વારંટ
બજાવ્યું હતું. હું પણ પુણે ગયો હતો. જડની
નું વારંટ બજાવ્યું ત્યારે હું હાજર હતો મીં
કેલકર તે વેળા હાજર હતા,

પુરાવા તરીકે પોસ્ટ કાર્ડ.

સાક્ષીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે જડ
તી વેળા અમને એક પોસ્ટ કાર્ડ મળ્યો હતો.
તે આ મને યાદવામાં આવે છે તેજ છે. એક
લખવાની ટેબલનાં ખાંતમાંથી તે હાથ લાગ્યો
હતો. કાર્ડ આશીસના મકાનમાંથી મળ્યો હતો.
તે મેં મેસર્સ પાવર, દેવીડ તથા કેળકરને યાદ
ગ્યો હતો, અને મેં તે રાખ્યો હતો. માછરૂટ
ને દેખાડ્યો ત્યાં સુધી તે મારા પાસે હતો. કાર્ડ
ઉપર મીં કેળકરે જાતનાં પોતાની સહી કરી
ધી હતી.

નાગદાર જડજ-(મીં તિલકને) આ કાર્ડ
વિશે તમે શું કહો છો? છતાં હું તમને ખુલ્લું
કહું છું કે એનો જવાબ આપ્યો કે નહીં તે
તમારી મુનસફી ઉપર છે

મીં તિલકે જણાવ્યું કે એ કાર્ડ ફેરી
રીતે મળ્યો હતો તે સવાલ બાબતે મુકતાં એ
કાર્ડને મુકરદમા સાથે વાગવું વળગતું નહીં હોવા
થી તે પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવે તે અ
મે હું વાંધો લઉં છું.

ના. જડજ-હું તમારો વાંધો સ્વીકારી શક
તો નથી અને કાર્ડને પુરાવા તરીકે લખાયું છે.
અત્રે મીં આન્સને કાર્ડ ઉપર સળગી કાર્ડ
એવી સીમિતે લગતી સમજ આપનારી એ જોષ
ડીઓ તથા તેના અંશકરોના નામો નોંધી લેવામાં
આવ્યા હતા તે વાંચી સંબળાયા હતા.

મીં સુલીવાનની ઉસટપાલટ તપાસ.

મીં તિલકની ઉસટપાલટ તપાસમાં મીં સુલીવાને જણાવ્યું કે, મને જડતીમાં મળેલા ખીબા ઓચર્યાઓ પણ હું મુજબમાં લાવ્યો હતો.

મીં તિલક-તે ઓચર્યા રજુ કરશે ?
મીં બ્રાન્સને તે રજુ કરવાનું માયે લીધું હતું.

મીં તિલક-(સાક્ષીને) મારી ખાસ લાયબેરીમાં ગયા હતા ?

જા-લાયબેરી કંઈ તે હું જાણતો નથી. લખવા વાંચવાનો એક જુદો ઓરડો હતો. જી નાં ઓચર્યા પણ પોસ્ટકાર્ડવાળાં ઓરડામાંથી મલી આવ્યાં હતાં. કાર્ડ મથાળેથી મધ્યો કે વચ્ચેથી તે હું કહી શકતો નથી મેં પત્રો ખાનામાંથી એકેક પછી કહાડવા માંડ્યાં હતા તેમાં આ કાર્ડ મલી આવ્યો હતો. ખાનામાં કેટલાં પત્રો હતાં તે હું કહી શકતો નથી. પણ ખાનું બહુ ભરાયલું હતું. જે કાગળો મધ્યા તેની ટીપ મેં ઉપજવી કહાડી છે. પંચનામું પણ કરવામાં આવ્યું હતું. એ પંચનામાની નકલ સાક્ષીએ મીં તિલકને આપી હતી. કાર્ડવાળાં ખાનામાંથી કેટલા કાગળો મધ્યાં તેની મને યાદ નથી. મને એટલી યાદ છે કે મરાઠી પત્રોમાંથી કાપેલી ચોડીક કા પક્ષીઓ મલી હતી. પંચનામામાં જુદી જુદી યીએ તારવી કહાડી બનાવવામાં આવેલી ટીપમાં જુમલો ૬૩ નો નાખવામાં આવ્યો છે તે સિવાય મ વધુ હું કશું કહી શકતો નથી.

કોર્ટેના વખત થયેલો હોવાથી વધુ તપાસ ખીબા દિવસ ઉપર મુલતવી રાખી કોર્ટ ઉઠી હતી.

નામદાર જડને જુરીના ચદચ્ચેને વિદાય કરતાં જણાવ્યું કે તમારા હાથમાં ફરિયાદ પક્ષ તરફથી કેસરી પત્રમાં આવેલાં કેટલાંક તકરારી લખાણોના અંગ્રેજી તરજુમાં મુકવામાં આવ્યા છે તે વાંચીને તમારે થાધ આવવાની હું તમને જાણવું કરીશ કે જેથી કોર્ટમાં એ લખાણો ખામે જે કાંઈ બોલાય તે સમજી તેનું તમે બરાબર જોજ કરી શકો.

ત્રીજો દિવસ-શુક્રવાર તા. ૧૫મી. જુલાઈ ૧૯૦૮

જડતીવાળાં ઓચર્યા-મીં તિલકનું જાણવું.

આજે આ તપાસ આગળ ચાલતાં રીત સર સંધળા ધારાના હિસાબતીઓ વિગેરે હાજર હતા; મીં તિલકની મદદમાં મેથર્સ બેપ્ટીસ્ટા. ખાપડે અને કેલ્કર હાજર હતા. આજે પણ લો કોની ચીરદી પ્રસ્કળ થઇ હતી પણ કશું ખસા ધારણ થવા પામ્યું ન હતું.

મીં સુલીવાનની વધુ ઉસટપાલટ.

આગલે દિવસે ઇમારો કરવામાં આવેલાં જડતી દરમ્યાન મળેલાં ઓચર્યાનાં સીલ કીધેલા ચાર બંડલો રજુ કીધાં હતાં. નામદાર જડની પરવાનગીથી તે એક બાબુએ ખોલાવી મી. તિલકે તપાસ્યાં હતાં જેમાં હિસાબના ચોપડા, કેટલાંક ચોપાનિયાં અને કેસરી પત્રની નકલો વિગેરે હતું તે તપાસી લઈ મીં તિલકે જણાવ્યું કે મારી ટેપલનાં ખાનામાંથી લઇ જવામાં આવેલાં ઓચર્યા અત્રે જેવામાં આવતાં નથી.

તા. જડને-(મીં સુલીવાનને) બધાં ઓચર્યાં લાવવા કહ્યા છતાં શા માટે તે લાવ્યામાં આવ્યા નથી ?

મીં બ્રાન્સન-વડા પ્રેસીડેન્ટી માજીસ્ટ્રેટ પાસે તે હતાં અને તેમણે એટલાંજ મોકલી આપ્યાં છે.

તા. જડને-આ બાબત ઉપર બરાબર ધ્યાન નહીં આપવાથી કોર્ટ તથા જુરીને નકામો વખત શુભાવશે પડે છે.

મીં બ્રાન્સન-તે લાવવા માટે એક માણસ મેં મોકલી આપ્યું છે તે હમણાં લઇ આવશે એવી હું ઉમેદ રાખું છું.

મીં સુલીવાને તે પછી મીં તિલકની વધુ ઉસટપાલટ તપાસમાં જણાવ્યું કે, સીંહગદમાં મીં તિલકનાં મકાનની જડતી લેવા હમેં મથા હતા. તે માટે વારંટ એકજ હતું. વારંટમાં સીંહગદ કોણે ઉમેર્યું છે તે હું જાણતો નથી. માજીસ્ટ્રેટને લાંબી આવેલાં ઓચર્યાં તપાસતાં તેમાં એ વારંટ મધ્યું ન હતું. હું કાંઈ માણસને લાં

કાંઈ ગયો ન હતો. એ કમાટો તાળો બાંગીને ઉઘાડી હતી. પશુ તે પાછા બરાબર કીધાં ન હતાં.

મીં તિલકે જણાવ્યું હતું કે મીં સુલી વાનની તપાસ ખતમ કરી છું. પાછળથી ઓયર્થી તપાસી તેની વધુ તપાસ ચલાવીશ.

નામદાર જડજને તે સામા વાંધા લીધા ન હતા.

મીં તિલકે જણાવ્યું કે મારો ખુલાસો હું કરવા માગું છું. પશુ તે પેહેલાં બાકીનાં ઓયર્થી હું જોવા માગું છું, કે જોઈને મારા ખુલાસામાં તે વિશે ઇસારો કરી શકું.

ના. જડજ-ફરિયાદપક્ષ પોસ્ટ કાર્ડ સિવાય બીજા કાંઈ પશુ પત્રનો આધાર લેવા માંગતો નથી.

મીં તિલકે-તે છતાં હું બાકીનાં ઓયર્થી જોવા માગું છું, અને જરૂર પડે તેમાંના કેટલાંક કે મારા બચાવ તરીકે રજૂ કરવા માગું છું, તે થો મારા બચાવમાં છેવટનું બાપણ કરવાનો મારો હક જતો રહેશે પશુ તે હક છોડી દીધે પશુ ઓયર્થી રજૂ કરવાના ઇરાવ ઉપર હું આવ્યો છું.

પંચનામાની ટીપ સાથે સરખાવી જોઈ મીં તિલકે જણાવ્યું કે મારી ટેબલનાં ખાનામાંના મારા પત્રો, તારના સંદેશાઓ વિગેરે અને તાવવામાં આવ્યા નથી.

નામદાર જડજે જણાવ્યું કે મને એવી બચર આપવામાં આવી છે કે, બાકીનાં ઓયર્થી રેસિડેન્સી માજીસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં મળતાં નથી, ટી મા જણાવેલા નંબર ૧૯ થી પર સુધીનાં કોઈ જુ ઓયર્થી અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી, ૧૧માં માત્ર ૪૬ નંબરનો પોસ્ટ કાર્ડ રજૂ કરામાં આવ્યો છે. મને જણાવ્યામાં આવે છે કે, મોચર્થી આ કોર્ટના કલાર્ક આદેશી કાઉન્ટની મારીસમાં લાવવામાં આવ્યાં હતાં તથા વડા પ્રેસીડેન્સી માજીસ્ટ્રેટની કોર્ટના કલાર્કને એ પત્રોની લી આમલથી ખસડું નહીં એવું જણાવ્યામાં આવ્યું હતું. તે છતાં તે છોડી ગયો હતો.

મી. પ્રાન્સને જણાવ્યું કે આ પત્રોની નોંધ લેવી કે જે કે મકાન

માંથી મળી આવેલાં ઓયર્થીમાંથી પોસ્ટ કાર્ડ સિવાયનું એકપણ ઓયર્થી ફરીયાદપક્ષ તરફ રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી તે છતાં મારો પી સરકારી મુખ્યલા ઓયર્થીઓના સંબંધમાં મોટી શાપણ કરવામાં આવે છે તથા તેની ઝેર હાજરીમાં મારો પી પોતાનો ખુલાસો કરવાની ના પાડે છે.

નામદાર જડજના પુછવાથી મીં તિલકે જણાવ્યું કે એ પત્રોમાંના કેટલાંક ઉપરથી અત્રે રજૂ કરવામાં આવેલા પોસ્ટ કાર્ડના સંબંધમાં અજવાળું પડી શકે એવું લાગતું હોવાથી જે ઓયર્થી મળ્યા આગમજ મારો ખુલાસો નહીં કરવાનો મેં ઇસારો જણાવ્યો હતો.

આ ગરબડ ચાલતી હતી તેટલામાં બાકીનાં ઓયર્થી કોર્ટમાં લાવવામાં આવ્યાં હતાં. નામદાર જડજની પરવાનગીથી તે તપાસવા બાદ મીં તિલકે

મીં સુલીવાનની હિલતપાલટ

તપાસ ચલાવી હતી. તેણે જણાવ્યું કે આમાંના કેટલાંક ઓયર્થી ટેબલ ઉપર અને કેટલાંક ખાનામાં હતાં. ઘણાખરા હાથના લખેલા કાગળો ટેબલ ઉપર અને વર્તમાનપત્રોના કાપલા વિગેરે ખાનામાંથી મળ્યા હતા. અમુક નંબરવાળાં ખાનામાંથી અને અમુક ટેબલ ઉપરથી મળ્યાં હતાં તે હું કહી શકું તેમ નથી. મકાનની જડજીનાં વારંટ ઉપર પહેલી સહી સીટી માજીસ્ટ્રેટની તા. ૨૪ મી જુને લેવાઈ છે. સાંજે તે મુકામાં આવી હતી. મકાનની જડજી સહી મળ્યા પછી બીજો દીવરો સવારે લીધી હતી. પુણાના મકાનની જડજી નવ અને દશની વચ્ચે પુરી કીધી હતી. બાર વાગે સિંહગઢ જવા ઉપડ્યા હતા ત્યાંથી કાંઈ મળ્યું ન હતું.

મીં તિલકની માંગણી ઉપરથી સધળાં ઓયર્થી નામદાર જડજે એકઠીબીટ તરીકે દાખલ કીધાં હતાં.

મીં તિલકે મીં સુલીવાનની તપાસ અત્રે પુરી કરી હતી અને મીં પ્રાન્સને ફરીયાદ પક્ષનો મુકદ્દમા ખસાસ સંબંધે જણાવ્યો હતો.

અત્રે મીઠી લોકને પોતાના ખુલાસા કરે
વાનું જણાવવામાં આવતાં તેમણે જણાવ્યું કે
મારો ખુલાસો તૈયાર છે પણ તેમાં થોડાંક વા
કો હું અહીં તહી ઉમેરવા માંચું છું. જે મા
ટે એક કલાકનો મને વખત જોઈએ છે. આથી
હમણાં મેં વાગેલા હોવાથી કોઈ હમણાં ઉઠી જ
ણ વાગે પાછી મળશે તો હું મારા ખુલાસા ર
જુ કરી સકાશ.

ના. જરૂર-(જુરુરનો) પાણીનો વળવ
એવી રીતે ફરવવાનું જાની સકશે કે કેમ તે એ
ક સવાલ છે.

મીઠી તિલક-ત્યારે સાડાનણ વાગે કોઈ પા
છી મેળવવાનું કહેવો.

જુરુરનો ફારમેન-અમો ખાતું લઈ જણ
વાખતામાં આવવાની કોશિશ કરીશું.

આ ઉપરથી નાગદાર જરૂર કોઈ જણ
વાયા ઉપર મુલતવી રાખી હતી.

મીઠી લોકને લેખીત ખુલાસો.

ખાણાં પછી કોઈ ખેડતાં મીઠી લોકે ની
એ મુજબ પોતાનો લેખીત ખુલાસો વાંચી સંભ
ળાવ્યો હતો:—

પુણા ખાતે દર મંજળવારે પ્રગટ થતાં
“કેસરી” પત્રનો હું અધિપતિ, પ્રગટ કરનાર,
છાપનાર તથા માલેક છું તથા માલેક તરીકે તે
માં આવેલાં જે લખાણોના સંબંધમાં મારા ઉ
પર આરોપો ચુકવામાં આવ્યા છે તેની જોખમ
છરી હું પુરેપુરી સ્વીકારું છું.

રાજકારી ખાખતો ઉપર તકરાર કરતી જે
જા વપરાતા અંગ્રેજી બોલોને અનુકુળ થઈ પડ
તા મરાઠી બોલો છે તેની મેં નીચલી ટીપ તૈ
યાર કીધી છે:—

રાજ્યકર્તા અધિકારી વર્ગ,
જોડા અધિકારી વર્ગ,
સરકારી અધિકારી વર્ગ,
અંગ્રેજી અધિકારી વર્ગ. } Bureaucracy.

ગુલમી-Despotic.

માયફિફ-Fanatic.

તેજ-Mettle or Spirit.

આવેશ-Enthusiasm.

દ્રોણ-Intensity of feeling.

મીઠી-Wounded self-respect or
sense of honour.

એકમુખી-Absolute.

અનિયંત્રિત-Uncontrolled.

અવલંબીયા માર્ગ-Passive resistance
ભૂત-Evil genius.

વતનમટ-Fallen from observance

ખુદ્ધિમંશ-Error of Judgment.

આતંત્રી-Felonious.

કડી-Stern.

પૌરુષ-Manliness.

પ્રથક વાટણી-Decentralisation.

એવીજ જનના બોમ કેટલાક બોલો તથ
ફરો આવ્યા છે, પણ લખાણ થાય તેથી કરી
તે અત્રે મેં દર્શાવ્યા નથી.

હાલમાં હિંદમાં જે રાજકારી સુધારાઓ
કરવાની જરૂર છે તે સંબંધમાં મારા વિચારો
મેં ગયા મારા માસમાં પ્રાંતિક સરકારોની સત્તા
માં વધારો કરવાના સવાલ ઉપર વિચાર ચલા
વા માટે નીમવામાં આવેલાં કમીશન સમુખ
નીચે મુજબ દર્શાવ્યા હતા.

“ફક્ત સત્તા એક અમલદારના હાથમાં
લઈ બીજાના હાથમાં આપ્યાથી આગલા વખ
માં રાજકર્તા તથા રાજ્ય વચ્ચે જે એખલાસ
રેલો સંબંધ હતો તેવી લાગણી પાછી ઉભી
વાની કાંઈ આશા ઉભી થતી નથી, અંગ્રેજી
જવણીને સમયે લોકોમાં નવી ઉમેદો તથા અ
શાઓ ઉભી થઈ છે તથા જ્યાં સુધી આ પ્ર
કાર ઉમેદો પાર પાડવામાં નહીં આવશે ત્યાં
ધી અમલદારોની સત્તાની ગમે તે પ્રકારની વે
ચણી કરવામાં આવે તેથી અમલદારો તથા
કો વચ્ચેનો અંતર દુર થશે એવી વધી શંખ
કોઈકની છે, જે બીજાંકે થતો હોવાની ફરિયાદ
વામાં આવી છે તેનો એ કાંઈ ઇલા
નથી તેમજ તેમાં એ કાંઈ સુધારો ક
શકે એવું નથી, તેમજ સત્તાની વેંદે અણી કે

મલામણુ લોકો અથવા તેઓના આગેવાનો કરવામાં આવી નથી. સત્તાની વહેંચણી ખુદ કેટલાક મોટા અમલદારોમાં કાંઈ ઉલટ વખતે આવે પણ રાજકર્તા જ વચ્ચે જ અંતર વધેના નથી છે તે માને તે કામે લાગશે નહીં, સીવાય કે હિંદ રાજકર્તા દેશની સપાટીએ લાવવાની ખી કાળાપણ ભરેલી ઉદારતા તથા બહાણી ડથી કામ લઈ લોકોને પોતાના દેશના માં વધુ અને વધુ અસરકારક બીરસો માં આવે

જે લખાણો શીતુરી ગણી અને અંતે ઉભો આવ્યો છે તેમાં મેં ઉપલા વિચારોની કોશિશ કીધી છે.

સ્કે કાર્ટના સંબંધમાં ખુલાસો.
જુ કરવામાં આવેલા પોસ્ટ કાર્ટના સંબંધો ખુલાસો એ છે કે ફાટી ઉઠતી ચી ગતો કાયદો હિંદી સરકારે પસાર કીધો તે ઉપર તથા ખાસ કરી ફાટી ઉઠતારી કાણુને ગણુની તે નકી કરનારી કલમ ઉ ૧ કરવાની મારી ખાઉંશ હતી. તે માટે ૧ ભેગી કરવાની જરૂર હતી. અને તેથી પોસ્ટ કાર્ટ ઉપર મેં જો પુણા કે મુંબઈ બ્રેરીઓમાંથી નહીં મળે તો ઇંગ્લંડથી ૧ની મતલબથી મારી લાઇબ્રેરીમાં મળે ૧ડીનાં એક ફોટોગ્રામાંથી એ આપડીનાં ખી લીધાં હતાં.

૧૦ ૯ મી જુનનું લખાણ એવું બતાવ કરવામાં આવ્યું છે કે બોંબ ફેંકાતા અ માટે સરકાર તરફથી જાપતાના ઉપાયો આવે તે એકલા કદી અસરકારક થઇ પ મારાં વાંધો લેવામાં આવેલાં લખાણ રાજદ્વારી ખાતે ઉપર ચાલતી ટીકાને પ મેં લખ્યા હતાં એવું મારા કહેવાના ટે દંનાં જો જુદાં જુદાં પત્રોમાં વિવેચન કે આવ્યું છે તે પત્રો હું રજુ કરું છું. આ જોમાં મેં પ્રમાણિકપણે મારા વિચારો દ છે. હું પોતાને ખીનચુનાઈ જણાવું છું

તથા મને છોડી મુકવાની અરજ કરું છું.

મી૦ બ્રાન્સને ઉપલાં પત્રો રજુ કરવા કે વા સામે વાંધો લેનાં જણાવ્યું કે, હિંદના ખીજ પત્રોએ શું કહ્યું છે તે બતાવવા માટે હિંદના જુદા જુદા ભાગોનાં પત્રો આ મુકરદમામાં કેવી રીતે લાવવા દઇ શકાય ? એ તો ખાસ મુકદમો લંબાવવા જેવું છે.

નામદાર જજ-આપાર મુખીમાં આરોપીએ ખાલી મુકદમો લંબાવવા માટેની કાંઈ પ લુ કોશિશ કીધી નથી. આરોપી જુરી સ ન્યુખ ભાપણ કરતી વેળા આ મુકદમાને લા ગતું વળગતું નહીં એવું કાંઈ પણ બોલે અથવા એવા પત્રો ઉપર વિવેચન કરે તે વેળા તમે વાં ધો લઇ શકશો,

ખોલાસો વાંચ્યા પછી કોરટના પુછવાથી મી૦ તિલકે જણાવ્યું કે હું મારા તરફથી કાંઈ પણ જુથાની રજુ કરવા માંગતો નથી.

જુરી હજુર છેવટનું ભાપણ કરવાનો હક,

યાદ જુરી હજુર છેવટનું ભાપણ કરવાનો હક ફરિયાદ પક્ષને છે તે ઉપર તકરાર ચાલી હતી.

પ્રથમ ભાપણ એડવાકેટ-જનરલ મી૦ બ્રાન્સને કરવું જોઇએ એવું મી૦ તિલકે જણાવ તાં નામદાર જજે યાદ આપી કે સવારના તમે એકઝીબીટ રજુ કીધી તે વેળા મેં તમને ખુદી એતવણી આપી હતી કે એકઝીબીટ રજુ કરવ થી જુરી હજુર છેલ્લું ભાપણ કરવાનો હક તમ ને છોડી દેવો પડશે. મેં તમને તે વેળા ખુદલું જણાવ્યું હતું કે આ કોર્ટના એક જડજ મી૦ જેડીએ એવો આગળ સુકાદો આપ્યો છે.

મી૦ તિલક-પણ તે પછી કલકત્તાની હાઇ કોર્ટના એક જડજે તેથી જુદોજ સુકાદો આપ્યો છે.

મી૦ બ્રાન્સન-મી૦ તિલકને ખુલ્લું જણા વવામાં આવ્યું હતું કે એકઝીબીટ રજુ કરવાથી તેઓ છેલ્લું ભાપણ કરવાનો પોતાનો હક ગુમા વશે અને તે તેઓએ સ્વીકાર્યું પણ હતું.

મી૦ તિલક-આ કાંઈ સ્વીકાર કરવાનો સ વાલ નથી. આનો કાયદાની ખારીકીનો સવાલ છે.

મી૦ તિલકે જણાવ્યું કે તા. ૬ ડી આગ
સ્ક. ૧૮૨૬ માં હાઇ કોર્ટના નામદાર જડજી મી-
એટ્ટે ઇસ્યુ હતું કે ફરીયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ
ની ઉલટપાલટ તપાસ વેળા આરોપી પક્ષ તરફ
થી જે કંઈ ઓચર્ચા રજુ કરવામાં આવે તો
તેથી આરોપી પક્ષ પોતાનું બાપણ છેલ્લું કરવાનો
હક શુભાવનો નથી પણ તે એવી સરતે કે ઓચર્ચા
એકદમ ફરિયાદ પક્ષે નહીં ધારેલા હોય એવી
રીતે અચમુચ લાવવામાં આવે નહીં.

નામદાર જડજી મી૦ હાવરે એ બાબતમાં
ચુકાદો આપતાં જણાવ્યું કે અત્રેની હાઇ કોર્ટ
માં નામદાર જડજી મી૦ એટ્ટે હજુર આ સવાલ
ના નીવેડા માટે જવામાં આવ્યું હતું તે વેળા
સારી રીતે જણાવું હતું કે અલ્હાબાદ, મદ્રાસ,
મુંબઈ તથા કલકત્તાની હાઈકોર્ટમાં એ બાબતમાં
ફક્ત એક જ નીવેડો હતો. આથી મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં કંઈ
એક ફક્ત પસંદ કરવી તે એકદમ નહીં કરવા મા-
ટે નામદાર જડજી મી૦ એટ્ટેનો ચુકાદો માગવા
માં આવ્યો હતો. અને તે મળ્યા પછી હું તેને
જ વળગી રહેવાનું પસંદ કરીશ. આથી મી૦
તિલકને પહેલું બાપણ કરવાને હું જણાવું છું.
તેજ વેળા હું કહીશ કે મી૦ તિલકને પોતાનો
અચાવ કરવામાં કોઈ પણ રીતની અડચણ નહીં
શાય તે જોવાને આતુર છું તથા મી૦ બ્રાન્સન
તરફથી જવાબ આપનાર બાપણ કરવામાં આ-
વે તેમાં કંઈ નવી બાબત આવે તેનો જવાબ
હું મી૦ તિલકને આપવા દઈશ.

મી૦ તિલકનું બાપણ.

એ પછી મી૦ તિલકે પોતાના બચાવમાં
નીચેનું બાપણ કીધું હતું:-

ફરીયાદ પક્ષના ધારાના હીમાયતી મી. ઇન
વેરાઈટીએ જે સુબાષિતપણે બાપણ કરી પોતા
મા સુકરમો રજુ કીધો છે તેટલું શુભાષિતપણે
જણાવવા સક્ષમ નહીં. પણ હું મારો અચાવ

ખુલાસાવાર તમને સમજાવીશ. મી૦ ઇનવેર
ટીનો મુકદ્દમો રજુ કરનાર સરઆતનું બાપ
બધું હું હતું તેથી ફરિયાદ પક્ષ કયા નીચી
આરોપો મારી ઉપર મુકે છે તે હું જણી શકું
નથી. આથી મારી ઉપર મુકવામાં આવેલા આ
પોના જવાબ વાળવા માટે અને લંબાણ બાપણ
નું પડશે. મેં ધારાના હીમાયતી તરીકેનું લાંબો
ખત થયો કામ કીધું નથી તેથી મારો મુકરદ્
તમો સનમુખ હું કમનસીબે જોઈએ એવા સ
આકારમાં રજુ કરીશ નહીં. હવે મારી સામે
વામાં આવેલા આરોપોના સંબંધમાં હું બોલી
જે રીતુરી લખાણ કરવા માટેનો મારા ઉપ
આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે તે પ્રગટ કરવાની
રેપુરી જોખમદારી હું સ્વીકારી ચુક્યો છું. જ
લખાણના યોગ્ય ફક્ત ટાંકા બતાવી તે રીત
હોવાના ઇશારા કરવાને ફરીયાદ પક્ષ ચુક્યો નથી
આ ઇશારા મરાઈ અસલ ફક્ત ટાંકા બતાવી
નહીં પણ તેના ભુલ ભરેલા અગ્રેજ તરજુમા
પરથી કરવામાં આવ્યા છે. એવી રીતે ટાંકા
આવેલા ફક્તઓ ઉપરથી તમો ખરું અનુમા
કરી ખેંચી શકશો નહીં. તમારે એ લખાણ કર
વેળા કેવો ઇશારો રાખવામાં આવ્યો હતો તે
પર મુખ્ય ધ્યાન આપવાનું છે. મારા બે તરફ
આરટીકલો તથા તમો સનમુખ રજુ કરવા
આવેલા બીજા ચાર આ ઇશારો શત્રુવટ બં
હતો એવું દેખાડવા માટે મારા મકાનની જડ
બેતાં હાથમાં આવેલો પોસ્ટકાર્ડ તમો સનમુ
રજુ કરવામાં આવ્યો છે. પણ એ પોસ્ટકાર્ડ
ર એકદમ સળગી ઉઠનારી મીઝને લગતી વીં
આપનારી બે ચોપડીઓનાં નામ મેં શાચાટે લખ
લીધાં હતાં તે હું મારા લેખીત ખુલાસામાં જણાવ
ચુક્યો છું, જેથી તે ઉપર હું અત્રે બોલીશ નહ
મરાઈ લખાણના ફક્ત અગ્રેજ તરજુ
ઉપરથી ખરો અચાવ કેવી રીતે આવ
શકે ?

તે ઉપરાંત મારા પત્રમાંનાં આરોપને
તાં બે તરફારી લખાણો તથા તે સીવાય બી

૨. લખાણુ શીતુરી તરીકે તમે સનમુખ રજી
તમા આપ્યા છે. પણ આ લખાણુ ઉપરથી
તમાને ખેચતી વેળા તે લખવામાં અંત ઇ
હો શું રાખવામાં આવ્યો હતો તે ઉપર તમને
તે આપવાનું છે. ફક્ત લખાણુ ઉપરથી એક
જુસને યુનેહગાર ઠરાવવાનું જોખમ ભરેલું છે.
હી ભાષામાં લખાયેલાં લખાણુની મરાઠી લોકો
૨ કેવી અસર થઈ છે. તેનો યુકાદો તમને
પવા જણાવવું તે ઇંગ્લંડમાં ફ્રેન્ચ ભાષામાં
પાચલાં લખાણુથી ફ્રાન્સના લોકો ઉપર કેવી
પર થાય છે તેનો યુકાદો આપવા જણાવવા
કું છે. માફ તકરારી લખાણુ મરાઠી ભાષામાં
હી લોકોની જાણને વારને કરવામાં
યું છે. તમને એ લખાણુથી મરાઠી લોકો
૨ શું અસર થવી જોઈએ તે જણાવવાને
વામાં આવે છે. પણ એ લખાણુથી મરાઠીઓ
૨ કેવી અસર થઈ છે તે જતાવવા માટે ફ
૧૬ પક્ષ તરફથી કાંઈ પણ જુઓની રજી કર
તાં આવી નથી. ફક્ત તમને એટલું જ જતાવ
આવ્યું છે કે “કેસરી” પત્રમાં આવેલા
નાણાના એકસ અંગ્રેજ અર્થે થાય છે.
દાની શાહાદતો ટાંકી હું તમને જતાવીશ કે
૧ તેટલા ઉપરથી યુકાદો આપવાનું અન્યાયી
વામાં આવે છે.

હાપાનું છુટાપણું.

ખરું છે કે એક માણસ પોતાના કામ
ની જોખમદારી સગજતો ગણાવે. જોઈએ
પોક્ષો ઇંગ્લંડમાં ત્રીજા જોઈ રાજના વ
માં એક જાણીતા આસાંમી તરફથી ઓચર
તાં આવ્યા હતા તથા તે મુજબ લાંબો વખત
મુધી અમલ કરવામાં આવતો રહ્યો હતો પણ
માં એ કેહેલી સ્વીકારવામાં નહીં આવતાં તે
સ આયેની જોખમદારી પુરવાર કરવાની પે
જરૂર ગણવામાં આવે છે. હવે ઇંગ્લંડની
! છુટાં છુટાં ઠાકવામાં આવેલાં વાંચે. અથ
ખાંસી લખાણુ ઉપરથી નહીં પણ પોતા સ-
ખ જે આસાંમીના સંજોગો રજી કરવામાં

આવે છે તે ઉપરથી પોતાનો યુકાદો આપે છે.
કે જે રીતે ઉપર ઇંગ્લંડનો ધાપો હાથમાં
છુટાપણું ભોગવે છે તે જાગવી રાખવાનો સ્વભા
લ લટકેલો છે;

જુરીની સત્તા.

અત્રેનો કાયદો ઇંગ્લંડના જોવેજ છે, જેથી
શીતુર શાને કહેવું તે જાણતમાં ઇંગ્લંડને પમસે
આ દેશે ચાલવું જોઈએ છે. પણ ઇંગ્લંડની જુ
રીને બહોળી સત્તા મળેલી છે. તે જજની પણ
પરવાહ નહીં કરી પોતે જુઓનીઓનું તોલ કરી
યુકાદો આપે છે. અત્રેની જુરીના હાથમાં પણ
મોટી સત્તા આપવામાં આવી છે; જેનો ઉપયોગ
કરી તમે પણ ઇંગ્લંડની જુરી મુજબ યુકાદો
આપજો. નામદાર જજ કાયદો શું છે તે તમને સમજ
વશે પણ મારા માપણમાં ખરી વીગતો તથા કાયદા
ખેતેની સાથે સાથે મને સમજણ આપવી પડશે. મારી
સામેના ત્રણમાંથી બે આરોપો ૧૨૪ ક. તથા લીજો
આરોપ ૧૫૩ ક. મુજબ મુકવામાં આવ્યો છે અત્રે
આ કલમો વાંચી મીં તીકે તેની સમજણ
આપી હતી. તેઓએ જણાવ્યું કે ૧૨૪ ક. કે
લમના પહેલા ભાગમાં જણાવવામાં આવ્યું છે
કે આરોપીને યુનેહગાર ઠરાવવા માટે લખાણુથી
સરકાર સામે ઉસ્કેરણી અથવા ધીકાર ઉત્તપન
થયો છે એવું પુરવાર કરવું જોઈએ છે, પણ
ફરયાદ પહેલે તે જતાવવા માટે કાંઈ પણ જુઓ
ની રજી કીધી નથી.

અનીશ્રીત પ્રકારનો આરોપ

આથી હું જણાવું છું કે મારા સામેને
આરોપ ધણો અનીશ્રીત પ્રકારનો છે તથા તે
ખુદશો કરવામાં આવ્યો નથી. મારી સામે ખુદશી
રીતે એવો આરોપ મુકવો હતો કે મેં લોકોમાં
ઉસકેરણી કે ગુરમો ઉત્તપન કરવાની કોશિશ કરી
ધી હતી પણ તેમ કરવામાં આવ્યું નથી એ કે
લમના પાછળના ભાગમાં જણાવવામાં આવ્યું છે
કે સરકારની સામે હુકમની ભરેલી લામણી ઉ
સકેરવાની કોશિશ થયેલી શીતુર પુરવાર કરવા
માટે જતાવવી જોઈએ છે. પણ કાયદો એકે કે

મોઢ કરવામાં આવેલી ત્યારેજ મળે છે કે જ્યારે ઉચ્ચકેરણી ચલાવવા માટે કોશિસ કરનારે આગમ સમી નીચાર ક્રમેથી પુરવાર કરવામાં આવે, ના મદદરે જજ મીઠ બેટીએ આપેલા એક ચુકાદા મુજબ તો ફક્ત કોશિસજ બસ નથી પણ તેમાં ફતેહ પણ મળવી જોઈએ છે અથવા તો વધારે સખળ સખળો સર ફતેહ મળવામાં અટકાવ ન ઠરે છે એવું પુરવાર થયું જોઈએ છે. દરયાદ પક્ષ માટે શીતર ફેલાવવાની મારી કોશિસ ફતેહ મંદ નીચડી હતી એવું બતાવવું હતું અથવા તો ઉચ્ચકેરણી ચલાવવાની મારી કોશિસમાં હું ની ક્ષણ થયો હતો તેનો સખળ મારા હાથ હેઠળ નહીં એવા મનમુત પાકટ સળખોતો હતો એવું દેખાડવું હતું. એક કામ કરવા માટેની ગોઠવણ કરવામાં આવી હોય અને તે અમલમાં મુકવા જતાં નીચાકળ જાય તો તે ખાલી કોશિસના વ રગમાં આવે છે અને તે જો ફતેહમંદ થાય તો શુનાહના વરગમાં આવે છે.

શુનાહ કરવાની કોશિસ કંઘેલી ક્યારે ગણાય ?

ફક્ત એક શુનાહ કરવા માટેની તક્યારી કરવામાં આવે અથવા એરાદો રાખવામાં આવે તે કાંઈ કોશિસ કરવામાં આવેલી તરીકે કાયદો સ્વીકારતો નથી. એરાદો અથવા કરી રાખવામાં આવેલી તક્યારી અમલમાં મુકવાની કોશિસ કરવામાં આવે ત્યારેજ કાયદો તેને કોશિસ તરીકે સ્વીકારે છે. હું જો એક માણસ પ્રજાવાડે તથવા ર લખ હોય તો તમે કહેશો કે મેં તેનું ખુન કરવાની કોશિસ કીધી છે પણ કાયદો તે કોશિસ તરીકે સ્વીકારતો નથી. હું તેને મારી નાખવા માટે તે માણસના મેં જસવાર ઉંચકું તોજ મેં તે માણસની ખુન કરવાની કોશિસ કીધેલી કાયદો મળે છે. મીઠ તો કહે આરે એવીજ રીતે આરોપીએના દેખીતા એરાદો કોશિસ તરીકે નહીં સ્વીકારી આરોપી જોને છોડી દેવામાં આવેલો દેખાવા કહેવાક દાખ જો ઠીક બતાવવા હતા,

એક લખાણ શીતરી ક્યારે પુરવાર થાય

તે બાદ તેઓએ જણાવ્યું કે આ મુકદ્દમામાં પ્રગટ કરવામાં આવેલાં લખાણને શીતર કોશિસ તરીકે બતાવવાની તમવીજ કરવામાં નથી છે પણ લખાણ ફક્ત એરાદો બતાવે છે, જે કોશિસ પણ આસપાસના સંજોગોની મદદ કાયદા મુજબ પુરવાર કરવો જોઈએ છે. ફક્ત ખાણ કરવા કે બોલવાથી લખાણ કરનાર કે બે નારનો તેમ કરવાનો એરાદો ગણ્યોતો હોય તો કારટનો કલારક આદિ ધી કાઉન પણ એવો રાદો દરશાવવા માટે શુનેહગાર ઠરે છે, કારણ જે લખાણ માટે મને અત્રે ઉભો કરવામાં નથી છે તે તેણે વાંચી બતાવ્યું છે. તેમજ વરતમાનપત્રાએ મારું લખાણ ઉતારી લીધું તે બધાં શુનેહગાર ઠરે છે. એજ રીતે એક જાનું શીતરી લખાણ ફોતિઆફ સાંચામાંથી બોલમાં આવે તો ફોતિઆફ સાંચાને ને માટે કે માં ધસડવો જોઈએ આ મુજબ ત જોશો કે એક લખાણ ઉપરથી ખાલી લખાણ કરનારને શુનેહગાર કરાવી કાય નહીં. હું એમ નથી કહેતો કે લખાણ પમાં શુનાહ આવતો નથી પણ તે રૂપયામાં કે આના જેટલો છે. લખાણ કરનારને શુનેહગારાવવા માટે બીજી પંદર આના જેટલી જુઆ રજુ કરવી જોઈએ છે. દરયાદ પક્ષ આરે નાં મગજમાં શુનાહ કરવાનો એરાદો હતો જે બતાવે નહીં હાં સુધી એક લખાણ કરના શુનેહગાર ફસવી થકાય નહીં, એક તકસરી ખાણ ઉપરથી એક માણસે શુનાહ કરવાની કોશિસ કીધેલી કહેવાય નહીં. એમ ક્યારે કે એક જો એક આજસ જેટલું અરીજી પોતા ખાસે ખ્યુ હોય તો તેથી તમે એમ કહેશો કે તે એરાદો આપવાત કરવાનોજ હતો, કારણ કે હવું અરીજી ખાનાર મરી ગયો છે, પોતાની ફીજી ખાસાની આદત હોય તે માટે પણ પોતા ખાસે અરીજી રાખે.

ગુનાહ પુરવાર થાય તે આગમજ ખીનતક
સીરવાર મનાતો આરોપી.

કાયદામાં તમને એવું માની લેવા જણાવ્યું
કે કે તમે સનમુખ ઉભો કરવામાં આવેલો આ
પી ખીનતકસીરવાર છે. તે તકસીરવાર છે એ
દાખલા હલીલોથી પુરવાર કરવાનું કામ ફરી
દ પક્ષનું છે. પણ આ મુકદમામાં ફરીયાદ પક્ષે
ફીલું છે ? તેણે ફક્ત “ કેસરી ” પત્રમાં આ
કાં લખાણોનો અંગ્રેજી તરજુમો તમે સનમુખ
જુ ફીલા છે તથા તેમાંના કેટલાક સખત ફકરા
ફી બતાવ્યા છે તથા તમને જણાવે છે કે એ
ખાણ ઉપરથી આરોપીને તમે શીતુરી કરાવો.
|| સંજોગે વચે આ લખાણ કરવામાં આવ્યું
તે તમને જણાવવાના ફરીયાદ પક્ષે તદન અ
ડા ફીલા છે તથા એ સંજોગે જણાવવાનું
ફરી પોતાની ઉપર નાખ્યું છે. જોકે ૧૨૪ ક.
જમમાં એ બધા ખોટાસા કરવાની ફરજ ફરી
દ પક્ષ ઉપર નાખવામાં આવી છે. કયા સંજો
ગે શીતુરી કહેવાતાં લખાણ કરવામાં આવ્યા
|| તે ફરીયાદ પક્ષે જણાવ્યું નથી. ફરીયાદ
જણાવવાને બુકી ગયો છે કે હી
ને વેળા રાજદારી બાબત ઉપર મજ
ત તકરારો ચાલે છે સખત ટીકાઓ કરવામાં
વે છે તે વેળા તેના જવાબ આપવા માટે
લખાણ કરવામાં આવ્યા છે

છુટાપણું કે હકેલપણું ?

તમને એટલું જોવાનું છે કે લખાણમાં જે
કરવામાં આવી છે તે વાજબી છે કે નહીં
। પ્રમાણિક પણે કરવામાં આવ્યા છે કે ન
તમને કદાચ કહેવામાં આવશે કે હી
વર્તમાનપત્રોને છુટાપણું આપવામાં આવ્યું
તેના ગેરલાભ લાભ સખત ટીકા કરી હકેલ
પણું બતાવવામાં આવ્યું છે પણ છુટાપણું ક્યું
ને હકેલપણું ક્યું તે વચે તફાવત કાઢી બતા
વવું નથી. ઇંગ્લાંડની જુરી સખત પણ વાજબી
કાઓ કરવામાં વર્તમાન પત્રોનાં છુટાપણાને
ભ સમાયલો ગણી એવા લખાણને તદન નીર

અપરાધી કરાવવાને ચુકની નથી. શીતુરને લગના
મુકદમાઓમાં આપણને વારંવાર જણાવવામાં
આવે છે કે ફક્ત શીતુરી લખાણ ઉપરથી જ શી
તુરી છરાદો રાખવામાં આવ્યો છે એવું કરાવવું
પણ મે તમને જણાવ્યું તેમ કરવું જોખમ
ભરેલું છે લોડ અસફીને એક દેકાણે ટીકા
ફીલા છે કે એક રાજ કે એક કોનસ્ટેબલ પો
તાની ફરજ ઓળંગી જઈ પોતાની સત્તા ઉપર
તવું કાંઈ પણ કામ કરે તો તે માટે બને એક
સરખી રીતના ગુનેહગાર હરે છે. આ વાક્ય ઉપ
રથી તમે કહેશો કે લોડ અસફીને આવું લખાણ
કરવા માટે શીતુરી હરે છે, કારણ કે તેણે રાજ ત
થા કોનસ્ટેબલને એક સરખી પાયરીએ ચઢાડવા
છે પણ કાયદો એ વાક્ય તદન નીરઅપરાધી ગણે
છે, મને એક ગેરલાભ એ છે કે મારો મુકદમા
તપાસવા માટે સાધારણ જુરી રોકવામાં આવી
નથી, એટલે કે જુરીના સમાસદો સામાન્ય લોકો
માંથી પોતામાં ચુંટવામાં આવ્યા નથી. આથી ત
મે ખાસ જુરીના સમાસદો લોકલાગણી બરાબર
સમજે એવું નથી. જુરી આગળ બાંધણ કરતી
વેળા જુરીના સમાનદોને એવું કહેવાનો અલખન
રીવાજ છે કે તમે ફક્ત શીતુરી લખાણ ઉપર જ
નરી પણ આસપાસના સંજોગે ઉપર ધ્યાન આ
પી ચુકાદો આપજો. તમારે આ વાત યાદ રાખ
વાની છે કે તમારી જુરી નરીકેની ફરજ એટલા
માંજ આવી રહી નથી કે એક લખાણ ફક્ત
શીતુરી છે એવું જોઈ તે માટે આરોપીને અમે
ગુનેહગાર કરાવીએ છીએ એવો તમારો ચુકાદો
આપો. તમારી પેહેલી ફરજ પહેલા આસપાસના
સંજોગે ઉપર ધ્યાન આપી ચુકાદો આપવાની
છે. હવે આસપાસના સંજોગે કેવી રીતના હોઈ
શકે તેના હું તમને દાખલો આપીશ. ધારો કે
એક દેશમાં અસતોષ ફેલાયો છે. તેના સંબંધમાં
રીપોર્ટ કરવા માટે સરકાર એક શખસને નીમે છે.
તે શખસ પોતાનો રીપોર્ટ મોકલી આપનાં અશાં
તી કયા સખતો વચે ઉઠવા પામી છે તથા તે શંત
પાડવા માટે સરકારે શું કરવું જોઈએ છે તે વા
શે ટીકા કરે તથા આલના મોમલાના સંબંધમાં

મખત ભાષામાં નાપસંદગી બતાવે તો ફક્ત મખત ભાષામાં નાપસંદગી બતાવવા માટે તે શખસને તમે શું શીતુરી ગણવા નીકળશે ?

છુટથી થતી દીકા ઉપર દેશના મુદ્દારનો રહેતો આધાર.

એજ રીતે મારાં લખાણમાં મેં દેશમાં હાલમાં જેવામાં આવતા મામલાના સંબંધમાં સખત નાપસંદગી બતાવી છે. અલબત્તે તેમને આ મામલા સંબંધી દીકા કરતી વખતે સરકારના કામ સામે નાપસંદગી બતાવવીજ પડે. એવી નાપસંદગી નહીં બતાવવા દેવામાં આવે તથા સરકારની ખામીઓ નહીં બતાવવામાં આવે તો દેશનો મામલો કેવી રીતે સુધરવા પામે ? ફક્ત એવું લખાણ કરવાથી કાંઈ સરકારને ધીક્કારમાં લાવવાની કેશેશ કીધેલી ગણાશે નહીં કમનસીબે ૧૨૪ ક. કલમમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે નાપસંદગીની દીકા એવી રીતે કરવી જોઈએ કે જેથી વાંચનારના મગજમાં ધીક્કાર કે અસંતોષ ઉભો થાય નહીં પણ નાપસંદગી બતાવવાથી કાંઈ પણ ખરાબ લાગણી ઉત્પન્ન થયા વગર રહે નહીં એ તો દેખીતુંજ છે, કે જેમ એક માણસ સામે આપણે કાંઈ ખોલતા તેનો આપણી ઉપર શુસ્સો થોડો કે ઘણો ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી.

મોટા અમલદારોના વર્ગનો અમલ.

મોટા અમલદારી વરગના હાથમાં દેશનો કારોબાર આવી પડ્યો છે તે અમલ કહાડી નાખવા કહેવું તે શું હીંદુ ઉપરનો અંગ્રેજી અમલ કહાડી નાખવાનું કહેવા બરાબર છે ? હું જાણું છું કે મોટા અમલદારો તેમજ કહેશે. પણ તેઓનો અમલ કહાડી નાખીને તેની જગ્યાએ લોકોના વીચાર આચાર વધારે સારી રીતે રજૂ કરનારો અમલ દાખલ કીધાથી અંગ્રેજી અમલ તોડી નાખવાની કેશેશ કીધેલી કેવી રીતે ગણાશે ? અલબત્તે હું જાણું છું કે તમે જુરીના અહસ્થો એ આખતમાં મારી સાથે મલતા થશે. નહીં પણ મતદાર તો હોય તેથી શું આપણા

વીચારો મહેર નહીં કરીએ ? એવી રીતે વીચારો મહેર કીધા વગર દેશમાં મુદ્દારો કેવી રીતે દાખલ થઈ શકે ? નામદાર જજ મી. એચીએ પોતાના એક ચુકાદામાં ખુલી રીતે જણાવ્યું છે કે જે આકારમાં હાલનું રાજબંધારણ રચવામાં આવ્યું છે તે કહાડી નાખી રાજ બંધારણ જુદું બતાવવું જોઈએ છે એવું કહેના કાંઈ સરકારનો દુશ્મન કરતો નથી. ધારો ઈંગ્લેન્ડમાં એક જણ લખે કે આદર અંકુશ સાથેના રાજનાં વડપણ હેઠળ પણ એ રાજબંધારણ રાખવું જોઈતું નથી તો ફક્ત એટલું લખવા માટે તે લખનાર કાંઈ શીતુરી કરતો નથી. એક પ્રખ્યાત રાજદારીએ જણાવ્યું છે કે એમ કહેવું કાંઈ પણ રીતે શીતુરી નથી ફક્ત એકલા લખાણ ઉપરથીજ એક માણસનું મરિદાનું તમારે અનુમાન કરવું જોઈતું નથી. ખાસ કરી હાલના જેવા મુકદ્દમામાં કે જ્યાં તમને મરાડી કોમની લાગણીનો ખીયાલ નથી લે એકદમ તમારે અનુમાન ખેંચવું જોઈતું નથી કે એકસ પ્રકારના સખત લખાણથી મરાડી મમાં સરકાર સામે ધીક્કારની લાગણી ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. કેવા વખત તથા સંજોગો વાં લખાણ કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપર તમારે ધ્યાન આપવું જોઈએ છે. જે લોકો માટે લખાણ લખવામાં આવ્યું છે તેઓની મગજની સ્થિતિ કેવી છે તે વીશે ફરીયાદ પણ તરફથી તમ કાંઈ પણ જણાવવામાં આવ્યું નથી. હીંદુ એક પ્રજાનો બનેલો દેશ નથી. મરાડી લખાણ એક મરાડી લોકો વાંચશે તથા તે લોકો ઉપર તે અસર થશે. તે અસર કેવી થશે તેને લગત કાંઈ વીગતો તમે સનમુખ મુકવામાં આવી નાં આથી તમે જણાવી શકશો કે અમે સનમુ કાંઈ વીગતો મુકવામાં આવી નથી, જેથી અમે આરોપીને શુતેહકાર કરાવી શકતા નથી.

લખાણનું પરિણામ ખમવાની તૈયારી.

હવે ૧૫૩ ક. કલમ ઉપર હું આવીશ તેમાં ખુલ્લું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ખાલ્ફ

રાદો નહીં પણ શત્રુવટ ભરેલો ઇરાદો એક
 રખાણુ ફીતુરી પુરવાર કરવા માટે બનાવવા બન
 યિ છે. ફક્ત એકસ શબ્દો અથવા લખાણુ સ
 મત બાવામાં લખાણું હોય તે ઉપરથીજ બંન શ
 વટ ભરેલો ઇરાદો લખનાર રાખે છે એવું
 રવાર થઇ શકતું હોય તો તેટલું કાઠપણુ સંહે
 થી કહી શકે. ફક્ત મખત લખાણુજ શીતુની લ
 ાણુ જણાતું હોય તો કાઠપણુ જજ ફક્ત લ
 ાણુ સખત છે એવું જરૂર જણાય તો એક
 ખંડોપનો ઉપયોગ કરી પોતાની ખાત્રી કરી
 ઇ ચુકાદો આપી શકે. પણ જજને મદદ કરવા
 ટે વુદી આપવામાં આવે છે કે જેની મત
 મ એ છે કે સાધારણ લોકોમાંના કાંઇ પણ
 ર શખસ લખાણુના સંબંધમાં ફેરી લાગણી
 રાવે છે તે જાણી શકાય. આથી તમારે આસ
 તસના સંજોગો જોઇ લોકોમાં શત્રુવટ ભરેલી
 ાગણી ઉશકેરાય એવું છે કે કેમ તે જોયા પ
 રીજ ચુકાદો આપવનો છે. તમે વખ
 મારા વીચારો સાથે મળતા થઇ શકશો નહીં
 બાણુ છું કે વુદી વુદી કેમો વુદા વીચા
 ધરાવે છે પણ મારી કામ થું વીચાર ધરાવ
 તે જાહેર કરવાની એક જાહેર લેખક તરી
 ની મારી ફરજ બજાવવાની હતી અને તે મેં
 જાવી છે. તેમ કરવામાં તમારે એ વીચારવાનું
 કે મારી નેમ જાહેર પ્રગતના લાભ સંભાળવા
 હતી કે ખાલી સરકાર સામે લોકલાગણુ ઉ
 રવાની હતી. કે હું કાંઇ અત્રે તમે પાસે દયા
 ગવા ઉભો નથી. હું જાણું છું કે હું કાંઇ
 મારો માનીતો નથી. હું મારાં લખાણુનાં પરી
 ામ ભોગવવાને સહતર તઈયાર છું. હું એટલું
 જ કહેવા માચું કે બધા સંજોગો ધ્યાનમાં લ
 ઇ તમે તમને જે વાજખી લાગે તે ચુકાદો આ
 પો. મે મારાં પત્રમાંનાં લખાણુ ફક્ત ન્યાયના
 તરીકા ઉપર કીધાં છે. આ આખન ફક્ત એકજ
 ને ન્યાયના તરીકાથી જોવાની છે. તમે જો
 ર સ્થિતિમાં હોતે તથા આસપાસના એકસ
 સંજોગો ઉભા થયલા જોઇ તમે તમારી ઇતના
 શાખ તપાસવા માટે લખાણુ કાઢું હને તો

તમે લખાણુ કેવી રીતે કરતે તથા એરાદો કેવા
 રાખ્યો હને તે ઉપર તમે વીચાર દોઝાવજો.
 તમને બંન લાગે કે મારો ઇરાદો તદ્દન પ્રમાણીક
 હતો તો મને જીન ચુનેદગાર ઠરાવો. અત્રે રજુ
 કરવામાં આવેલા તરજુમાના સંબંધમાં હું જણા
 વીશ કે તે એવો બુદ્ધ ભરેલો કરવામાં આવ્યો
 છે કે મને આરોપીને તેથી અન્યાય થાય છે. હું
 એમ નથી કહેતો કે તરજુમા કરનારાઓનો
 ઇરાદો ખરાબ હતો પણ તેનું પરીણામ તો મને
 અન્યાય થવામાં આવ્યું છે. દાખલા તરીકે કી
 લાંગ એટલે ખાલી મારી નાખવું તેનો અર્થ ખુન
 કરવું એવો કરવામાં આવ્યો છે. એક જણ પોતા
 ના બચાવમાં ખીજને મારી નાખે તો થું તેને
 તમે ખુની કહેશો ? ફક્ત પોતાના વીચારો પ્રમા
 ણીકપણુ છુટથી દરશાવવા માટે એક લેખકને ગર
 દન મારો તો વરતમાનપત્રાનું છુટાપણું કયા રહ્યું ?
 અત્રે સાડાપાંચ વાગી ગયાથી મી. તિલકનું
 બાપણુ ખીજે દીવસ સાડાઅગીયાર ઉપર મુક્ત
 વી રાખી કાર્ટ ઉઠી હતી.

ચોથો દિવસ-ગુરવાર તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૯૦૮

મી. તિલકનું વધુ લાપણુ-છાપાના છુટાપણુ,
 ના સવાલ-મુઝર પોરના બનાવ ઉપર
 ટીકા-મારા અમલદારોની આપખુદી.

મુકરદ્દમો અરવોજ દિવસ સાંભળવાની
 ગાઠવણ.

આજે તપાસ સરેસ્તા મુજબ હાઈકોર્ટમાં ના
 મદાર જડજ મી. દાવર હજુર ચાલી હતી. સરકાર
 તરફના ધારાના દિમાયતીઓ હાજર હતા, બ્યારે
 મી. તિલકે પોતાનો મુકરદ્દમો પોતેજ ચલાવ્યો હ
 તો પણ તેમને મેશર્સ એપીરટા, આપડે અને કે
 જકર મદદ કરતા હતા.

આચર્યા પાછાં મેળવવાની અરજ.

પોતાનું અધુરું બાપણુ આગળ ચલાવતાં
 પહેલાં મી. તિલકે જણાવ્યું કે મારાં જખત કરે
 શાં આચર્યા જેમાં દિસાવની ચોપડાઓ તમે

તે મને પાછાં સ્વાધીન કરવા કારણ કે તેના વગર મારું કામકાજ ચાલુ રાખવાની લાગતાવળ તાઝોને બહુ અડચણ પડે છે. મીંઝે જાનને તેની સામા વાંધા નહીં લેવાથી કોઈ આ અરજ બહાલ રાખી હતી.

મીંઝે તિલકનું બાપણ-ગેરલાભ.

મીંઝે તિલકે તે બાદ પોતાનું બાપણ ચલાવતાં જણાવ્યું કે, મારાં બાપણ પહેલાં મીંઝે જાનને બાપણ કીધું હતું તેો પ્રિયાદ પક્ષ તરફથી ક્યાં વાંધા લેવામાં આવે છે તે હું જાણી શકતો અને તેના જવાબ વાળવાનું મને જાની આવતે. પણ મને પહેલું બાપણ કરવાનું હોવાથી ક્યાં વાંધા ઉભા કરવામાં આવશે તેની માત્ર અટકળ કરી અને તેના જવાબ આપવા પડશે એ એક મને ગેરલાભ છે.

ગુન્હા થયલો ક્યારે કહેવાય?

મેં મધ કાસે જણાવ્યું તેમ એક સપ્તમે ગુન્હા કરવાની કોશિશ કીધેલી કાયદો ત્યારેજ સ્વીકારે છે કે જ્યારે એક ગુન્હા કરવા માટે આ ગમચથી વિચાર કરી રાખવામાં આવ્યો હોય કોશિશ કીધેલી એક માણસે કાયદા મુજબ ત્યારે જ ગણાય કે જ્યારે તેણે એક ગુન્હા કરવા માટે આગમચથી ધરાદો રાખ્યો હોય તથા છેવટે કાંઈ મનલગ્ય પાર પાડવાની તેની નેમ હોય. શી તુરી મુકદમામાં એટલુંજ કહેવું બસ નથી કે શી તુરી લખાણથી લોકોનાં મગજ ઉત્કેરાયલાં હોવાં જોઈએ પણ એવી ઉત્કેરણી ચાલી હતી એવું પુરવાર કરવું જોઈએ છે. ૧૨૪ ક. કલમના બીજા ભાગ મુજબ એવી રીતે દરિયાદ પક્ષે પુરવાર કરવું જોઈતું હતું. ૧૨૪ ક. કલમના પહેલા ભાગ મુજબ પણ મારી ઉપર કામ ચલાવવામાં આવ્યું છે, જે કે પહેલો ભાગ મારા મુકદમા ને બીલકુલ લાગુ પડ્યો નથી, આરોપમાં બે વીજે મુકદમામાં આવી છે. એક એકે લોકોને ઉત્કેરવામાં આવ્યા છે તથા બીજે એકે પહેલો આરોપ જો નીચ્છળ જાય તો લોકોને ઉત્કેરવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે. પણ કાયદા મુજબ કોશિશ કીધેલી ત્યારેજ ગણાય કે જ્યારે એક

ગુન્હા કરવાનો પહેલેથી ધરાદો રાખવામાં આવ્યો હોય તથા તે કોશિશ કાંઈ હેતુથી કરવામાં આવી હોય. દાખલ તરીકે હું કાંઈ કોશિશથી બેરીઅરના રેશન ઉપર જઈ પુણે જવાનો હોલ તે મારી બેરીઅર રેશન ઉપર જવાની કોશિશ કરવાનો સળગ્ય પુણે જવાનો ગણાશે. કેટલા મુકદમાઓમાં એવું ઠરાવામાં આવ્યું છે કે કેક માણસને ગુન્હેગાર પુરવાર કરવા માટે તે કીધેલી કોશિશ છેક છેવટની નેમ સુધી લઈ જવામાં આવેલી જતાવવાની જરૂર નથી. તેવા કદમા વખતે મારી સામે ટાંકા જતાવવામાં જ વગેરેથી હું તેના જવાબ આપીશ. એક સપ્તમે મારી નાંખવાની કોશિશ કરવાના એક મદમામા દરવાદી આરોપીથી ચાર કદમ દુર હું નેટલાં આરોપીએ પોતાના હાથમાંની કોદાળ ઉચકી હતી પણ નેટલાં કાંઈએ તે હીનની લંધી હતી. આ ઉપરથી આ આરોપીને ખુનત વાંકથી એવું જણાતીને નીર્દોષ ઠરાવવામાં આવ્યો હતો એવી તરફથી કે એમ કેમ કહી કાય કે ચાર કદમ દોડ્યા પછી ફરીવારોને માં નાખવાનો ધરાદો તે ફેરવતે નહીં.

મીંઝે જાનસન-આ મુકદમામાં જાનસન પોતાના બોલો શું છે?

મીંઝે તિલક-તે કાંઈ અંત આવ્યા નથી.

લખાણમાં મારો હેતુ શું હતો?

મીંઝે તિલકે આગળ ચલાવતાં જણાવ્યું બે જાનની કોશિશ હિંદી ફોજદારી કાયદાએ રકારી છે એક પુરેપુરી તથા બીજી કોષ્ટક આ જાનના મુકદમામાં કોશિશ પુરેપુરી કે મધ્ય જાને એકસરખી ગણાય છે. ખુન કરવું અથવા ખુન કરવાની કોશિશ પુરેપુરી કરવામાં આવતું જોઈએ. આથી ફરીયાદ પક્ષ જણાવવાને બંધાયેલી છે કે શીતુર ઉત્કેરવાની કોશિશ એટલા સળગ્ય બે કરવામાં આવેલી ગણાશે કે ચોક્કસ સળગ્ય કારણે વચ્ચે આવવાથી મારી કોશિશ નિષ્ફળ પડી હતી. હું જણાવી ચુક્યો છું કે લખાણ વામાં મારો હેતુ લોકોને ઉત્કેરવાનો હતોજ. ૧૨૪ ક. કલમ મુજબ મારા તરફથી કરવ

આવેલી કોરોશ છેક છેલ્લા તપકા સુધી લઇ
રામાં આવેલી પુરવાર કરવી જોઇએ છે. ૫૧૧
કલમ મુજબ મારી ઉપર આરોપ મુકવામાં
આવે હતા તે વાત જુદી હતી. ત્યાં પુરેપુરી
પણુ અરધી પણુ કોરોશ કરવા માટે મને
રીરવાર ઠરાવી શકાતે, આવી તકે જો તમે
યા કે મેં રીતુરની પુરેપુરી કોરોશ કીધી ન
તો તમે મને બીન તકસીરવાર ઠરાવી શકશો
। તકરાર લેવામાં આવી છે કે એક માણસને
જાન ધ્યાનમાં લેવાનો નથી પણુ તેનું પરી
થું આવે છે તે પણુ જોવાનું છે. એક
ચોરી કીધી તો તેને ચોરી માટે સજા કર
રહે છે પછી ચોરી કરવાની તેની મતલબ
તે હોય. તકરારી લખાણુ કરવાનો ધરાદો
હતો કે છેવટની નેમ થું હતી તેમાંની એ
બાબત ધ્યાનમાં લેવાડું તમને નથી કહેતો પણુ
મેં સાથે ધ્યાનમાં લેવા કહું છું. કેટલીક કોરો
એવી છે કે જે કરવામાં આવે અને તેમાં
જાતા મળે તો કાયદો સજા કરે છે પણુ તે
રી અમલમાં મુકી ગુન્હા કરનારને કાયદો
લગાડી શકતો નથી એવો ગુન્હા આપઘાત
। એક જણુ આપઘાત કરવાની કોરોશ કરે
તે નીષ્ક્રમ નીવડે તો કાયદો આપઘાત કર
માટે તેને સજા કરે છે પણુ એક માણસ
ઘાત કરી મુકડું બનતાં કાયદો તેને હાથ
ડો શકતો નથી, પણુ મારે તે બાબત ઉપર
ડું નથી.

કોરોશ કેને કહેવી ?

‘બાલા’ના રાજકોહી મુકરદમામાં મી० જ
। બેરીએ કોરોશ કેને કહેવી તેનું વર્ણન
નું છે અને તેનું જ વર્ણન આ કોર્ટના માન
ત વકા જડજ સર લોરેન્સ જેનકીન્સે પણુ
આપ્યું છે અને તેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે
જેશમાં આગળથી મનમાં ચોક્કસ વિચાર ધરા
નો સમાવેશ થાય છે. કોરોશનો તેવો અર્થ હું
મારે પોતાના લાભ માટે ખેંચી તાણીને
નથી પણુ તે અર્થ આ દેશના કાયદાથી
માં આવેલો છે અને જ્યાં સુધી ૧૨૪ એ.

કલમમાં કોરોશ શબ્દ રહેલો ત્યાં સુધી તેનો અર્થ
જુરીએ ઉપર મુજબનોજ સમજવાની અને લખ
વાની જરૂર છે. કાયદો જુદી ચીજ છે અને કા
યદો અમલમાં મુકવો એ જુદું છે અને કાયદો
અમલમાં મુકવાનું જુરીનું કામ છે કહે છે કે
જડજેએ કાયદા બનાવ્યા છે. હું કહું છું કે જુ
રીએ કાયદા બનાવેલા છે અને ચોક્કસ જડજે
ચોક્કસ ફરમાન કરવા છતાં પણુ તેના કહેવા
પ્રમાણુ જુરીઓએ ચાલવા ના પાડી છે. છાપાના
છુટાપણાનો કારણ જુરી છે અને કાયદાની સખ
તાઈ તપાસી કાયદો કેવી રીતે અમલમાં મેલવો
એ જુરીનો હક છે. ૧૭૯૮ માં જુરી અને કાય
દાશાસ્ત્રીઓ વચ્ચે હકને લગતી જુએસ ચાલી
હતી અને એક તરફથી જુરી અને બીજી તરફ
થી ધારાશાસ્ત્રીઓના ઝગડામાં જુરીએ પોતાનો
હક કેવો છે તે બતાવવાની કોરોશ કરી હતી.
ઇંગ્લંડનો જુનો કાયદો એવો હતો કે લખનારનો
ધરાદો થું હતો તે બતાવવાનું કામ જડજનું
હતું. તે વખતમાં બ્યારે જડજ અને જુરી વચ્ચે
ના હકની લડત ચાલતી હતી તે વખત ધણે
બારીક હતો અને દેશમાં લોક ઉશ્કેરણી હતી.
૧૭૯૨ માં ફ્રાન્સનું પ્રગતસાતક રાજ્ય થયું હતું
અને તેવોજ વખત હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં ચાલે
છે અને સરકારનો વિચાર એવો છે કે લોકલાગ
ણી ઉશ્કેરનારાઓને દાખી દેવા અને તેમને કાળે
પાણી મોકલી દેવા. જેમ હાલ રાજકોહી
લખાણુ માટે સંખ્યાબંધ મુકરદમાઓ સરકાર
ચલાવે છે તેમજ આગલા ૧૭૯૨ માં પણુ તેવા
જ રાજકોહને લગતા મુકરદમાઓ સરકારે લોકો
સામે માંડ્યા હતા.

જડજ તથા જુરી વચ્ચેની લડત

તે વખતે એક ચોપાનું પ્રગટ કરવામાં
આવ્યું હતું, જેમાં એક અહમ્મદ તથા ખેડુત વચ્ચે
થયેલી વાતચીતના આકારમાં ઇંગ્લંડની પાલ્સમે
ટમાં સુધારા કરવાની કેટલી જરૂર હતી તે દર્શા
વવામાં આવી હતી. આ ચોપાનું લખનાર સામે
જડજ તથા જુરી સંન્યુમ કામ ચલાવવામાં આ
વતાં જડજે જણાવ્યું હતું કે ચોપાનું રીતુરી

છે કે નહીં તે નડા કરવાનું કામ મારું પોતાનું છે, આ ચોપાન્યું સરકાર સામે શરૂવટ બરેલું હતું કરાવું છું, જેથી જુરીએ આરોપીને તકસીર વાર ઠરાવેલો. પણ આરોપીના ધારાના હિમાયતી એ તકરાર લીધી કે શીતર કાંઈ કાયદાનો સવાલ નહીં પણ બનેલા સંભોગોને લખતો સવાલ છે, જે ઉપર વિચાર કરવાનું કામ જુરીનું છે. તેણે જુરીને આરોપીને બીન ગુન્હેગાર ઠરાવવાને જ જણાવ્યું હતું. હવે જુરી શું કરી શકે? તેને જજે આરોપીને તકસીર ઠરાવવાને જણાવેલું હોવાથી જુરીએ આરોપીને ફક્ત ચોપાન્યું પ્રગટ કરવા માટે ગુન્હેગાર ઠરાવ્યો હતો પણ શીતુરી ચોપાન્યું પ્રગટ કરવા માટે ગુન્હેગાર ઠરાવવા માટે જજે પ્રાછળથી મજબુત આગ્રહ કરવા છતાં ના પાડી હતી. જુરીએ મજબુતીથી જણાવ્યું હતું કે એક ચોપાન્યું પ્રગટ કરવાનું કાયદો ગુનાહ બરેલું ગણીને હોય તો આરોપીને ગુનેહગાર ઠરાવેલો, જજે તેટલું છતાં આરોપીને ગુનેહગાર ઠરાવ્યો હતો. આ ઉપરથી આરોપીના ધારાના હિમાયતીએ બીજા જજ સન્મુખ એ મુકરદમો લઈ જવા માગ્યો હતો. ત્યાં લઈ જવામાં આવતાં પણ જજે કે આરોપીને કરવામાં આવેલી સગ્ન બદલ રાખવામાં આવી હતી તે છતાં એ બાબત ઉપર પાર્લામેન્ટનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું, જેણે ૧૭૯૨ વાળો કાયદો પસાર કરીધો હતો, જે કાયદામાં આરોપીને એવી બાબતમાં ગુન્હેગાર ઠરાવવાની મુનસફી જજ ઉપર નહીં પણ જુરી ઉપર છોડવામાં આવી છે. ઉપલા મુકરદમામાં આરોપીના ધારાના હિમાયતીએ વાળબી રીતે તકરાર લીધી હતી કે ચોરી પુન વગેરેના મુકરદમાની તપાસ ચલાવવા માટે જુરી નેમવામાં આવે કે નહીં તે વાત નજીવી છે પણ બ્યાં રાજકરતા તથા પ્રગ્ન અથડામણમાં આવે ત્યાં આરોપીની તપાસ જુરી મારફતે ચલાવવાની પહેલી અગત છે. તેની આ તકરાર હાલમાં પુરેપુરી સ્વીકારવામાં આવે છે અને કાયદામાં એવા મુકરદમાઓમાં જુરીની મદદ લેવાની જોડ વજી રાખવામાં આવી છે તથા જુરીને માથે એ બાબતમાં ચુકાદો કાયદાની નજરે નહીં પણ આસ

પાસના સંભોગો ધ્યાનમાં લઈ આપવાની નાખવામાં આવી છે. સને ૧૭૯૨ નો કા જુરીને મોટી સત્તા આપનારો છે. ઇંગ્લંડ દાલમાં જજ જુરીને મુકરદમાની ફેરીયત સત્તા આરોપી ગુન્હેગાર ગણાવેલો બેઠાએ કે તથા એક કામ કરવામાં તેનો ધરાદો ૨ બરેલો હતો કે કેમ તે કદી જણાવતો નથી તેનો ફરિયા કરવાની સત્તા જુરીને છે એવું એ બાબત ઉપર પોતાના વિચાર આપવાથ લખ રહે છે. તે ફક્ત મુકરદમામાં રજુ કર આવેલી કચી જુઆની મુકરદમા સાથે બંધ છે તે ઉપર જુરીનું ધ્યાન ખેંચી તે ઉપર નુમાન ખેંચી ચુકાદો આપવાનું જુરીની પે ઉપર છોડે છે. જે લોકમાંથી લેવામાં અગમે તે નવ જણની બનેલી જુરી તકરારી જુ કરવામાં મારી નેમ ગુન્હા બરેલી એ ઠરાવે તો મારે તે ચુકાદો માન્ય રાખવો જ છે તથા તે સામે મારાથી એક બોલ પણ શકાય નહીં સારે નસીબે હિંદમાં પણ ઇંગ્લેન્ડ કાયદો છે. મારો મુકરદમો અહીં બંધમાં લાવવામાં આવ્યો છે તે બેઠા છું કારણ કે અહીંયાં મારા મુકરદમાની મારફતે તપાસ ચલાવવામાં આવે છે અને મથકોની માફક જલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ મારફતે વામાં આવતી નથી.

છાપાનાં કુટુંબજાનો સવાલ.

ઇંગ્લંડમાં સને ૧૭૯૨નો કાયદો કરવામાં આવ્યા પછી ચલાવવામાં આવેલા શીતુરના મુકરદમામાં બેન રીડ નામના એ બક સામે કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું. પી પાર્લામેન્ટના અંકુશવાળું રાજ્ય પસંદ હતો નહીં, તે આગમના જેવો રાજા હોવાપણુક અમૂલ સ્થપાયેલો બેવા ઇચ્છતો જુરીએ આ બાબતમાં એવો સુધારો આપ્યો તો કે જોકે અમે ચોપાન્યામાં દર્શાવેલા વિ સાથે મળતા નથી પણ તે છતાં એ જે અંકકાર પ્રમાણિકપણે જે સુધારા થયલા

દર્શાવવા માટે બાહર પાડેલું હોય તો તેની નેમ પ્રમાણિક હોવાથી અમે આરોપીને બીન તકસીરવાર ઠરાવીએ છીએ. આ મુજબ તમે મારું લખાણ સુધારા કરવાની રીતે નેમ રાખી કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ તે વાત ધ્યાનમાં રાખી તમારે સુકાદો આપવો. તમે મારા કરતાં જુદોજ અભિપ્રાય વખતે ધરાવતા હશે પણ તમારે જોવાનું એ છે કે તે અભિપ્રાય દર્શાવવામાં મારી નેમ પ્રમાણિક છે કે કેમ. તમે મારા વિચારો દર્શાવવા માટે મને તકસીરવાર ઠરાવશો તો તેથી તમે જેમ મારા વિચાર દર્શાવવાનું છુટાપણું છીનવી લેશો તેમજ તમે પણ તમારા વિચારો દર્શાવવાનું છુટાપણું યુમાવશો કારણ કે તમારા સુકાદોનો અર્થ એજ થશે કે એક શખસ પોતાના વિચારો છુટથી દર્શાવી શકે નહીં. ઇંગ્લાંડમાં ૧૭૮૨નો કાયદો પસાર કર્યો પછી એક ફીતુરને લગતા મુકદ્દમામાં આરોપીએ જો કે એક મેળાવડા સમુપ ખુલી રીતે દેશમાં ફેટલાક સુધારા કરવાની જરૂર જાહેર કીધી હતી તથા આપણું હતું કે જો જરૂર જણાય તો મારી ખાતરી છે કે આ મેળાવડામાં ખીરાજો એકે એક જણ એવા સુધારા મેળવવા માટે પોતાના લોહીનું ફેરકે રીપું રેડવાને તૈયાર થશે, તે છતાં આ વાક્ય લોકોને માટે હકો મેળવવાની પ્રમાણિક નિષ્ઠાથી મોલવામાં આવ્યું હતું એવું ગણી જુરીએ આરોપીને બીન તકસીરવાર ઠરાવ્યો હતો. વર્તમાનપત્રનું છુટાપણું તથા છકેલપણું શું કહેવાય તેના સંબંધમાં ફરિયાદ પક્ષના ધારાના દિ મારીએ તમે હજુર એક જડને જુરી સનમુખ આપણું કરતાં જે વિચારો દર્શાવ્યા હતા તે કાંઈ સંભળાવ્યા છે પણ છકેલપણું નહીં કરવાનું કામ જડજનું નહીં પણ જુરીનું છે. મારે આપણું વર્તમાનપત્રના છુટાપણું કે છકેલપણુંનાં પાં આવે છે તે બધા સંજોગો જોઈ તમારે જવાનું છે. ઇંગ્લાંડની માફક અત્રેની મોટી જડજન અનુજાન શું ખેંચવું તે નહીં જુરી જિપરજ છોડે છે. એક શખસ કે લખાણમાં શાંત તથા સુલેહ ભરેલી રી

તે શખખંધારણમાં કેરફાર કરવાની જરૂર દર્શાવે તેની વચ્ચે આવવું તે લોકોનાં છુટાપણું ઉપર તરાય મારવા જેવું છે. અત્રેજ કળવણીએ આ દેસમાં પગપેશારો કીધા છે તેને પરિણામે આપણું અત્રેજ પ્રગ્નની નકલ કરીએ છીએ, પણ અત્રે સત્તાવાળાઓ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે ઇંગ્લાંડના જેવું છુટાપણું હિંદમાં આપી શકાય નહીં,

આપણુદી અમલ સામે લડત.

લાલમાં હિંદમાં આપણે મોટા અમલદારી વર્ગની આપણુદ સત્તા સામે લડત ચલાવીએ છીએ જે લડત ચલાવવામાં મેં તમને ૧૭૪૨ માં ઇંગ્લાંડમાં લખાણ કરી લડત ચલાવનારાઓના જે દાખલા આપ્યા છે તેમાં તેઓને ત્યાંની જુરીએ બીનચુનદેગાર ઠરાવી જે ટેકા આપ્યો હતો તેવોજ ટેકો તમે જુરીના ગૃહસ્થોએ હિંદમાં લખાણ કરનારાઓને આપવો જોઈએ છે. છાપાનાં છુટાપણુંને જળવવા માટે તમે જુરીના ગૃહસ્થોના ટેકાની પહેલી જરૂર છે. તમે જુરીના ગૃહસ્થો વર્તમાનપત્રોના રક્ષણ કરતાઓ છો વરતમાનપત્રો સત્તાવાળાઓના આપણુદ અમલ સામે લડત ચલાવે છે, જેમાં તમારી નહીં તો બીજી કોણની મદદની વકી રાખી શકાય ? તમને જો લાગે કે એક લખાણ નીરઅપરાધી છે એવું ફેરવી શકાય તો તે પુરત નીરઅપરાધી તરીકે ઠરાવવાની તમારી ફરજ છે. જો હિંદ ઉપર તદ્દન આપણુદ અમલ ચલાવવામાં આવેલો જેવા માગતા હોવો તો તમે વર્તમાન પત્રોનું છુટાપણું ફરકી નાખો, પણ મેળવવા માટે મોટા ભોગો આપ્યાં છે તે પ્રગ્નનો અમલ છે, સારે તમારી ફરજ છે કે અત્રે મોટા અમલદારી વર્ગના આપણુદ અમલ તોડવા માટે વર્તમાનપત્રો તરફથી ચલાવવામાં આવતી લડતને ટેકો આપવો. હું અત્રે તમારી દયા મેળવવા માટે આપ્યો નથી પણ પ્રગ્નના હકો માટે લડત ચલાવવા આવ્યો છું. તમારા અને મારા વિચાર એ બાબતમાં જુદા પડશે પણ તમારે જોવાનું એટલુંજ છે કે

હાલ ચલાવવામાં મારી નેમ પ્રમાણિક છે કે કેમ. હવે હું એક અમેરીકન કાયદો તમો આગળ ટાંકી બતાવીશ ત્યાં પણ આપખુદ અમલ તથા પ્રજા વચ્ચે મોટી હાલત ચાલતી હતી હું સને ૧૭૩૫ ની વાત કરું છું, જે વેળા અમેરિકા ઉપર અંગ્રેજ અમલ ચાલતો હતો. હિંદમાં હાલ આ મોટા અમલદારાદી વર્ગ તરફથી જેવો આપખુદ અમલ ચલાવવામાં આવે છે તેવોજ આપખુદ અમલ ત્યાં ચલાવવામાં આવતો હતો. આ મુકદ્દમામાં સને ૧૭૩૪ માં અંગ્રેજ ગવર્નર હતો, તે આપખુદથી અમલ ચલાવતો હતો. ન્યુયોર્કનાં વર્તમાન પત્રોએ તે અમલ ઉપર સખ્ત ટીકાઓ ટીકી હતી નવેબર માસમાં એક લેખકને ફીતુરી લખાણ કરવા માટે પકડી તુરંબમાં નાંખવામાં આવ્યો હતો. તેને લખવાની ચીજે કાંઈ હાથ ધરવા દેવામાં આવી હતી નહીં. સારે નસીબે મારા સંબંધમાં તેમ કરવામાં આવ્યું નથી. પણ પોતાના મદદનીશને પોતાના ચોરડાનાં બારણામાંથી પોતાના વિચારો જણાવી પોતાનાં પત્રનું અધિપતિપણું ચલાવવાનું તેણે આજુ રાખ્યું હતું. આ લેખક સામે એવો આરોપ મુકવામાં આવ્યો હતો કે તેણે સરકાર ઉપર આડકત્રા આરોપો તથા તેની સામે ચક્રમંદ ઇશારા કીધા હતા. સરકારે પોતા માટે બધા હુશીઆર ધારાના હિમાયતીઓને રોકી રાખ્યા હતા. પણ સારે નસીબે હેંસી વરસની ઉમ્મરનો હેમીલ્ટન નામનો ધારાનો હિમાયતી પ્રજાને છુટા પાડીને ખાતર આરોપી તરફથી હાજર થયો હતો. તેણે તકરારી લખાણ આરોપીએ લખ્યું હતું એવું કમુલ કીધું હતું. આ ઉપરથી જડને કહ્યું કે આરોપી તરસીરવાર ઠરે છે, કારણ કે ફીતુરી લખાણ તેણે લખ્યું છે એટલુંજ જોવાનું રહ્યું હતું. પણ હેમીલ્ટનને જણાવ્યું કે લખાણ ફીતુરી છે એવું પેહેલે પુરવાર કરવું જોઈએ છે. ફરિયાદ પહેલે લખાણ એટલા સખ્ત માટે ફીતુરી ગણ્યું હતું કે તે લખાણમાં અંગ્રેજ ગવર્નર સામે હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો જે દેશના રાજકર્તાના પ્રતિનિધિ હોવાથી રાજક

તાં સામે ધિક્કાર બતાવવા જેવું લખાણ હતું. અત્રે હિંદમાં પણ એમજ દરેક પોલીસનું માણસ પોતાને રાજ કર્તાના પ્રતિનિધિમાં ખપાવે છે આ બાબતમાં જડને જુરીને કહ્યું હતું કે લખાણ કરવાનો ઇશારો રાજઅમલમાં સુધારો કરવાનો કે બીજો કાંઈ હતો તે ધ્યાનમાં નહીં લેતાં ફક્ત લખાણ ફીતુરી છે કે કેમ તે ઉપરજ ધ્યાન આપવું. પણ જુરીએ કશાની પરવા નહીં કરતાં આરોપીને બીનતકસીરવાર ફરિયાદો હતા. મેં જે લખાણ કીધું છે તે તદ્દન પ્રમાણિક હેતુથી કીધું છે, એવું હું પાછળથી બતાવી આપીશ. ખરું જોતાં જુરીના અહરથોજ જડને છે, કારણ કે તેઓનેજ બધા ચુકાદો આપવાની સત્તા છે, તેઓ એક લખનારની પ્રમાણિક નેમ સમજતાં વાર લગાડતા નથી, જેથી એકદમ કોઈને ફીતુર માટે તેઓ તકસીરવાર ફરિયાદો નથી. આ સખ્તે ઈંગ્લંડમાં ફીતુરી મુકવામાં ઘણી નજીવી સંખ્યામાં નોંધાય છે. આ દેશની જુરી પણ ઈંગ્લંડની જુરીની નકલ કરે તો અત્રે પણ એવા મુકદ્દમા, સંખ્યા ઓછી થઈ જાય. મીં તિલકે તે બાદ પોતાનાં તા. ૯ મી જુનનાં તકરારી લખાણમાંથી એક વાક્ય વાંચ્યું હતું, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે “સરકારને લોકોની ફરિયાદો ઉપર ધ્યાન આપશે તો આંધા બનાવો બિબિધમાં બનતા અટકશે.” આ વાક્ય વાંચી મીં તિલકે જણાવ્યું કે મારું લખાણ કાંઈ બીજીજ નેમથી લખવામાં આવ્યું છે, એવું શા માટે માની લેવું જોઈએ? લખાણની એવીજ મતલબ એજ લખાણમાં આવેલા જુદા જુદા ફકરાઓ ઉપરથી માલમ પડે છે.

અત્રે મીં તિલકે પોતાનાં લખાણમાંથી જુદા જુદા ફકરાઓ જુરી સમુખ ટાંકી બતાવ્યા હતા.

તે બાદ તેઓએ પોતાનાં લખાણમાં એવો ફકરો વાંચી સંબળાવ્યો હતો:-
પત્રો જણાવે છે કે હિંદી વર્તમાન પત્રો અમલદાર વર્ગ સામે ટીકા કરે છે તેથી

પૈરમાં બનેલા જેવા બનાવો બનતા આપણે જો
દુઃખે છીએ. આથી હોરી પત્રોને એવાં દીકા કર
તાં અટકાવવાં જોઈએ. “ પણ અંગ્રેજ પત્રોના
આ દીકા મુખર્ષી બરેલા છે. આ વાક્ય ટાંકી મી.
તિલકે જણાવ્યું કે મારાં આ વાક્ય ઉપરથી જો
વામાં આવશે કે મારું લખાણ અંગ્રેજ પત્રોમાં
આવેલી દીકાઓનો રદીયો આપવા માટે લખવામાં
આવ્યું છે.

“ કેસરી ” પત્રનો બોહોળો ફેલાવો-પત્રોમાં
લખાણ કેમ થાય છે ?

હવે કયા સંજોગો વચ્ચે દીકા કરવામાં આ
વ્યા હતા તે ઉપર હું તમારું ધ્યાન ખેંચીશ. મું
ઝરપોરમાં બેંચથી બે બાનુએ માર્યા જવાનો
બનાવ એપ્રિલ માસની અધવચ્ચે બન્યો હતો.
હવે આ વાત યાદ રાખવાની છે કે મારાં “ કેસરી ”
પત્રનો અંગ્રેજ કે હિંદી પત્રો કરતાં સ
ર્વેથી વધુ ફેલાવો થાય છે. મારી દરજ દરરો
જ બનતા બનાવો ઉપર મારા સંખ્યાબંધ
વાંચનારાઓના લાભ માટે દીકા કરવાની
હતી. ખરું જોતાં અસાંતિના વખતમાં એક જાહે
ર લેખકની દરજ છે કે સરકારને જાણતાના હ
લાજ લેવા માટે અટકાવવાને જણાવવું. આ દર
જ લગાર મુશ્કેલ છે પણ તે એક જાહેર લેખક
ને બળવવી પડે છે. અમે કાંઈ બીજો ધંધો ન
હિ હોવાથી પૈસા કમાવા માટે વર્તમાનપત્રો નથી
ચલાવતા પણ લોકોને દેશમાં બનતી વિગતોથી
વાકેફ કરવાની મનલખથી ચલાવીએ છીએ. એક
લેખકને બનતા બનાવો ઉપર તુરંતાતુરત વિચારો
આપવા પડે છે. આજે એક બનાવ બને
અને તે બનાવ બન્યા પછી આવતી કાલે
પત્ર પ્રગટ થવાનું હોય તો જે દિવસે બનાવ બ
ને તે ઉપર તેજ દિને તુરતા તુરત દીકાઓ કર
વી પડે છે. તેમાં દર્શાવેલા વિચારો વખતે બુલ

પણ હોય. પણ તે છતાં દરરોજ બનતા

ઉપર દીકા તો કરવી પડે છે. એ દીકા
જાહેર તરીકે ગણી લોકોને ખરો માર્ગ બ
; માટે કરવામાં આવે છે. આ દરજ બ
; લખાણમાં અહીં તહીં કાંઈ એવા ફકરા

આવે કે જેથી લોકોમાં ઉચ્ચેરણી ફેલાવવાનો સ
બધ રાખવાનું કારણ મળે તો ફક્ત તેજ ઉપર
થી મારી પ્રમાણિક નેમ ઉપર શક લઈ જવાનું
ઘાતકી ગણીશે. આ દીકા કરતાં હું અત્રે જણા
વીશ કે મારાં લખાણમાંના કોઈ પણ ફકરાઓ
થી ઉચ્ચેરણી ફેલાઈ હોય એવું હું માનતો
નથી. ને ઉપરાંત મેં આ લખાણ કીધું હતું તે
વેળા બીજાં પત્રો શું વિવેચન કરતાં હતાં તે હું
તમો સન્મુખ રજૂ કરીશ. તે ઉપરથી મારી લ
ખાણ કરવાની નેમ શું હશે ને તમો સમજી શ
કશો. આ લખાણ લખતી વેળા મારી હજુર મું
ઝરપોરના બનાવ ઉપર કરવામાં આવેલી દી.
કાઓવાળાં વર્તમાન પત્રો પડેલાં હતાં જેમાં આ
લેલી તકરારોનું ખંડન કરવાનું હતું. એજ રીતે
ઇંગ્લંડના પત્રો કામ લે છે. ઇંગ્લંડમાં વર્તમાન
પત્રો લીબરલ, કનઝરવેટીવ, સોશીએલીસ્ટ વગેરે
જુદા જુદા પક્ષનાં હોય છે. તેઓ જુદી જુદી
રીતે દીકાઓ કરે છે ખુર લડાઈની વેળા કેટ
લાંક પત્રો જે લડાઈની તરફેણમાં હતાં તેઓ લ
ડાઈની દરરોજ મળતી રહેતી ખબરો ઉપર તે
મનલખના દીકા કરતાં હતાં, બ્યારે બીજાં લડા
ઈના કામ સામે નાપસંદગી બનાવનારા દીકા ક
રતાં હતાં.

મુંઝર પોરવાળો બેંચ ફેંકવાનો બનાવ.

મુંઝરપોરમાં બનેલા બનાવના સંબંધમાં
મેં જાનના દીકા થતા હતા એ બનેલો બનાવ
બેદકારક હતો તે નીશે તો કાંઈ સવાલ નહીં હ
તો. પણ આ બનાવ અસાધારણ હતો તથા તે
અટકાવવા તથા તેનું કારણ દરશાવવા માટેની
દીકાઓ બધાં પત્રો તરફથી કરવામાં આવી હ
તી. હવે આ બનાવ બન્યા પછી શું બન્યું ?
એ વેળા અંગ્રેજ પત્રો કેવી દીકા કરતાં હતાં તે
હું તમને જણાવીશ. એમ ધારો કે એક કઢાળ
માં કોઈ બાબત ઉપર તકરાર ચાલી છે તેમાં હું
ભાગ લઉં અને બીજા સમાસદોએ કીધેલાં બા
વણીનું ખંડન કરવા માટે હું બાપણ કશું તે એ
કલું બાપણ સાંભળી તે બાપણ ઉપરથીજ તમો
માગ વિચારોના સંબંધમાં કાંઈ અનુમાન બેસો

તો તે ભુલ ભરેલું આવશે. તમે ખરું અનુમાન તો મારી આગળના સમાસદોષે કીધાં બાપણે માં શું બોલાયું હતું તે ઉપર પણ વિચાર કર્યા પછીજ આપી શકો. હવે બોળને લગતાં મારાં લખાણ ઉપર હું આવીશ. બોળના બનાવના સંબંધમાં મેં એકલાએજ વીવેચન કીધું નથી. “પાયોનીયર” “બોળની ખાસીઅત” ઉપર લખ્યું હતું. મેં બોળના બેદ ઉપર લખાણ કીધું છે. “પાયોનીયર”નાં તથા મારાં લખાણોમાં ફેર ફેર વીચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે પણ તેની સાથે તમને કાંઈ નથી. તમને એટલું જ નોવાનું છે કે જેમ “પાયોનીયર” ને બોળની એક બાબતના સંબંધમાં લખાણ કરવાનો હક હતો તેમ મને બીજાના સંબંધમાં હક હતો. બોળના સવાલના સંબંધમાં મારી ફરજ મારી કામના વિચારો બાહર પાડવાની હતી. તે વિચારો દર્શાવવાનો મારો હક નાપાડવામાં આવે તો પછી વર્તમાનપત્રોની શું જરૂર રહી? મુઝફરપોરના આ ખેદકારક બનાવના સળભોના સંબંધમાં મતફેર પડ્યો છે પણ ખુદ આ બનાવ ખેદકારક છે તે વિશે તો કાંઈ શક નથી. આ બનાવ ખેદકારક છે કરી હું હમણાજ કહેતો નથી પણ હું પહેલેથીજ કહેતો આવ્યો છું. એ બનાવને લગતું મારા એક લખાણનું મથાળુંજ મેં “દેશની દુર્દશા” એવું કીધું તમે જોશો આ બાબતમાં મતફેર બોળ ફેરવાનાં સળભોના સંબંધમાં ફક્ત પડ્યો છે. આ બનાવ માટે ફેટલાકો ખુદ હિંદી પ્રગ્નકીય કોન્ગ્રેસને બદનામ કરવા લાગ્યા હતા. તેઓ જણાવતા હતા કે કોન્ગ્રેસમાં થયેલાં ઉરફેરણી બરેલાં બાપણોનું તે પરીણામ હતું. ફેટલાકોએ જણાવ્યું હતું કે એ બોળના બનાવ માટે આકળા વિચાર ધરાવનારા પણ જોખમદાર છે. “ઈંગ્લીશમેન” “પાયોનીયર” “ટાઇમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા” “લંડન ટાઇમ્સ” વગેરે પત્રો એવા વિચારો દર્શાવવા લાગ્યાં હતાં કે કોન્ગ્રેસ જેવા મંડળને તથા આકળા વિચાર ધરાવનારા પક્ષને સખત હાથે દાબી દેવાં જોઈએ છે. હવે તમે જો મારી સ્થિતિમાં હો તે તમે એવી વખતે શું કરો?

તેમ કરવામાં આવેલી એવી બલામણુ સામે મજબૂત વિચારો શું નહીં દર્શાવો? આવી કરવામાં આવેલી બલામણુ સામે મારી મરાઠી કોમની લાગણીજ નહીં પણ આખી હિંદી કોમની લાગણી મેં મારાં લખાણમાં દર્શાવી હતી. મેં આ લખાણ હિંદી કોમને ઉરફેરવા માટે નહીં પણ હિંદી કોમ એ બાબતમાં શું વિચારો ધરાવે છે તેથી સરકારને વાકેફ કરવાની મતલબથી કીધું હતું આ મારો બચાવ છે અને આ મુકર્રદમાનો ચુકાદો આપવા માટે તમને એ બચાવ ઉપરજ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

પોતાની ભુલ જોઈ નહીં શકતા સરકારી અમલદારો.

હવે હિંદી પ્રગ્નકીય કોન્ગ્રેસના સંબંધમાં હું કહીશ કે આ મંડળની તેમ સરકારી મોટા અમલદારોના વર્ગનો હાલમાં હિંદ ઉપર અમલ ચાલે છે તેમાં સુધારા કરવાની રાખવામાં નથી છે. મોટા સરકારી અમલદારોનો વર્ગ કેવી રીતે કામ કરે છે તે હું તમને જણાવીશ. એક મેળની આસપાસ દસ જણા બેઠેલા હોય તેઓને પોતાની સંખ્યા જણાવવાને કહેવામાં આવતાં દરેક જણ પોતાને ભુલી જઈ નવજ જણની સંખ્યા જણાવે તેની રીતે મોટા સરકારી અમલદારોનો વર્ગ કામ કરે છે. મોટા અમલદારોનો વર્ગ કહે છે કે દેશમાં અશાંતિ ચાલતી હોવાનો કાંઈ સળગ્ય તે જોઈ શકતો નથી. તે કહે છે કે અંગ્રેજ અમલ ધમો ઉદાર દીવંતા છે, લોકો તેથી સતોષ પામ્યા છે તથા લોકોને અસતોષી બનાવવાનું કાંઈ કારણ જણાતું નથી. ફક્ત કારણ એટલુંજ જણાય છે કે ચોડાક શીતુરીઓ બાપણુ તથા લખાણ કરી દેશમાં અસતોષ કરે છે. પણ મેળની આસપાસ બેઠેલા શખં તાને મણુચાતું ભુલી ગય છે તેમ મોટા રી અમલદારો પોતાનો આપખુદ અમલ અશાંતિના સળગ્ય છે તે સમજવાનું ભુલી

છે. હવે આપણે અસલ બાબત ઉપર આવીએ. મોંઘા ફેંકવાના સળખો શું છે તથા તે અટકાવવા માટેના ઇલાજો શું લેવા જોઈએ છે? મેં સબબ જણાવ્યા છે અને હવે હું ઇલાજ લેવાના સંબંધમાં બોલીશ. એ બાબત ઉપર મેં જે લખાણ કીધું છે તે કરતી વેળા પ્રથમ દિંદો પત્રોમાં આવેલા તથા પાછળથી અગ્રેજી વર્તમાનપત્રોમાં આવેલા વિચારો ઉપર અને તે પછી વર્તમાનપત્રોને લગતા તથા દારૂગોળા જેવી ફાદી ઉઠનારી ચીજોને લગતા કાયદાઓ ઉપર બીજા પત્રોએ જે વિચાર દર્શાવ્યા હતા તે ઉપર મેં મારા પ્રમાણિક અભિપ્રાય મુજબ ટીકા કાઢી દીધી. હું સવાલ તમોને પુછીશ કે તમા જાહેર લેખક હોશો તો શું ચાલુ બનાવો ઉપર તમે ટીકા નહીં કરો? શું તમે ચાલુ બનાવો ઉપર વિવેચન કરવાનું છોડી દઈ ઇચ્છાપત્રમાં પુરાણી ચીજોની કરવામાં આવેલી શોષણોગો ઉપર વિચાર દર્શાવવાને બેસી જાઓ? મારી ઉપરનો આરોપ સાબિત કરવા માટે મારાં લખાણ ઉપરાંત આ બધા સળેગો તમે હજુર મુકવાને બદલે બધાં લખાણમાંના કયા ફકરાઓ શીતુરી છે તે દર્શાવવા વગર ફક્ત આખું લખાણ તમે હજુર મુકી અને તકસીરવાર કસાવવાને તમને જણાવવામાં આવ્યું છે.

ભુલાવો ખવાડનાર તરજુમાનો આધાર.

મારા મરાડી લખાણનો ઘણી ખરાબ રીતે તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે તથા તે ઉપરથી મને તકસીરવાર કસાવવાને તમને જણાવવામાં આવ્યું છે. મારાં લખાણનો તરજુમો કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે? મરાડીમાં આ સાધારણ કહેવત છે કે “એક દોરડાને બુઝથી સર્પ સમજી તેને મારવા દોડતા ના” એ વાક્યનો તમે હજુર રજુ કરવામાં આવેલા સત્તાવાર અંગ્રેજી તરજુમામાં એવો અર્થ આપવામાં આવ્યો છે કે એક દોરડાને સર્પ છે એવું કહી તેને મારવા કરવામાં કોઈ સાર નથી. મેં ઉપર ખરો તરજુમો આપ્યો છે. તે સાચું આ સરખાવતા આ

તરજુમો કેટલો બેહુદા છે તે તમે તુરત સમજી શકશો. અગ્રેજી બોલ “એ કીંગ” નો કાંઈપણ રાજા એટલે રાજકર્તા એવો અર્થ કરવાને બદલે દેશના હાલના રાજા એવો કરી દેવામાં આવ્યો છે. “કીલ” એટલે ખાલી મારી નાંખવું તેનો અર્થ એસેસીનેશન એટલે ખુન કરવું એવો કરવામાં આવ્યો છે. એવો ભુલાવો ખવાડનારો રજુ કરી તે ઉપરથી તમને મને તકસીરવાર કસાવવાને જણાવવામાં આવ્યું છે. એવી રીતનો તરજુમો કરવામાં આવે ત્યારે તો તે ઉપરથી કાંઈ પણ લખાણને શીતુરીના વર્ગમાં સેહેલથી લાવી શકાય.

મુપકીદો જાળવવા માટે ચેતવણી.

મુખ્યમાં બરવામાં આવેલાં પ્રદર્શનમાં “લાઈંગ ગેલરી” નામની ગમત પુરી પાડવામાં આવી હતી તેની મુલાકાત લેનારાઓને યાદ હશે કે આ લાઈંગ ગેલરીમાં મુકવામાં આવેલી છબીઓમાં જોનારનો ચહેરો કદરૂપો બની જઈ વાંદરા વગેરે જાનવરો જેવો દેખાતો હતો. આથી મોટી હસાહસ દાસ્તો વચ્ચે થઈ રહેતી હતી. બધાં સુધી એ લાઈંગ ગેલરી હસવા માટે પ્રદર્શનમાં મુકવામાં આવી હતી ત્યાં સુધી તે એક ગમત આપનારી ચીજ હતી પણ બ્યારે તે “લાઈંગ ગેલરી”ના જેવી ગમત તરજુમા વાંકા મુકા કરી અત્રે કરી બતાવવામાં આવે છે ત્યારે તે મારા જેવા આરોપી માટે ઘાતકી જેવું થઈ પડે છે. તે બાદ તરજુમો ભુલભરેલો કરવામાં આવ્યો છે તે બતાવવા માટે કેટલાક વધુ લખાણો આપી મી. તીલકે જણાવ્યું કે આ તરજુમો ખોટો કરવામાં આવ્યો છે તો તેને બદલે નવો તરજુમો તમે હજુર રજુ કરવાની મારી કોઈ ફરજ નથી. મેં તો મરાડી ભાષામાં લખાણ કીધું છે, ખુદ તે લખાણ શીતુરી હોય તો તે માટે મને જવાબદાર ગણવો જોઈએ છે. પણ તેના ખોટા અંગ્રેજી તરજુમા ઉપરથી મને તમે તકસીરવાર કસાવી શકો નહીં. મેં મી. બેશીને જુબાની લેવામાં આવતી હતી તે વેળા મી. બ્રાન્સને પુછ્યું હતું કે તમે તર

ફથી રજુ કરવામાં આવેલો તરજુમો ખોટો નથી એવું બતાવવા માટે તમો મીઠા જોશીના ઉપગ્રંથ ખીજે કોઈ સાક્ષી બોલાવશો કે અથવા ખીજે ખરો તરજુમો તમો અત્રે રજુ કરશો? તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે હું એમાં એક પણ કરનાર નથી. વખતે એમ કહેવામાં આવશે કે આ તરજુમો ખોટો હોય તો મારે પોતે ખરો તરજુમો કરી તે રજુ કરવો જોઈએ. પણ મારે તે કામ શા માટે કરવું જોઈએ? હું શા માટે તરજુમા ખાતાનું કામ કરી સરકારને મુશ્કેલીમાં તરજુમો પુરો પાડું?

મીઠા તીલકના આ ટીકાથી કોર્ટમાં હસાહસ થઈ રહી હતી. જે ઉપરથી નામદાર જજે એતવણી આપી હતી કે તમાશીગીરો જે ગંભીરત નહીં જાણવશે તો કોર્ટમાંથી બધાને બાહર કઢાવામાં આવશે. આ ધમકીની તમાશીગીરો ઉપર અસર થઈ હતી તથા બાકીનું બાપણ પુર ગંભીર રાષ્ટ્રી સાંભળવામાં આવ્યું હતું.

મીઠા તિલકે તે બાદ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે મારી ફરજ ફક્ત તરજુમો ખોટો છે એવું બતાવવાની છે, કારણ કે કાયદો એવું જણાવે છે કે જે એવું બતાવવામાં આવે કે આરોપી ઉપર જે આધારે કામ ચલાવવામાં આવ્યું હોય તે મોટે ભાગે ખોટો જણાય તો આરોપીને છોડી દેવો જોઈએ છે. હવે હું તરજુમો કેટલો ખોટો છે તે બતાવવા માટે આખું મરાઠી લખાણ હાથમાં લઈ તેના જુદા જુદા ફક્કરા ટાંકી બતાવી તેનો ખોટો અર્થ તરજુમો કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે તે હું તમને બતાવીશ. તમો જુરીના ગૃહસ્થોમાંના કોઈ મરાઠી બાપા જાણતા હોય તો તા.૧૨મી મેનું અસલ મરાઠી લખાણ તમારા હાથમાં મુકી ક્યા બોલો ખોટો છે તે હું બતાવતો જાશ.

અત્રે જુરીના ફોરમેને મરાઠી નકલ માંગતાં મીઠા તિલકે નવ નકલો જુરીના ગૃહસ્થોને પુરી પાડી હતી.

તે પછી મીઠા તિલકે જુદા જુદા બોલો ટાંકી તેના અર્થ તરજુમોમાં તે માટે કેવા બોલો મુકવામાં આવ્યા હતા તથા તેને બદલે કેવા મુકવા જોઈતા હતા તે થોડાક બતાવ્યા પછી બતાવવાનું આવતી કાલ ઉપર મુલતવી રાખ્યું હતું.

નામદાર જજને જણાવ્યું કે જુરીના જે ગૃહસ્થો મરાઠી સમજતા હોય તેઓને બાકીના ગૃહસ્થોને અર્થ તરજુમો કેવો થયો જોઈએ તે સમજાવવાનો હક છે તથા તેઓને હક આપી પણ ધરાવે છે, પણ જે જુરીના ગૃહસ્થ મરાઠીનો અર્થ નહીં સમજતા હોય તેને તેની સમજણ કોઈ બાહરનાં માણસ પાસેથી મેળવવા હક નથી.

મુકદ્દમો સાંભળવાની નવી ગોઠવણ.

આજે બપોરે ખાણ પછી કોર્ટ ખેસતાં જુરીના ફોરમેને નામદાર જજને જણાવ્યું કે શુકર તથા શનીવારે છઠ્ઠાંડની મેલ સ્ટીમરના આવગમના દિવસ હોવાથી એ દિવસે ધણું કામકાજ રહેતું હોવાથી શુકરવારે અરજી દિવસ તપાસ ચલાવી વધુ તપાસ સોમવારે ચલાવવામાં આવે તો ફીક. આ ગોઠવણ સામા મીઠા સાનન તથા મીઠા તિલકે કશો વાંધો નહીં લીધાથી શુકરવારે બપોરે અઢીવાગા સુધી તપાસ ચલાવી વધુ તપાસ સોમવાર ઉપર રાખવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી.

૫ મો દિવસ શુકરવાર તા. ૧૭ મી જુલાઈ.

આગલે દિવસે થયેલી ગોઠવણ મુજબ આજે અઢી વાગ્યા-સુધીનું કોર્ટનું કામ ચાલ્યું હતું, અને તે પછી કોર્ટ સોમવાર ઉપર મુલતવી રહી હતી. આજે પણ મીઠા તિલકે પોતાનું બાપણ આગળ ચલાવ્યું હતું.

અર્થ પત્રમાં હિંદીઓ સામા સમજાવવામાં તેના જવાબ માટે થયેલાં લખાણો.

તેઓએ જણાવ્યું કે મેં તમને જણાવ્યું હતું તેમ નકરારી લખાણ કરવામાં મારી મદદ નથી તે વેળા આજનાં વિવેચનમાં મારા તરફથી આજ

લેવાની હતી. બીજું એ કે મેં મારી મરાઠી કે મના લાભ માટે એ લખાણ કીધું હતું તથા ની જીવું એ કે જે દીકા તે વેળા મુઝફરપોર ખાતે બોંબ ફેંકવાના બનેલા બનાવના સંબંધમાં કરવા માં આવતા હતા તેનો રદયો આપવા મેં કોશિશ કીધી હતી. મારાં લખાણની ફક્ત મરાઠી કોમ ઉપરજ અસર થાય એવું હતું કારણ કે મારું મરાઠી પત્ર ફક્ત મરાઠી બાપા સમજતાં આસામીઓજ વાંચે છે. બધા સંજોગો ઉપરથી તમારે જ્ઞેવાનું છે કે લખાણ કરવા માં મારો ધરાદો તથા નેમ શું હતી. હું થોડા વખતમાં કેટલાંક વર્તમાનપત્રોના ફક્કરા વાંચી બ તાવીશ, જે ઉપરથી જણાશે કે તે વખતે મારી આસપાસના સંજોગો કેવા હતા. એક જાહેર લેખક તરીકે મેં મારી ફરજ વિચારી હતી કે જે દીકા અંગ્રેજ પત્રોમાં થતા હતા તે મારા દેશ ના લાભની આટ આવે એવા હોવાથી તેનો ર દિયો આપવો તથા સરકારને ખરો માર્ગ બતા વવો. હિંદમાં આ સવાલના સંબંધમાં મોટા સરકારી અમલદારોનો વર્ગ તથા હિંદી પ્રગ્તકીય કોંગ્રેસ વર્ગ એવાં બે તડો પડી ગયાં હતાં. આ તડાં પડવાનો સમય બનેના લાભો અથડામણનાં આવતા હોવાનો હતો જે કે સમ બે ઇંગ્લંડમાં કનઝરવેટીવ તથા લીબરલ એવાં બે તડો પડી ગયાં છે. હિંદમાં પડેલાં મેં ઉપર જ જણાવેલાં બે તડ કોમ કોમ વચ્ચે નહીં હતાં, જે એટલા ઉપરથી જોશી કે કેટલાક હિંદીઓએ વિ વેચનમાં ભાગ લેતી વેળા કાન્ગ્રેસની વિરુદ્ધનાં તથા મોટા સરકારી અમલદારોના વર્ગની તરફેણ માં વિચારો આપ્યા છે. તેમ કરવાનો સમય હું કહી શકતો નથી મેં મારા લખાણમાં સરકારને ચેતવણી આપી હતી કે મુઝફરપોરમાં બે ખુન થ યા છે તેથી એકદમ ઉશ્કેરાઈ જઈ ઉતાવળમાં જાપતાનાં પગલાં નહીં ભરતાં સામાન્ય હિંદી પ્રજાના લાભને અલવલ નહીં આવે તેવી રીતે શાંત મગજે કામ લેવું. બોંબ ફેંકવાના બનાવ ઉપર આવી દીકા કરવામાં આવી હોી તે વેળા સારી રીતે જણાયજી હતું કે સરકાર વર્તમાન પ

ત્રા ઉપર જાપતાના કાયદાનો તથા એકદમ સજાથી ઉઠનારી ચીજોનાં વેચાણ સામે અંકુશ મુકનારો કાયદો એવી રીતે બે કાયદા પસાર કરવાની હતી. આ બે પ્રગલાં જાપતાનાં પગલાં જેવાં હોવા થી એક જાહેર લેખક તરીકે લોકોના લાભની જાવણીને ખાતર આ કાયદા પસાર કરવા સામે મારા પ્રભાણિક વિચારો સરકારને છુટ થી દર્શાવવાની મેં મારી ફરજ વીચારી હતી, મારાં આ લખાણ લોકને માટે નહીં પણ ખરે જ્ઞેતાં સરકારને લોકના વીચારથી વાકેફ કરવા માટે લખવામાં આવ્યા હતા. લખાણ લખતી વેળા ક્યા બોલો હું વાપરું છું તે બરાબર નક્કી કરવા માટે થોભવાનું અશક્ય હતું. મને તે મારા વિચારો તુરતાતુરત દર્શાવવાના હતા.

જાહેર લેખકની મુશ્કેલીઓ.

મીઠ જોશી અત્રે જુબાની આપવા માટે રજી થતાં મેં તેઓને “એરર એફ જનમેન્ટ”નો અર્થ પુછતાં તેઓએ વીચાર કરી તેનો જવાબ બીજે દિને આપવા જણાવ્યું હતું. પણ તે મુજબ એક જાહેર લેખક થોભી શકે નહીં. તેને તો તેને તેજ વખત પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા વગર છુટકો રહેતો નથી. આથી પોતાના વિચારો દર્શાવવા માટે પોતાના મગજમાં જે પહેલાં બોલ આવે તે લખી નાખવો પડે છે. એક જાહેર લેખકનાં મગજ ઉપર કેટલું દબાણ પડે છે તેનો તમને ખ્યાલ આપવા માટે હું તમને જણાવીશ કે મારી આશીસમાં એક અઠવાડયામાં બસો પત્રો આવે છે, જેમાંના સાર ખેંચી કહાડી તે ઉપર મને મારી દીકા કરવી પડે છે. હવે દીકા ઉપર આવતાં હું જણાવીશ કે અંગ્રેજ પત્રો જાપતાના ઇલાજની ભલામણ કરવા મંડી ગયા હતાં તેઓ જણાવતાં હતાં કે બોંબ ફેંકવાના બનાવો બનવાના સમય દેશમાં ચાલી રહેલી રાજદારી ઉશ્કેરણીનો હતો આ દેશમાંનો એક પક્ષ એવું માને છે કે દેશનો કારબાર તો ધણીજ સારી રીતે ચાલે છે. વખતે તમો જુરીના અઠરોએ એ વિચારો સાથે મળતા થતાં હશે પણ હું તે

ભુજબરૈલા ગણું છું' પણ તમને તમારા વિચારો
બદલાવવાની હું કાંઈ કોશિશ કરવા માગતો નથી,
હું તો ફક્ત એટલું જ કહેવા માગું છું કે જેમ
તમારા વિચારો પ્રમાણિક પણે છુટથી દર્શાવવાનો
તંત્રને હક છે તેજ મુજબ મને પણ હક છે.
હવે અગ્રેજ પત્રોની તકરારો ઉપરથી સરકારના
મજબૂર ઉપર કેવી ખરાબ અસર થવાની વકી
હતી તે બતાવાવા માટે એ પત્રોમાં આવેલી
ટીકાઓના ફકરા હું તમો હજુર ટાંકી બતાવીશ.

ઇંગ્લંડમાં છુટાપણું.

પણ તે આગમય ઇંગ્લંડમાં કેવી રીતની
તકરારો આણે છે તે ઉપર હું વિવેચન કર્ફીશ. ઈ
ંગ્લંડમાં હાલમાં અમલ લીબરલ પક્ષ ચલાવે છે.
કોનઝરવેટીવ પક્ષ કહે છે કે લીબરલ પક્ષને કહા
ડી અમારા હાથમાં મુકવો જોઈએ છે. એમ બો
લવા માટે તેઓને થું ફીતુરો ફૂલવામાં આવે છે
કે ? ઇંગ્લંડમાં તે ઉપરાંત ખુદ અમીરોની સભા
સદંતર કહાડી નાખવાના સંબંધમાં મજબૂત ઉ
રકેરણી ચલાવવામાં આવે છે તથા એ સભા ક
હાડી નાંખવા માટે ઈંગ્લંડના મરદુમ વડા પ્રધા
ન સર હેન્ત્રી કેમ્પબેલ-એનરમેને આમની સભા
ની અંદર તેમજ તેની બહાર સખત બાબમાં
બાપણે કીધાં હતાં. થું તે માટે તેને ફીતુરી ગ
ણી તેની સામે કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું ? જેમ
ઈંગ્લંડમાં તેમજ હિંદમાં વર્તમાનપત્રોને પોતાના
વિચારો છુટથી દર્શાવવા માટે કાયદાએ છુટાપ
ણું આપ્યું તેના ઉપયોગ ઈંગ્લંડની માફક અત્રે
પણ આપણે શા માટે નહીં કરીયે? ઇંગ્લંડમાં
છાપાતું છુટાપણું લોકોએ સરકારની સામે થઈ
સને ૧૭૮૨ માં મેળવ્યું હતું પણ આપણને તો
સારા નસીબે એક મહેંદરખાની તરીકે એ હક આપ
વામાં આવ્યો છે હવે મુઝફ્ફરપોરના બોંબ ફેંક
વાના બનાવ ઉપર આવતાં હું જણાવીશ કે એ
બનાવના સંબંધમાં અગ્રેજ પત્રોએ કેટલુંક વિ
વેચન કીધું હતું, જેનો “અંગાળી” “દિંદુ” વ
ગેરે હિંદી પત્રોએ રીતીઓ આપવાની કોશિશ કરી
હતી, આ મુજબ આ બનાવ ઉપર એકંજ

જગ્યાએ નહિ પણ હિંદના બધા ભાગોમાં ટીકા
ચાલી રહી હતી. તેટલાં ઇંગ્લંડના મેલ સાથે મ
જેલ પત્રોમાં એ બનાવ ઉપર કેટલીક ટીકાઓ
કરવામાં આવેલી જેવામાં આવી હતી, જે ઉપર
હિંદના વર્તમાનપત્રોએ પોતા તરફનાં વિવેચન
કીધાં હતાં. મીં બ્રાન્સને તમો સમક્ષ
જણાવ્યું છે કે “કેસરી” પત્રના એકાદ બે
અંકમાંજ આ બાબત ઉપર લખાણ કરવામાં
આવ્યું નથી પણ એ અઠવાડિક પત્રના તાં
૧૨મી મેથી તાં ૯ મી જુનના દરેક અંકમાં
લખાણ થયેલું જેવામાં આવે છે, પણ તેનો સ
ખ્ય તંબોળ ધ્યાનમાં લીધા નથી. મે ઉપર જ
ણાવ્યું તેમ બોંબ ફેંકવાના બનાવ ઉપર ટીકા એ
ક બે દિવસ ચાલી રહી હતી નહીં પણ અઠવા
ડીયાં સુધી ચાલી હતી. મારાં લખાણની મતલ
બ એ સાક્ષી મીં જોશીએ જણાવ્યું છે તેમ
ખુદ મરાઠી પત્રોમાં ત્રણ ચાર તડ પડી ગયલા
હોવાથી મરાઠી કોષ્ટને એ બાબતમાં ખરો મા
ર્ગ થું છે તે બતાવવાની હતી.

અત્રે, મીં તિલકે નામદાર જડજની પર
વાનગીથી કેટલાક પત્રો પોતાના તરફના પુરાવા
તરીકે રજુ કરી તેમાંના લખાણોના ટાંચણો વાં
ચી બતાવ્યા હતાં.

અગ્રેજ પત્રોની ટીકા.

મીં તિલકે તાં ૭ મી મેની ‘પાયોનીયર’
ની આર્ટીકલ રજુ કરી હતી. તેમાં પોર્ટુગાલમાં
બનેલા રાજના ખુતના બનાવ વીશે ઇશારો કર
તાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સરકારે તેવા
શીસાદ કરનારાઓને ચેતવવાની જરૂર છે કે જે
ફરીથી તેવું કામ કરવા શીસાદખોરો ભેગા થશે
તો તેમાંથી પહેલા દશને એકદમ ગોળીથી ઘર
કરવામાં આવશે. તે આર્ટીકલમાં એવી સૂચના
કરવામાં આવી છે કે નેશનલીસ્ટોએ જાણ્યું
છે કે અગ્રેજો કાંઈ દેશ છોડી જવા માંગતા
નથી અને બોંબ ગોળા ફેંકવાથી તેઓ કાંઈ કિંદ
સ્તાન છોડી જાય એમ નેશનલીસ્ટોએ સમજાવ્યું
નહીં. વળી તેમાં એવી પણ સૂચના કરવામાં
આવી છે કે, બોંબ ગોળા ફેંકવાની બાબતથી દે

શના કેટલાક આગેવાન દેશીઓ બાળીતા હતા. હવે ઉપલી આર્ટિકલમાં મારે ખુદ નામે ધજારો કરવામાં આવ્યો હતો અને તેનો પ્રત્યુત્તર મારા પત્રદારે વાળવા બંધાયેલો હતો.

હવે 'એશીયન' પત્ર કહે છે કે બંગાળ ઉપર અને તેવી સખતાઈથી વર્તવાની જરૂર છે. મી. કીંગ્સફોર્ડના માટે તે કહે છે કે તે સારો નીશાનવાળ છે અને એશીયન તેને સારી કાબેલીયતનો ઉપયોગ કરવાની બલામણુ કરે છે.

'એમ્પાયર' પત્ર તો એવી સરકારને બલામણુ કરે છે કે એના તોફાન કરનારાઓ ઉપર સરકારે રીજીમીટ છોડી મેલી તેમનો ધાણુ કાઢી નાખવો જોઈએ.

વળી એમ્પાયરમાં એક અખરપત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે તેમાં તો એવી બલામણુ કરી છે કે આ રાજદારી લડત ચલાવનારાઓને ગામમાં બે ગા કરવા અને ગામના ઝાડુ કાઢનાર મારફતે ફટકા નો માર મરાવવો કે જેથી તેમનાં છોકરાં ફરીથી તેવું કામ કરતા આટકે.

કલકત્તા સ્ટેટસ્મેન પત્રના તા. ૫ મી મેનાં અંકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે બંગાળમાં જે રહ્યું તોફાન છે તેવું મુખ્ય ઇલાકામાં જોવામાં આવતું નથી. તે પત્ર સરકારને બલામણુ કરે છે કે રાજદારી લડત ચલાવનારાઓ અને કડવી બા પામાં ભાપણુ કરનારાઓ આ તોફાનનું ખરેખર મુળ છે.

તા. ૪ થી મેના મુખ્યમાં પ્રગટ થતાં 'ટાઇમ્સ' પત્રમાં પણ બોળને લગતો ધજારો કરવામાં આવ્યો છે તેમજ તેજ તારીખના એડવોકેટમાં સરકાર જે દાખી દેવાના ઉપાયો લેવા માગે છે તે પુરતા મજબુત નથી એમ જણાવી તે ઉપાયો વધારે મજબુત લેવાની બલામણુ સરકારને કરે છે.

મી. તિલકે આગળ વધતાં જણાવ્યું કે આરે ઉપલાં પત્રો દેશીઓ ઉપર બોળના બનાવ ઉપર આવી રીતનો હુમલો કરે છે સારે તેવાજ અથવા તેથી પણ વધારે સખ્ત શબ્દોમાં શું

મારે તેનો રદીઓ આપવો નહીં જોઈએ, અને શું તેવો રદીઓ આપતાં મેં રાજદોષી લખાણુ કરેલું તમે ગણીશ કે ?

મી. તિલકે સારખાદ બંગાળના જુદાં જુદાં પત્રોએ બોળને લગતા બનાવો ઉપર જુદા જુદા પત્રોએ વિચારો બતાવ્યા હતા તે રજુ કર્યા હતા તકે અને તેમાંથી ચોક્કસ સુઠી કાઢેલા ફકરાઓ ઉપર જુરરેતું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

હિંદુઓના અવાજને નહીં મળતું વજન

"પાયોનીઅર તથા ઇન્ડીપેન્ડન્ટ"ના લખાણુ ઉપર વિવેચન કરતાં બંગાળી પત્ર જણાવે છે કે પાયોનીઅર પત્ર રીનુર ચલાવનારાઓમાં ધારાસભાના સભાસદો કોન્ગ્રેસના મધ્યમ વિચારના આ કળા વિચારના વગેરે મળી, બધા સભાસદોને સંડોવે છે, જે તદન બેઝુદુ છે. કમનસીમે હમણા "સ્ટેટસ્મેન" હિંદુઓની વિરુદ્ધમાં થઈ ગયું છે અને અગ્રેજ પત્રોનો જવાબ આપવાનું કામ ફક્ત હિંદી પત્રો ઉપર રહ્યું છે. અગ્રેજ પત્રો ચુન્નદેશોનેજ સજા કરવાથી સંતોષ નહીં પામતા આખી હિંદી પ્રજા સામે ભવતાના ઇલાજો લેવાનું સુચવે છે.

"સીવીલ એન્ડ મીલીટરી ગેઝટ" પત્ર જણાવે છે કે મુઝફ્ફરપોર ખાતેના બોળની હોનારતના બનાવે અગ્રેજોને એટલા બધા ઉશ્કેર્યા છે કે અમે રીકામાં ગોરાઓ સીધીઓ ઉપર તુટી પડી તેઓને મારી નાખી એકદમ વેર લે છે તેવું વેર લેવાને અગ્રેજો ઉશ્કેરાય તો નવાઈ જોવું નથી.

મી. તિલકે આ ફકરા વાંચી જણાવ્યું કે એ ફકરા ઉપર ધારાસભાના એક હિંદી સભાસદે મરકારતું ધ્યાન પણ ખેંચ્યું હતું પણ હિંદીઓના અવાજને સરકાર ફોડું ક્યારે આપે છે.

"ધી ઇન્ડીયન વર્લ્ડ" નામનું માસિક ચોખા નિયું જણાવે છે કે મુઝફ્ફરપોર ખાતે બનેલા બનાવ માટે બધા હિંદી આગેવાનોને માથે જોખમ દારી નાખવાની વાત અગ્રેજો જણાવે છે. પણ દરેક પ્રજામાં કેટલાક જીવ ઉપર આવેલા શખ્સો હોય છે, જેઓને કમંકમાટ બરેલા કામ કરતાં અટકાવવાનું મુશ્કેલ છે.

સરકારને અપાયેલી ચેતવણી.

મકાસમાં છપાતા “હિંદુ” પત્રમાં ૩૦ રાશ્ત્રધિકારી ઘોસે સરકારને અસંતોષી બનાવવા સામે ચેતવણી સને ૧૯૦૬માં આપી હતી. તેઓ એ જણાવ્યું હતું કે હું ખાલી ધમકી આપ તો નથી. પણ જાહેર પ્રગતી હાલની લાગણીને ધુન્ડું જણાવું છું. સરકારે વખતસરના ઘટના ઇલાજે લઇ પ્રગતે વફાદારીની લાગણીથી ઉભ રાઇ જતી બનાવવાનું અથવા તો જાપતાના ઇલાજે લઇ જંગલને એક બીજી રશીયા બનાવી દેવાનું સરકારના હાથમાં છે.

રશીઅન રહીઓના સંબંધમાં ટીકા કરતાં સને ૧૯૦૬માં “પાયોનીઅર” પત્રે જણાવ્યું હતું કે હથીયારો ફાર્ગોળા વગેરે બધા સાધનો સામે રશીઅન સરકાર ટકી શકે પણ બ્યારે બોય છોડવાની રહી સરકારને દેશમાં સુધારો કરવાની ચેતવણી આપવા માટે દાખલ કરવામાં આવી છે ત્યારે તો હાલની રશીઅન સરકાર લાંબો વખત સુધી ટકવાની આશા રાખી શકે નહીં. આ ફકરા વાંચી મી. તિલકે ટીકા કીધી કે અને તે છતાં હિંદી સરકાર ટકી શકે એમ “પાયોનીઅર” પત્ર માને છે.

“ત્રિપ્ત્યુન” પત્ર જણાવે છે કે અંગ્રેજી પત્રો હિંદીઓ સામે જે સખત લખાણ કરે છે તેનું કુદરતી પરિણામ એ આવે છે કે હિંદી પત્રો ઉત્ક્રાંત જઇ અંગ્રેજો સામે તે લખાણ કરે છે.

તા. ૧૭ મી મેના “ગુજરાતી” પત્રમાં બે બના સંબંધમાં આવેલાં લખાણના ફકરાઓ ઉપર ઇસારો કરી મી. તિલકે બોલ્યા કે, “ઇંદુ પ્રકાશ” જે અત્રે આવી ગયલા સાક્ષી મી. જોશીના કહેવા પ્રમાણે “કેસરી” પત્રના પક્ષનું નથી તે જણાવે છે કે હિંદમાંના હાલના અસંતોષનો ફક્તો કરવા માટે મોટા સરકારી અમલદારો તરફથી હિંદમાં ચલાવવામાં આવતા અમલમાં સુધારો કરવો જોઇએ છે.

“મહાન પ્રકાશ” પત્ર બોંબના બનાવ માટે એક ખતાબી જણાવે છે કે જાપતાના ઇલાજે લે

વાયાથી હાલના મામલામાં કદી સુધારો થઇ શકશે નહીં. જાહેર પ્રગતિનું ઉલ્લંઘન કરી કડગા સનું બીજી રોપવામાં આવશે તો તે ઝાડ અત્રે પણ જંગલના જેવું જ ફળ આપશે.

લાહોરના ખ્રીસ્તી ધર્મગુરૂની રૂઢી સલાહ.

લાહોરના વડા ધર્મગુરૂએ સારી સલાહ આપી છે, જે “એડવોકેટ ઓફ ઇડિયા” પત્રમાં ઉતારી લેવામાં આવી છે. તેણે જણાવ્યું છે કે જેઓ આગેવાની લઈ બાહર આવે તેઓને સજા કીધાથી કાંઈ દેશમાંનો અસંતોષ દૂર થવાનો નથી.

લોડ મોરલી શું કહે છે ?

મી. તિલકે તે બાદ હિંદી પ્રધાન લોડ મોરલીએ કીધેલા એક બાપણનો ફકરો ટાંકી બતાવી જણાવ્યું કે તેમાં લોડ મોરલી પોતે જણાવે છે કે છુટાપણની ખાહેશ રાખવાનું આપણે પોતે હિંદીઓને શીખવ્યું છે. હિંદમાં જાપતાના ઇલાજે લેવાથી આપણું કાંઈ વળશે નહીં આપણા અમલમાં કારોબાર મેળવવાની જે ખાહેશો આપણે હિંદીઓનાં મગજમાં ઉભી કીધી છે તે પુરી પાડવાની આપણે કોશિશ કરવી જોઈએ છે. જાપતાના ઇલાજે યુરોપના લણા દેશોમાં લેવામાં આવ્યા છે. પણ તે કદી ફેલેમંદ નિવડયા નથી લોડ મોરલી જેવો હિંદનો સર્વથી વડો અમલદાર બ્યારે એવું ધારે છે કે ખાલી જાપતાના ઇલાજે લેવાથી આપણું એટલે અંગ્રેજોનું કાંઈ વાગવાનું નથી ત્યારે મારા જેવો સાધારણ માણસ એવું લખાણ કરે તેમાં વાંધા બરેડું શું છે ?

અંગ્રેજી પત્રો સામા ચલાવવું જોઈતું કામ.

તા. ૯મી જુનનાં લખાણ ઉપર આવત મી. તિલકે જણાવ્યું કે, આ લખાણ અંગ્રેજી પત્રોએ હિંદીઓ સામે કીધેલાં સખત લખાણના જવાબમાં કરવામાં આવ્યું હતું. અંગ્રેજી પત્રોએ બોંબની હોનારતના સંબંધમાં ટીકા કરતાં અમે બધા હિંદીઓને લુચા પુની એવી ઉપદેશ આપી હતી. આવી રીતે એવા લખાણની પેઠેલ કરનાર અંગ્રેજી પત્રો હતા ત્યારે તેઓ સામે કાંઈ વડે પિકારની લાગણી ઉત્પન્ન કરવા માટે કામ ચલાવ

તું જોઈતું હતું કે અમે તેઓને જવાબ આપનારો સામે? અંગ્રેજ પત્રોએ આ બતાવના સંબંધમાં દીવાના બની જઈ દિંદોએ ઉપર જેમ અમે તેમ હુમલાઓ કીધા હતા, જેના અમે તેઓ કરતાં વધારે શાંત મગજે જવાબો આપ્યા હતા. બોબની હોનારતના સંબંધમાં એક લખાણ કરતાં મેં “કમભાગ્ય” એવું મથાળું કીધું હતું અને ખરું જો કમભાગ્ય એક રીતે નહીં પણ અનેક રીતે થયું છે. બોબ ફકવાનો બનાવ બન્યો તે કમ નસીબી છે તે ઉપર અંગ્રેજ પત્રોએ દીવાની બની જનુની લખાણો કીધાં તે કમનસીબી છે. તથા અમેએ તેના સખ્ત જવાબો આપ્યા તે કમનસીબી છે. ખચીત મારે કયુલ કરવું જોઈએ કે એ મામલો ધ્રુવવા બેગ નથી તથા હું મગજે કામ લેવાવું જોઈતું હતું. પણ એવો વિચાર કરવા આગમ્ય કેવા સંજોગો વચે આ બધું બન્યું હતું તે ઉપર ધ્યાન પહોંચાડવાની હું નમને અરજ કરજી.

લખાણમાં દર્શાવવામાં આવેલા જુના

વિચારો.

સર ફરીજશાહ મેહેતા, મીં દાદાભાઈ નરોજી વગેરેનાં કોંગ્રેસ પક્ષના વીચારો દર્શાવનારા લખાણો ભાવણો વગેરે પ્રગટ થયા છે. તેમાં મોટા અમલદારોના વર્ગના અમલ સામે વીચારો છુટકા દર્શાવવામાં આવ્યા છે. અલખતે ખુદ સરકારી વર્ગ તરફના પણ પોતાના વીચારો પ્રગટ થયા છે. અમે કોંગ્રેસવાળાઓ તરફથી દિંદો અમલમાં સુધારો ચલાવવા માટેની લડત પચાસ વરસ થયા ચલાવવામાં આવે છે તથા દિંદોના મહાન વૃદ્ધ નર મીં દાદાભાઈ નરોજી આ લડત ચલાવતા માટે ખુદ ઇજ્જત ગયા હતા. મોટા સરકારી અમલદાર વર્ગ જણાવે છે કે દિંદોના અમલ તેઓનાજ હાથમાં રહેવો જોઈએ. તેઓ કહે છે કે જે અમલ અમે આમારા હાથમાંથી છોડી બીજાના હાથમાં આપીશું તો દિંદોમાં તદન અધાધુધી ફેલાશે, તેઓનાજ આ વીચાર પ્રમાણિક છે એવું હું સ્વીકારીશ પણ અમે માન્યે છીએ કે દેશમાં સુધારા દાખલ કરવા માટે હાલના અમલમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. આ આમારા વિચાર પણ પ્રમાણિક છે. એવા વિચાર ધરાવનાર “કેસરી” વર્તમાનપત્ર છે. એ પત્ર સને ૧૮૮૦ માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જેથી અંગ્રેજી વરસ થયાં એ પત્રમાં મારા વિચારો હું જણાવતો આવ્યો છું, અલખતે તે આ અમલનાં બીજા પત્રો એવા વિચાર જણાવતાં

આવ્યાં છે, જ્યારે હું તેવાજ વિચારો મારા “કેસરી” પત્રમાં જણાવતો રહ્યો છું. આ ઇતિહાસ અત્રે આપવાની મારી મતલબ એવું બતાવવાની છે કે હાલના તકરારી લખાણમાં મેં કઈ મારા નવા વિચારો દર્શાવ્યા નથી પણ જુનાજ વચ્ચે રો નવા આકારમાં બતાવ્યા છે. તમે વર્તમાન પત્રો કેવી રીતે વાંચવામાં આવે છે તે તો જણો છો, તેઓના કાંઈ ચોપડીઓની મારફત અભ્યાસ કરવામાં આવતો નથી પણ કદાચ આ પીવાની વખતે અથવા બીજી દુરસદે વાંચનાર અહીં તહી વાંચે વાંચે છે જેથી ખેંચાણકારક આકારમાં જુના અને જુના વિચારો અપાયાથી વાચનારાનાં મગજ ઉપર તે ઠસવા પામે છે, આવી રીતે મારા પત્રનાં ફક્ત જુનાજ વિચારો નવા આકારમાં દર્શાવવામાં આવેલા હોવાથી એ વિચારોથી “કેસરી” પત્રના વાંચનારાઓ સારી રીતે ધણા લાભ વખતના વાંચકે હોવા જોઈએ ત્યારે આ લખાણથી છેક હમણાં વાંચનારોમાં ઉરફેરણી ફેલાયલી કેવી રીતે ગણાવી જોઈએ.

ખોટા તરજુમા.

એ પછી મીં તિલકે લખાણનો તરજુમે કેવી રીતે ખોટા કરવામાં આવ્યો હતો તે લખણ યોડું યોડું વાંચતા જઈ બતાવવા માંડ્યું હતું. અંગ્રેજ બોલ રીરેનીકલ ઉપર ચારતાં મીં તિલકે જણાવ્યું કે ખેદકારક બીના એ છે કે મરાઠી બોલો ઘણા યોડા હોવાથી યોડાક તફાવત વાળા ઘણા અંગ્રેજ બોલોનો મરાઠીમાં એકજ બોલ જડે છે. દાખલા તરીકે અંગ્રેજ બોલો રી પ્રેસીવ, રીરેનીકલ, ડેસપોટીક, ઓપ્રેસીવ એ બધાનો મરાઠી અર્થ ફક્ત જુલમી કરી કરવું પડે છે. મીં જેથી અત્રે જુલમીની આપવા આવતાં તમને યાદ દશે કે મેં તેઓને નીચલાં અંગ્રેજ વાક્યનો મરાઠીમાં તરજુમો કરવાને જણાવ્યું હતું:—

A despotic government need not be necessarily tyrannical તેનો તરજુમા તેઓએ એવો કીધો હતો કે જુલમી રાજ્યપદ્ધતી જુલમનીય અસહી પાહીજે અસા નાહી. આ ઉપરથી તમે જોશો કે તરજુમો કરનાર પોતે ડીસપોટીક તથા રીરેનીકલ બોલો મરાઠીમાં જુલમી રીરેનીકલ રીરેનીકલ શરૂ થયા નથી પણ તેને બને બોલો માટે એકજ મરાઠી બોલ એટલે “જુલમી” બોલને ઉપયોગ કરવા પડ્યો છે.

આદ વધુ મુશ્કાવણી સોમવાર ઉપર મુલત વી રાખવામાં આવી હતી.

મીંઠ તિલકને તુરંગમાં ખસેડ્યા.

મીંઠ તિલકને સરેસ્તા મુજબ કોર્ટના જુરી વાળા ઓરડામાં લઈ જવાને બદલે હાઇ કોર્ટની આગલી આજુએથી ત્યાં નવાર ઉભી રાખવામાં આવેલી મોટોર ગારમાં બેસાડી પોલીસ અમલદારો સાથે તુરંગમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેઓને એ મુજબ ત્યાંથી ખસેડવામાં આવશે એવી કોઈને વકી ન હોવાથી એ બાબત ઉપર મોહનું ધ્યાન પણ ખેંચાયું ન હતું. તેમને વળી પોલીસ કોલાખા તરફ લઈ જઈ ત્યાંથી મોટોર ફેરવીને તુરંગમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

(સોમવાર, તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૬ હા દીવસ)

કારર, પસતાં મીંઠ તિલક પોતાનું અધુર રહેલું બાણ આગળ ચલાવતાં જણાવ્યું કે, મારા ભોરડ અને જુરીના ગ્રહણો, યુરોફેરીક છાપાએ જે વલણ અપસાર કરી છે તે એજ કે લશકરી કાયદો ચલાવે અને લોકોને કાંઈપી ફકા આપે ના. રાજદવારી ફકો ના પાડો. સધળી ચક્રચાર દાખી દેવો અને પછી બધું સાંત પડી જશે. એ યુરોફેરીક છાપાનાં અભીપ્રાય વીશે લો રડ મોરલી ઉમરાવોની સભામાં બોલ્યા છે. એ મલો-છનડીઅન છાપા સામે મેજર અરડે એવું મત જણાવ્યું છે કે આપણે છતનારા છીએ અમે હીદુસ્તાનનાં લોકોપર તેની રહે સાહેબી ભોગ વે છીએ પણ હીદુસ્તાનના લોકો જ્યારે પોતાને રાજકારોબાર ચલાવવાને લાકડા થાય ત્યારે તેમને આપણે વહીવટ સપુરદ કરવો જોઈએ.

અરડે, મારી નાંખવા માટે ત્રણ બોલો છે. ને “ક્રીલીંગ,” “મરડર” અને “એસેસીનેશન” છે. હવે “મરડર” નો અર્થ મરાઠીમાં “ખુન” થાય છે, “ક્રીલીંગ” એટલે “વધ” અને “એસેસીનેશન” એટલે ગુપત ખુન” હવે ત્યારે “એસેસીનેશન” નો અર્થ મારી આરતીકલના તરજુમા મધે તદન જુલ બર્થો છે. ગોરા અધી કાઠીઓ પોતાની આપણુદ સત્તા ચલાવે છે અને સધળો કામ પોતાને હાથ ગમે છે એવું મેં લખ્યું છે, પણ તેમાં રાજ્ય બંધારણના કાયદેસરના ધોરણને વળગી રહીને મરાઠી બોલો વાપર્યાં છે. પણ તેના તરજુમા ઇંગ્રેજીમાં ધણે જુલ બર્થો કરવામાં આવ્યા છે. મેં અરડે, લખ્યું છે કે રશીઆમાં લોકો સાંના કારોબારીઓની

આપણીથી કંટાળી ગયા હતા અને તેટલા માટે તેઓ બોલ્ય હોડવા સરખી હાટે આવ્યા હતા. મેં વળી એમ લખ્યું છે કે જે રાજ કરતાં આપણુદ સત્તા વાપરતા હોય તેઓએ યાદ રાખવું જોઈએ કે, લોકોની ધીરજને પણ હાડ હોય છે, અને તેટલા માટે તેમની ધીરજપર ત્રાપ પડતી જોઈએ નહીં. હવે બંગાળના બાગલા રફ કરવાની બંગાલીઓની માંગણી નાપાડવાથી તેઓ બોલ્ય કોટ અને ગ્વદેશી જેવી હીલચાલો શરૂ કરવા તરફ દોરવાયા હતા અને તેમની ધીરજની હાડ આવી રહી હતી.

હવે સર વીલીઅમ વેડરબરને તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૮૪ ના દીવસે “બોમ્બે ગેઝેટ” માં એક લખાણ લખ્યું હતું. તેમાંથી ચોક્કસ ભાગ હું પર્મદ કરું છું જેમાં યુરોફેરીકનો અર્થ ધણી સંસ્કરિત સમજાવવામાં આવ્યો છે.

હવે, અરડે, મેં એમ લખ્યું છે કે એક બીલાડીને વરીક જે લાગો વખત ગોધી રાખવામાં આવી હોય તો તે પણ ઝનુની બનીને પોતાને કેદમાં રાખનારપર હુમલો કરનાર છે. પણ બંગાલીઓ તેવા બન્યા નથી, તેઓ કુદરતી રીતે નરમ તબેહના છે, અને બીલાડીની માફક તેઓ ત્રાપ મારના નથી. મેં વધુ એમ લખ્યું છે કે, હીદુસ્તાનના લોકો ધણી વરસોથી પ્રદેશી એમલ હેઠળ રહેલા હોવાથી તેમનો જુરસો, હોંસ અથવા ઉલટ તદન કતરી ગમ છે. પણ અરડે મારી પક્ષ ઉપર એંગ્લો-છનડીઅન પત્રોએ ધણેજ જ બહુત હુમલો કર્યો હતો અને તેના જવાબમાં મેં બધું લખ્યું છે લોકોથી બચાવવાની ખમી શકાય ત્યાંસુધી બધું ખમે છે. પણ મામલો જ્યારે તદન હદની બહાર જાય છે ત્યારે તેઓ વધુ ખમવાને શકતીવાન હોતા નથી અને તેટલા માટે તેઓ ધીરજ પોહી દીએ છે આ સધળું કાંઈ એજીટેટરોની બાબદમાંજ નહીં સમજવું. એજીટેટર પોતાની ધીરજ પોહી દીએ એમજ કાંઈ નથી, એ તો માણસ જનની એક ખાસ્તતજ છે અને તે ખાસ્તત હીદુસ્તાનના સામાન્ય લોકો દેખાડી શકે છે. આવું મેં લખ્યું ને મેં આવી રીતે એંગ્લો-છનડીઅન છાપાના હુમલાનો જવાબ આપ્યો છે.

પંજાબના ફાઇનેનશીઅલ કમીશનર મીંઠ હોલબરન એમ જણાવે છે કે, “આપણે છેલ્લા બળવા પછી હીદુસ્તાનનાં કાપડ વણવાના ધંધાનું નખોદ વાળ્યું અને દરેક રીતે તેમની ઉમેદોનો કે અડધાણ કર્યો. આપણે તે બાબે બહુ કારમ બરી

રીતે વર્ત્યા છે. જે મારો વીચાર ખરો હોય તો તે એજ છે આપણે જે રીતના એકલપેટાપણાથી રાજ ચલાવીએ છીએ તે ખીનાથી આપણે શરમાવું જોઈએ આપણે હીંદીવાનોને ઇનસાફ આપ્યો નથી અને જે હડકો અને જે છુંડ આ પવા ધારી છે. તે તેમને મળી નથી.”

અહરથો, ત્યારે ખરી રાજદવારી કુનેહ શામાં સમાયલી છે. હું કહું છું ને એવું મત ધરાવું છું કે, રાજદવારી કુનેહકળા આજ ખીના સંભાળખરી રીતે તપાસવામાં સમાયલી છે કે લોકો અસંતોષી બને નહી, લોકો નીરાશ થાય નહી અને સરકારના રાજકારોખારની રીતથી નારાજ બને નહી. એજ ખરા રાજકારોખારની ફનેહની ચાવી છે અને એજ રાજદવારી કળા અને કુનેહ છે. પણ ને માટે બંને જાનો વચે સારો સંબંધ રહેવો જોઈએ. લોકો અને અધીકારીઓ એકમેકના વાંધાસમાં રહે એવી રાજનીતી ચલાવવી જોઈએ. અને એ વીચારો મારા કાંઈ પહેલાજ નથી. મારી આરંભિકલમાંજ કાંઈ એ વીચારો બહાર પાડ્યા નથી પણ બાદ શાહી કમીશન સનમુખ જાઓની વાપતાં મેં એમ જણાવ્યું છે કે બંને જાનો વચ્ચેનો સંબંધ સુધારવાના તાકીદે ઉપાયો લેવા જોઈએ.

અહરથો, હીંદુસ્તાનની રચનાને પોત પોતાના હકોની માગણી કરવાનો અને પોતાની કરવાદો સુધારવાનો હક છે. પણ આ બધું કેવી રીતે થઈ શકે ? તે એટલાંથીજ કે હાલની રાજકારોખારી રીતમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ અને જે રીતની રીત હાલ જાએજ છે તે ફેરવી નાખવી જોઈએ. મેં મારા લખાણમાં એમ, કહ્યુંજ નથી કે સરકારની રાજનીતી ગુલમી છે. મેં જે કાંઈ જણાવ્યું છે તે એટલુંજ છે એ રાજનીતી લોકોના અવાજ સુજળની નથી, લોકોને પોતાનો વહીવટ ચલાવવાનો સહેજ છુટ આપવામાં આવતી નથી અને તેથી એ રાજકારોખાર લોકોને રચતો નથી. એમનો મીઠા દાહાભાષ નવરોજીએ એન-અંટીશ રૂલ બાપે ચોપડી લખી છે અને તેઓએ તેમાં એમ જણાવ્યું છે કે અંટીશ રીત સુજળનો રાજકારોખાર ચલાવવામાં આવતો નથી.

વળી મેં કાંઈ એવા વીચારો જણાવ્યાજ નથી કે ફેરફાર બધે એકદમ કરી નાંખો અને લોકોને એકદમ બધું આપી દેવો. તેમ લખાયુંજ નથી. મેં એમ જણાવ્યું છે કે, લોકોને રક્ત રક્તે હડકો આપો અને નાની જોવી શરૂઆત કરવા માંડો. અને તે પછીથી સઘળો સુધારો વર

સો પછીથી આવે તેની રીકર નહીં. પણ “પાચોનીઅર” જેવું પત્ર શું કહે છે ? તે કહે છે કે “હીંદીવાનોનો સઘળો અવાજ દાખી દેવો”, તેને કંઈથી હડકો આપો ના અને દેશી છાપાનો અવાજ બંધ કરો” એવા લખાણની સામે શું અમે જવાબ નહીં આપ્યો ?

અહરથો મેં લખ્યું છે કે, તવારીખ આપણે શીખવે છે અને તેમાંથી આપણને એવો ખડો મળે છે કે જાપતાના ઉપાયો વાપરવાની રાજનીતી કાંઈથી દીવસે ફેરેલ. હ નીવડી નથી અને તેટલા માટે એવા જાપતાના અને તેમનો અવાજ દાખી દેનારા કિપાયો લેવાથી કાંઈખી લાભ થવાનો નથી.

ઓઠ મીં જોખલેએખી એવોજ વીચાર જાહેર કર્યો તેઓએ વાઇસરોયની ધારાસભામાં એમ જણાવ્યું છે કે, આપણી રીતમાં હજુર સુધી જવાબાઓને નહી રચે એવું બધું છે અને તેઓ વા તે જવાબા એમ કહે છે કે જે મામલો હાલ છે તેવોજ શું કામ ચલાવવો જોઈએ અને વખત એવો આવશે કે જવાબાઓ જગરૂત થશે ડાઠ રાજનીતીથી ઘેરે એમ જણાવ્યું હતું કે હું જ્યારે એમ ચેતવણી આપું છું કે બંગાલીઓ બધાજ અસંતોષી બની ગયા છે અને જીવંત ચઢકયા છે ત્યારે તે મોટી ધમકી નહીં સંભળવી.

હવે ડાઠ રાજનીતીથી ઘેરે પણ મીં જોખલેએખી વીચાર જાહેર કર્યો પણ “ઇગ લીશમેન” પત્ર એમ જણાવ્યું છે ડાઠ રાજનીતીથી ઘેરે એવી ચેતવણી આપી તેથી બોંબ બનાવવાની બાબમાં તેમનો બોગ હોયો જોઈએ. અહરથો, અમે જ્યારે વખતસરની ચેતવણી સરકારને આપ્યે છીએ અને લોકોની હાલતથી તેમને વાકફ કર્યે છીએ ત્યારે અમારી ઉપર કુખી મંજૂરમાં સામેલ હોવાનો આરોપ મેં વચમાંજ આપે છે. એ અમારો બદલો કહેવાય છે. હવે જો અમે વખતસરની ચેતવણી નથી આપતા અને એવો બનાવ જો કાંઈ બને તો પછી એમ કહવામાં આવે છે કે અમે જાણતા હતા છતાં તે બાબેની ખબર આપવાની અમે ફરકાર રાખી નહીં.

એમણે ઇનડીઅન પત્રોમાંના મોટા ભાગે એકની એકજ ભુલ કરી છે અને તે એ કે, તેઓ હીંદી આગેવાનો સામેજ હાલની અશાંતી જગાડવાનો આરોપ મેલે છે અને જણાવે છે કે, દેશી છાપાના સઘળાં લખાણો, દેશીઓના સઘળાં લખાણો અને તેમની સઘળી હીંચચાલ હા

ખી દેવી જોઇએ.

જે એક ચેકકસ કાયદો પસાર કરવામાં આવે અને તે અમોને નથી જોઇતો એમ કહેવામાં થું શીતુર કહેવાય? એક ચીજ અમોને નથી ગમતી એમ કહેવામાં થું શીતુર કહેવાય? જુરીના અદરથી તમો મારી જગ્યાએ હતો તો થું કરતો? થું તમોને જે ચીજ નહીં ગમે તેખી હાજર કહેતો? હું નહીં ધારતો કે તમે તેમ કરતો. હવે મેં એમ લખ્યું છે કે એક પુસ્તો બાંધવામાં આવ્યો હોય તે વરસાદથી યા રેલથી ભાંગી ગયો છે, તે આપણે તપાસવાનું છે. અદરથી, વરસાદ એ યુરોક્રેસી છે અને રેલ એ તેની સામેનું જાહેર લોકોનું એજીટેશન છે, અને તેવા એજીટેશનથી નહીં પણ ખુદ વરસાદના મારાથી પુસ્તો ભાંગી જાય છે વરસાદ ધણો થયો. તેથી જ રેલ આવી કેની? તેજ મુજબ યુરોક્રેસીનો અમલ ધણો વધી ગયો એટલે એજીટેશન થયું તેટલા માટે ઇપકો રેલને બારણે નહીં પણ વરસાદને બારણે મેલવો જોઇએ.

એમ લોકો મોરલીએ કહ્યું છે કે, હીંદી રાજઅમલ અમલદારોનાં અંગત તત્વથી બનેલોજ ચાલુ રહેવો જોઇએ. હવે લોકો મોરલી જેવાએ યુરોક્રેસીનું જગ્યાએ આવું વરણન આપ્યું છે અને તેનો અરથ એમ કર્યો છે તો મેં તેમ લખીને થું શીતુર કર્યું છે તે હું જોઇ શકતો નથી.

હવે અદરથી, હીંદુસ્તાનમાં જેમ ગ્રોયુરોક્રેસી છે તેમ ગ્રો—કોનગ્રેસ છે. પણ એ કોનગ્રેસમાં ત્રણ પક્ષ હસ્તી ભોગવે છે. પહેલો વર્ગ “મોડરેટો” યાને મધ્યમસરના વીચાર ધરાવનારો વર્ગ બીજો “એક્ઝમીસ્ટ” અને ત્રીજો વર્ગ ઉપલા બંને પક્ષોથી અલગ રહેનારો એવી રીતે ત્રણ પક્ષ જુદા જુદા વીચારો ધરાવે છે.

હવે અદરથી, આપખુદ (રસપોટિક) અને જીલ્લી (ઓપ્રેસીવ) રાજની વચ્ચે મોટો તફાવત છે. હવે એ બંને સમય એકજ હોય પણ તેઓ જે અસર ઉપજાવે તે જુદી જુદી હોય છે. દાખલા તરીકે ધારવામાં સુરજની ગરમી ધણીજ સખત હોય છે, પણ સીમલામાં તેજ સુરજ હોવા છતાં ત્યાં ધણી ઠંડક હોય છે.

અદરથી, યુનેહગારો હોય તેમને સખ કરવામાં ખોટું કાંઈ નથી, તેમને સખ કરો, પણ પછીથી અશાંતિનું કારણ શોધી કહાડો. અશાંતી આથી થઈ છે તે બાબે તપાસ ચલાવો; કેમકે શરીરમાં જ્યાં સુધી દરદ હશે ત્યાં સુધી મામલો સુધરવાનો નથી; તેટલા માટે દરદ દૂર કરવું જો

ઇએ, તેનો નીકાલ કરવો જોઇએ, અને નહીં કે જપતાઓના ઉપાયો લેવા મેં “દેશાચા દુરામલ વાલી આરટીકલમાં ખુલ્લે ખુલ્લું લખ્યું છે કે હીંદુસ્તાનનું એ ખચીતજ કમનસીમજ કહેવાય કે બાંધતો બનાવ બન્યો.

અદરથી, ત્યારે ઉપાય થું? જે દરદ ચારી રીક રૂપનાં રાજ્ય અધારણમાં પેવસ થયું છે તે નો ઉપાય થું કરવો? ઉપાય એજ કે, હીંદુસ્તાનનાં લોકોને કેળવણી આપવામાં આવી છે અને તેટલા માટે તેમના આચારવીચારો જેવી રીતે ફેરવાયા છે તેને અનુસરીને રાજ્ય અધારણમાં ધોરણમાં પણ મોટો ફેરફાર કરવો અને તેજ દવા કારગત લાગશે.

લોકોને ચોક્કસ હકો બક્ષવા માટે, જે લડત ચલાવવામાં આવે છે તે ઉપર સરકાર ક્યાન નહીં આપે અને પરીણામમાં ગમે તેવા જપતા ના ઉપાયો કાં નહીં લે પણ આપ દે એવા ઉપાયો કારમર નહીંજ નીવડશે. “પાયોનીયર” જેખી મુચના બાહેર પાડે છે તે ઉપર અમલ કરવામાં કશોએ લાભ થવાનો નથી.

સરકાર તો એમ સમજતી હશે કે સધળા એને શીતુરનું હાથું લાગુ છે પણ એકાદ બે વેશ્તા થયા તેથી બાકીના બધાઓ સામે દેવાનયાતપણીનો આરોપ મેલવો એ વાજખી નહીં કહેવાશે.

“પાયોનીયર” નો અદરથી અમોને ગાળ મળેજ દીધી છે, ધણીજ સખત ભાશમાં તેણે લખ્યું છે. અને અમારીપર હુમલા કર્યા છે, પણ તેની ભાશા અમે વાપરી નથી. અમે તો તકરાર અને દાખલાદલીલો સહીત જવાબ આપીએ છીએ.

અદરથી આ દેશનાં લોકો સુલેહને ચાહનારાં છે, કાયદાને માન આપનારાં છે અને કાયદા પ્રમાણે ચાલનારાં છે. તેઓ બાંધ ફકનારાઓ જેવાપર દીલસોજ દેખાડે એ બનીજ નહીં શકે થોડાક ભેદ ખોલી દીધેલાં માણસોનાં ઝતુની અને ખુની કામોને માટે આવા સુલેહને ચાહનારો માણસો સાથે દયાહીણ રીતે વરતવું એ ઠીક કહેવાય નહીં.

અદરથી, યુરોક્રેસી સહેજખી પાછળ હઠતી નથી. લોકો પોતાને જોઇતા હકો માંગે છે, પણ તે તેમને આપવામાં આવતા નથી, પણ તે બાબે સમજ અને ડહાપણથી વરતવાનીજ મેં તો બલામણ કરી છે.

હવે મેં એમ લખ્યું છે, કે એક અમલ દારને મારવામાં આવશે તો તેની પાછળ બીજો આવશે. મારી એમ કહેવામાં મતલબ એટલીજ

કે, કારોબારી અમલદારને મારવામાં અને તેનું ખુન કરવામાં કાંઈખી લાભ થવાનો નથી; કેમકે તેથી કાંઈ બીજીશ અમલ અટકી જવાનો નથી. એકતું ખુન થશે તો બીજો આવશે. બીજાનું થશે ત્રીજો એમ આગ્યા કરશે. તેટલા માટે મારી સુચના એજ હતી કે અમલદારને મારવામાં કાંઈખી લાભ થવાનો નથી. અમે કહેવે છીએ કે બોંબ ફેંકનારાઓને સખત સજાએ પુગાડો. પણ તેથી વધારે બાહર ન જાવે. લોકોને વધારે ચીડવે નહીં. તમે સજા કરો ખરા, પણ સજા કરીને પછી રાજ્યધારણમાં સુધારા કરવા માંડો. અહર્યો, આ કાંઈ મારાજ વીચારો નથી પણ લોરડ મોરલીએખી એમજ કહ્યું છે, અને તેમના જેવા માણસના એવા વીચારો હોય તો મેં મારા વીચારો જાહેર કરવામાં શું શીતુર કર્યું છે તે હું સમજી શકતો નથી. “પાયોનીઅર” અને તેવાંજ બીજા પત્રોએ સરકારને ખરાખ સલાહ આપી છે, જ્યારે મેં નીની સામે યાને સરકારને સારી સલાહ મારી આરટીકલમાં આપી છે; તેટલા માટે મારી સલાહમાં તમેને જે શીતુર જેવું નહીં લાગે તો તમે મને છોડી દેજો એ આરટીકલમાં મેં કાંઈખી શીતુર ફેલાવવાની કોશિશ કીધી નથી. હાલના લોકોની અજ્ઞાત હાલતો ચીતાર મેં રજુ કર્યો છે અને તે બાબે સરકારને વાકેફ કરી છે. અલખતાં તે આરટીકલમાં મને જે ચીજ નહીં પસંદ પડી તે બાબે મેં મારા વીચારો જણાવ્યા છે. પણ અહર્યો, મેં તમેને જણાવ્યું તેમ એક ચીજ અણગમતી છે એમ કહેવામાં કાંઈ શીતુર નથી.

મેં વળી લખ્યું છે કે, ઝડપમાં જે જરૂર પે વસ થયું છે તે બાહર કહાડવાનું સરકારના હાથમાં છે, પણ તે સખત કપાયો કામે લગાડીને કરવાનું નથી; કેમકે તેથી મામલો વધારે બગડશે. આમાં ઝડપમાં જે પેવસ થયું એ અહર્યો દેશનું દુરામલ નહીં તો બીજું શું ! તેથીજ મેં લખ્યું છે કે, કમનગરીખી ચોતરફ ફેલાયેલી છે અને કમનસીખી સઘળાં ઠેકાણે ચોંટી છે તેટલા માટે અહર્યો તમારેખી એવીજ રીતે એની બાબમાં અનુમાનપર આવવું.

અહર્યો, કાંઈખી એની આફત માંગતું નથી કાંઈખી એમ નથી ચાહતું કે સરકાર લોકોપર જીલમ ચીતારે અને તેનુખ માટે અમારી ફરજ તેવો ચીતાર સરકાર સનસુખ રજુ કરવાની છે. અમે અમારો દેશ સંકટમાં નહીં રહે તે જોવાની છે. “પાયોનીઅર” કહે છે કે, જે બનાવ નામે છે. સુઝરપોર ખાતેનો બોંબનો બનાવ તે

તરફ આમાં હીંદુસ્તાને પોતાનો ગુસ્સો જાહેર કરવો જાઈએ. હું કહું છું કે, અલખતાં તેમ કરો, તમે ગુસ્સો જાહેર કરો, પણ તેજ વેળા સુધારા શું કરવા ? મામલો રાહપર કેમ લાવવો તે બાબેની સુચના બાહર પાડો. હવે અહર્યો મેં મારી એ આરટીકલની સેરેટ શું લખ્યું છે ? એમજ કે, જેમ એક શેહેરીની ફરજ સરકારી અમલદારને તેનાં કામમાં મદદ કરવાની છે તેજ મુજબ સરકારની ફરજ હાલના વખત મુજબ ચોક્કસ સુધારાએ દાખલ કરવાની છે. અહર્યો આ સુચનામા મારો હેતુ શું છે ? મારો હેતુ શું છે તે તમે સારી રીતે સમજી શકશો “પાયોનીઅર” પત્ર જેમ સરકારને સલાહ આપવાનું ઠીક વીચાર્યું છે, તો શું તેવો હક એમને નથી, જે સરકારને સલાહ આપવાનો એકલો હક એમને છનડીઅન પત્રોજ રાખી મેલવા માંગતા હોય તો બેહેતર છે, કે આખો દેશી છાપોજ બંધ કરી દેવો, તેટલા માટે હું તમેને અરજ કરું છું કે મારી આરટીકલો તમેએ સંભાળમરી રીતે વાંચવી અને તમારે એવા અભીપ્રાયપર આવવું, કે તેમાં સરકારને સલાહ આપવાનીજ મતલબ છે. મેં જે આરટીકલો લખી છે તે છાપાનાં છુટાપછુટાના હકને અનુસરીને લખી છે. હું કાંઈ હલની બહાર ગયો નથી, મેં કાંઈ આંકડો વગર રહેતી લખાણ કર્યું નથી. મેં મારાં વાંચનારાઓની સેવામાં દેશનો ચીતાર રજુ કર્યો છે અને “પાયોનીઅર” લખેલા વીચારોનો જવાબ આપવાને હું બંધાયલોજ છું એમ મને લાગ્યું; એટલે મેં આરટીકલ લખી. અહર્યો, હું કાંઈ તમેને મારા વીચારો તરફ ફેરવવા માંગતો નથી. તે તો તમારે આરટીકલો પરથી જોવાનું છે. તમારે તે બાબે વીચાર ચલાવવાનો છે. મેં તમારી આગળ મારો આખો કેસ રજુ કર્યો છે અને તે બપર તમારે સંભાલ ભરવે, વીચાર કરવાનો છે. અહર્યો, તમે કહેશો કે “પાયોનીઅર” પત્ર જે લખાણ કર્યું તે બાબે તમે તેની સામે કામ કાં નહીં ચલાવવા ? અહર્યો, તેમ બોલવું બહુ સહેલું છે. ૧૨૪ મીએ અને ૧૫૩ મી એ કલમે મુજબ અમારાથી તેની સામે કામ ચલાવી શકાય નહીં મારી સામે સરકારની પરવાનગી લઈને જેમ હાલ કામ ચલાવવામાં આવે છે તેજ મુજબ કાંઈ મારાથી “પાયોનીઅર” સામે કામ ચલાવી શકાય નહીં. સરકારે મારી સામે કામ ચલાવવાની બંદાલી આપી અને “પાયોનીઅર” સામે કામ ચલાવવાની કાં નહીં બંદાલી આપી ? પારલામેન્ટમાં તે બાબે સવાલ પુછવામાં આવ્યો હતો પણ તે

નો ઉઠાવનારો જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

હવે જ્યારે “પાંચેનીઅર” નાં હફજહારનાં સખત દીકાઓનો મારા પોતાના બચાવમાં જવાબ આપવાની શું મારી ફરજ નથી? શું મારો પોતાનો બચાવ કરવાનો મને હક નથી? મારાથી તેની સામે કામ તો નહીં ચલાવી શકાય, કેમ કે તે બાબે સરકારની બહાલી મેળવવી જોઈએ અને તેટલા માટે મારા બચાવમાં શું મારે મારાં પત્રમાંથી લખવું કે નહીં? તેટલા માટે મેં જે આરટીકલ લખી છે તે શીતુરી કહેવાય નહીં. અહરથો, યુરોફેસીનો મેં જે અર્થ હાલ કર્યો છે તે કાંઈ નવા નથી, અથવા તો મેં તે કાંઈ મારાં બેળમાંથી નથી કહાડ્યો, પણ તે જુનો છે. યુરોફેસીનો અરથ રાજ કારોબારનો થાય છે અને નહીં કે સરકારના અરથનો બાસ તેમાં આવતો. શું બ્રીટીશ સંસ્થાનોમાં યુરોફેસીથી રાજ નથી ચલાવવામાં આવતું? તેટલા માટે મેં એમ લખ્યું કે. યુરોફેસીમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ તે માં શીતુર શું કર્યું. હવે સ્વરાજની માંગણી કરવામાં શીતુર શું છે? તેમાં કાંઈપણ શીતુર નથી એમ હું માનું છું. હવે અહરથો સ્વરાજની માંગણી કરવી એ રાજકારોબાર ચલાવવામાં હિસ્સો માંગવાની બરાબર છે. પણ તે હિસ્સો કેમ મેલવાય? હાલના રાજકારોબારની રૂઠીમાં આમી છે અને તેમાં સુધારો કરવો જોઈએ એમ બતાવવા સીવાય તેવી રીતનો હિસ્સો મળેજ કેમ? તેટલા માટે હાલના રાજકારોબારની રૂઠી માં આમી છે એમ આપણે દેખાડવું જોઈએ અને પછી રાજકારોબાર ચલાવવાનાં કામમાં હિસ્સો મેળવવાની કોશિશ કરવી.

એક જાણીતા સરકારી અમલદારે જણાવ્યું છે કે, હીંદી રાજઅમલ આપખુદ નથી એમ કાંઈ છેજ નહીં.

હવે અહરથો, હાલનો અમેરીકાના પ્રેસીડન્ટ નાં જોધાનો ઉમેદવાર મીં બ્રાયન શું કહે છે? તે કહે છે કે હીંદી રાજ અમલ રશીયાના જે વેળ આપખુદ છે, પણ ચોકસ બાબદમાં તો તે રશીયાના રાજઅમલ કરતાં બી બદતર છે, કેમકે રશીયાના લોકો પાસેથી લેવામાં આવતા કરની રકમો ખુદ તેમનાજ દેશમાં વપરાય છે પણ હીંદુસ્તાનનો પૈસો તો પરદેશીઓનાજ હાથમાં જાય છે.

હવે સર શીરોઝશાહ મેહેતાએ શું કહ્યું છે તે જુવો? તેઓ જણાવે છે કે એશીયીઅલ યુરોફેસી બહુજ આપખુદ સત્તા બોગવે છે અને એશીયીઅલ સીક્રેટ એક્ટની બાબદ તેમ

ની આપખુદનો એક દાખલો છે.

“ઇરટ ઇન્ડિઆ એસોસીએશન” ની એક સભામાં એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે હીંદુસ્તાનમાં હાલ જે રાજઅમલ ચલાવવામાં આવે છે તે દેશનાં ધોરજથી તદન અણધરતો છે. અહરથો, એવીજ મતલબનું અમે છેલ્લાં ૫૦ વરસ થયાં બોલ્યે છીએ અને સુધારા કરવાની માં મણી કરતા આવ્યા છીએ. તેવીજ રીતનું હું મારી આરટીકલમાં બોલ્યો છું, અને તે છતાં હાલ ૧૯૦૮ માં મને તે કેવી રીતે બોલવા માટે કાયદાની અદાલતમાં ધસડવામાં આવ્યો છે અહરથો હું મારી પહોળા આચારવીચારથી કદીથી વેગળો ગયો નથી. મેં તેમનાજ વીચારો સમજાવ્યા છે. હું ધારું છું કે, મેં જે કાંઈ ટાંકી દેખાડ્યું છે તે પુરતું છે.

હવે મેં તાં ૧૨ મી મેના દીવસે લખેલી બે નોંધપર આવીશ મેં તેમાં જણાવ્યું છે કે, એંગ્લો ઇન્ડિઅન પ્રેસ જ્યારે હાલની અસાંતીનો સધળો ટોપલો દેશી છાપાને માથે મેલે છે તો તેનો જવાબ શું કરવો? મેં તેમાં અમારો બચાવ કર્યો છે અને સરકારને તેમાં મેં સુચવેલું છે કે, બંગાલનાં બાગલાથીજ જે અસાંતી ચાલુ રહેલી હોય તો તે બાગલા રદ કાં નથી કરવામાં આવતા? મેં જેમ કહ્યું તેમ રેલથી જે પુરતો ભાંગી ગયો હોય તો રેલનાં કારખાં વરસાદનેજ કાં નથી અટકાવવામાં આવતો?

અત્રે મીં તીલક તે બંને નોંધો વાંચી ગયા હતા.

અત્રે ૨-૩૦ વાગવાથી કોરટ રીશીન માટે બંધી હતી.

રીશીન પછી કોરટ ૨-૩૦ કલાકે એસતાં મીં તીલકે પોતાનું બારણું આગળ ચલાવતાં એમ જણાવ્યું કે મારા લોરડ અને જુરિના અહરથો, મેં તાં ૧૨ મી મેના દીવસે લખેલી આરટીકલ અને તે પાછળની નોંધો તમારી સન્નિધિમાં વાંચ્યા છે અને તે બાબેનો તકરાર મેં તમોને સમજાવી છે, હવે તાં ૧૯ મી મે, ૨૫ મી મે, ૨ જુન અને ૯ મી જુનના દીવસોની આરટીકલો રહી છે, પણ હવે હું તમારી આગળ તારીખ ૯ મી જુનના દીવસની અગાઉની આરટીકલો વાંચીશ જે ઉપરથી તમોને માલમ પડશે કે ચોકસ બીતાઓ મેં કેવા સંજોગો વચ્ચે લખી છે, મેં જેમ આરટીકલો લખી છે તેજ સુજબ નવા નવા બતાવો બનતા મળે છે. એકજ આરટીકલનું સાધન કાંઈ એ સધળી આરટીકલો નથી તે તમોને ખુદ આરટીકલપરથીજ

માલમ પડશે, કેમકે દર અઠવાડિયે માફ પત્ર નીકળે છે અને દર અઠવાડિયે નવા નવા બનાવો બનતા જ રહ્યા હતા અને દરેક આરટીકલ જુદા જુદા બનાવો પરજ મેં લખી છે, તા. ૧૨મી મે પછી ૧૯ મી મેની આરટીકલ આવે છે, તેનું મથાળું 'ડબલ હોર્ડ' કરીને છે. હાંદી રાજદ્વારી પક્ષની જાણ મારે મારે આ બીના જણાવવાની ફરજ પડી હતી કે મુઝફ્ફરપોર ખાતે બનેલા બનાવનાં સંબંધી જે સભાઓ ભરવામાં આવી હતી તે પ્રજાના પ્રતિનિધીઓ તરફની નહીં હતી. અલગતાં તે સભાઓ મધે દીલ્લીની જાહેર કરવામાં આવે તે સામે મારે કહેવું નથી. મારે જે કહેવું છે તે એજ કે તે સભાઓ સંપૂર્ણ રીતે પ્રજાના પ્રતિનિધીઓ તરફની જ નહીં હતી એમ સરકારે જાણવું જોઈએ. તે બાબે મેં સરકારને ચેતવણી આપી હતી.

મેં લખ્યું છે કે કેટલાક હિંદુસ્તાનના કામને લીધે બે જવાન છઠ્ઠે જાનુઆરી બો બને ભોગ થઈ પડી હતી. અલગતાં એવા બનાવો જે દેશમાં આપખુદ અમલ ચાલતો હોય ત્યાં બને છે, પણ એ બનાવ તે બોય ફેકનારા પણ જાણતા હતા કે નહીં તે બોયેની મેં કાંઈ બી સુચના બહાર પાડી નથી. મેં વળી જણાવ્યું હતું કે આનું કામ કરવામાં હિંદુસ્તાનના પક્ષના નહીં પણ ચુનાહભર્યાં કામની હાંદી આવી રહી હતી તે કામ એવું હતું કે જે રવરાજની માંગણીને બીલકુલ અનુસરવું હતું, નહીં, પણ એ કામને સમજ દેશી જાપાનમાં ચલાવવામાં આવતાં એજીટેશનનો હતો, એમ બહારના કેટલાકો કહેવા પડ્યા તે કામને અમે ક્ષાટીશ અમલનાં લાભને હાણીકાર અને આપ ક્ષાટીક લેખ્યું.

અહરથો. બોય ફેકનારા તરફ ક્ષીકાર બનાવવામાં આવ્યો હતો. આખાં હિંદુસ્તાનમાં સંઘળાઓ એમ માનતા હતા કે બોય છુટો એ ઘણું જ પુરું થયું, પણ તે દેશી જાપાની રાજદ્વારી ઉચ્ચકરણીને લીધે થયું એમ કોઈ બી કયુલ કરવું નથી. એવી સુચના કરવામાં આવી હતી કે રાજદ્વારી એજીટેશન કરનારાઓ સંઘળા અખતીયાર પોતાને હાથ લેવા માંગતાં હતા. પણ તે દેશના લાભને સંદર્ભ નુકસાન કારક હતું. પણ આટલું તો ખરું કે રાજદ્વારી એજીટેશન દાખી દેવું જોઈતું નથી. સામી તરફ એમ કહેવામાં આવે છે કે રાજદ્વારી એજીટેશનની માંગણી અણધરતી છે, અને પુરોક્સી ની સત્તા તો જરૂરી તેમજ રહેશે અને તેવી

રીતના અમલમાં કદી પણ ફેરફાર કરવામાં આવશે નહીં. આવી રીતની સલાહ "પાયોનીયર" અને બીજા પત્રોએ આપેલી છે અને તેવી નુકસાનકારક સલાહનો અમે એ જવાબ આપ્યો છે. અહરથો એ આરટીકલો તમેને પસંદ પડે ચા નહીં પણ તે સંઘળાં એવાં એજીટેશન છનડીએ ન પત્રોએ ફરેલી નુકસાનકારક ટીકાના જવાબમાં જ લખવામાં આવી છે એવી જ હપે તમે તે આરટીકલો તરફ જોશો એવી હું ઉમેદ રાખું છું.

મારી મજકુર આરટીકલમાં મેં વળી લખ્યું છે કે બોયના બનાવથી જે બે છઠ્ઠે જાનુઆરી નીરદોશ ભોગ થઈ પડી છે તે ઘણું ખેદકારક છે, પણ તેથી જોઓ પકડાયા છે તેઓના એક રારપર એકદમ ધ્યાન આપી દેવું નહીં જોઈએ. મેં તે બાબે સત્તાવાકાઓનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. હવે મેં મારી આરટીકલમાં "ઉલ" કરીને જે બોલ વાપર્યો છે તેનો અરથ ચોકવનારી ખમર એવો થાય છે. લોકોનાં જાહેર મત ઉપરથી હમે શાં કાંઈની દેશના લાભનું કારણ થઈ શકે છે. મેં મારા દેશ બંધુઓનાં ભલાં માટે લખાણ કર્યું છે, પણ તેમાં ખોટું શું છે ? અલગ બતાં આગથી શહેરોનાં શહેરો નાશ પામે છે એ ખરી વાત પણ તેથી આતશ વાપરેજ નહીં એવી તકરાર લાવવી તદ્દન બે હુંદીજ છે. ચોક્કસ માણસ બોયથી ઉડી મયું તેથી સંઘળી રાજદ્વારી ચરચા દાખી દેવી અને સંઘળાનાં મોંઢાં બંધ કરવાં એવી ભલામણ જે કાઈ કરવા નીકળે તો તે કનચા કેળવણી દાખી દેવાની ભલામણ જેટલી બેહુંદી નીવડે. અલગતાં બોયથી નુકસાન થયું, પણ તેથી શું સંઘળી રાજદ્વારી ચર્ચા બંધ કરવી ? સુધારાઓની ચોજના પડતી મેલવી ?

મેં લખ્યું છે, અહરથો કે કેટલાક સરકારી અમલદારોએ પોતાના માંમાં બોલી દીધાં છે અને તેઓ બાંબનો સંઘળો જુઓ દેશી જાપાને માથેજ નાંખવા માંગે છે જે ઘણું ખોટું છે. અમે એમ કહેવા માંગતાજ નથી, કે જે માણસ જાસ્તીનાં કામ કરે તેને સજા કરવી નહીં. અમે એમ કહેવા માંગતાજ નથી. તમે સજા કરો, પણ સજા કર્યા પછી શું કરવું તેની અમે સુચના કર્યે છીએ અને તે એ કે, પ્રજાને અવાજ દાખી દેનારાં પગલાં ના ભરો, પણ જે સુધારાઓ દાખલ કરવા હોય તે કરો. તમે ઝુનેહગારો ને સજા કરીને શું જાપતાના અને જુલમતાન ઉપાયો લેવો એ શું સારી રાજનીતીને અનુસરવું કહેવાય ?

આરટીકલમાં આગળ મેં એમ લખ્યું છે કે, રાજકારણારની રીતીમાં સમાયલી કાંઈ ખામી ને લીધે મજબૂર રમખાણ થયું હોય અને તેથી તેવી ખામી દુર કરવી જોઈએ. દરેક જણ સમાં ધાની અને બહોળસ્તને ચાહે છે, પણ લોકોમાં શાંતી નથી એવાં બાહનાં હુકળ તેઓપર ફટકા લગાવેા જોઇતો નથી. હવે લોકોનો અવાજ દા બી દેનારાં પગલાં બરવાની સરકારને સલાહ આ પવી એ તદન ખેડુંદુ અને જોખમનું કામ કહેવાય અને તેથી સરકારને બવીશ્યમાં મોટી મુશ્કેલી અને ગુચવાડામાં ઉતરવું પડે એમાં શક નહીં.

આ આરટીકલ ૧૯ મી મેના દીવસે લખે લી છે, એ મધે યોગના બનાવનો ખેદકારક ગણ વામાં આવ્યો છે અને યોગ દેકનાર ભરદ્ધ પી કાર દેખાડવામાં આવ્યો છે, પણ તેની સાથે એમ પણ જણાવ્યું છે, કે રાજકારણારની રીતીમાં ફેર ફાર કરવો જોઈયે તે મધે લોકો ઉશકેરાય યા સરકાર સામે ખેદીલ અને એવું. કાંઈખી લખવા માં આવ્યું નથી. હવે એ લખ્યા પછી કાંઈ ખીજ ખબર મળે તો તેપર મારે નુકતેચીની કર વી પડે છે. તેટલા માટે આવી આરટીકલો કાંઈ ખી ખાસ મકસદસર લખવામાં આવી છે એવો મારો હેતુ હતો તો તે શું છે તે બાબે તમારે અનુમાનપર આવવું જોઈએ. એ આરટીકલ શીતુરી છે એમ તમે કહી શકશો નહીં એ લખ્યા પછી “એક્સપ્લોઝીવ એક્ટ” અને “ગ્રેસ એક્ટ” પસાર થયા અને તે બાબે અમેાને નુકતેચીની કરવી પડી

હવે તાં ૨૫ મી મેની આરટીકલપર હું આવીશ તેની અંદર મેં ઈંગ્લંડથી યોગના સ બંધમાં મળેલા ઇંગ્લેન્ડ વરતમાનપત્રોનાં અબીપ્રાય પણ ટાંકેલા છે, અને તેઓએ જે લખ્યું છે તે માટે તેમની સામે કામ ચલાવવાનાં કોઇને ખ્યા લ પણ આવ્યો નથી,

અત્રે તે આરટીકલવાળો “કેસરી નો અંક જુરીને વાંચવા માટે આવવામાં આવ્યો. આગળ ચાલતાં મીં તીલકે જણાવ્યું કે, જે ઇંગ્લેન્ડ અ બીપ્રાય આવવામાં આવ્યો છે તે મધે એમ જ જણાવવામાં આવ્યું છે કે “કલકતાખાતે યોગનો બનાવ બન્સાથી ઈંગ્લંડમાં બારે ગભરાટની લાગ છી તીનેવલી ખાતેનાં હુલ્લડથી, ૧૯૦૭ નાં પુ નાવાલા રેનડ અને આપરસ્ટનાં ખુનોથી, અને લાલા લખપતરાયને પકડવાથી બી ઉશકેરાઇ હતી નહીં પણ આ યોગનો બનાવ શાથી બ ન્યો ? રેકોર્ડિટીક પારટી આપખુદ સ્તા બોગવે

છે, તેથી યોગપારટી હસ્તીમાં આવી છે. તેટલા માટે છાપામાં તેમજ જાહેર બાપણો આ પીને રાજકારણી ઉશકેરણી કરનારાઓને નહીં પણ આ આપ ખુદ સરકારી અમલદારોને પણ જવાબદાર લેખવા જોઈયે.”

હવે અહરથો “પાયોનીઅર” વીજેરે પત્રો માંથી મેં જે ઉતારા વાંચી દેખાડ્યા છે તે મધે રાજકારણી ચર્ચાને નહીં પણ સ્વદેશી અને બે યકોટની હીલચાલને પણ વખોડી કહાડવામાં આ વી છે. મેં તેની સામે જે આરટીકલ લખી છે તે તમારી સનમુખ છે, પણ તેનો તરજુમો ફેટ લો બધા ખોટો થયો છે તે બોલે બોલ દેખાડી ને હું તમારો વખત લેવા માંગતો નથી.

અહરથો, આમની સમામાં મીં રીઝ જેઓ લીબરલ સમાસદ છે તેઓએ એમ જ જણાવ્યું છે કે યોગ બનાવવાનું બ્યારે હીદુ સ્તાનમાં લોકને ખબર નહીં હતી તો યોગ આ વ્યો ક્યાંથી ? હીદુસ્તાનમાં લોકો ગરીબાઇમાં ક ચડાઈ ગયાં છે તો યોગ બનાવવાનો હુનર તે ઝોએ કેમ અખત્યાર કર્યો ? તેઓએ હેનુથી આ કામ કયું છે. તેટલા માટે તેમની સામે જપતા ના જખરદસ્ત લપાયો લેવાં. અલખતાં ઉપાયો લે વામાં આવ્યા છે ખરા, પણ તે એટલા બધા કારગર લાગ્યા નથી, પણ હવે તમારો એવો મારવો કે જેથી કરીને તેઓથી યુકે ચાં કાંઈખી થાય નહીં, અહરથો ઈંગ્લંડમાં યોગની બાબતમાં જે બે મત હસ્તીમાં છે તેમાનું આ એક મત છે. મીં રીઝ જણાવે છે, કે જપતાના ઉપાયો હવે એવા લેવા, કે હીદીવાનોથી કાંઈજ બોલાય નહીં.

હવે બીજો મત શું છે ? સર હેનરી કોટન અને બીજાઓ શુ વીચારે છે ! તે પક્ષ એમ મત ધરાવે છે કે. બંગાલીઓ ઉશકેરાઈ જવાથી અને ખુરેફિરીનો આપખુદ અમલ નહીં ખમી શકવાથી યોગ હસ્તીમાં આવ્યો છે અને રાજદ વારી છુપી ટોળીની સ્થાપના થઇ છે.

અહરથો, મેં મારી આરટીકલમાં એમ લ ખ્યું છે. કે પુરવતાં લોકોમાં જે રીતની જગર તી થઇ છે તે તરફ સરકાર આંખવીચામણું નહીં કરશે, કેમકે તેમનામાં સ્વદેશાભીમાનીનો જુસ્સો ઉતપન થયો છે.

અહરથો, હાલમાં સરકાર અને રાજદવારી ટોળી વચે ફરક એટલોજ છે, કે સુધારાઓ સ પુરજુ થયા નથી નામદાર વાઇસરોયની ધારાસ મામાં એમ કહેવાયું હતું,

મીં તીલકે તે પછી પોતાની આરટીકલો

આગળ વાંચતાં જણાવ્યું કે, આપણે જાપાનના ઉપાયો કનેહમંદીથી લઈ સંકીર્ણ નહીં.

હવે હું તાા ૨૭ જુનના દીવસની આર દીક્ષ લઈશ.

આ આરટીકલ સરકાર જે રીતનાં જાપતા નાં પગલાં લે છે તે સામે વાંધા ઉઠાવવાને લે ખવામાં આવી છે. અમે તે આરટીકલમાં એમ જણાવ્યું છે કે ભોંય કેંકનારાઓને સખત સજા એ પહોંચાડે, પણ તેને લીધે લોકોપર નવા ન વા જાપતા નાખે નહીં. એકરૂપલોગીવ એકટ અ ને છાપાને લગતો એકટ પસાર કરવામાં સરકારે ખચીતજ લોકોનો અવાજ દાખી દેવા સરીખાં પગલાં ભર્યાં હતાં ભોંયને અમે વખોડી કઢાડ્યો છે તો કો નહીં અમે સરકારનાં એવાં પગલાંઓ ને વખોડી કઢાડીયે ? તેટલા માટે સરકારે નાંખે લા પગલાં સામે વાંધા લેવા થઈ તાા ૨૭ જુ નની આરટીકલ લખવામાં આવી હતી.

હવે અહરથો, ઇલાંડમાં “ કન્ટેમ્પરરી રીવયુ ” માં જે વીચાર ઇલાંડની સ્થીતીનો લેવા માં આવ્યો હતો અને જે વાઇસરાયની કાનિ સીલમાં સર સહયદ આદમજે વાંચ્યો હતો તેવાજ વીચાર થોડેકણે દરજ્જે મારી હાલની આરટીકલ માં આપવામાં આવ્યો છે.

હવે અહરથો એંગ્લા ઇનડીઅન પત્રો અ મોને શું કહે છે? તેઓ કહે છે કે ભોંયને તમે વખોડી કઢાડો છો એ સઘળો તમારો ઢોંગ છે, કેમકે તમે જ્યારે ભોંયને વખોડો છો ત્યારે સ રકાર જે નવાં પગલાં લે છે તેની તરફજુમાં તમે કાં નથી જતા?

અહરથો, આવી રીતે ઢોંગી હોવાનો આવે પ અમારી સામે મેલવામાં આવે છે, પણ અમે સરકારની તરફજુમાં થઈ નથી શકતા, કેમકે સ રકાર તરફથી જે પગલાં ભરવામાં આવે છે, તે જાપતાના ને પ્રમતો અવાજ દાખી દેવા સરી ખાં છે એમ અમે સમજીએ છીએ.

અત્રે મીા તીલકે આગળ ચાલ નાં જણાવ્યું કે ૧૮૯૭ નાં પુણાં ખાતેનાં ખુનો અને મુઝફરપોર ખાતેના ખુનોમાં ઘણા ફરક છે. તે વેળાનો વખત જુદોજ હતો અને હાલનો વ ખત તદન જુદોજ છે. ભોંય મુઝફરપોર ખાતે ડાડવામાં આવ્યો ખરે, પણ તેથી કાંઈ લશકરી યજ ઘટતું નથી, ભોંય કાંઈ લશકરી જળનાં મા ાગમાં એકે નડતલ નથી અને તેથી કાંઈ થવાનું યી. તેટલા માટે ભોંય વીશે સરકારે કાંઈખી ૨ રાખવો નહીં, કેમકે એથી છેવટ કાંઈખી કા હો થવાનો નથી. તેથી કાંઈ હીંદુસ્તાનનું જળ

ઘટવાનું નથી.

ભોંયથી કાંઈ સરકારનો નાશ નથી થનો પણ તેથી કાજકારેખાર ચલાવવામાં ખલલ પડે છે અને તેટલા માટે ભોંયમાંથી સરકારે ચેતવણી લેવી જોઈએ અને લોકોની સ્થીતી, તેમનું મન કયાં ખેચાય છે તે બામે ચેતવું.

ઓ ૫૦ મીા જેખલેએ ચેતવણી આપી હ તી અને તરીજ ચેતવણી ડોા રાશખીહારી લોમે આપી હતી. પણ તેથી તેમને એમ કહેવામાં આવ્યું કે ભોંય વીશે તમેને કાંઈખી ખખર હો વી લઈએ. ઘણાંઓ એમ કહેવા માંગે છે કે ૧૮૯૭ના જનાવ પછી આ જનાવ પાછો બન્યો એ અર્થ સુચક છે. તે વેળા એંગ્લા-ઇડીઅન પત્રોએ જાપતાના ઉપાયો લેવાની ભલામણ કરી હતી અને એવી રીતે એંગ્લા ઇડીઅન છાપાની ઉક્કેરણીથીજ યાને લોકોપર વધારે ને વધારે જા પતાઓ નાખવાની ભલામણને લીધેજ હાલના યાને ૧૯૦૮ના જનાવે બન્યા છે.

અત્રે કોર્ટ ઉડવાનાં સરેસ્તાનાં વખત ૫-૩૦ ની ઉપર ૧૦ મીનીટ થઈ હતી અને મીા તીલકે પોતાનું બાશણ આવતી કાલ પર મુકતવી રાખ્યું હતું અને કોર્ટ ઉડી હતી.

(મંગળવાર તાા ૨૨ મી જુલાઈ ૭ મો દીવસ)

કારટ ૧૧-૩૦ વાગેપેસતાં મીાતીલકે પાતા નું ગઈ કાલનું અધુરું રહેલું બાશણ આજળ ચલાવતાં જણાવ્યું કે મારો લોહ અને જરી ના અહરથો, ગઈ કાલે હું તમારી આગળ તાા ૨૭ જુનના દીવસની આરટીકલ વાંચી ગયેા છું આજે તાા ૯મી જુનના દીવસની આરટીકલ વાંચીશ. તે આરટીકલ માટે મારી સામે જે આ રોપો મેલવામાં આવ્યા છે, અને તે ૧૨ મી એ અને ૧૫ મી (એ)ની કસના છે. એ આરટીકલ એકસપલોગીવ એકટ અને એમ એકટ પસાર કરવામાં આવ્યા તેની મામે પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવનારી છે. હવે અહરથો, એકસપલોગીવ એકટ ૧૮૮૩ નાં ઇજલાના કાયદાના ધોરણ ઉપર પસાર કરવામાં આવ્યો છે. એજને કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા છે તેને લગતો સમાગાંચાલેલો હેવાન હું મારી સાથે લા ંચો છું, અને તે પછી હું મારાં આરટીકલ બા મે મોક્કાશ. પ્રેસ એકટ જે તવજે વડી હાના સમામાં એકજ એકકમાં પસાર કરવામાં આવ્યો છે તેની સામે વડી હાસસમાના દેશી સમાજહો એ પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવ્યા હતા. સરેસ્તા મુજબ તે ધ વદાઓને લગતો ખરોખી આગમચથી પ્રગટ કે

રજામાં આંખો હતો નહીં. એકસપોઝીવ એકટ
આરૂઠે એવું દેરવામાં આંખું હતું કે જેની
પાસેથી સળગી ઉઠે એવા પદાર્થ મળી આવે તે
ને કાયદાની અદાલતમાં ધસડી તેની સામે કામ
ચલાવવું. પણ એવી ગોઠવણ કાંઈપી કરવામાં
આવી હતી નહીં કે સળગી ઉઠે એવા પદાર્થ
જેની પાસેથી મળી આવે તે તે મંત્રી આવેલો
પદાર્થ ખાતાની પાસે રાખવા માટેની મતલબ થું
હતી કાયદામાં એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી ન
થી અને તેથી મોટે ભાગે દેશી છાપાએ તેને વ
ખોડી કાઢયો છે અને લોકોના છુટાપણાં પર ત્રા
પ નાંખનારા એ કાયદાનો અર્થ વાંધસરોયની
સભામાં પણ એવીજ મતલબનો કરવામાં આ
વ્યો હતો.

હવે અહરથો, મારી આરટીકલમાં થું-લ
ખ્યું છે. મેં લખ્યું છે કે હીંદી સરકાર જપતા
ની નવી રાજનીતી પર દોરવાઈ છે અને ફર
પાંચ કે ૧૦ વરસે એવી રીતના જપતાનો ભુત
સરકારને આવે છે.

મીં તીલકે પોતાની આરટીકલનો ખુલાસો
આપતાં એમ જણાવ્યું કે એવી રીતના જપ
તાના ભુતપર કાંઈનેખી આંકાશ રહેવો જોઈતો
હતો. ખરાબ ખુધીપર કાંઈનેખી આંકાશ જોઈએ
એવી મેં સુચના કરી હતી અને તે આંકાશ
રૂખનાર તરીકે મેં લોઈ મોરલીનું નામજ કહે
વાની મતલબ રાખી હતી. હવે ‘મંત્રકર’ તો
અર્થ થું થાય છે? જે આણસ જાદુ ઉપર આં
કાંશ રાખી શકે તે. મેં ખુદનું લખ્યું છે
કે, જેઓપર આંકાશ રાખવો જાઈએ
અને જેણે મંત્રકરનું કામ કરવું જોઈએ તે કર
વામાં આવવું નથી, અને તેથી સરકારની રાજ
નીતી પાછળ હાંસા સરખી થઈ પડે છે. છાપાનું
અને ભાશાનું છુટાપણું એ દેશના પોપણનું મો
ડું સાંભળ છે. એવા કંઈ મારોજ વીચાર નથી
પણ તે બીજા અંધકર્તા પણ એમજ નીચારે છે.
તેટલા માટે પ્રજાનો અવાજ દાખી દેનારા પ્રેસ
એકટથી પ્રજાનું પૌષણ થઈ શકતું નથી.

ટામસપેન નામનો અંધકર્તા જણાવે છે કે
છાપાને છુટાપણું આપવાથીજ આપણે
આપણી હાલની આપાદ હાલત બનાવી શક્યા
છીએ અને છાપાના છુટાપણાંથીજ લોકો
મેં અવાજ સરસ રીતે સાંભળી શકાય છે. તે
ટલા માટે મેં જે લખ્યું છે તે એવા લખનારા
એને રોકે આપવા જવું છે.

અહરથો, આંખો એન્સે-મંડીઅન છાપો
દેશી છાપાને છુટાપણું આપવાની વીરધ છે.

“માલકમસ ગવરનમેંટ” નામની ચીપ
ડીમાંથી એક ફરો ટાંકી દેખાતાં મીં તી
લકે જણાવ્યું કે અગાઉ એક કેસ એવા બ
નેલો હતો કે જે મધે સરકાર અને વડી અદાલ
ત વચ્ચે જે અંધો ચાલતો હતો તેને લખતો હે
વાલ છાપવા દેવાને દેશી છાપાને અટકાવવામાં
આવતો હતો.

નોર્થ નામનો અંધકર્તા જણાવે છે ઇ
ંગ્લંડ અને હીંદુસ્તાન વચ્ચે સારો સંબંધ જ
ળવવા માટે હીંદુસ્તાનને છાપાનું છુટા પણું જે
છમે તે કરતાં વધારે આપવું. દેશની આપાદી
અને ખીલવણીનો આધાર એનીપર રહે છે.

અહરથો, ત્યારે છાપાનું છુટાપણું એ ખલું
જ અગત્યની ચીજ છે અને તે વગર કાંઈપી પ્ર
જા આપાદ બની શકે નહીં, એમ બંદારના અં
ધકર્તાઓ જણાવે છે.

મારી આરટીકલમાં મેં પણ એમજ લ
ખ્યું છે અને નવા પ્રેસ એકટ સામે મેં વાંધો
ઉઠાવ્યો છે.

હવે સં હારવે એડમસને પોતાનાં વાંધમ
રોયની સભા મધેનાં ભાષણમાં એમ કહ્યું છે
કે હીંદુસ્તાનનાં લોકોની પાઠેશ કાયદાને અને
સુદેહને માત આપવાની નથી, અને રશીઆમાં
પણ એવોજ અમલ છે, માટે આવે કાયદો હા
ખલ કરવાની જરૂર જણાય છે, પણ એ સરખા
મણી ફરી મેહુદી છે તે હું તમોને રશીઆનાં
નીહીલીસ્ટો બાબે મીં નિરો આપેલાં મત ઉપર
થી દેખાડી આપીશ. મીં નેશ જણાવે છે કે
નીહીલીસ્ટોનું રાજ્ય બંધારણ કાંઈજ નથી, તેમ
ની પાસે ગુણ નથી, તેમની પાસે કાયદો નથી
અને તેઓ મારફા અને કાયદાનો સામે ઘડનેજ
છવે છે.

હવે અહરથો રશીઆના નીહીલીસ્ટો સા
થે હીંદુસ્તાનના લોકોની સરખામણી કરવી એ
કેમ અને? હીંદીવાનો કાંઈ નીહીલીસ્ટ નથી.
તેઓ તો સુદેહને આહવારો અને કાયદાને
માત આપનારા છે.

હવે અહરથો, રશીઆમાં જે રીતનો એના
રકારતોનો ગમરાત ૧૯૦૬ માં ફેલાયો હતો
તેનો ‘પાપોનીઅર’ પત્રોની તેવોજ વીચાર લીધો
છે તે હું અહીં દેખાડી આપીશ. ‘પાપોનીઅર’
જણાવે છે કે ‘આપણુદ રાજ્યઅમલ સામે પ્રો
ટેસ્ટ ઉઠાવવાનો એજ મારગ છે. એજ સામે
લરકર હાંધવાજ બને છે અને લોકો તેથી હેવ
ટે આપણુદી સામે લડી શકે છે.’

અહરસ્યો, 'પાયોનીઅર' પત્રે ૧૯૦૬ માં એમ કહ્યું હતું અને 'લંડન ટાઇમસે' પણ એ વાજ અભીપ્રાય આપ્યો હતો અને મારી આર ટીકલમાં બી મેં તેમજ કર્યું છે. મેં કાંઈ મારો પોતાનો કાંઈ નવો વીચાર કહાડ્યો નથી, પણ જે બીજા બીજાઓએ કરી છે તે મેં પાછો કહી છે.

હવે સર થોમસ મનરો શું કહે છે ? તે જણાવે છે કે પ્રદેશી રાજની જીવસરીથી એક પ્રજાના સઘળા ગુણ અને તેની ચાલ ચલગત દબાઈ જાય છે અને તેથી તેની આબાદી ચઢી શકતી નથી. લોર્ડ ઇસલીએ મોગલ અને ઇંગ્લેન્ડની સરખામણી કરી છે જે મધે અકબર બાદશાહ જેવાના રાજ વહીવટની ભારે વખાણ કરી છે. અહરસ્યો, તેવીજ વખાણ મેં કરી છે.

મેજર ઇવેનસડે ઇંગ્લેન્ડને "બર્ડસ ઓફ પેસેન્" કહ્યા છે અને તેઓએ જણાવ્યું છે કે ઇંગ્લેન્ડે કરીને હિંદુતાનમાં કાંઈ રહેતા નથી, માને અમલદારો જાય છે અને આવે છે તેથી રાજ કાંઈ મક્કમ રહેવાનું નથી.

હવે મેં મારો વીચાર મેજર ઇવેનસડેલ માંથીજ લીધો છે અને તે મુજબ મેં મારે મત જણાવ્યું છે.

અહરસ્યો, આ લાઇનમાં હું ૨૮ વરસ થયાં થો છું અને મારી પારટીનું શું શું સાહીલ છે તે બધું હું જાણું છું. અમારી તરફથી માંથું શું મનો પડે છે તે બાબેની મને સંપૂર્ણ માહિતી છે અને તેથીજ હું મારે મત તે મુજબ ઉઘાડું છું એમ તમારે જાણવું જોઈએ.

મી૦ તીલકે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે, "એકવાર પોલીસ અમલદાર મરડીવાળા ઘરમાં ધુસ્યો, પણ ત્યાંથી તેને હડધુત મળે અને બાહાર નીકળવું પડ્યું અને"—

એડવોકેટ જનરલ- એવા ટીકાઓ સામે હું વાંધો ઉઠાવું છું, કેમકે આરોપી પોતાને આ પત્રમાં આવેલી છુટની બાહર જાય છે અને તેમ થવું જોઈતું નથી.

નામદાર જડજ-એવણ ચોપડીઓ વીગેરે માંથી ચોક્કસ દાખલો ટાંકી દેખાડે છે અને તેટલા માટે તેમને તેમ કરતાં અટકાવવા નહીં જોઈએ.

એડવોકેટ જનરલ-પણ તે કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તે તમે નામદારે જોવું જોઈએ.

નામદાર જડજ-(મી૦ તીલકને) જુરી સન મુખ તમેને બાજણ કરવાની સંપૂર્ણ છુટ છે, તમે તમારા અભિપ્રાય મેં તેવી તકરાર અને દા

ખલા લાવી શકો. તે સામે કાંઈપી વાંધો નથી, પણ કેમપી દાખલાની વીઅતોમાં તમારે ઉતરવું નહીં અને તેને લગતી બધી હકીકતો રજુ કરવી નહીં.

મી૦ તીલક-પણ મારા અભિપ્રાયને માટે મારે અગત્યની વીગતોમાં ઉતરવું જોઈ પડે.

નામદાર જડજ-પણ કોરટ તેવી રીતની છુટ આપી શકતી નથી.

એ પછી મી૦ તીલકે આગળ ચાલતાં લોર્ડ મોરલીએ સીવીલ સરવીસ ડીનર વેળા વેલાતમાં કીધેલા બાજણમાંથી ચોક્કસ ફક્રાઓ ટાંકી દેખાડ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે લોર્ડ મોરલીનું એવું મત છે કે, જે સ્થિતિ આપણે હાલ ખતાવી છે તે ઉપરથી તો હિંદીવાનોની ઉમેદોને સંતોષ આપવાને નીશકળ નીવડવું નહીં જોઈએ. અહરસ્યો, આવો વીચાર હિંદી પ્રધાને લીધો છે અને તેવોજ વીચાર મેં પણ લીધો છે.

એ પછી મી૦ તીલકે પોતાની આરટીકલ નો વધુ ભાગ વાંચતાં જણાવ્યું કે, મેં એમ લખ્યું છે કે લોકો પાસેથી હથીઆરો, બંદૂકો, બાજાઓ વગેરે "આમર્સ એક્ટ" ની રહે પુચવી લઈ શકાશે. પણ જોખને અટકાવવાનું મુશ્કેલ કામ છે અને જોખનો નીકાલ કાઢી નાંખવાનું તદ્દન અશક્ય થઈ પડશે.

હવે અહરસ્યો મેં એમ લખ્યું છે ખર, પણ એ કાંઈ મારોજ વીચાર નથી. મેં જે કાંઈ લખ્યું છે તે જોખની બનાવટ બાબેના એકસપે બોલીવ ઇન્સપેક્ટરે કરેલા રીપોર્ટ ઉપરથીજ મેં મારો વીચાર બાંધ્યો હતો. તે બધી રીપોર્ટ એ જો બ્રિટીશન પત્રો મધે પ્રગટ થયો હતો. અને બીજાં સંખ્યાબંધ પત્રોએ તે બાહેર પાડ્યો હતો. અહરસ્યો રીપોર્ટમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે, જોખ બનાવવાનું સહેલું છે અને તેથી તેને બનાવવાનું કામ અટકાવી શકાશે નહીં. હવે એમ બાહેર પાડવામાં આવ્યું છે તો કાં નહીં તે જોખ બનાવવા માટેની ઉશ્કેરણી કહેવાઈ એમ તો ચોરી સુચનાઈના બધા હેવાલો અને વરજીનપી પત્રો મધે પ્રગટ થાય છે. અને તેટલા માટે તેવા વરજીન પત્રોને પણ પકડવાં જોઈએ. એમ તો તખીખી ચોપડીઓમાં ચોક્કસ હોરા કેમ બનાવવાં તેના તુખસા આપવામાં આવ્યા છે અને તેટલા માટે તે ચોપડીઓ ખુન અને આપધાતની ઉશ્કેરણી કરવા માટેજ છપાવવામાં આવી હતી એમજ આપણે ધોરી લેવું જોઈએ કે ? અહરસ્યો જે એમજ આ લેખને જે એમજ સાનવામાં આવે તો એ બંધાતો છેડો આવેજ નહીં. અમે જે કાંઈ લ

પચું છે તે બાહેર પડેલા બોંબની બનાવટના રી પેરટ ઉપરની નુકતેચીની છે. અને એવી રીત ની નુકતેચીની બધાં પત્રાએ કરેલી છે, તે એ સંબંધનાં પત્રા સામે ત્યારે કામ ચલાવવું જોઈએ. મેં કાંઈ મારા પોતાના વીચારો જાહેર કર્યા નથી. જે વીચારો જાહેર પડી ચુક્યા હતા તે ઉપરથી મેં મારા પત્રનો મત જાહેર કર્યો છે.

અત્રે મી૦ તીલકે “ઝોરીએનટલ રીવ્યુ” માં પ્રગટ થયેલા વેલાયતનો “મોરનીંગ લીડર”ના કલક-તાનાં અખરપત્રી તરફનો બોંબ વીંપનો હેવાલ વાંચવા માંગ્યો, પચું તે બાબે એડવોકેટ-જનલે વાંધો લીધો, પચું નામદાર જડજી દરાવું કે આરોપીને જે એમ લાગે કે એ નેમને અગત્યનું છે તો તેમ કરવાને તેઓને છુટ છે આ ઉપરથી મી૦ તીલકે તે લખાણ વાંચ્યું હતું જેની મતભાવ એ હતી કે બોંબ હીદુસ્તાનમાં આપો છે અને તેથી ઇંગ્લેન્ડમાં હવે ચેતીને ચાલવું જોઈએ.

અત્રે જુરીના ફોરમેને તે “ઝોરીએનટલ રીવ્યુ” નો અંક માંગ્યો હતો જે તેમને આપવામાં આપ્યો હતો.

નામદાર જડજી-મી૦ (તીલકને) તમે એવાં પત્રા અહીં શું કામ લઈ આવ્યા છો?

મી૦ તીલક-એવું દેખાડવા કે મેં જે કાંઈ લખ્યું છે તે ખીજાં પત્રાએથી લખ્યું છે.

નામદાર જડજી-પચું તમારો તે મત શું છે? નમેથી તેવું જ મત આપું છે કેની? હું નહીં ધારતો કે એવાં પત્રા અહીં જુરીના અંદરથી સનમુખ વાંચવા જોઈએ, તેટલા મારે હું દરાવું છું કે એવાં લખાણની અસર જુરીના અંદરથી પર થવી જોઈતી નથી.

અત્રે નામદાર જડજી “ઝોરીએનટલ રીવ્યુ” ખાણું આપી દેવાને ફોરમનને જણાવ્યું હતું જેમ કરવામાં આવ્યું હતું.

મી૦ તીલક-આનંદમલ નવાય સંપ્રદ મહમદ બાહદુરે નામદાર વાઈસરોયની કાઉન્સીલમાં જે વીચારો જાહેર કર્યા છે તે મારી આરટીકલને મળતા છે.

અત્રે મી૦ તીલકે નવાય સંપ્રદ મહમદનો ચોક્કસ ભાગ વાંચી સંભળાવ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે તે ભાષણ મધે તેઓએ સરકારને ચેતવણી આપી હતી અને લોકોમાં સંનોષ ફેલાવ્યો એવા મુંવાગ દાખલ કરવાને જણાવ્યું હતું.

મી૦ તીલકે જણાવ્યું કે, નામદાર વાઈસરોયની ધારાસભામાં એ દેશી સભાસદે જે વી

ચારો તા. ૧૦ મી જુનના દીવસે જાહેર કર્યા હતા તેજ વીચારો મારી તા. ૯ મી જુનના અંકની આરટીકલમાં તે કાઉન્સીલમાં પસાર થયેલા બે જાપતાના કાયદાઓને સંબંધી તરફથી વખાડી કહાડવામાં આવ્યા છે અને આખા દેશનાં સંબંધનાં પત્રાએ તેમની સામે અભ્યુગમે દેખાડ્યો છે. ત્યારે મામલો એમ છે તો મનેજ તેવાંજ લખાણ માટે કોરટમાં ઘસડ્યો અને મારી સામે કામ ચલાવ્યું એ હું કહું છું કે કહાપણમરવું અને કાયદેસરનું નથી જે ચીજ સંબંધાઓએ લખી તે મેં લખી અને તે મારે મારી એકલાનીજ સામે શું કામ આરોપ મેલવો જોઈએ? એમ તો ૧૮૫૭ ના બગાવ વેળાની તવારીખને લગતી ચોપડીઓ જાહેર પડેલી છે અને તે ચોપડીઓ નો જો અમે અભીપ્રાય લઈએ તો શું તેમ કરી ને અમે લોકોને ઉરફરેણે છાંયે કે? નેમ તો કહીખી અને નહીં.

તેટલા માટે અંદરથી મારી આરટીકલો લખવામાં મારો હેતુ શું છે ને તમારે પહેલાં તપાસવું જોઈએ અને તે પછીજ તમારે તમારા અભીપ્રાયપર આવવું.

અંદરથી, તમારે એમ નહીં જાણવું કે એમલો-ઇનડીઅન. યુજરાતી, મરાઠી, અંગલી વીગેરે વીગેરે આમાં હીંદુસ્તાનનાં પત્રાએ એજ એકનો એક અભીપ્રાય લીધો છે કે તાના પગલાં ચાલવાના નથી અને તે કદીખી યંસાધક થઈ પડશે નહીં.

એમ તો ઉમંગવાની સભામાં લોરડ કરજને કાયુલનાં અખીર સામે ચોક્કસ રીપાઓ કરવા હતા, અને તેના જવાબમાં લોરડ મોરલીએ તેમને એમ પણ જણાવ્યું હતું કે તમારા ચોક્કસ રીપાઓથી બનવા જોગ છે કે અખીર એમલો-રશીઅન કોલકારની સામે થાય.

અંદરથી, લોરડ કરજન સામે લોરડ મોરલીએ તમારે કામ ચલાવવું હતું. પચું તેમ બની શકે નહીં કેમકે ઉમરાવોની સભામાં છુટથી જાહેર મવાલો બાબે તકરાર ચાલતી હતી અને તે તકરારમાં ભાગ લેવામાં આવતો હતો.

મી૦ તીલકે આમળ ચાલતાં જમાવ્યું કે હમેશાં જે હકીકત હોય તે પ્રગટ થાય છે અને તેમાં ખોટું કશુંજ નથી. એમ તો ધારો કે કાંઈ ચોક્કસ પોલીસ અમલદારના કામની તપાસ ચાલતી હોય અને તેનાં હેવાલ પ્રગટ કરવાને સરકાર તરફથી ના હેવાલમાં આવે અને કોરજી માં એમ જણાવવામાં આવે કે તે હેવાલ પ્રગટ થાય તો પોલીસ ખાતાને ખરાબ ભાગશે, પચું તે

થાજ શું તે હેવાય નહીં પ્રગટ કરવા ? તેમ બનેજ નહીં. ખરી વાત બહાર આવવી જોઈએ. અહરથો, હીંદુસ્તાનના લોકોની સવળી ફરવાહો ધ્યાનમાં લઇને લખાણ કર્યું છે. હું તેમાં ખરા હોયું કે ખોટો હોયું તે આજત જોવાની નથી, પણ મારે મારી સમજ મુજબ મારી આરટીકલ લખવાનો હક છે કે નહીં તે તમારે જોવાનું છે. શું લોકોને પોતાના અચાર વીચારે ખુલ્લેખુલી રીતે દરજાવવાનો શું હક નથી ? એ તો છાપાના છુટાપણનો સવાલ છે અને તે કોઇની ચોક્કસ આસામીને લગતો સવાલ નથી. તેટલા માટે મેં જે કાંઈ લખ્યું છે તે તદ્દન ખુલ્લેખુલ્લી રીતે મારા વીચારે બહાર પાડીનેજ લખ્યું છે. અહરથો, આખો એંગ્લો-ઇન્ડીઅન છાપા અમારી પુઠે લાગીને કહી ચુકો છે કે મારશીઅલ લે ચલાવે તે કાંઈની છુટ આપે નહીં. આવા લખાણો સામે શું અમે અમારી કલમો નહીં ચલાવીએ ?

હવે અહરથો પેલો કાઠ જે ફરીયાદપક્ષ તરફથી પુરાવામાં મેલવામાં આવ્યો છે તે આજે હું બોલીસ. તે કાંઈ મારફતે મારી ઉપર એવો આક્ષેપ મેલવામાં આવ્યો છે કે હું બોંબ બનાવવાની આપદમાં સામેલ હતો. હવે એ કારડ મારી ટેબલ ઉપરથી બીજા સદના કાગળમાંથી સહીત મળી આવ્યો છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, એ કારડ મારા રૅજના કાનનાં કાગળમાંથી કાઢે મળી આવ્યો છે અને તે એવી કોઈની છુટ પી જન્માએ હતોજ નહીં કે તે નહીં મળી આવે અહરથો એક્સપ્લોઝીવ એક્ટ ધડાયો તેની અગાઉ એ કારડ મેં લખી રાખ્યો હતો પણ તેમાં મેં સળગી ઉઠે એવા પદાર્થની વીગતો જે મને જોઈતી હતી તે લખી હતી. મેં મારા પોતાના સાધનો માટે ચોક્કસ એક્સપ્લોઝીવને લગતી ચોપડી મંગાવી હતી કે જ્યાં કરીને એક્સપ્લોઝીવ ની વ્યાખ્યા આપવા માટે અને સહેલાઈ થઇપડે.

અત્રે મીંડ તીલકે ચોપડીઓનું એક મોટું કેટલોમ જુરીના અહરથો સનમુખ રજુ કરી તે જણાવ્યું કે એમાં પાને ૩૪મે એક્સપ્લોઝીવની ચોપડીને લગતું જે વરજન આપવામાં આવ્યું છે, તેવુંજ વરજન મેં મારા એ કાર્ડમાં કર્યું છે અને એ ચોપડી જોઈતી હતી અને તે મેં મંગાવી હતી. એ ચોપડીની કોમ ત પણ એ કેટલોમમાં આપવામાં આવી છે. હવે અહરથો જે કેટલોમ મેં તમોને આપ્યું છે તે મારી લાયબ્રેરીમાંનું છે. હવે એવી ચોપડી મારી પસંદ રાખવામાં જે શીતર નહીં હોય તો

તેમાંથી ચોક્કસ ચોપડીઓ મંગાવવામાં શીતર શું કહેવાય તે હું સમજી શકતો નથી જે ચોપડીઓ આપણને જોઈતી હોય. તે મંગાવવામાં શું શીતર કહેવાય ? એ એમ નહીજ હોય તો મારે કારડ કાંઈ શીતરીની મતલબનો કહેવાય નહીં, વળી એ કારડ ક્યાંથી મળ્યો ? મેં કાંઈ છુપાવી નહીં રાખેલો તે રૅજના કાગળમાંથી સાથે ટેબલ પરથી મળી આવ્યો અને તેને અહીં ફરીયાદપક્ષ તરફથી પુરાવા તરીકે ઠોઠી બેસાડવામાં આવ્યો છે

હવે જુરીના અહરથો, જે કાગળમાંથી જ કાગળમાં મળી આવ્યાં છે તે તમે તપાસો.

અત્રે ફરીયાદપક્ષ તરફથી મીંડ તીલક સામે જે કાગળમાંથી કાર્ડમાં રજુ કરવામાં આવ્યા હતાં તે જુરીના અહરથોએ તપાસ્યા હતાં.

એ પછી મીંડ તીલકે જણાવ્યું કે જુરીના અહરથો તમોએ એ કાગળમાં તપાસમાં છે અને તમોને માલમ પડશે કે એમાં શું શું છે અને આ બધાં કાગળમાંથી વચ્ચે તે કારડ મળી આવ્યો છે અને વળી તેમાં શું લખવામાં આવ્યું છે ? મને જે ચોપડી જોઈતી હતી તે મંગાવવાને લગતું લખાણ તેમાં હતું. વળી તે કારડ તદ્દન ખુલ્લો હતો અને તે કોઈની રીતે છુપાવેલો હતો નહીં. એમ તો મારી લાયબ્રેરીમાંની કેટલોમની હાજરીથી વાંધા ભરી કહેવાય. એમને અહરથો આપણે વીચારજ કરવા બેસીએ તો કોઈની ચીજનો છેડો નહીં આવે.

મીંડ તીલકે આગળ ચોક્કસ જણાવ્યું કે તા. ૧૬મી જુનના દીવસની મારી આરટીકલમાં મેં “એક્સપ્લોઝીવ એક્ટ” ની જુદી જુદી કલમો આપી છે અને તેની સમજ રજુ કરી છે.

અત્રે નામદાર જડજે મીંડ તીલકને પુછ્યું કે તમે તમોર આપણું ક્યારે પૂરું કરશો ?

મીંડ તીલક-આજ સાંજ સુધીમાં હું ખતમ કરીશ.

અત્રે ૨-૩૦ વાગી જવાથી કોર્ટ ટીરીન માટે ઉઠી હતી.

મીંડ તીલક પોતાનાં બાશણ ચલાવતા હતા તે દરમિયાન વચમાં સેશનસ કોર્ટની ગેલેરી આગળથી ચમકારો એકએક સેશનસમાં બેઠલાઓની નજરે પડ્યો અને આગતું હમકહું હોય એમ નજરે પડ્યું આથી થોડીક પળ તે તરફ સધળાઓની નજર ગભરાટમાં ખેંચાઈ. ખબર મહડતાં માલમ પડ્યું કે સેશનસ કોર્ટ આગળની ગેલેરી આગળથી ફેલેસલાઈટ વડે ફોટો લેવામાં આવતો હતો.

ટીકીન પછી મી- તીલકે પોતાનું અધુર રહેલું ભાવણ આગળ ચલાવતાં જણાવ્યું કે અહરથો, બીજી આરટીકલના સંબંધમાં મારી સામે ફાઇનારી કાયદાની ૧૨૪ મી (એ) અને ૧૫૩ મી (એ) મુજબના બે આરોપો મેલવામાં આવ્યા છે. હું તમોને ૧૨૪મી એ નો અર્થ તો સમજાવી ગયો છું. હમણાં હું તમોને ૧૫૩મી એ નો અર્થ સમજાવીશ. એ કલમમાં એમ જ જણાવવામાં આવે છે કે “ જે કોઇ પોતાના બો લોથી યા ભાવણથી જાત જાત વચે દુશ્મનાઇની લાગણી ઉશકેરે વા ઉશકેરવાની કોશિશ કરે તો તે કાયદામાં જણાવેલી સજાને પામ થશે.”

અહરથો, મેં તમોને જણાવ્યું તેમ તજવીજ એ કાંઇથી મક્કસ વગરની હોતી નથી. દાખલા તરીકે જો હું એક પથરો ફેંકું તો તે ચી એમ નહીં કહેવાય કે મેં પથરો ફેંકવાની કોશિશ કરી તમારે તે સંબંધી મારો હેતુ દેખાડી આપવો જોઇએ અને તેમ દેખાડી આપવામાં આવે તો તે તજવીજ કહેવાય, તેટલા માટે ત જવીજ એટલે કાંઇથી નેમ સાચનું કામ. નેમ વગરની તજવીજ કહેવાય નહીં. એ સઘળું મેં ૧૨૪ મી (એ) કલમ સમજાવતી વેલા જણાવ્યું છે.

અહરથો ધણીવાર એમ બને છે કે, એક માણસ એકલીજ ઉશકેરવાની મતલબ રાખતો હોય, પણ તેથી ઉલટું જ કામ તે કરે છે; અને કોઇ કોઇ વાર વલી એમ બને છે કે લાગણી ઉશકેરવાનું કામ નીશ્ચય પણ નીવડે છે. અત્રે મી- તીલકે પંચમના લો રીપોર્ટમાંથી પોતાની તકરારના ટકામાં એક દાખલો ટાંચી દેખાડ્યો હતો.

નામદાર જડ જ તેપોતાની તપાસ માટે વાંચી જોઇ શકે.

મી- તીલકે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે, આરોપવાળી કલમમાં “બે વરગો વચે” એમ જ જણાવવામાં આવ્યું છે. હવે ત્યારે વરગો એટલે શું તે આપણે જણાવું જોઇએ મોહમેદન અને હીદુઓ અને યુરોપીઓ વચે એ વરગો કહેવાય કે? રાજદારી બાબતમાં તો પક્ષોને એ એલ લાઇ પડે નહીં. પણ “વરગો ઉપરથી એ મજ ફરે કે એક બાજુએ રાજકરતી યુરોપીઅન કોમ અને બીજી બાજુએ હીદુસ્તાનના દેશી લોકો હવે આ કલમની હેઠળ આરોપ સાબત કરવા માટે યુનાઇતેડ હેતુ પહેલાં આપવો જોઇએ. તે વગર આરોપ ટકી શકે નહીં. નામદાર શહેન શાહની રદખત અને યુરોપીઅન વચે ધીકરની કામણી ઉત્તપન કીધી યા કોશિશ કરી તો તે કેવા

હેતુથી તે પુરવાર કરવું જોઇએ. હુંકમાં દેશના વીક હેતુ પુરવાર કરવાની જરૂર છે. તેવો હેતુ એ આરોપમાં આવવો જોઇએ. ફરિયાદ પક્ષ દેખાડી આપવું જોઇએ કે મારો દેશભાવિક હેતુ શું છે.

હવે અહરથો, મેં તમોને કહ્યું તેમ મારી તા. ૯ મી જુનના દીવસની આરટીકલ “એકસ પક્ષાકીવ” અને “પ્રેસ એક્ટ”વાલી બાબદોપર નુકતેચીની કરવાની મતલબથી લખાયેલી છે. તે કાંઇ યુરોક્રેડીના ઉપર લખેલી નથી. એ બંને કાયદા કેવા છે તે બાબે મારા વીચારો દરશાવવાની મતલબથી મેં એ આરટીકલ લખી છે, અને તે મેં ઉશકેરણી કરવાની મતલબથી લખી છે એમ સામી પક્ષ તરફથી કહેવાશે નહીં. કેમકે સરકારના ચોક્કસ કામો ઉપર નુકતેચીની કરવાનો છાપાને હક છે તે હદ મુજબની નુકતેચીની મેં કરી છે અને તે કાંઇ ચીતુરની સહમાં આવી શકે નહીં વળી મારી સામેના આરોપમાં કોઇથી બે વરગો એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. ચોક્કસ વરગો જ વચે એમ કાંઇ ખાસ જણાવવામાં આવ્યું નથી. તેટલા માટે મેં ઉપર કહ્યું તેમ હીદુઓ અને મોહમેદનો વચે, મોહમેદનો અને શીખો વચે, યા મોહમેદનો અને જૈનો વચે તે હું નકાપણે કહી શકું નહીં. પણ હું ખાલી ધારી લેવું કે એ વરગો તે યુરોપીઓ અને દેશીઓ હશે. અહરથો, મેં મારી આરટીકલમાં જો તે બે કાયદાઓ બાબે નુકતેચીની કરી છે. હવે જો તે કાયદામાં એક વર્ગને બીજા વર્ગની સામે રક્ષણ આપવામાં આવ્યું તેમની કલમો એક વર્ગના લોકો બીજા વર્ગને સગવડ કરી આપવાની હોય તો મારી ઉપર વરગ વરગ વચે દુશ્મનાઇની લાગણી ફેલાવવાનો આરોપ મેલવામાં આવે. પણ તેવી કશી ગોઠવણ તે કાયદામાં કરવામાં આપેલી જોવામાં આવતી નથી.

હવે અહરથો, મારાં લખાણનો તો તમો એ કુદરતી અંધ કરવો અને તેજ મુજબ તમારે ૧૫૩મી કલમ તરફ જોવું. પહેલાં મારી આરટીકલ સામે ૧૨૪ મી (એ) કલમ અને ૧૫૩ મી (એ) કલમ મુજબના બે આરોપો મેલવામાં આવ્યા છે. એકજ આરટીકલ માટે, બે જુદી જુદી જાતના આરોપો મેલવામાં આવ્યા છે. અહરથો, આ લખાણ જ છે, ભાષા તેજ છે, પણ તે છતાં બે જુદા જુદા આરોપો મેલવામાં આવ્યા છે. પણ મારાં લખાણનો કયો ભાગ એ આરોપો હેઠળ આવે છે પછી મારાં લખાણનો કયો ભાગ એ આરોપો મુજબ

પુરવાર થાય છે તેટલા માટે એવી રીતે “ગીદી” નો અભીપ્રાય તમારાથી આપી શકાય નહીં.

મીઠ તીલકે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે ઇંગ્લંડમાં જુરીને કાંઈ ફક્ત લખાણોજ તપાસવાનાં નથી, પણ સઘળા સંજોગોનો વીચાર કરવો પડે છે અને તેજ નીયમ આ કારટે પણ અખત્યાર કરવાનો છે. જુરીએ વળી બીજું એ તપાસવાનું છે કે ધરાદો, મતલબ અને હેતુ શું છે? કાયદામાં હેતુ પહેલાં લેવાનો છે અને તે કાયદે સરનો બોલ છે. ત્યાર પછી આસપાસના સંજોગો લેવાના છે. કયા સંજોગો હેઠળ આરટીકલો લખવામાં આવી છે તે તપાસવાનું છે. આવી રીતના સુકદમાં આસપાસના સંજોગો ધણા અમલના છે. જુરીએ તે બાબે ધણું જ સ્વતંત્ર રહીને વર્તવાનું છે અને કાંઈપી આડી અવલી બીજાને પોતાના મનપર અસર કરવા દેવી નોંધતી નથી. જુરીના અહરથો બે કાયદાની આરીકીજ ધયાનમાં લઈને “વરડીકટ” આપશે તો તે કાંઈ વરડી કટ કહેવાશે નહીં કેમકે આસપાસના સંજોગો હમેશાં આવા ફોતુરના કેસમાં તપાસવાની બારે જરૂર છે.

મીઠ તીલકે આગળ ચાલતાં એમ જણાવ્યું કે. હાલના જેવા કેસમાં મારી સામે કામ ચલાવવાની બાબદમાં સરકારની બહાલી મેળવવી નોંધ્યે. સરકારે બહાલી આપનાં તપાસવાનું છે, આરોપ બરાબર રીતે મેલવામાં આવ્યો છે, સવાલ એ ઉઠશે કે, આ આરટીકલો લખવાને મને હક છે या નહીં. હહ મી કલમ મુજબ કોઈને પોતાનો या બીજાનો અથવા તે પોતાની या બીજીની માલ મીલકતનો બચાવ કરવાનો હક છે. હાલમાં મેં તેવા હકનો લાભ નહીં પણ ઉપયોગ કર્યો છે. મેં મારી પારટીનો બચાવ કર્યો છે અને તેના બચાવમાંજ સઘળાં લખાણો કર્યાં છે. અને તેટલા માટે તેવા હકનો ઉપયોગ કરી મેં જે લખાણ કર્યાં છે તે ફોનદારી કાયદાની કલમ હેઠળ આવી જતાં નથી.

અહરથો, જે ચોક્કસ કામથીજ એક માણસનો ધરાદો પરખાતો હોય તો તે રીત ધણી ખામી બરી કહેવાય. તમારે તે નક્કી કરવાનું છે અને ફક્ત ચોક્કસ કામથીજ કાંઈ મારો ધરાદો પુરવાર થઈ જાય છે એમ તમારે ધારવું નહીં.

રાજદારી ચક્રવાર અને રાજદારી જીમખેશ અને એજીટેશન સરકારની મરજી મુજબ ચલાવી નોંધ્યે એમ કાંઈ ફરતું નથી. તેતો લોકોના અવાજ પર આધાર રાખે છે અને તેમની મા

ગણીને અનુસરતીજ હોવી નોંધ્યે. અહરથો, જુરીનાં અહરથો, છાપાનાં છુટાપણનાં પાસખાનો ગણાય છે અને તેઓ આવાં લખાણોનાં તો સંખ્યા બરી રીતે નીરદોશ અર્થ ઉઠાડવા માંગે તો તેમ કરી શકે એમ છે.

મીઠ તીલકે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે તજવીજ એ હમેશાં નીચકૂળ ગયલા યુનાઈટેડ વાય છે. તમારે નક્કી કરવાનું છે કે મારી આરટીકલે શું અંસર ઉપજાવી છે. એમ તો બે વરસની વાત ઉપર લખેલી આરટીકલની અસર તે વેળા નહીં થાય અને હમણાં થાય તો તે બે વરસપર લખાયેલી આરટીકલ માટે તમે મને શું નેહગાર ઠેરવશો? હાલની આરટીકલોએ શું કર્યું છે? શું અસર ઉપજાવી છે. ચોક્કસ વરગ પર તેથી શું અસર થઈ છે? તેથી કાંઈપી અસર થઈ નથી અને કાંઈપી એમ પુરવાર કરી શકશે નહીં. અહરથો, આ વાત તો સ્વીકારાયેલી છે કે ઇંગ્લંડમાં જેવી રીતનું છુટાપણું છે તે વીજ રીતનું છુટાપણું ભોગવવાને હીંદુસ્તાનનાં લોકોને પણ હક છે. હીંદુસ્તાનમાં કાયદો ઇંગ્લંડનાં ધારણ ઉપરજ રચાયેલો છે અને તેટલા માટે ઇમેજ છાપાને જે છુટ મળે તે હીંદી છાપાને પણ મળવીજ નોંધ્યે. અહરથો, યુનાઈટેડ કરવાના ધરાદા વગર કાંઈ શીતુરનો આરોપ લાગુ પડતો નથી. શીતુરના આરોપમાં તેનો સમાવેશ થવો નોંધ્યે. હાલનો વખત કેવો છે, અને તે બાબે આખા હીંદુસ્તાનનો છાપો શું અભીપ્રાય આપે છે. તે જુરીના અહરથોએ તપાસવાનું છે. લોકમતની સામાન્ય વલણ કહી બાજુએ છે, તે એકજ બાજુએ છે કે નહીં તે જુરીના અહરથોએ જોવાનું છે. બોયના બનાવથી આ સઘળી ચક્રવાર જાગી ઉઠી છે. અને તે બનાવથી વરતમા નપત્રો જુદા જુદા અભીપ્રાયો આપવા મંડી ગયા છે. તેટલા માટે મેં જે કાંઈ કહ્યું છે તેવીજ રીતનું બીજાં બધાંઓએ કહ્યું છે મેં જુરીના અહરથો સનસુખ ચોક્કસ લખાણો ટાંકી દેખાડ્યાં છે, અને વધારેથી ટાંકી દેખાડવા માગું તો તેમ બની શકે,

પણ જુરીના અહરથોનો હું વખત રોકવા માંગતો નથી, પણ તેઓને જે હાલ લોકમતની સામોન્ય વલણ કંઈ તરફ વળેલી છે તે બાબેની ખાતરી કરવી હોય તો તેઓએ મેં તેમને જણાવેલાં સધળાં પત્રો વાંચી જોવાં અને તે પછી તેમને હાલની હાલતનો સારી રીતે ખ્યાલ આવશે. વળી જુરીના અહરથોએ બીજી ચીજ ધ્યાનમાં લેવાની છે તે એ કે મેં અણીની ધીકપર લખ્યું છે. વળી ચોક્કસ ખી જવાતના કારણે વેળા મારા મનની હાલત કેવી હોવી જોઈએ અને તે ખીનાપર પણ જુરીના અહરથોએ ધ્યાન આપવાનું છે અને તે પછીજ તેઓએ પોતાના મતપર આવવું. હવે બધી આરટીકલો છુટી રીતે તપાસવાની જરૂર નથી, જે પહેલી આરટીકલમાંથી ગુનાહનો હેતુ તમોને નહીં મળી આવે તો તે શોધવા બીજામાં ઉતરવાની જરૂર નથી.

અહરથો, હવે મારી આરટીકલોનાં તરજુમા જે ખોટા કરવામાં આવ્યા છે તે બાબે હું તમોને જણાવી ગયો છું. અલબત્ત, હું તો કહેવા માંગતોજ નથી કે તરજુમા બોલે બોલે જુલ ભર્યો છે. પણ મારી કહેવાની મત ક્ષય એટલીજ છે કે તરજુમાનાં જે જે બોલોપર ફરયાદ પક્ષે મદાર બાંધ્યા છે તે સધલા જુલ ભર્યા છે અને તેથી બન્યું છે એમ કે મેં મારી આરટીકલમાં મરાહી બાદમાં એક ચીજ લખી છે અને તેનો અર્થ ઇંગ્લેન્ડ તરજુમા મધે બીજો કરવામાં આવ્યો છે. તેટલા માટે મેં એક ચીજ કહેવા માંગી છે અને તરજુમા મધે તેનો અર્થ જુદોજ કરાવવામાં આવે છે. એવી રીતે મારા બોલવાની મતક્ષય તરજુમા મધે ઉલટાવી નાંખવામાં આવે છે. ખરી રીતે જોતાં અહરથો, મારી મરાહી આરટીકલો સામે આરોપ મેલવામાં આવ્યો નથી. પણ તેનાં ઇંગ્લેન્ડ તરજુમા મધે સુજળ આરોપ મારી સામે મેલવામાં આવ્યો છે.

એડવોકેટ-જનરલ-હું કહું છું કે અમે આરોપીની મરાહી આરટીકલો સામેજ આરોપો મેલ્યા છે, અને નહીં કે ઇંગ્લેન્ડ આરટીકલો સામે.

મીં તીલક-ત્યારે તરજુમા કરાવવાની જરૂર છે ?

એડવોકેટ-જનરલ-જુરીના અહરથો અને બીજાઓને જણાવવા માટે.

મીં તીલકે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે મારી સામે મરાહી આરટીકલો લખવા માટે આ રોપો મેલવામાં આવ્યા છે તો હું પુછવા માગું છું કે સરકારની બહાલી મરાહીપર લીધી કે ઇંગ્લેન્ડ તરજુમાપર લીધી છે ? અહીંયાં તો ઇંગ્લેન્ડ તરજુમા થયો છે અને તેની ઉપર મત બાંધવા તે જુરીને કહેવામાં આવ્યું છે. પણ મરાહી જાણુ નારા આવ્યો એનો ખરો અર્થ સમજી શકે. તેટલા માટે જે ખોટા તરજુમા થયા છે તેની ઉપરજ જુરી મને યુનેહગાર ફેરવે એ વાજબી કહેવાય નહીં અને તેટલા માટે જુરીનાં અહરથોને હું અરજ કરું છું કે તમારે તમારું “વરડીકટ” આપવા બાબે ઘણો સંભાળ ભર્યો વીચાર કરવાનો છે. અત્રે મીં તીલકે જણાવ્યું કે હું હવે મારા બચાવનું બાપણુ પૂરું કરી રહ્યો છું. પણ આવતી કાલે મને જે અરજો કલાક આપવામાં આવશે તો કદાચ હું કાંઈ જુલો ગયો હોવું તો તે બાબે બોલવાને મને કામ આવે.

નામદાર જરૂર તે અરજ સ્વીકારી હતી અને કોર્ટ ૫-૪૦ કલાકે ઉઠી હતી.

*****

જુદા જુદા અગીયાર રાજ્યોના
જાડા ઉંચા એક કે બીનર સામ્રાજ્ય કાર્ડ ઉપર

ફોટોઓ

ફક્ત ચાર આનાની પોષ્ટ ટીકીટ મોકલી મંભાવીલ્યો.

રતિલાલ દુર્લભદાસ

બાલાજી રોડ—મુરત.

*****

બુધવાર તા. ૨૨મી જુલાઈ.

કાંઈ બેસતાં મીઠા તીલકે જણાવ્યું કે, મારા હોડ અને જુરીના અંદરથી, કૃષિકર્મ માં રી સામે જે આરોપો મેલ્યા છે, તે ઇંગ્લેન્ડ તર જુમાને આધારે છે, પણ જે તરજુમે તો બુદ્ધિ મર્યા છે, ત્યારે મારી સામેના આરોપો રકી કેમ શકે. કૃષિયાદ પક્ષની ફરજ હતી કે માં લખાણ તો ખરો બાવાઈ શું થાય છે તે સમજવનારી જ્યાની રજુ કરવી હતી, પણ તેમ કરવામાં આંચું નથી. અને હું મારે માપણુ પુર કરવા આંચો છું, પણ હમણું સુધી જે જુરીના અંદરથીને મેં જોઈએ તે કરતાં વધારે વખત લીધા હોય તો તેઓએ મને દરજુજર કરવી. અંદરથી મેં અંચું તમારી સનમુખ સમજાવ્યું છે. મારો હેતુ, મારી નેમ, અને જે સંજોગો વચ્ચે મેં લખાણો કીધાં તે બધું મેં તમેને સમજાવ્યું છે અને મારો જવાબ મેં કાયદાપુરવક રીતે કીધો છે. હું કહું છું કે સામી પક્ષના બાણુના ધારાશાસ્ત્રા મીઠા જાનસન મુશકેલીમાં આવી પડ્યા હશે, કેમકે તેઓએ પોતાનો મુકદ્દમા કાંઈ ખાતીપુરવક રીતે જ્યાનીઓ સાથે રજુ કર્યો નથી. અંદરથી તમારે આ યાદ રાખવાનું છે કે, ડુરોફેસી એ કાંઈ સરકાર નથી, પણ તે રાજ આરોપો છે. ખુદ સરકારની હસ્તીના કામ સવાલ નથી, પણ રાજકારિયાને આકાર ક્યો હોવો જોઈએ તેનો સવાલ સરકારનેજ રહે છે, પણ તેનો રાજકારિયાર ફેરવો જોઈએ એવી મતલબનું લખાણ મેં મારી પ્રદેલી આરટીકલમાં લખ્યું છે. બીજી આરટીકલમાં અમે જોઈએ વખોડી કહાડયો છે, તેને કાંઈથી અગત્યતા આપી નથી. પણ જોઈએ જ્યારે અમે વખોડી કહાડયે ત્યારે વળી સરકાર તરફથી લેવામાં આવતા ઉપાયોતેથી અમારે વખોડી કહાડવા જોઈએ અમારે તે બાબે પણ લખ્યું જોઈએ. અને પક્ષોએ પોતાની પક્ષનાં લખાણો કર્યા છે. અંદરથી, આ કાંઈ એક અંગત સવાલ નથી, પણ આખા જાપાનાં જુદાપણુનો સવાલ છે. આ એક એવો સવાલ છે કે જે બાબે ઇંગ્લેન્ડમાં મોટી લડત ચલાવવામાં આવી હતી અને તેનાં પરીણામમાં ભારો જાપાન આજનું જુદાપણુ જોવાયે છે. અંદરથી તમે ઇંગ્લેન્ડે લાંબી લડત પછી જાપાનું જુદાપણુ મેળવ્યું છે અને તમારો કાયદો જુદો અમારો જાપાનું જુદાપણુ મેળવવાનો કાયદો છે અને તે બાબે તમે જરૂર વી

ચાર કરશો. વળી અંદરથી, આના લખાણો કેટલા જુમખેશના વખતમાં કર્યા છે તે તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે તમે જે વરડીકટ આપો તે અચીતજ એક ચંદમાર વરડીકટ કહેવાશે, કેમકે આ કાંઈ એક અંગત મવાન નથી પણ આખા જાપાનો સવાલ છે અને તે બાબેની તમારે માથે કાંઈ મારે જોખમદારી લાડલી છે તમારા માનો જે એક જણુ એમ આવીને કહે કે મેં લખાણો જાનખી રીનેજ કર્યા છે તો તેમ જ ફરજ કરવું ઇંગ્લેન્ડમાં અંદરથી, જુરીનું વરડીકટ એક મતજ જોઈએ છે અને જો તે એક મત થઈને આવતી નથી તો તપામ નવી જુરી મારફતે નવેસરથી ચલાવવામાં આવે છે. એવું આ દેશમાં નથી તોપણુ તેપરથી તમારે એક બીજા ધ્યાનમાં લેવાની એ છે અને તે એક બંધનાં તુલીક એક મત થઈ આવવામાં ખનસાદ સમાવેશ છે, અંદરથી તમે મારી સાથે એક મત થવો કે નહીં. તમે માન લીધારોનેજ મળતા થાવો કે નહીં તેજ કાંઈ તમારે જોવાનું નથી, પણ નામદાર શહેનશાહની રજાવત આવ્યાં લખાણોથી ઉરકેશ છે કે નહીં તે તમારે જોવાનું છે. વળી તમારે અંદરથી હજુ તો વીદ્યાન એડવોકેટ જનરલ શું કહેનાર છે તે માંજવાનું છે, ત્યાર પછી નમદાર જડત પોતાના સમીગ અપમાં શું કહે છે તે પાનમાં રાખવાનું છે અને ત્યાર પછીજ તમારે તમારો વીચાર આંધવાનો છે. તોપણુ એક બીજા કું તમેને કહેવા માંચું છું અને તે એ કે તમારે બાહોની સધણી બીજાઓ બુદ્ધી જવી અને કાંઈથી રીતની અમરથી દોરવાનું નહીં. અંદરથી, મેં તમેને સધણું સમજાવ્યું છે અને તે છતાં તમેને જો એમ લાગે કે મારી મતલબ સારી નહીં હતી તો તમે મારી સામે “ગીટી” નું “વરડીકટ” આપજો પણ મારી ખાત્રી છે કે મેં તમેને જે સધણું કહ્યું છે તેપરથી તમે મારા લખાણોની મતલબ સમજીને તેમની બરોબર પીછાણુ કરશો અને મારી તરફણમાં “નોટ ગીટી” નું જ “વરડીકટ” આપશો.

અને મીઠા તીલકે પોતાનું બાપણુ પુર કર્યું હતું અને પોતાને લાંબો વખત સુધી માંજવા મારે નામદાર જડત અને જુરીના આખા રાજાનો હતો.

એડવોકેટ-જનરલનું બાપણુ

એડવોકેટ-જનરલ તે પછી પોતાનું બાપ

જી અક્ષરનાં જણાવ્યું કે તમેને હું કાંઈ કહેવા માગુ છું તે એ છે કે આરોપીને તમે નીરવ પ્રાપ્તિ થાતો તેને તમે અપ્રાપ્તિ કરેલા એમ કંઈ કહેવા માંગો નથી મારી ફરજ તમેને એટલું જ કહેવાની છે કે તમારે તમારું મત વાજબી રીતે બાંધવું. અહરથો, તે છતાં મી. તીલકે જે કાંઈ બધું કહ્યું છે તે બાંધે મારે ઘટો પુલ્કા થો કરેલા જેઠાં મી. તીલકે પોતાનાં આશયમાં હાલના રાજદવારી મામલો લંબાવ્યો સમગ્ર ઓયો છે અને તે મધે તેઓએ એકની એક વાત ફરીથી ને ફરીથી એટલી બધી વખત તો કહી છે કે તે કહેવા માટે મી. તીલક પોતેથી કંટાળી ગયા હશે. પણ અહરથો, આવા કેસમાં રાજદવારી આપદોની તવારીખમાં જવાની કાંઈખી જરૂર નથી. રાજદવારી ચકચાર થું છે અને જુદી જુદી પાર્ટીઓ થું વીવેચન કરે છે તે તમારે જોવાની કાંઈખી જરૂર નથી. મી. તીલકનાં કહેવા મુજબ અહરથો, એકસ સુધારાઓ સરકારે કરવા જરૂરનાં છે એમ આપણે ધારીએ તોપણ હાલની તપાસ સાથે તેને સેહેજથી લાગતું વળગતું નથી તમારે તે બાંધે વીચાર કરવાનોજ નથી. તમારે કેમના મુદ્દા અને આરોપોની વીગતોજ તપાસવાનું છે. સુધારાઓ દાખલ કરવાનું છે યા તમારે તે સમયે તપાસવાનુંજ નથી. સર લોરેન્સ જેનકીન્સે રીટુરના કેસને લગતા પોતાના મુકાદમા ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે જણાવ્યું છે કે આવા કેસોની અંદર તમારે બીજી ભલતી બાબ હો જોવીજ નહીં, પણ ખુદ આરટીકેસોમાં જ લખાણ મેલવામાં આવેલા આરોપોવાળી કેસ મમાં આવે છે કે નહી તેજ તપાસવાનું છે.

અહરથો, મી. તીલક આજે ૨૦ વરસના જુના પ્લીડર છે અને તેઓએ કાયદાનો અભ્યાસ જશક વધારે લંબાવ્યો હતો અને છેલ્લા ચાર દીવસ થયા તેઓએ તમારી સનમુખ કાયદાની કલમો સમજાવવામાં જરૂરક વધારે લંબાવ્યો થી દરિયાકૂત કર્યો હતો નો તે બીતા તમે જુરીના અહરથો માટે તેમજ મારે માટે ઠીકજ કહેવાતે.

અત્રે મી. તીલક પોતાની બેઠકપરથી ઉઠીને નામદાર જડજની પરવાનગીથી એડવોકેટ-જનરલની પુરશીની પાછળની પુરશીપર આવીને બેઠકે હતા કે જોથી તેમને એડવોકેટ-જનરલના ટીકા સાંભળવાને લાગે.

એ પછી એડવોકેટ-જનરલે આમમ આલતાં જણાવ્યું કે મી. તીલક કહે છે કે દેશમાં અક્ષરો અને ઉચ્ચકરણી તોં હતી અને 'ફરારી'

ના વાંચનારો તેમના વીચારોથી વરસો સુધી વાકેફ હતા.

અત્રે મી. જ્ઞાનસને છેલ્લા તીલક કેસમાં જરૂરી સેચીનાં ચુકાદા સાંભે પ્રીવી કાઉન્સીલને થયેલી અપીલનો આપવામાં આવેલો ચુકાદો વાંચી સંભળાવ્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે તે વેળા મી. જરૂરી સેચીનો ચુકાદો પ્રીવી કાઉન્સીલે ખાડાવ રાખ્યો હતો અને અપીલ કા હડી નોંખી હતી. હવે અહરથો, જરૂરી સેચીએ પોતાનાં તે ચુકાદામાં જે જે વીગતો જણાવી હતી અને જે અનુમાનપર તેઓ આંખ્યા હતા તેથી તદ્દન ઉલટીજ વાત મી. તીલકે કહી છે અને તેઓએ મી. જરૂરી સેચીનાં ચુકાદાને અનુસરતું અત્રે કંઈજ કહ્યું નથી, તો જો કે તે ચુકાદો સજીથી વડી અદાલતની પ્રીવી કાઉન્સીલે ખાડાવ રાખ્યો હતો.

અત્રે મી. તીલક વચે કાંઈ બોલવા જતા હતા.

મી. જ્ઞાનસન-મી. તીલક જ્યારે બોલતા હતા ત્યારે હું ચાર દીવસમાં ફક્ત બેજવાર વચમાં બોલ્યો હતો અને તેવીજ રીતની છુટ અને આપવામાં આવશે એવી હું આશા રાખું છું. પણ મી. તીલકને જે લાગે કે તેમના વીચારો હું જુરી સનમુખ ખોટી રીતે દરજાતું છું તો તે બાંધે વચે પડવાનો તેમને હક છે.

એ પછી મી. જ્ઞાનસને આમમ આલતા જણાવ્યું કે જુરીનાં અહરથો, જે તમેને એમ લાગે કે મી. તીલકનું પેહેલું લખાણ ૧૨૪ મી (એ) કલમમાં આવી જાય છે તો તેમને ગીલ્ટી ફરવળે. આ કલમ લખીજ અમલતની છે અને તેનો તમારે અભ્યાસ કરવો જેઠાં અને ત્યાર પછીજ તમારે મત બાંધવો.

મી. તીલક જેવા ૨૦ વરસના અનુભવવાળા પ્લીડરે પોતે જે કાંઈ કહ્યું તે અગાઉ તેઓએ લખાણ વીચાર કરવો હતો. ક.યદનો અભ્યાસ કરનાર એક આસામીએ કેવી રીતે પોતાની તક શર રજી કરવી જેઠાં તે બહુ સારી રીતે સમજવું જેઠાં.

અહરથો, મી. તીલકે આજે ચાર દીવસોમાં તમેને સંખળું કહ્યું છે અને હું નથી ખાતર તો કે તેઓ એમ કહેવા તીલકે કે તેઓએ જુરી પોતાની ખાલેસ સુજનતું કહ્યું નથી. અક્ષરો તેઓએ ચાર દીવસ કરતાં વધારે વખત લખી તેથી કાંઈ આપણે દીલગીર થવાનું નથી. કેમકે તેમને જે કાંઈ કહેવું હતું તે કહેવા તક મળી છે. મી. તીલક પોતે જે કાંઈ કહેવા

હું તે કહી રહ્યા છે પણ જો હું મારા બાપ જુમાં કાંઈ નથી બીના ઉઠાવું તો તે બાપે તેમને બોલવાનો હક રહેશે. મીઠી તીલક મારી તદ્દન નજીક આવીને બેઠો છે અને મારેથી કાંઈ એવું બોલાય છે કે નહીં તે તેઓ ધ્યાનથી તપાસે છે. પણ મારે કાંઈ તેથી બીહવાનું નથી.

હવે અહરથો, મીઠી તીલક પોતાના પત્રનાં સંબંધી ઉકેલેશન નોંધાવું છે અને તે મધે તેઓએ પોતાને અધીપતી, પ્રીન્ટર, અને પ્રગટ કરતા તરીકે જણાવ્યા છે. આ બીના તમારી જાણમાં લાવવાની મારી મતલબ એ છે કે તેનાં છાપાખાનામાંથી કાંઈપી લખાણ પ્રગટ થતે આ હેર પડે તે માટે તે જોખમદાર છે. અહરથો મીઠી તીલકે આ ચોમામાંનો શુભાંથી તમારી આંખમાં સઘળી ધુલ નાંખવાનો કોશિશ કરીને કહ્યું છે કે મેં જે કાંઈ આરટીકલો લખી છે તેમાં મારો હેતુ સારો હતો. હમણા તેઓ ગમે તે કહેવા નીકળે, પણ લખતી વેળા તેમની નેમ થું હતી તેજ તમારે નકી કરવું તમારે આરટી કલો વાંચીનેજ મત બાંધવું. અને જો તેમાંના લખાણ પરથી તમને આરોપીતો હેતુ લખતી વેળા પણ સારો જ દેખાય તો તે મુજબનું મત તમારે બાંધવું.

અહરથો, હવે જો તમોને એમ લાગે કે આ આરટીકલો શીતુરી નથી તો પછી આ કેસ ને: છેડાઈ આવી જાય પણ આરટીકલો શીતુરી છે એટલુંજ નથી જોવાનું, પણ તમારે એટલુંથી તપાસવાનું છે કે એ સઘળી આરટીકલો ૧૨૪ મી (એ) કલમમાં સમાઈ જાય છે કે નહીં.

અહરથો, આ આરટીકલોનાં સંબંધમાં મી. તીલક જે એવી તકરાર લાવ્યા છે કે રાજ્યખંધારણના ધોરણમાં સુધારા કરવા જોઈયે તે બીના તદ્દન બીન અગત્યની છે, અને તે બાપે તમારે વીધાર કર નો નથી.

હવે અહરથો લોડ અરસકીનની " ફોક્સ લાયબલ એક્ટ " ને લગતી ચોપડી જો તમોએ ધ્યાનથી વાંચી હોય તો આ મુકદ્દમાનો છેડો ૧૦ મીટીમાં આવી જાય. મીઠી તીલકે તેના ઇતારો કર્યો છે, પણ હજી ૭૩માંથી શીતુરીનાં કેસોમાં જુડીસી લખાણો બાપેજ વીધાર કરવો પડે છે.

અત્રે મીઠી જાનસને જસ્ટીસ સ્ટેચીના ચુકાવોમાંથી કેટલાક ફકરા પોતાની તકરારનાં ટેકા માં રાખી દેખાડ્યા હતા.

તે પછી તેવજો જણાવ્યું કે અહરથો, હું જાણું છું તે કમોને કહું છું, અને તે ઉપરાંત મારે કાંઈ જણાવતો નથી, પણ હાલમાં

શીતુરી બદનકીને લખતો કાયદો કેવો છે તે તમારે સારી રીતે જણાવું હોય તો તમારે લોરડ કે મપેક્ષા હાંદગીતો હેવાલ વાંચવો. અહરથો, આપણને હી દી ફોજદારી કાયદો જોવાનો છે. તેની બાહર કાંઈ આપણથી જવાઈ લકાઈ નહીં.

તમોને અહરથો, એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે તમો છાપાનાં છુટાપણાં પાસખાનો છો પણ તેમ નથી, તમે કાંઈ પાસખાનો નથી, પણ ખરી રીતે જોનાં તો ફોજદારી કાયદોજ એ છાપાનાં છુટાપણાનું રક્ષણ કરે છે. તેટલા મારે તમારે ફોજદારી કાયદોજ જોવાનો છે અને તેની બાહર જમને તમારે બીજો કોઈપી આધાર લેવાનો નથી.

મીઠી તીલકના કહેવા મુજબ છાપાના છુટા પણાનો અરથ જેમ જેને પોતાની મરજી પડે તેમ લખાણ કરવાનો થાય છે. મીઠી તીલક એ વા અરથ કરે છે, પણ અહરથો, હું દેખાડી આ પીલ કે કાંઈપી માણસ મીઠી તીલકે લખેલી આરટીકલો માણસાઈ લાગણી પોતાની સાથે રાખી ને લખવા એસે તો આરટીકલો કે જેમાં નાત રસ રીતે કરવામાં આવેલાં ખુનો તરફ પસંદગી દેખાડવામાં આવી છે અને આરટીકલો કે જેમાં ખુનો થાય એવી ઉશકેરણી કરવામાં આવી છે અને ખુનો સલાહકારક ગણવામાં આવ્યા છે. અહરથો, આવી રીતની લાગણી સહીત આરટીકલો લખવા પછી મીઠી તીલકે કોરટમાં આવીને કહે છે કે એ સઘળી આરટીકલો લખવામાં મારી મતલબ ધણી શુભ હતી, ધણી ઉંચી હતી અને હેતુ ધણોજ સારો હતો.

મીઠી જાનસને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે સર લોરેન્સ જેનકીનસે પોતાનાં ચુકાદામાં જણાવ્યું છે કે તજવીજ ફોટોમંદ થાય ચા નહી થાય તોપણ જુડીસી તજવીજ કરનારને તકસીરવાર ઠેરવવો જોઈએ. અહરથો મીઠી તીલકે જણાવે છે કે તજવીજ ફોટોમંદ થઈ છે તે કાંઈ જખાની મારફતે પુરવાર કરવામાં આવ્યું નથી. વડા જડજ સર લોરેન્સ જેનકીનસ, જસ્ટીસ બેરી અને જસ્ટીસ એચીએ એના સંબંધમાં જે કાયદો રજુ કર્યો છે તે મીઠી તીલકે બરાબર સમજી શક્યા નથી. જો તજવીજ ફોટોમંદ થાય તો તે તજવીજ સંપૂર્ણ કહેવાય, પણ જો તજવીજ નીસફળ ત્રીવડે તો તે જો ચી જો ઉપર તજવીજ કરનારને આંકોશ નહી હોય તેવી બીના બનવાથી તે નીસફળ ત્રીવડે એમ બને.

અત્રે મીઠી જાનસને તજવીજને લખતો કાયદો મુજબનો અરથ જસ્ટીસ કેલીનાં લખાણ

થી કહી સંભળાવ્યો હતો.

મી. જ્ઞાનસને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે મી. તીલકે કહ્યું છે કે જુરીએ જ કાયદા બાંધ્યા છે અને તેટલા માટે જુરીનાં અદસ્તોએ નામદાર જજનો સમીપ અગર દોરવાનું નહીં જોઈય.

અત્રે મી. જ્ઞાનસને મી. તીલકનું બાલવું પોતાની નોંધમાંથી વાંચી દેખાડ્યું હતું, અને આગળ ચાલતા જણાવ્યું કે કોઈથી તમજીજ કોઈનાં વચ્ચે પડ્યા વગર નીરક્ષણ બનાવી શકાય નહીં. મી. તીલકની તકરાર શું છે તે તમે જેવા સમજો તેવાજ તમે તેના બેઠુંદાપણાં બાબે ખાત્રી પૂર્વક થશો.

હવે હું જરૂરી સ્ત્રેયી અને જરૂરી બે ટીના સુકાદાપર આવું છું. તે મધ્ય એમ જણાવવામાં આવે છે કે આરોપીએ શીનુરા સંબંધમાં ઉચ્ચેશ્વરીની લાગણી ફેલાવી છે કે નહીં તે જોવાનું છે.

કલકત્તાના વડા જજને તમજીજનો શું અર્થ કર્યો છે તે અત્રે મી. જ્ઞાનસને વાંચી સંભળાવ્યું હતું.

મી. તીલક જણાવે છે કે ઉચ્ચેશ્વરી થઈ નહીં તે બાબેની જગ્યાની લાવવામાં આવી નથી પણ તે લાવવાની જરૂર નથી. તેમની આ વાત જણાવવા પુરતી છે.

મી. તીલક જણાવે છે કે મરી આરટી ક્ષેત્રમાં હું વરસાથી શું લખું છું અને શું કહેવા માંડું છું તે બધાઓ જાણે છે. વાત જ્યારે એમ હતી તો મી. તીલકે કાં નહીં પોતાનાં કોઈ વાંચનારાઓમાંથી અહીં કોર્ટમાં શક્ષીઓ તરીકે રજુ કર્યાં કે જેઓ આપણને એ આરટીક્ષેત્રો ખસે અર્થ ને હેતુ સમજવી શકે.

અદસ્તો, અમેએ જે જગ્યાની રજુ કરી છે તે મી. તીલકની આરટીક્ષેત્રો અને ઓરીએ નકલ લાનસરેટરની જગ્યાની છે. અદસ્તો, મી. તીલકે જેમ કહ્યું છે તેમ તેમની આરટીક્ષેત્રો જોડા તરજુઓ થયો છે એમ તમારે ધારવું નહીં પણ તમારે જગ્યાનીપર આધાર રાખીને ચાલવું. જે મી. તીલકની તકરાર ખરી હોય એમ તમે જોને જો લાગે તો તેના લાભ તમે મી. તીલકને આપવો પણ મી. તીલકે જ્યારે એમ કહ્યું કે એ મરાઠી આરટીક્ષેત્રો સખજો તરજુઓ બોલે થયો છે તો કાં નહીં મી. તીલકે અહીં તે બની આરટીક્ષેત્રો બચાવ કરવા અને ઇંગ્લેન્ડ પોતાનાં પોતાનાં કાયદા શાક્ષીઓ તરીકે રજુ કર્યા ? મેને જે કાંઈ લખ્યું છે તે ખરું છે અને હું

જી તરજુઓ જોડા છે એમ કહેવું તેઓ નીકળે છે, પણ તે બાબેની તેમની પાસે જગ્યાની જ ક્યાં છે ?

મી. જ્ઞાનસને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે મી. જસરીસ સ્ત્રેયીએ છેલ્લા તીલક કેસમાં જે સમીપ અપ આપણું તે મધ્ય એમ જણાવ્યું હતું કે પ્રગટ થયલાં લખાણો સરકારનાં રાજકારણો પગલાંઓ પરની નુકતેચીની માટે છે યા નહીં તે જોવાનું છે. તેટલા માટે તેવાં લખાણોમાં સરકારનાં કામની નુકતેચીની છે યા ખુદ સરકાર સામે હુમલો કરવામાં આવ્યો છે તે તપાસવાનું છે, એકસ લખાણો ઉચ્ચેશ્વરી કરવાની મતલબથી જ લખવામાં આવ્યાં છે તે પણ તમારે જુરીએ તપાસવાનું છે. હવે મી. તીલક કહે છે કે કોઈથી માણસ સરકારનાં કોઈથી કામો ઉપર નુકતેચીની ચલાવી શકે.

અદસ્તો, કોણ તે ના પાડે છે ? કોણ તે બાબે તકરાર લીધે છે ? પણ તેવી રીતની ખુલી નુકતેચીની એટલે શું ? સરકારના કામની નુકતેચીની એટલે શું ? કાયદાની હદમાં રહીને તમે ગમે તેવી ભાષામાં લખાણ કરો, એમ કાયદો તમોને કહે છે અને તમે એમ જણાવે છે કે કાયદાની બહારનાં જો. જરૂરી સ્ત્રેયી વધુ એમ કહે છે કે અધી પની જોઈએ તો ઇનકમટેક્સ, ન્યાય, સનહી કોઈ બી બાબદ વીશે ગમે તેવી ઉલટી, જેવાજાણી અને હુધી નુકતેચીની કરી શકે.

અદસ્તો, આના કરતાં વધારે છુટાપણું શું હોય ? પણ તે નુકતેચીની ક્યારે કરવી ? કાયદાની હદમાં રહીને,

કાયદોનો અરથ જુરીને જોડા સમજવવાની દરેક કોશિશ આરોપી તરફથી કરવામાં આવી છે અને કાયદાને બદલે કલ્પિત વાત સમજવવાની તજવીજ કરવામાં આવી છે,

હવે અદસ્તો, જસરીસ સ્ત્રેયીના સુકાદોનો એક બોલ પણ ફેરવવાને પીસી કાઉનસીલની જુડીશીઅલ કમીટીએ ના પાડી તો પછી તે ઉપરથી તમારે શું ધારવું ? એટલું જ કે છાપાનાં છુટાપણાંનાં ઓથો તમે આરોપી સરકારને માંગો બાંડવાની તદ્દન સપુણે સત્તા માંગે છે. મી. તીલકની તકરાર એ છે કે જે સરકારને તમે કાપા લગની તકરાર એ છે કે જે સરકારને તમે કાપા લગની ઉપર આક્રમક રાખવા દેશો તો છાપો નમજો પડશે અને સરકાર આપણુદ થશે. એકબીર તમે આ પ્લીના બાહાર જવા દેવો અને લોકોએ એમ સમજવા દેવો કે આવી આરટીક્ષેત્રો વાંચીને જેવું કોઈથી નથી, અને છાપાની ઉપર આ

શો અને હટો નાંખવાની જરૂર નથી તો યાદ રાખજો કે તેનાં પરીણામમાં એક દીવસ એવો આવશે કે તે બાબે તમારે પસતાવું પડશે.

અહરથો, મેં જસડીસ સ્ત્રેચીનાં સર્મીંગ અપમાંથી તમારી આગળ પુશકળ ટાંકી દેખાડ્યું છે, પણ એ સર્મીંગઅપ એટલું તો મદદ કરતા છે કે તેમાંથી વધારે ટાંકી દેખાડવાની હુ મારી ફરજ વીચારું છું. મીં જસડીસ સ્ત્રેચીએ જુદીને વધુ એમ જણાવ્યું હતું કે “આરટીક લો સરકારની સામે ઉશકેરણી કરવાની મતલબ થી લખાઈ હતી કે ખાકી સરકારનાં કામ સામે અણગમો દેખાડવાની મતલબથી લખવામાં આવી હતી તે તમારે તપાસવાનું છે. તમારે જે સવાલો તપાસવાનાં છે તે એજ છે, પણ અહરથો તમે પુછશો કે હેતુ વીગેરનાં સવાલો અને કેમ નકી કરશે. અને તેના જવાબમાં તમેને એમ જણાવીશ કે તમારે આરટીકલોની મક્કસદ અને નેમ ધ્યાનથી તપાસીનેજ અનુમાન પર આવવાનું છે.”

મીં જ્ઞાનસને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે તમારી પાસે ૧૨ મી મેંથી તે તા. ૯ મી જુન સુધી છપાયેલી આરટીકલો છે. અહરથો, જે ભાશામાં એ સઘળી આરટીકલો લખાઈ છે તે તરફ હું તમારે ગંભીર ધ્યાન ખેંચીશ. હું માનું છું કે એ સઘળી આરટીકલો લખતી વેળા મં તીલક કોષ્ટી જાતનો વીચાર રાખ્યો હશે. એ આરટીકલોમાં મુઝફરપોર ખાતેનાં જુનો તરફ અને જે સાંધેના મારફતે જુનો કરવામાં આવ્યા હોય તે તરફ પસંદગી દેખાડવા અને પછી થી અહીં આવીને એમ કેહેવું કે મારો હેતુ તો ફલાણો ફલાણો હતો એને હું સાફ સાફ ઠાંગ કહું છું. મીં જસડીસ સ્ત્રેચી કહે છે કે “તમારે (જુરીએ) વીચરવાનું છે કે લખનાર પોતાની આરટીકલો મારફતે પોતાનાં વાંચનારાઓને સરકાર સામે ઉશકેરી મેલવાની તજવીજ કરે છે નહીં અને જે તમારી ખાત્રી થાય કે તે લખાણો ત દન શીતુરી છે, તો તમારે બીજા વીચાર કરવા તો નથી. અગર જે તે આરટીકલોએ તેમના વાંચનારાઓ ઉપર શું અસર ઉપજાવી છે તે તમે નક્કી નહીં કરી શકો તો તમારે તમારા હુ નીવાનાં અનુભવપરથી, તમારી સાદી અકકલથી અને તમારી આસપાસના સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ તે વીચારવાનું છે કે એવી આરટીકલોથી કેવી અસર થાય.”

તેટલા માટે તમારે જાણવું નેહરે કે ફરવાદ પદ લેફ્ટી એ મુકેમો રજુ કરવામાં આવ્યો છે તે તદન વાજબી છે અને તે બાબે સહેજથી શક તમારે રાખવો નહીં.

હવે અહરથો, આરોપીની સામેનો આરોપ બરાબર છે તે બાબેની સહી સરસમાં સરસ જવાબી તો ખુદ આરોપીના બાવણમાંથીજ પથ્થો મળી આવશે. મીં તીલક કહે છે કે આરટીકલોના તરજુમો ખોટા કરવામાં આવ્યો છે, અને ટ્રાન્સલેટરની ઓશીસમાં મેદાનમાં રજુજ આપનારી લાશીંગ જેક્સરી લાવી મેલવામાં આવી છે. અહરથો, પોતાના બચાવનો આ બચાવ એવો આધાર છે. ઓરીએન્ટલ ટ્રાન્સલેટરને ખોટા તરજુમો કરવામાં લાભ શું હોય ? આ સમ્યો ખોટા આધાર બચાવ પણ તરફથી લેવામાં આવ્યો છે.

અહરથો, જે તમારી ફરજ, તમારા અંતઃકરણ મુજબ તમેને જે એમ લાગે કે આ આરટીકલોમાં શીતુરી જેવું કાંઈજ નથી તો હું તમેને ગંભીરપથી કહું છું કે અલખતાં તમારે તે તો લાભ આરોપીને આપવો. અહરથો, હું તમેને કહું છું કે “જે તમેને લાગે તો,” પણ એ “જે” બોલ અહીં ઘણો લાંબો છે, હું તો તમારે જેવાનું છે. તેટલા માટે હું તમેને ફરીથી જણાવું છું કે તમારા અંતઃકરણ તમારી ફરજ, તમારા દેશ તરફની લાગણી, ખુદ તમારી સરકાર તરફની લાગણી એ બધાને અનુસરીને તમેને એમ લાગે કે આરોપીએ લખેલી આરટીકલો તદન નીરદોષ છે અને તે કાંઈપણ રીતની શીતુરી લાગણી ઉશકેરતી નથી તો અલખતાં હું તમેને કહું છું કે તમારે જરૂરજ તે તો લાભ આરોપીને આપવો.

મીં જ્ઞાનસને આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે જુરેકેસીની બાબમાં મીં તીલક એમ કહે છે જુરેકેસી કાંઈ સરકાર નથી, પણ બીજા બાજુએ એમ જણાવે છે કે જુરેકેસી એ સરકાર ના વીચારો જાહેર કરે છે. હવે એ બેમાંથી કયું બોલવાનું માનવું અને કયું નહીં માનવું તે સમજ શકાતું નથી. જુરેકેસી ઉપર એવી રીતે મી. તીલકે જુદા જુદા ઉલટાસુલટા વીચારો જાહેર કર્યા છે. અહરથો, જસડીસ સ્ત્રેચી પોતાના સર્મીંગ-અપમાં એમ કહે છે કે સરકાર સામે તમારે ગમે તેવી મુકેતેચીની કરવી, સરકારના પગલાં બાબે ગમે તેવા વીચારો તમારે જાહેર કરવા. પણ તે બાબે તમારે હમેશાં ધટલી હદમાં રહેવું અને તેવી હદ રાખીનેજ તમારે લખાણો કરવા. આરોપીએ જે રીતે પોતાનો બચાવ કર્યો છે તે બધું સકલિવાનું છે એવું આપણે મક્કસદને

ખાતર સારી લાઇશું પણ મોટી મોટી ચોપડીઓ
ટાંકી કેપાડીને કરવામાં આવતા બચાવને ક્ષણો
સરકી જાય ધારવામાં આવતો હોય તો મલે
અહરથો, કદાચ હું પણ લખાણ કરતો હોઈસ
પણ આ કેસની અગત્ય તરફ જોતાં અને
મીં તીલક પોતે આખા છાપા તરફથી આવેલા
છે તે તરફ જોતાં હું લગત લખાણમાં ઉતરું
તો તેમાં હું વાળખી મળ્યાદિ. અહરથો, મીં
તીલક પોતાનો બચાવ કર્યો છે, પણ તે કેવો
બચાવ છે? મીં તીલક હાથ ધણી જોખમભરી
હાલતમાં છે, તેઓ જીવપર અહીંને લડત કરે
છે અને પોતાના બચાવ માટે તેઓએ પૂખતાં માણ
સની માફક ભરતીમાં આવતાં છેલ્લા તણખલાને પ
ણ વળગવાને સુકયા નથી. તેઓ એવી રીતે એકે
એક બીજોને ઉપયોગ કર્યો છે અને જે આરટીકલો
નાં અરજીમાં ફર્માદ પણ તરફથી રજુ ક
રવામાં આવ્યા છે તે બધાં ખોટા છે એમ
કહેવાને પણ તેઓ સુકયા નથી. તેઓ જણાવે
છે કે આ તરજીમાં તેમનું નખોદ વાળવાની અ
ને ફર્માદ પક્ષને મદદ કરવાની મક્કસથી મરડી
મચાડીને કરવામાં આવ્યા છે. પણ અહરથો એમ
કહેવાનો તેમને બીલકુલ હક નથી. તેમ કહેવામાં
તેઓ જરાકથી વાળખી નથી.

અત્રે કેરિટ ૨-૩૦ વાગતે ઉઠી હતી અને
૩ વાગતે પાંચ મળવાની જોડવણ નામદાર જડ
જની સુચના પરથી થઈ હતી.

મીં આ-સને આગળ ચલાવેલું પોતાનું

લાપણ.

પરાબર ત્રણ વાગતે કેરિટ બેસતાં મીં
આ-સને પોતાનું લાપણ આગળ ચલાવતાં
જણાવ્યું કે જે બોલો ખોટાજ નહીં પણ મ-
રડી મચાડીને અર્થ કાઢેલા આરોપી જણાવે
છે તેના સબબમાં હું કાંઈ પણ આનાકાની
વચર કહીશ કે મીં તીલકને એવી દીકા કર-
વાનો કાંઈ હક હતો નહીં. આ દીકા તરજીમાં
ખસાને તથા ખાસ કરી મીં જોશીને અપ-
માન કરવા માટે કરવામાં આવ્યા હતા. મીં
જોશી પોતે તરજીમાં કરવાર નહીં હતા તે

તાં મીં જોશીએ જુલાનીમાં એ તરજીમાં અ
રા ગણાવ્યા હતા. મીં તીલકે પોતા તરફનો
અર્થ કરી બતાવ્યો છે તે ખરો
છે એવું તેઓએ બતાવ્યું નથી.
પણ તે જતાં હું તેઓને શકનો લાલ આપીશ
તથા કહીશ કે તેઓએ કાંઈક અર્થ ખરા છે.
પણ તેથી તરજીમાં ખાલી અહીં તહીં બોલો
નો ફેરફાર રહેશે પણ તેથી લખાણની સામાન્ય
મતલબમાં કાંઈ ફેરફાર પડનાર નથી. મીં તી-
લકે એવું બતાવ્યું નથી કે તેઓએ જણાવ્યા
મુજબના અર્થ કરવાથી લખાણની સામાન્ય
મતલબમાં ફરક પડવે આરોપી પત્રના માલક
તરીકે પોતાનાં પત્રમાં અવેશમાં બધાં લખાણો
માટે જવાબદાર છે. આરોપીએ પોતે પણ અ-
ધીપતી, માલિક તથા પ્રગટ કરતા છે એવો
એકરાર કીધો છે. પણ તેની સાથે આપણને
કાંઈ સબબ નથી. તે એકરાર કરે કે નહીં
કરે તે સરખુંજ હતું. તે એ પત્રનો માલ-
ક, અધીપતી તથા પ્રગટ કરનાર હતો એવું
પુરવાર તો કરી સુકવામાં આવ્યું હતું. હવે
મીં તીલકનાં લખાણ ઉપર આવતાં હું કહીશ
કે તેઓનાં પોતાનાં લખાણ ઉપરથી તેઓનો
ધરિદા તમો નક્કી કરી શકશો. મીં તીલક હવે
જણાવે છે કે પેલી બાબત ઉપરથી લખાણ કીધું
હતું તેથી કાંઈ લખાણ કરવાની તેઓની નેમમાં
ફરક પડતો નથી. જડજ નહીં પણ જુરી પો-
તેજ આસપાસના સંજોગો ઉપરથી સુકાદો આ-
પી શકે એવું મીં તીલકનું કહેવું ભલભરેલું
છે. ઇંગ્લંડમાં તેમજ અહીંયાં ફરી એ છે કે
જડજ જુલાનીનો સાર જુરી સન્મુખ કહી સંભ-
ળાવતાં તેની સન્મુખ કાયદાની બારીકાઈએ તેમજ
વીગતો થકે છે. જુરી તો કાયદા માટે જડજ જે
મુજબ સમજણ આપે તેજ ઉપરથી મત આપી
શકે. જડજની ફરજ છે કે બધી કાયદાની વી-
ગતો જુરીને કહી સંભળાવવી. તથા જુરીની
ફરજ છે કે કાયદા તથા બધા સંજોગો બાજુ
રાખી પોતાનો સુકાદો આપવો.

મી તીલકે બીજું એ જણાવ્યું હતું કે
પોતાનાં લખાણથી કાંઈના મજબમાં પીકર

ઉત્પન્ન કરવાની કોશિશમાં તેઓ ફતેહ પામ્યા હોય અથવા કોઇ બીજા સંજોગોને સમયે નીબ્ધન થયા હોય એવું કાંઇ કયાંદ પક્ષ તરફથી બતાવવામાં આવેલું નહીં હોવાથી ફક્ત મીઠા તીલકનાં લખાણ ઉપરથી લખાણ ઉશ્કેરણી કરવા માટે કરવામાં આવ્યું હતું એવું તમારે માની લેવું નહીં. પણ હું જણાવી ચુક્યો છું તેમ કાયદો એવું કાંઇ કહેતો નથી. ખુદ લખાણ શીતુરી છે કે કેમ તથા તેથી લોકોની લાગણી અથવા ધીકાર ઉશ્કેરાવાનો સંભવ છે કે કેમ તેનું અનુમાન ખેંચવાનું કામ તમારું છે.

ખરૂં છતાં શીતુરી લખાણ.

એક માણસની ફરીયાદ ખરી હોય અને તે ઉપરથી શીતુરી લખાણ કરવામાં આવ્યું હોય તેથી કાંઇ તે લખાણ શીતુર રહીત ગણી શકાતું નથી. મીઠા તીલકે જણાવ્યું છે, કે અંગ્રેજ પત્રોમાં લખાણ પોતા સામે, પોતાના પક્ષ સામે તથા હિંદીઓ સામે કરવામાં આવ્યું હતું તથા અંગ્રેજ પત્રો સખત ભાષામાં લખાણો કરતાં હતાં તેના જ વાળમાં મારું લખાણ મેં લખ્યું હતું. પણ કોઇ તરફથી હુમલા કરવામાં આવે તેના જવાબમાં શીતુરી લખાણ કરવું તે કાંઇ ફોજ દારી કાયદો બચાવ ગણતો નથી. મીઠા તીલકે જણાવ્યું છે કે દરરોજ અંગ્રેજ પત્રો હિંદી પત્રોને તથા હિંદી પ્રજા ઉપર હુમલો કરતા હતા તેથી ઉશ્કેરાઇ મીઠા તીલકે “એશયન” તથા “એમપાયર” નામનાં પત્રોએ સરવેથી ખરાબ ટીકા કીધા હતા તે ટીકા બતાવવા માટે ખુદ એ પત્રો રજુ કીધાં નથી પણ “ચુજરાતી” પત્ર રજુ કીધું છે, જેણે એ ટીકા ઉતારી લીધા છે. અસલ અત્રે રજુ નહીં કરવામાં આવે તો ફક્ત નકલ ઉપર જુરી કેવી રીતે ખ્યાન આપી શકે તે હું સમજી શકું નથી.

હિંદી પ્રજાનીય કેંગ્રેસ ભાંગી નાંખનાર.

તા. ૭ મી મેના “પ્રાયોનીયર” પત્રમાં આવેલી ટીકા મીઠા તીલકે દાંડી બતાવી છે.

પણ “તેમાં ખાસ હિંદી પત્રો કે હિંદીઓ સામે કાંઇ વીવેચન કીધું. નથી તેમાં ફક્ત સામાન્ય ટીકા કરવામાં આવી છે” અત્રે મીઠા આ-સને “પ્રાયોનીયર” પત્રનું આપું લખાણ વાંચી જણાવ્યું કે આ ટીકા કોઇ પણ રીતે ઉશ્કેરણી ભરેલા તમે ગણી શકશો નહીં આ લખાણમાં કેંગ્રેસના મધ્યમ વીચાર ધરાવનારા પક્ષ સામે વીવેચન કરવામાં આવ્યું છે, જે પક્ષના હોવાનો મીઠા તીલક જેવા શખસ જેણે છેલ્લી હિંદી ક્રીય કેંગ્રેસ ભાંગી નાખી હતી તેઓ કદાચ જ દાવો કરી શકશે.

દેશભીમાન શીતુર.

મીઠા તીલકે જણાવ્યું છે કે તકસરી લખાણ કરવામાં હું વાજબી હતો કારણકે મારી ઉપર, મારા મિત્રો ઉપર તથા હિંદીઓ ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો, જેનો આ લખાણ જવાબ છે, તેઓ જણાવે છે કે મેં લખાણ ગરમાગરમ તકરાર કરતી વેળા લખ્યું હતું તેઓ જણાવે છે કે મારું લખાણ સરકારને સલાહ આપવા માટે લખવામાં આવ્યું છે પણ તેથી શીતુરી લખાણ કરવાનું વાજબી કેવી રીતે ગણી શકાય? તેઓએ શખત ભાષા લખપરી હતો તો આપણે સમજી શકતો. પણ શીતુરી કાયદાની કલમ હેઠળ એવી રીતનું લખાણ કરવામાં તેઓ કેવી રીતે વાજબી ગણાય તે હું સમજી શકતો નથી. મીઠા તીલક આપણને એમ સમજાવવા માગે છે કે પોતાની નેમ પોતાના દેશમાં સુધારા કરવાની હોવાથી તથા પોતાના બચાવ કરવાની હોવાથી તથા સખત તકરાર ચાલતી હતી તે વેળા ગુરુસામાં લખેલું હોવાથી તેઓને ગમે તે પ્રકારનું લખાણ કરવાનો હક છે. તેઓ ની આ તકરાર તદ્દન ખેડુદી છે. તેઓની તકરાર એવી ગણી શકાય કે “દેશભીમાન શીતુર” એટલે દેશના લાલ માટે શીતુરી બનવાનું વ્યાજબી ગણાય. તેઓ કહે છે કે મારી નેમ એ સારી હોય તો પછી હું ગમે એવું શીતુરી લખાણ લખું તે છતાં તમે મને તકસીરવાર ફરારી શકો નહીં. પણ તમારી નેમ દેશભીમાની હોય તેથી શું તમે

તમારા દેશના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરી ગુનાહ કરી શકે ? એક જણ કાંઈની બદનક્ષી કરે તો બદનક્ષી કરવામાં તેની નેમ ગમે તેવી હોય તે છતાં તે બદનક્ષી માટે તો ગુનેહગાર ઠરે છે. સખત લખાણ કરવામાં તમારી નેમ સારી હોય તો તમે ફક્ત એટલું જ કરી શકો કે સજા કરતી વેળા જડજને તમે તમારી સારી નેમ ધ્યાનમાં રાખી સજામાં ઘટાડો કરવાની અરજ કરી શકો. પણ તમારી સારી નેમ કાંઈ ફીતુરી લખાણ કરવા માટેના બચાવ તરીકે આગળ કરી શકાય નહીં. મીઠો તીલક તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલી તકરારો એક કુઠાળામાં ફરયાન કરવા જેવી છે. એ તકરારોને છેડો ક્યાં છે તે કદી જાણી શકાય નહીં.

બોમ્બની વાત કરી સરકારને આપવામાં આવેલી ધમકી.

મીઠો તીલકમાં લખાણની મતલબ બોમ્બની સરકાર કરી સરકારને આડકતરી રીતે કે પુલકી રીતે ધમકી આપવાની હતી.

હું હવે તકરારી લખાણમાંથી ફકરાઓ દાંડી બતાવી આપીશ કે મીઠો તીલકે જે જણાવ્યું છે કે બોમ્બ ફેંકવાના બનાવ તરફ મેં નાપસંદગી દરશાવી છે તે ખોટું છે.

અત્રે મીઠો જાનસને તે મતલબના ટીકા દાંડી બતાવ્યા હતા.

મીઠો તીલકે પોતાનાં લખાણમાં ખુલો ઈશારો કર્યો છે કે બોમ્બ ફેંકવાના બનાવથી રશીયામાં રાજદવારી સુધારા થવા પામ્યા છે, જેની નકલ હીંદમાં થયાથી પણ તેતું જ પરીણામ આવશે. મીઠો તીલકે ખુદ મેં અંગ્રેજ ખાનુઓ જુલમાં બોમ્બથી મારી ગઇ છે માટે દલગીરી બતાવી નથી મેલ્સેટ મીઠો કીંગસફરખું ખુન થવાને બદલે તેઓ મારી ગઇ તે માટે ખેદ દરશાવ્યો છે. લખાણમાં બધેબધે પરદેશી અમલદારોને દેશમાંથી લાત સારી બાહરે કઢાડો, પરદેશી અમલદારોનું આ દેશમાં કામ નથી એવું જણાવવામાં આવ્યું છે.

સામગ્રી રીતે લખાણની નેમ એવું બતાવવાની છે કે બોમ્બ ફેંકવાના બનાવથી જુલમાં અમલ વધારે જુલમાં બનશે પણ એવા જુલમાં અમલનું કાંઈ લાંબોવાર ચાલવાનું નથી.

બંગાળના ભાગલા.

તકરારી લખાણમાં બંગાળના ભાગલા પાડવાની રાજનીતી રદ કરવામાં નહીં આવતી હોવાથી લોકો નીરાશ થયા છે એવું જણાવવામાં આવ્યું છે. પણ બંગાળના ભાગલાના સંબંધમાં ખોટું શું છે. ફક્ત એક મોટા ભાગને એક જ પ્રાંતીક સરકાર હેઠળ રાખવાને બદલે તેના બે વીભાગો કરી બે સરકારો હેઠળ રાજકારોવાર સરળ રીતે ચલાવી શકાય તે માટે એવા ભાગલા કરવામાં આવ્યા છે.

લીંદી લશકરની બદનક્ષી.

લખાણમાં ગોરા મોટા અમલદારોના વર્ગના અમલે દેશની મરદાનગીના નાશ કર્યા છે. એ પું લખવામાં જે લીંદી લશકરે થોડાજ વખત ઉપર પોતાની બહાદુરીના પુરાવો આપ્યો છે તેની ખુલી બદનક્ષી કરવામાં આવી છે.

જળે જુરીને સમજવેલો જુબાની નો સાર.

નામદાર જળે જુરી સનમુખ જુબાની નો સાર કહી સાંભળાવનાં જણાવ્યું કે તમે બહાર જે સાંભળ્યું હોય તે મગજમાંથી કઢાડી નાખી અત્રે જે કહેવામાં તથા સાંભળવામાં આવ્યું હોય તે ઉપરથીજ તમારો અભિપ્રાય બાંધજો. આરોપીએ તમે ઉપર તથા તમારા સુકાદા ઉપર વીંધાસ રાખશે એવું જણાવ્યું છે તથા તમે પોતે પણ આરોપીને એક તમારી લાઈબધ રકત તરીકે ગણી તેના ઉપર સુકાદામાં આવેલા આરોપીના સુકાદા આપજો.

સુકદેશો ચલાવવાની સરકારની ફરજ.
સરકાર આ સુકદેશો ચલાવે છે તે બાબતે ને તમે કોઈ વજન લાગુ પાડતા ના. સરકાર તો તેમાં પોતાની ફરજ બજાવે છે. બાની ચો

રીના, ખુનના, હુટકાટના વગેરે જે બધા મુકર દમ્મ આ સેશન્સ કોર્ટમાં ચલાવવામાં આવે છે તે બધા સરકાર પોતેજ ચલાવે છે તેની ફરજ છે કે ત્યારે તે કે તેના અમલદારો પાસે કે કાયદાનું ઉલ્લંઘન થયું છે ત્યારે આરોપીઓને અદાલતમાં ઉભા કરવા. પણ આરોપ ખરો છે કે કેમ તે ફરયાદ પણ તથા આરોપીનું સાંભળી નક્કી કરવાનું કામ જડજી તથા જુરીનું છે. હાલના આરોપી સામે મુકવામાં આવેલા આરોપો માટે આરોપીએ જણાવ્યું છે કે બહેર તથા રાજ્યદારી બાબતને લગતા છે. એવા આરોપ માટે કોઇને નાહકનો સતાવવામાં નહીં આવે તે મતલબથી એવા આરોપો સામે કામ ચલાવ્યા આગ્રમ્ય તે માટેની કામ ચલાવનાર સરકારી અમલદારને પ્રથમ સરકારની ખાસ પરવાનગી મેળવવી જોઇએ છે. આરોપીએ કહ્યું છે કે સરકાર તરફથી આરોપી સામે કામ ચલાવવાનો સેહેજ પણ એશારો થાય તો તે તેને તકસીરવાર ઠરાવવાના હોકમ જેવો છે પણ એવો ખીઆલ તમે તમારાં મગજમાં જ કહાડી નાખજો આપણે અને ફક્ત કાયદો જ ચલાવવામાં મુકવા માટે મળ્યા છીએ આપણે સરકારના કોઇ પણ હુકમ મુજબ ચલાવવાને બંધાયેલા નથી. આરોપી સાથે તદ્દન ન્યાયી તથા વાજબી રીતે વર્તવાની મારી ખાહેશ હતી અને તે મુજબ મેં આરોપીને પોતાનો બચાવ પોતાની મરજી મુજબ કરવા દીધો છે, જો કે તેઓએ ઘણી ભગતી બાબતોના સંબંધમાં વિવેચન કીધું હતું. તેમાં હરકત નહીં કરતાં મેં તેઓને પોતાના વીચારો પોતાની મરજી મુજબ ખોલી રીતે દર્શાવવા દીધા હતા.

જડજી તથા જુરીની ફરજ.

જડજી શું તથા જુરીએ શું કામ કરવાનું છે તેના સંબંધમાં આરોપી લખાણથી ખોલ્યા છે. પણ હું તમને જણાવીશ કે એક જડજીની ફરજ કીદી ફેમિલી કાયદામાં ખુલ્લી રીતે દર્શાવવામાં આવી છે. કાયદામાં ઉભા થતા કયા

સવાલો ઉપર ફરજો કરવાનું કામ જડજીનું પોતાનું છે તથા ક્યાનું ફરજો કરવાનું કામ જુરીનું છે તે દર્શાવવાનું કામ જડજીનું પોતાનું છે. જડજી એ બાબતમાં જે ચુકાદો આપે તે મુજબ ચલાવવાને તમે જુરીના મહસ્થો બંધાવેલા છો. સુકરદમાનો સાર જુરી સનમુખ કહી સંભળાવતાં જડજી કાયદા તેમજ આસપાસના સંજોગો ઉપર પોતાના વીચાર દર્શાવી શકે અને જુરીની ફરજ છે કે પોતા સનમુખ મુકવામાં આવેલી કઈ વીગતો ખરી છે તે પોતા માટે નક્કી કરવું તથા જડજીની સુચના મુજબનો ચુકાદો આપવો. જુરી સનમુખ મારા વીચારો મેં ઉપર જણાવ્યા મુજબ દર્શાવવાનો મને હક છે. એ બાબતમાં કાયદો તદ્દન ખુલ્લો છે. આવા રીતુરના મુકરદમા દર વરસ થયાં કોર્ટમાં આવે છે. તેમાં થયેલાં લખાણો વિવેચનની એ કાયદાથી દરેક કલમનો અર્થ ખુલ્લો થયો છે. એડવોકેટ-જનરલે તમને આ બાબતમાં કાયદાની સમજણ આપતાં નામદાર જડજી મીડો રેડ્ડીએ જુરી સનમુખ વાંચી સંભળાવેલા સાર તમે આગળ મોટે ભાગે વાંચી સંભળાવ્યો છે. તેમાં દર્શાવવામાં આવેલા વીચારો નજીવા જેવા અપવાદ સીવાય નામદાર જડજી મીડો ફેરનનાં પ્રમુખપણાં હેઠળ મળેલી આ કોર્ટની કુલ બેંચે તથા ગ્રીવી કાઉન્સિલે પસંદ કીધો છે.

હવે હું આરોપી સામે જે કલમો મુજબ કામ ચલાવવામાં આવ્યું છે તેનો તમને ખુલ્લો ખ્યાલ આપીશ. આરોપી ઉપર બે લખાણના સંબંધમાં ૧૨૪ કં તથા ૧૫૩ કં કલમો હેઠળ બધા મળી ત્રણ આરોપો મુકવામાં આવ્યા છે. આ કલમોમાં રીતુર શાને કહેવું તે વગેરેની સમજણ આપનારા આવેલા ફકરાઓ ઉપર હવે હું બોલીશ. કલમ ૧૨૪ કં માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે સરકારનાં કામ સામે રીકા કરતાં લખાણ કે લખાણ એવું નહીં જોઇએ કે જેથી સરકાર સામે લોકોનાં મગજમાં ધીકાર કે ગુસ્સાકારની લાગણી ઉત્પન્ન થાય. ધીકાર તથા ગુસ્સાકારના સંબંધ

જમાં હું જાણવીશ કે આપણે બધા એક યા બીજી વખતે એવી લાગણી ધરાવીએ છીએ. સરકાર તરફ ફીતુરતી લાગણી ધરાવવી તેમાં ખેવકાદારી તથા સરકાર સામેની દુરમનીની લાગણી સમાધિ જાય છે. કેાઇ પણ વક્તા અથવા લેખકને સરકારનાં કામ સામે પોતાને ગમે એવી સખત ભાષામાં ટીકા કરવાનો હક છે પણ આટલું બાદ રાખવાનું છે કે એક વક્તા કે લેખક એક સરકારને અપ્રમાણીક નીષ્ટા કે ખરાબ નેમ લાગુ પાડી શકે નહીં.

ફીતુરીનો અર્થ.

૧૫૩ સ. સાદી કલમ છે. આજીવનમાં જે કાંઈ રચેતના વરગેમાં સરકાર સામે દુશ્મની કે ધીકાર ઉત્પન્ન કરવાની કોશિશ કરે તેને સજા કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. આ કલમ જે કોઈ એક વક્તા તથા લેખકને પોતાના વીચારો ખુલ્લી રીતે દરશાવવાનો હક આપે છે તે છતાં તે હક એવી રીતે નહીં ભોગવવો જોઈએ કે જેથી રચેતના વરગેમાં વચ્ચે દુશ્મનીની લાગણી ઉભી થાય. આ ખાખતમાં પોત પોતાની તરફથી ખર્ચે “ બગોચાસી ” વાળો કલ્પકતાની હાઈ કોરટમાં આપવામાં આવેલો ચુકાદો ટાંકી બતાવ્યો છે. તેમાં જડજે ફીતુરનો અર્થ ચાહથી ઉલટું એવો કાઢ્યો છે. એક લખાણ અથવા ભાષણથી કાંઈ ગડબડ કે તો ફાન નહીં થયું હોય તે છતાં તેથી જે લોકોમાં સરકાર સામે ધીકાર અથવા દુશ્મનીની લાગણી ઉત્પન્ન થાય એવું હોય તો તેટલુંજ આરોપીને તકસીરવાર દરાવવા માટે ખસ છે. એક લેખકનો એરોહા કેવી રીતે નકી કરવો?

એક વક્તા અથવા લેખકનો શું એરોહા હોતો તેનું અનુમાન તેનાં ભાષણ અથવા લખાણ ઉપરથી તેમજ આગમ્ય તેના તરફથી આપવામાં આવેલાં ભાષણો અથવા લખાણો ઉપરથી ખેચી શકાય.

દરબાદ પહેલે તમે સન્મુખ આરોપીનાં લખાણ રજુ કરી જાણાવ્યું છે કે આ લખાણ

થી સરકાર સામે ધીકારની લાગણી ઉત્પન્ન થાય એવું છે. તમારે આ લખાણો વાંચી આ લખાણથી વાંચનારાનાં મગજ ઉપર કેવી અસર થાય તેનું અનુમાન ખેચી ફરીવાદ પક્ષનું કહેવું ખરું છે કે જોકે તે ઉપર મત આપવું. તમને જે આ લખાણ લોકોનાં મગજમાં ધીકારની લાગણી ઉત્કેરે તેવાં લાગે તો આરોપીનો એવી લાગણી ઉત્કેરવાનો એરોહા હોતો એવું ગણવું એમ આ કોર્ટના માણ વડા જડજ સર લોરેન્સ જેનકીનસે ઠરાવ્યું હતું.

કોશિશ અને ધરાદા વચ્ચે ફરક.

આરોપીએ કોશિશ કીધેલા કાયદા ક્યારે સ્વીકારે છે તેનો તમને ખ્યાલ આપવા માટે પંજીખની હાઇ કોર્ટનો મુકરદમો ટાંક્યો હતો. તેમાં તેણે એક જણ કાદાળી લખ બીજીની પુઠે તેને મારવા દોડ્યો હતો તેનો દાખલો આપ્યો હતો તથા જણાવ્યું હતું કે આ શખસ જેને મારવા દોડ્યો હતો તેનાથી ચાર કદમ જેટલે છેટે હતો તેટલાં તેના હાથમાંથી કાદાળી ખેચી લેવામાં આવી હતી. આ ઉપરથી કોર્ટે આરોપી સામે ખુનની કોશિશ કરવાનો આરોપ ટકી શકે નહીં એવું ઠરાવ્યું હતું, કારણકે તે ચાર કદમ આગળ વધતાં ખુન કરવાનો પોતાનો ધરાદો ફેરવી નાખે તે ખનવાજોગ હતું એવું ગણ્યું હતું. પણ મીઠી નીકકે તમને આ મુકરદમાનું વધુ પરીણામ શું આવ્યું હતું તે જણાવ્યું નથી. આરોપીને ખુનની કોશિશ કરવાના વાંકમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો પણ તેને મંબીર ઇજા કરવાની કોશિશ કરવા માટે ચુનેદગાર ઠરાવ્યો હતો તથા જડજે જણાવ્યું હતું કે, આરોપીનો મંબીર ઇજા કરવાનો ધરાદો તો હતો.

નામદાર જડજે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે આરોપીએ પોતાના ખયાલમાં ઘણી સદીએ આગમ્ય ચાલેલા મુકરદમા તથા તે વેળા કરવામાં આવેલાં ભાષણ ટાંકી બતાવ્યાં છે પણ તે વખતના સંજોગો હાલના કરતાં તદ્દન ભુલ્હા હતા. આરોપીએ જે ભાષણો ટાંકી બતાવ્યાં છે તેનો મોટો ભાગ એક બગોચાએ પ્રગટ કીધેલી એપીકમાં આપવામાં

આવ્યો છે. આરોપીએ જણાવ્યું છે તેમ અલખત તમે જુરીના પ્રહરથી છાપાનાં છુટાપણુનો બચાવ કરો, અગ્રેજ પત્રો કરતાં હોંદી પત્રો તરફ વધારે રહેમદીલીથી નજર કરો છો, કારણકે એ પત્રો હજી તો ઉધરતાં પોતાની જવા નીમાં છે તથા સ્વભાવિક ઉત્સાહી છે. એક જગે દર્શાવેલા વીચાર મુજબ વરતમાન પત્રો જે પ્રમાણી કપણે તેઓને નીતીની રૂયે કપકા નહીં આપી શકાય તેવી જુલ કરે તો તેઓનાં લખાણને બદનકર્શી બરેલાં ગણવાં નોંધતાં નથી પણ ન્યાં પ્રમાણીકપણે વીચારે દરશાવવાનું છોડી ગાળગળાય ઉપર આવે ત્યારે છાપાનાં છુટાપણુનો છેડો આવેલો ગણવાં નોંધ્યે છે. બીજા એક જગે જણાવ્યું છે કે જાહેર તથા રાજદારી બાબતો ઉપર ટીકા કરવા માટે વર્તમાનપત્રોને ધણું છુટાપણું અપવું. નોંધ્યે છે, કારણ કે એવી બાબતોમાં પ્રમાણીકપણે છુટથી ટીકા કરવામાં આવતાં ઘણો લાભ થાય છે.

લોર્ડ શીટ્ઝરહાડે જુરીને જુબાનીનો સાર કહી સંભળાવતાં જણાવ્યું હતું કે તમે છાપાના છુટાપણુના રક્ષણકરતાઓ પણ તેજળા છુટાપણુના ગેર ઉપયોગ થાય તે તમે મજબુત હાથે દાખી નાંખો.

હવે આરોપીનાં લખાણના સંબંધમાં ફરિયાદ પક્ષે જણાવ્યું છે કે રાજદવારી નેમથી ખુન કરવાનું લખાણમાં પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. એવી રીતનાં લખાણથી વાંચનારાં મગજ ઉપર કેવી અસર થવી નોંધ્યે તેનો તમે ખીચાલ કરજો પણ તેજળ વેળા અહીં તહીં આવેલા છુટાછવાયા વાક્યો તથા ફકરાથી તમે એકદમ એક યા બીજા બાણ્યે મત બાંધી લેતા ના, આખું લખાણ વાંચ્યા પછી તેની મગજ ઉપર કેવી અસર થાય છે તે ઉપર તમે ખ્યાન આપજો. આરોપી ઉપર જે એ ફીટુરી લખાણ કરવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે તે વાંચતાં હમને એ લખાણો સરકાર સામે લોકોનાં મગજમાં ધીકાર તથા તુચ્છકારની લાગણી ઉત્પન્ન કરવા માટે કરવામાં આવેલાં લખે તો તમને

વધુ લખાણો વાંચવાની જરૂર નથી. એટલાજ લખાણ ઉપરથી આરોપીની ધીકાર ઉત્પન્ન કરવાની નેમ હતી એવું તમે અનુમાન ખેંચી શકશો. **તરજુમા સામે લેવાયલો.**

લખાણમાં આવેલા વાક્યો વગેરેનો તમે સાધારણ અર્થ ઉઠાવજો. આરોપીએ પોતે તો પોતાનાં લખાણના કરવામાં આવેલા તરજુમા વીશે ફરિયાદ કીધી હતી પણ મીઠો જોશીને ઊલટ પાલટ તપાસ માટે આરોપી સન્મુખ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા ત્યારે તેઓ ના જવાબથી તેઓ માટે તમારાં મગજમાં કેવી ખીચાલ ઉપજ્યો હતો મને તો લાગે છે કે તેઓએ કાંઈ પણ પદ્યપાત્રી વગર જુબાની આપી હતી તથા મરાઠી ભાષામાં પ્રવીણ હોય તેવું પાણી બતાવ્યું હતું. તેઓએ ખરાબર વીચાર કરી જવાબ આપ્યા હતા. વળી આવાન યાદ રાખવાની છે કે તરજુમા મીઠો જોશીએ નહીં પણ આ કોર્ટના તરજુમા કરનાર દુભાસ્થાએ કીધો હતો. તે જો પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકતો નહીં હોય તો તેને એ ઓધ્યા ઉપર ઝાંઝોવાર રહેવા દેવામાં નહીં આવે તેટલો પણ તમારે ખ્યાલ રાખવો નોંધ્યે છે. આ કોર્ટમાં તેઓ તરફથી કરવામાં આવેલો તરજુમા હમેશા ખરા તરીકે સ્વીકારવામાં આવતો રહ્યો છે. તરજુમા કરનારને પોતા સામે દુશ્મની હોવા એવું આરોપીએ કહ્યું નથી તમારે તેઓ તરફથી બોલોનો મરડો મચડીને તરજુમા કરવામાં આવ્યો છે એવું આરોપી શા ઉપરથી કહે છે? મીઠો જોશીએ પોતે તો તરજુમામાં ન્યાં જુલ જેવું લાગ્યું ત્યાં તે વગર આનાકાનીએ કણલ કીધું છે. માણસ જુલ કરે એ બનવા જોગ છે. અને તે મુજબ સત્તાવાર તરજુમામાં પણ જુલ આવે. તે જુલ કોઈ પણ સાક્ષીની ઊલટપાલટ તપાસ કરી આરોપી બતાવી શકે. મીઠો જોશીને મીઠો કવીનગી સહી પુરવાર કરવા માટે લાવવામાં આવ્યા હતા. તેઓને એડવોકેટ-જેનરલે વગર જરૂરે સવાલ પુછ્યો હતો કે તરજુમા ખરા છે કે? પણ તરજુમા સત્તાવાર હોવાથી તે ખરાજ તરીકે માની લેવો જોઈતો હતો.

મી૦ તીલક પોતે મી૦ જોશીની ઉલટ પાઠ્ય તપાસ ચલાવી હતી, જેમાં મી૦ જોશી એ નજીવી જુલો સીવાય તરજુઓ ખરા તરીકે બતાવી આપ્યો હતો. પણ તે છતાં મી૦ તીલકે જે પોતાના અર્થ જણાવ્યા છે તે સાતવાર તરજુમાંને બદલે આપણે સ્વીકારીશું. મેં પોતે કેટલાક ખોલો મી૦ તીલકના જણાવ્યા મુજબ સ્વીકાર્યા છે. નામદાર જડજે અત્રે એવા સંખ્યાબંધ ખોલો ટાંકી બતાવ્યા હતા. હવે તરજુમાં સામે આરોપી વાંધો લે છે ત્યારે આરોપીએ રજુ કીધેલો પોતાનો તરજુઓ જુલો અને તે ઉપરથી આરોપીના સંબંધમાં અનુમાન ખેંચો. લખાણ ઉપર ધ્યાન આપતાં બધા આસપાસના સંજોગો તથા “કેસરી” પત્રના વાંચનારાઓને ધ્યાનમાં રાખજો.

એકવીસ કલાક અને દસ મીનીટનો ખુલાસો.

મી૦ તીલકે જણાવ્યું છે કે તેઓના પત્ર-એ ફેલાવો હીંદી પત્રોમાં સર્વેથી વધુ છે. આ પત્ર મરાઠી ભાષામાં પ્રવીણ એવા વિદ્વાનો તથા કેળવણીમાં માણસો વાંચતાં હોવાં જોઈએ તેમજ જેઓ પોતાને માટે અનુમાન ખેંચવાની સાદી સમજ નહીં ધરાવતા હોય તથા રાત્રીમાંથી બાબતો નહીં સમજતા હોય તેઓ પણ વાંચતા હોવા જોઈએ. હવે તમે વીચાર કરો કે “કેસરી” પત્ર વાંચનારાઓની જે મોટી સંખ્યા તે વાંચે છે તેનાં મગજ ઉપર આ તકરારી લખાણો વાંચ્યાથી કેવી અસર થવી જોઈએ? વળી આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે એ પત્રના વાંચનારાઓને તમને જે એકવીસ કલાક અને દસ મીનીટ સુધી આરોપીએ એ લખાણનો ખુલાસો આપ્યો છે તેવો લાભ કાંઈ મળતો નથી. લખનારની નેમ. ધરાદા, કાયદા, લખાણ ખર્ચ કે નહીં ખર્ચ તે વગેરેના સંબંધમાં અત્રે બંને બાજુ તરફથી બધું ખોલાયું છે. કાયદા મુજબ લખાણના ઉલટા અર્થે ઉપરથી આરોપીના ઘોરાદાનું અનુમાન ઉપરથી શકાય છે, જે લોકો માટે લખાણ કરવામાં આવ્યું હોય તે લોકો શું સમજે તે ઉપર આ

રોપીના ધરાદાનું તોલ કરતી વેળા તમને ધ્યાન આપવાનું છે.

હવે આપણે અત્રે બેઠેલાઓ આરોપીનાં લખાણથી ધીકકાર વગેરેની લાગણી સોદામાં ઉસ્કેરાઈ છે અથવા એવી લાગણી ઉલ્લેખવાની આરોપીએ કોશેશ કીધી છે કે નહીં તે કેમ પુરવાર કરી શકે? તમે સો જણાવે ખોલાવો તો તે-ઓ કહેશે કે અમારાં મગજમાં લખાણ વાંચ્યાથી ધીકકાર ઉત્પન્ન થયો નથી પણ અમે લખાણને સામું લખાણની લાગણીથી જોઈએ છીએ ખીજા સો કહેશે કે લખાણ વાંચ્યાથી અમારાં મગજમાં ધીકકાર ઉત્પન્ન થયો છે. આથી ખર્ચ અનુમાન લખાણ વાંચ્યા પછી તે ધીકકાર તથા બેવકાફારી ઉત્પન્ન કરવા જેવું તમને લાગે છે કે કેમ તે ઉપરથી તમે પોતેજ વધારે સારી રીતે કરી શકો. લખાણની ભાષા અંગ્રેજો સામે વેર ઉત્પન્ન કરે તેવી છે કે કેમ તે ઉપર તમે વીચાર કરો અને તે પછી ચુકાદો આપો.

સત્તાવાળાઓ તરફ માનની નજરથી નહીં જેવાનું પરીણામ.

એક ચીજ તમે ધ્યાનમાં રાખજો. તોફાન, ગડબડ, અશાંતી, ખુન વીગેરે જેવા બનાવો સત્તાવાળાઓ શહેરમાં શાંતી જળવવા માટે જંખમદાર છે તેઓ તરફ તુરંતકાર તથા ધીકારની લાગણીથી જેવામાં નહીં આવતું હોય તો ઘણાજ થોડા બનવા પામે.

જે સરકાર માટે તેમજ ખીજાઓના જનમાલ મીલકતના હુકો માટે લોકો માન ધરાવતાં હોય તો ગડબડ તોફાન બ્રામ ફેંકવાના બનાવો વગેરે કાંઈ બનવા પામે નહીં મેં કહ્યું છે કે કોશેશ ફેલેહમંદ થવીજ જોઈએ મી૦ તીલકે તો આજળ વધી તમે જુરીના અલ્ટરેસીને કહ્યું છે કે કાયદો મેં એવો હોય તો પણ તમે મારી તથા કાયદાની વચે ઊભા રહો. આ પાનાં છુટાપણની બચાવ કરજો પણ આજળ ને ખુદ કાયદો સખત છે કે નહીં તે સચો કામ નથી દેશના કાયદાને તો સર્વે એ તે

સામે માથું ઊંચકયા વગર યુપયુપ સ્વીકાર વેા નેહએ. એક શખસની નેમ મને એવી પ્રમાણીક હોય તે જતાં તેણે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવું નોંધવું નથી. માણસ હમેશાં કેમ નેમ ખ્યાનમાં રાખી કામ કરે છે કેટલાક દાખલાઓમાં નેમ અપ્રમાણીક હોય તથા કેટલાક દાખલાઓમાં નેમ કેવી રાખવામાં આવી છે તે શકમંદ જણાય. પણ તમને નેમ સાથે કામ નથી. તમને ખાલી આરોપો સાથે કામ છે. કેટલીક વેળા ખરી વાતને એવી બદલી નાંખવામાં આવે છે કે જેથી ખરેખર એરોહો રાખી ઝેરી લખાણ લખવામાં આવ્યું હોય તેથી લખાણ વધુ ઝેરી બને છે. તમારી ફરજ એ છે કે લખાણ વાંચ્યા પછી તમારે મારે અનુમાન ખેંચવું કે તે લખાણ સરકાર સામે ધીકાર વગેરે ઉત્પન્ન કરનાર છે કે નહીં. તમને લાગે કે આ લખાણ વાંચ્યાથી લોકોનાં મગજમાં સરકાર સામે ધીકાર ઉત્પન્ન થાય અથવા ગડબડ સડબડ તોફાન વગેરે ઉભું થાય તેવી નેમ રાખવામાં આવી છે તો પછી લખાણ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર છે કે નહીં તે ઉપર વીચાર કરજો. પણ તેજ વેળા હું કહીશ કે આ લખાણ ઉપર વીચાર કરતી વેળા તમારી પહેલી ફરજ પુર્વ તરફના લોકના વીચાર આચાર તથા લખાણ કરવાની રીત ઉપર ખ્યાન આપવાની છે. તમારાથી બને એટલું આરોપીના લાલ તરફ તમે ખચીત નેજો. પોતાનાં લખાણનો સરવેથી અનુકૂળ અર્થ ઉઠાવવામાં આવવો નેહએ એવું કહેવાનો આરોપીને ખચીત હક છે. પણ જો તમને લાગે કે એટલું જતાં લખાણ કાયદા મુજબ તકસીરવાર હરે તેવું છે તો તમે તે મુજબનો ચુકાદો આપજો. અહીં તહીંનાં વાક્ય ઉપરથી તમારો ચુકાદો આપવા ઉપર કોરવાળ જતા ના. નામદાર સરકાર આવા મુકદ્દમામાં કામ ચલાવે છે. કારણ કે સરકારને એક ખાનગી આશાખીની માફકજ પોતાનો હુમલામાંથી બચાવ કરવાનો હક છે.

સરકારનાં ન્યાય, કારોબારી વગેરે બધાં ખ્યાનમાં આવી ઉપર સખત લાખામાં ટીકા કરવાનો વર્તમાનપત્રોનો હક તમારે મળવો નેહએ છે. પણ એ ટીકા અપ્રમાણીક નીપટાથી નહીં કરવામાં આવવા નેહએ તથા તે દુસ્મની કે ધીકારની લાગણી સરકાર સામે ઉત્પન્ન નહીં કરે તેવા હોવાં નેહએ.

સરકાર તથા રૈયત વચ્ચેનો સંબંધ.

આરોપીના સંબંધમાં ચુકાદો આપતાં તમારે યાદ રાખવાનું છે કે સરકારને એવું માનવાનો કાંઈ હક નથી કે રૈયતે સરકાર તરફ ચાહજ બતાવવો નેહએ. એક રૈયત પોતાની મરજ મુજબ સરકાર તરફ ધીકાર કે દુસ્મની ધરાવે પણ તેણે તે જાહેરમાં દર્શાવવાં નેહએ નહીં. તે નેહએ તો દુસ્મની બરેહું લખાણ લખી પોતાનાં ખાનામાં રાખે અથવા તો મજવામાં લઈ ફરે પણ તેનાથી તે કાઢને અપાય નહીં તથા કાઢના મગજમાં તેવીજ લાગણી ઉત્કેરે શકાય નહીં.

શું એકદમ ઉતાવળે લખાણ કરવામાં આવ્યું હતું?

આરોપી જણાવે છે કે હું લેખક છું મારી પાસે એકી વેળા બસો પત્રો વગેરે રહે છે, જે ઉપર વીચાર કરી ઉતાવળાં મારા વીચાર એકદમ જણાવવા પડે છે. આ સંજોગ તમારે ધ્યાનમાં લેવાના છે. બરાબર વીચાર કરવાની તક મળ્યા વગર તેણે આ લખાણ લખ્યું છે એવું તમને લાગે તો તે ખચીત તમારા ધ્યાનમાં લેજો. પણ લખાણ શું ખરેખર એકદમ ઉતાવળમાં લખવામાં આવ્યું છે? આ નીચલા સંજોગો ઉપરથી તમને શું લાગે છે. આરોપીના તકરારી લખાણની શરૂઆત તા. ૧૨ મી મેથી થઈ છે. બોબ ફેકવાનો બનાવ એપ્રિલ માસમાં બન્યો હતો. બનાવ બન્યા પછી ચાર અઠવાડિયે શરૂઆતનું લખાણ લખવામાં આવ્યું છે, ત્યારે લખાણ એકદમ પુખ્ત વીચાર વગર લખવામાં આવેલું જણાય કે? એવું તમે જો મળે તો આરોપીને તેનો લાલ આપજો.

મિત્રના અચાવમાં લખાણ કીધેલું ક્યારે જણાય ?

આરોપીએ કહ્યું છે કે મેં સ્વઅચાવમાં આ લખાણ લખ્યું છે, જો કોઈ એક શખસ બીજા શખસનું નાક ખેંચે તો તે બીજા શખસ નાક ખેંચનારને મુકી મારે તો તેણે સ્વઅચાવમાં કામ કીધેલું ગણી શકાય. પણ પોતાનું નાક ખેંચનારને બદલે કોઈ તરાહેત માણસને તે મુકી લશાવી કહાડે તો પોતાના સ્વઅચાવમાં તેણે મુકી લશાવેલી કેવી રીતે કહી શકાય? એજ મુજબ અંગ્રેજ પત્રોએ કીધેલાં લખાણ આરોપીએ પોતાને ગુસ્સો ઉપજેલો તથા તે ઉપરથી પોતાના અચાવમાં લખાણ કીધેલું જણાવ્યું છે. પણ આ લખાણમાં તેઓએ શું કીધું છે? શું એ અંગ્રેજ પત્રો સામે તેઓએ હુમલો કીધો છે? નહીં, તેઓએ તો સરકાર સામે હુમલો કીધો છે. મારું આ બધું કહેવું તમે બધું સ્વીકારી તેજ મુજબ ચુકાદો લાવજો એમ હું કાંઈ તમને કહેતો નથી. તમારે જોઈએ તો તમે મારાથી તદ્દન જુદા પડજો અને તમારા વીચાર જુદા હોય તો તમારા વીચારને પેહેલી અમત આપજો તથા તે મુજબનો ચુકાદો આપજો. હું તમારા ચુકાદાને આધારે છું. આરોપી તરફથી થયેલી બાબતો તમે સનમુખ લાવવામાં આવી હતી તથા થણા શીતુરી જેવા ફકરાઓ વાંચવામાં આવ્યા હતા. આરોપીએ એવાં લખાણો તરફ દીલસોજી બતાવવાનું કામ જેરકાદાપણ ભરેલું હતું પણ તેથી આરોપી સામે એકદમ તમે મત આંધી દેતા ના. આરોપીએ જણાવ્યું છે કે બીજાઓએ લખ્યું તે મુજબ મેં પણ લખ્યું હતું. પણ બીજાઓ સાથે આપણને કાંઈ કામ નથી, આરોપીનું લખાણ કેવું છે તેજ ફક્ત આપણને જોવાનું છે. આરોપી કહે છે કે હું મળના લાલ માટે સરકાર સામે રાજ્યધારણને અનુસરતી રીતે ખુદશી રીતે ફક્ત સલાવતો હતો. તમને આરોપીનું આ કહેવું મારું લાગે તો તેનો લાલ આરોપીને આપજો.

મોંમના લખાણના સંબંધમાં કહેવાની જરૂર નથી કે મોંમ ફેંકવાનો બનાવ ધીકાર ભરેલો તથા હીચકારો છે, ખુની એકને, જ્યારે મોંમ દળનને મારે છે આ બાબત તરફ સર્વેએ કમકમાટથી જોવાનું છે. તમને લાગે કે એ બાબતમાં આરોપીનું લખાણ ઘટતી રીતે લખવામાં આવ્યું છે તો આરોપીને છોડી મુકજો. વાંચનારાઓનાં મન ઉપર આ લખાણની અસર કેવી થવી જોઈએ તે ઉપર તમે વીચાર કરો. આરોપી કહે છે કે રાજ્યધારી બાબતોની ચારવણી કરનારાઓનો મોંમ ફેંકવાના બનાવમાં હાથ હતો એવું અંગ્રેજ પત્રો લખાણ કરતાં હતાં તેથી તેનો ગુસ્સો ઉપજ્યો હતો પણ તેની સાથે આપણને કામ નથી. મોંમનો બેદ, બમણી ચેતવણી વગેરે લખાણો તમે આગળ મુકવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરથીજ તમે આરોપીના એરાદા વીશે વીચાર કરજો. મી૦ નેશીએ જુદા જુદા પક્ષ બની ગયલા જણાવ્યા હતા પણ મોંમ પક્ષ ઘષ્ટ ગયો છે એવું તે વીશે મેં તકરારી લખાણ વાંચ્યું ત્યાં સુધી હું વાંકું હતો નહીં. રાજ્યધારી બાબતો ઉપર વીવેચન કરનાર તથા પોતા ઉપર ગયલા હુમલા માટે ગુસ્સો બતાવનારની આ સારી નીજાથી ફરેલી ટીકા છે કે તે ઉપર તમારે વીચારવાનું છે. આરોપીએ જણાવ્યું છે કે મારી સામે ત્રણ લખકર ઇશિરા કરવામાં આવે છે, પણ હું તો કહીશ કે ખુદ આરોપીના લખાણમાં સરકાર સામે એવાજ ઇસારા છે કે કેમ તે તમારે વીચારવાનું છે તમારે લખાણને થોડું ધણું એડેસ્ટમાં લખ્યું હોય તેથી તેની વીરૂધ્ધમાં મત આંધી દેવું જોઈતું નથી દરેક લખનાર સારા ટેસ્ટથી લખવાને બંધાયેલો નથી. હવે આરોપીનાં લખાણો એડેકેટ-જનરલે તમે સનમુખ વાંચી બતાવ્યાં છે, જેથી હું તેમાંથી થણું વાંચવા માંગતો નથી. હું ફક્ત થોડાજ ફકરાઓ વાંચી સંતોષ પકડીશ.

લખાણમાંના વાંધાભરેલા ફકરાઓ.

આરોપી એક ટેકાણે જણાવે છે કે, “સ્વ-રાજ્ય મેળવાની લોકો ખાહેશ થાય છે. તે જો

પુરી નહીં પાડવામાં આવશે તે. થોડા નીરાશ થઈ અણુધટતાં તથા કમકમાટ ભરેલા એવાજ ધક્કાળે છવ ઉપર આવી જઈ લેશે. "એવાજ ધક્કાળે મુઝફરપોર ખાતે બામ ફેંકવાનો બનેલો બનાવ છે, જેમાં એક છોકરાએ બામ ફેંકી બે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓનાં ખુન કરીધાં હતાં.

ઉપજી લખાણ કરવામાં આરોપીની નેમ બામ ફેંકવાની ઉચ્ચકરણી કરવાની છે કે નહીં તે તમારે વીચારવાનું છે.

ખીજે ઠેકાણે આરોપી જણાવે છે કે "ધ-ગ્લાંડની સરકાર ઉપર કેટલાંકો અરજી મોકલી પોતાના હક મેળવવાની આશા રાખે છે, જ્યારે ખીજાઓ જણાવે છે કે જેમ એક માણસ મોટું ઉઘાડે તે માટે તેનું નાક દાખવું જોઈએ છે તે મુજબ સરકારનાં ચક્રને ફરવું અટકાવવા માટે આંદોલન સળીયો નાખવો એવું લખવામાં આરોપી ની નેમ બામ ફેંકવા એવું કહેવાની ખાલી જણાય છે.

આરોપીનો અંરોદા જણાવવા માટે તા. ૧૨ મી એએ અધીપતીની નોંધમાં આવેલા ફકરા ઉપર તમે નજર કરો. એક ફકરામાં જણાવવા-આવ્યું છે કે "આયર લેન્ડમાં જ્યારે હીન્ડો જ્યાં બનાવ બનવા પામ્યા તે દૂર કરવા માટે સ્વરાજ્ય આપવાનો વડા પ્રધાન મી. ગ્લેડસ્ટને વીચાર કાઢ્યા હતા. આવા બનાવ જનતા ત્યાં સુધી મિ. ગ્લેડસ્ટની સરકારનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું નહીં. એ ફકરાની નીચે આરોપી શેરો મારે છે કે ખુનો કાઈ વેળા ધણાં ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ લખાણ ખુનની ઉચ્ચકરણી કરનાર નહીં ગણાય ?

આવી જાતનાં લખાણનો આરોપીએ જે ખુલાસો કરીધો છે તે તેને કાયદાની ચુંગાલમાં શી અસરવા માટે પુરતો છે કે તે તમારે જોવાનું છે.

તા. ૯મી જુનનાં લખાણ ઉપર વીવેચન કરવાનું મુશ્કેલ લાગે છે. તમે આગળ તે વાંચવામાં આવ્યું છે. તે ઉપર તમેજ વીચાર કરી લેજો. "લેખમાં આવતા ધક્કાળે કાયમના

નથી." એવાં મથાળાં હેઠળ આરોપીએ બોલનાં સંબંધમાં વીવેચન કર્યું છે. આરોપી જણાવે છે કે સત્તાવાળા આ ખોટી રીતે સમજાવે છે કે બોલનો બહોળો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તે પછી તે જણાવે છે કે હીંદ તથા રૂશીયામાં બોમ વાપરવામાં આવે છે તેની નેમમાં આસ-માન જમીનનો ફરક છે. હીંદમાં બોમ દેશહીત-કારી નેમથી વાપરવામાં આવે છે. બોલનો ઉપયોગ દેશહીતકારી જણાવવામાં આવે તો એવાં વીવેચનથી સરકાર લોકોના ધીકારમાં આવી પડે છે કે કેમ તે તમારે વીચારવાનું છે.

ખીજી ગમ આરોપી જણાવે છે કે, મહાન રશીયન શહેનશાહે રાજસભાને તોડી પાડવાની કાશિશ કાપી પણ તેને છેવટે બોલની આગળ નખી જવું પડ્યું.

તે પછી પીઠાં કહાડી નાખવામાં આવેલા પોપટનો ચીતાર આપવામાં આવ્યો છે, જે હીંદી પ્રજાને લાડુ પાડવામાં આવ્યો છે.

આગળ ચાલતાં આરોપી જણાવે છે કે મોગલો કરતાં વધારે ઉદાર રાજનીતી અંગ્રેજ સરકાર ચલાવશે નહીં તો એ અમલ ચલાવનારાઓ પોતાનો અમલ હીંદમાં ચાલુ રાખી શકશે નહીં. આજનો બોલનો જમાનો છે.

એક આરોપી ઉપર શીનુર ઉચ્ચકરણની શીશેશ કરવાનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો હોય તથા તેનો ઇરાદો દર્શાવવા માટે જે લખાણો રજુ કરવામાં આવ્યાં હોય તે ઉપરાંત ખીજાં લખાણો ઉપર જવાનું હું પસંદ કરતો નથી. પણ તે છતાં "કેસરી" પલના નીચલા એક ફકરા ઉપર મારું ધ્યાન ખેંચાયું છે તે ઉપર હું તમારું ધ્યાન ખેંચવા માગું છું.

"અંગાળીઓ ઘટતી રીતે પોતાની ફરીયાદો ચુકાદો કરાવવા ગયા. તેથી નહીં વળ્યું ત્યારે સ્વ આધાર રાખી દેશના ઉદય માટે સ્વ દેશી તથા બોયકાદના ઘટતા ધક્કાળ લીધા. આ ફકરો તદન નીરકોષ લાગે છે. પણ તે પછી નીચે મુજબ આવે છે: આ ઉપરથી અંગાળીઓનાં દેશહીતકારીપણાથી ચુસ્ત ચલાવ કેટલાક સત્તાવાળાઓએ સુસહમન ચુંદાઓને છે.

હી મુકવા જેઓએ અંગાળાઓની મીલકતને ગુ
ફસાન કર્યું તથા તેઓની સ્ત્રીઓ ઉપર બ
બીવકાર મુજબર્યો. ”

આવે આરોપ સરકાર સામે લાવવા શું
વાગ્મી છે? આવા લખાણથી સરકાર માટે તમ
ને માન ઉપજશે કે તે સામે પીકારની લાગણી
ઉત્પન્ન થશે.

છેવટે હું કહીશ કે તમે લખાણો વાંચ્યાં
છે તે ઉપરથી વીચાર કરજો. મેં જે કોઈ કહ્યું
છે તેની તમારાં મન ઉપર અસર પેટા ના.

અને જુરી વીચાર કરવા માટે જુરીના
ઘોરડામાં ગઇ હતી.

જુરીનો અભીપ્રાય.

મસલત કરીને જુરી સવા કલાકે કોર્ટમાં
પહોંચી ફરી હતી.

ત્યાંના મુનશીના પુછવાથી ફોરમેને જણા
વ્યું હતું કે તેઓ સાત વીરૂધ્ધ બે મતે વેહેં-
આવેલા છે.

નામદાર જડજના સવાલના જવાબમાં ફો-
રમેને જણાવ્યું કે તેઓ એકમતી થાય એવી
બીલકુલ આશા નથી.

જુરીના વધુ મતનો અભીપ્રાય શું હતો તે
પુછવામાં આવતાં ફોરમેને જણાવ્યું કે, જુરીએ
આરોપીને ત્રણ આરોપો માટે સાત વીરૂધ્ધ બે
મતે તકસીરવાર ફાંસી છે.

નામદાર જડજને જુરીના વધુ મત સાથે મળ
તા થઈ તે અભીપ્રાય સ્વીકારવામાં આવે છે
એમ જણાવ્યું હતું.

આરોપી-હું કોર્ટને અરજ કરવા માશું છું.
નામદાર જડજ-તે અરજ શું છે.

આરોપી-મારા ઉપર મેલવામાં આવેલા
આરોપો કપાદસર નથી. અને તેથી કોર્ટનું
કામ રદ થાય છે અને તે કાયદાની બાબત કુલ
એમ આજ્ઞા લઈ જવા હું અરજ કરું છું.

અને મીઠીલીકે કાયદાના સવાલનાં જુદાં જુ-
દાં કારણો વાંચી સંજળાઓ હતાં,

નામદાર જડજને મીઠીલીકની અરજ
સ્વીકારવાની ના પાડી હતી.

નામદાર જડજનો મુકાદો.

બાદ નામદાર જડજને મીઠીલીકને સળ
કરતાં જણાવ્યું કે મીઠી આજ મંગાધર તીલક
તમને સળ કરવાની મારા ઉપર દુઃખ ભરેલી
ફરજ આવી પડી છે. તમારા જેવા માણસને
આ સ્થિતિમાં જોખને મને કેટલું દુઃખ થાય છે
તેનું વર્ણન હું કરી શકતો નથી,

ખરેખર તમે એક વીદ્વાન તથા વગવાળા
માણસ છો. તમારી તે વીદ્વતા તથા વગ જો
તમે તમારા દેશના લલા માટે ખરી રીતે ઉપ-
યોગમાં લીધાં હોતો તો ખચીત જે પ્રજા માટે
તમે મથો છો તેને ઘણુંક સુખ અપાવવામાં તમે
કારણભૂત થઈ પડો.

દસ વરસ અગાઉ તમને ન્યારે સળ કર
વામાં આવી હતી તેજ વેળાએ કોર્ટ તમારી
સાથે ઘણી રહેમદીલીથી વરતી હતી. કોર્ટ કર
તાં સરકારે તેથી પછુ વધારે તમારા તરફ દયા
ખતાવી હતી, ન્યારે દોઢ વરસના આસાન કેદની
સળ પુરી કરી એટલે તમને ચોક્કસ સરનો,
જે તમે સ્વીકારી હતી. તેને આધારે છોડી
મુકવામાં આવ્યા હતા.

તમે કરેલાં લખાણો ઉપર આવતાં હું જ-
ણાવીશ કે જો કોઈ એમ કહે કે રાજ્યદારી
ચારવણી કરતી વખતે તેવાં લખાણો કરવાં કા-
મદેસર છે, તો તેઓને માટે હું એટલું જ કહીશ
કે તેઓ કોઈ સડી કોઢી ગએલાં બેગનાં માણ-
સો હોવા જોઈએ. તમે કરેલાં લખાણો શું દેખાડે
છે? તેમાં જસ્ટી મુજબરવાની લલામણ કરવામાં
આવી છે; ખુતામરકીનાં કામ તરફ તેમાં કોઈ
પ દેખાડવામાં આવ્યો છે. એટલું જ નહીં પણ
કામ ફેંટી કરવામાં આવતાં કરેલી અને હી

ચકારાં ખુનો માટે પણ સંતોષ તમારા લખાણોમાં દેખાડવામાં આવ્યો છે. એટલેથી ન અટકતાં બીજા જેવી ચીજ હસ્તીમાં આવી તે બનાવને તમે એવી રીતે વધારી લીધો છે કે જાણી હીં-દના જલ્લા માટે કેવી એક ચીજ પેદા થઈ હોય !

મેં ઉપર કહ્યું તેમ જો કોઈ એમ ધારે કે રાજ્યદ્વારી ચારવણી કરતી વખતે બીજા જેવાં ખાનાખરાખીનાં હથ્થારો ઉપયોગમાં લેવાં તે કા-યદેસર છે તો તેઓની મગજશક્તી માટે હું એ-ટલું જ કહીશ કે તેવા માણસો કાહેલાં બેઠાંના હોવા જોઈએ અને તમે તે સંબંધ લખેલાં લ-ખાણો પણ કોઈ કાયદેસર કરાવે તો તેઓની પણ મગજશક્તી સડી ગયેલી હોવી જોઈએ.

છેલાં દશ વરસમાં રાજ્યકરતી કેમ તરફનો તમારો ધીક્કાર એણે થયો નથી અને તમે કરેલાં લખાણો તમે કહો છો તેમ અણીની ધીક વખતે કરવામાં આવ્યાં નથી, પણ એ અંગ્રેજ રત્તીઓનાં કરવામાં આવેલાં પેલા ક-રપીણ અને હીચકારાં ખુન પછી એક પખવા-ડ્યાં રહીને તમે તે લખાણો કર્યાં અને અઠ-વાડીમાં પછી અઠવાડીયાં સુધી કરતા રહ્યા છો અને તે પણ જાણીજીતે અને ચોકસ નેમથી-જ. મારે કહેવું જોઈએ કે તકરારી લખાણો જેવાં લખાણો જે વર્તમાન પત્રો કરે છે તે વ-ર્તમાન પત્રો દેશને એક શ્રાપ સમાન છે.

તમને સજા કરતી વખતે મને ધણી દીલ-ગીરી ઉપજે છે. મારે અત્રે કહેવું જોઈએ કે કદાચ જુરી તમને અપરાધી કરાવે તો તેવી વેળાએ તમને કેવી સજા કરવી તે સવાલ ઉપર મેં પુરતો અને ગંભીરપથી વીચાર કર્યો છે અને છેવટે હું તમને જે સજા કરવા મા-ન્યું છું તે સજા ખરેખરી રીતે તો અધરીત નરમાસ જરેલીજ ગણાશે. હું જે સજા કરવા માન્યું છું તેથી વધારે હલકી સજા તમને કરી શકતો નથી. હું ધારું છું કે તમારા જેવી રીતની ધસધસ માણસને જે સજા હું કરવા માન્યું છું તે સજાથી કાયદાની નેમ પુરેપુરી જાળવશે.

સજા,

તમારી વય તથા આજીવ્યાજીવના સંજોગો ખ્યાનમાં લેતાં મને એમ લાગે છે કે દેસનાં જલ્લા માટે તથા જાહેર શાંતી માટે તમને દેશમાંથી થોડો વખત દુર ખસેડવા કાયદાકરક છે અને તેટલા માટે તમારા પહેલાં મેં અપરાધો માટે તમને ત્રણ ત્રણ વરસના દેશનીકાલની સજા કરવામાં આવે છે. એકંદર તમને ૬ વરસ દેશ નીકા-લ કરવામાં આવે છે. ત્રીજા અપરાધ માટે તમને ૩૧. ૧૦૦૦ નો દંડ કરવામાં આવે છે. ન્યારે એથો આરોપ પડતો મેલવામાં આવે છે.

સજા કરતી વેળાએ રાતના લગભગ સવા-દસ વાગ્યા હતા.

હાઈ કોર્ટની જહાર એ દીને સાંજ પછીનો દેખાવ.

મી૦ તીલકની તપાસનું છેવટ એજ દીને રાતરે આવી જશે એમ લોકોના ધણુ મોટા ભાગે વધી રાખી હતી નહીં અને સ-ર્વે શુરુવારે ચુકાદો આપવાની અટકળ કરતા હતા. એ છતાં સાંજે ચાર વાગે ધીમે ધીમે લોકોમાં ખબર પસરવા લાગી કે સરકાર તરફના ધારાશાસ્ત્રી મી૦ ખાનસન પોતાનું બોલવું પુરું કરવા આવ્યા છે અને ચુકાદો આ-જે અપાઇ નય એવા સંભવે છે. જેઓ હાઇ કોર્ટમાં ચુકદેમો સાંભળવા ગયા હતા તેઓના મુખથી તથા બીજા સાંધેના મારફતે થોડાની જાણમાં આ ખબર આવતાં તે વીજળીક પેરે પથરાઇ ગઈ અને છુટાછવાયા લોકો સાંજ પછી હાઈ કોર્ટની જાહાર ભેગા થવા લાગ્યા. મી૦ તીલકની શરૂઆતની તપાસ વેળા લોકોની જે મોટી ઠઠ જમી હતી તે સાથે સરખાવતાં તેઓના સંખ્યા વધર શકે ધણી નાની હતી કારણ કે ઉપર જણાવ્યા મુજબ લોકો અનજાણ હતા. પોલીસે આગળથીજ સાવચેતી રાખી હાઈ કોર્ટના પાયા લા દરવાજા તરફથી તે દરીયા કીનારા સુધી કડકે કડકે થોડેરવાર દુકડી તેમજ સેપાલી ઉ-

આ રાખ્યા હતા જેઓ સાંજ પછી સઘળાને હાઈ કોર્ટ તરફ જતા અટકાવતી હતી. આથી લોકો તીવ્ર ક્રોધે મુકાદો સાંભળવાને આગુરવતી આવતા મેદાનમાં તથા ટપાલ ઓફીસની અને જલ્દર ખાંધકામ ખાતાની પગથીએ ઉપર જુદાં જુદાં ટોળાંઓ થઈ ઉભા થવા લાગ્યા અને તેઓ શું મુકાદો આવશે તે વીશે પોતપોતાની અંદર તરેહવાર અટકળો કરવા લાગ્યા. સાંજે છ વાગતાં પછી હાઈ કોર્ટની વાવટાકાંદી ઉપરનો ચાવટો ઉતારી નાખવામાં આવતાં કેટલાક લોકો મુકદ્દમો મુલતવી રહેશે સમજી ખાજા કરવા લાગ્યા જેથી તેઓના સમુદ્ધમાં કાંઈક ઘટાડો થયો પણ પાછળથી પાજા લોકો બેગા થવા લાગ્યા અને રાતના મુકાદો આપતાં ગોઠે સુધી ત્યાંજ શાંતપણે ઉભા રહ્યા હતા.

હાઈ કોર્ટના બંધ કરવામાં આવેલાં બારણાંઓ.

હાઈ કોર્ટના સર્વ દીશાના આવેલાં બારણાંઓ સાંજ પડતાં બંધ કરવામાં આવ્યાં અને લોકોને અંદર આવવા કે બહાર જવા દેવામાં આવતાં નહતા. સાંજે સાડા છ વાગતાં પછી વરમાદ પડવા લાગ્યો હતો અને તે રાત સુધી પડવો માંડ્યા છતાં કેટલાક લોકો ભીંજતા પણ રયાં ઉભા હતા. લોકોની વચ્ચે તદન શાંત હતી અને તેઓ રમખાણના કરાંચો સ્ત્રી-લોકો બતાવતા હતા નહીં.

પરચુરાણ બખરો.

મુંબઈ શહેરની સ્થિતિ.

મી૦ તીલકનો કેસ આવે તે દરમ્યાન વખ તે મીલ મજુરો દુલ્લડ મચાવે એવી પહેલાથી જ વધી રાખી પોલીસ તરફથી લશ્કર વીજેરેનો ધુરતો બંદોબસ્ત તા૦ ૧૨મી જુલાઈથી તા૦ ૨૩મી જુલાઈ સુધી રાખવામાં આવ્યો હતો.

મીલમજુરોના લગલગ ૧૦મી ૧૨ હજાર માણસો એક ટોળાએ ગઈ તા૦ ૧૭ મી એ

નજીવું રમખાણ મચાવ્યું હતું, જેથી પોલીસને ગોળી છોડવાની જરૂર પડી હતી અને તુરત રમખાણ દાખી દેવામાં આવ્યું હતું. અથી આઠ જણને છમ્મ થવા ઉપરાંત ૧ જણ માર્યો ગયો હતો. દુલ્લડ ખોરોમાંના ૮ જણને પકડી ગઈ તા૦ ૨૨મીએ સજ્જ કરવામાં આવી હતી.

સોમવાર તા૦ ૨૦ મી તથા તા૦ ૨૧ મી એ પણ દુલ્લડખોરો તરફથી નાના નાના રમખાણો કરવામાં આવ્યા હતા, પણ તે તુરતા તુરત દખાવી દેવામાં આવતા હતા. કેટલાક ખટારાવારાઓએ હડતાલ પાડી હતી. અને બીજાને તેમ કરવા સમજવતા હતા, કામ કરનારા હેલ્લકરીઓ આ નોકલાનમાં સામેત્ર હોવાથી મુંબઈ શહેરની મીલો તથા વેપારીઓની કેટલીક દુકાનો તદન કામકાજ વગરની જણાતી હતી,

પુણા.

મી૦ તીલકને સજ્જ થવાની યાત તા૦ ૨૩ મીએ સદવારમાં તાર યંત્ર વડે પુણા ખાતે વીજળીની માફક ફેલાઈ જવાથી ત્યાંની કેટલાક લોકો એ પોતપોતાની દુકાનો બંધ રાખી હતી.

સુરત.

એ ખબર અત્રે સુરતમાં પ્રસરતાં ચાક, બાગળ વીજેરેપરની કાપડની દુકાનો, સુખડીઆઓ અનાજની દુકાનો, જમીની દુકાનો, મેવાવાળા, પાનવાળા, કંસારાની દુકાનો ઘડીઆળની દુકાનો વીજેરે બપોર પછીથી બંધ પાકો લોધા પોતપોતાની દુકાનોના ઓટલાપર એકત્ર થઈ મી૦ તીલક કેસનીજ વાતો ચલાવતા તથા ન્યુસપેપરો અને દેશી મિત્ર પ્રેસમાંથી બહાર પાડેલા વધારાઓ વાંચતા જણાતા હતા. જાણે બાગળપર એક નાનો મેળો ભરાયો હોય તેમ લોકોનો દેખાવ જણાતો હતો.

આ દેખાવ જોવાને શેરીઓમાંના કેટલાક લોકો બખરમાં ઉતરી પડવાથી વધારે મીરદી થઈ હતી, અને મેળો છેક સ્ટેશન સુધી લાંબાયો હતો. સ્ટેશન પરની દુકાનો પણ બંધ હતી. પોલીસ સુપ્રીટેન્ડેન્ટ મી૦ લોગલી, મદદનીશ મી૦ હીર-ગાંધકર તથા રા૦ આદીતરામ અને મી૦ ગો-

તીથા વીગેરેએ ઘણી શાંતીથી મુલેહનર્યો બદો-
ખસ્ત જાળવ્યો હતો, અને બનરમાં આમતેમ
ફરી પાતપોતાને સ્થાનકે ગયા હતા.

મી. તાલક માટે અફવા.

મી. તાલકને કયાં લઈ જવામાં આવ્યાછે
તે બાબે એવી અફવા ફેલાઈ છે કે તેમને એક
સ્ટીમરમાં બેસાડી રાતે રવાના કરી દેવામાં
આવ્યા છે, ત્યારે ખીલ અફવા એવી ફેલાઈ
ની કે, તેજ રાત્રે તેમને મદાલકમીના સ્ટેશન
માગળ તૈયાર રાખવામાં આવેલી ખાસ બે ડગ્ગા-
ર ટ્રેનમાં અમદાવાદ સાબરમતી નેલમાં લઈ
જવામાં આવ્યા છે. જેમાં વગ્ગુદ જણાય છે.

મુ'બદ.

મી. તાલકને તા. ૨૨ મીએ રાત્રે સળ
પાથી તા. ૨૩ મીએ દલગીરી બતાવવા માટે

બુલેથરની શાક મારકીટ તથા તે તરફની દુકાને
મુળજી જેઠા, લખમીદાસ ખીમજી, મંજળદાસ
મારકેટ, મારવાડી બનર, નળબનર, બારમાવે
મોહલો, નામદેવી, સ્ટ્રીટ, પાયધોની, અખદુલ
રહેમાનસ્ટ્રીટ, કોલાબા, કોટન એક્સચેન્જ પહે-
ડીઓ, શેરબનર, દાણાબંદર, ભાતબંદર, અમા-
રબંદર, બારદાન બનર, ભાત બનર, કાશા
બનર, ચુડી બનર, ખાંડ બનર, ખારેક બનર
શીડ બનર, વીગેરે બનરો, ત્રાંબા કાંટો, કાલ-
બાદેવી રેડિ, મોહવાડો, પાયધોની, બુલેથર.
નોટ બનર, ચાંદીનું બનર, વેલાયતની હુગુનું
બનર, રેશમી કાપડ બનર વીગેરે બનરો. બ-
ધ હતા. તેમજ માણેકજી પીટીટ, જીવરાજ
બાલુ, માધવજી ધરમશી મીલ, વીગેરે મીલ
કામદારો હડતાલપાડી કામ પર ગયા નહોતા.
અને તેમાંથી કેટલાકનો વીચાર તે હડતાળ છ
દીવસ લખાવવાનો જણાતો હતો.

સંધ્યે ઉકાણું લઈને તેમજ પોલીસની
દુખરેખ મળ્યું હતી. દીવસ શાંતીથી પસાર
ગયા હતા.

ॐ
नमोऽस्तुभ्योमिणे ।

सनातन वैदिक धर्मावलम्बीઓને માટે ઉત્તમ તક.

શ્રી

અબોધ ધ્વાન્ત માર્તણ્ડ.

ગુનરાત્રી ભાષાંતર.

આ પુસ્તકમાં દર્શનદી કુતકોનું સમૂલ ખંડન અને સત્ય સનાતન વેદ ધર્મનું મંડન છે; અર્થાત આ પુસ્તકમાં સાત મયૂખ છે:—

(૧) સાધારણ ધર્મ	(૨) ભગવદ્ગીતા સિદ્ધિ
(૩) પ્રતિમાપૂજન સિદ્ધિ	(૪) દર્શનદીય પ્રતિમાપૂજન નિષેધક વચનોનું સ્વાર્થ નિરૂપણ.

(૫) વિધવા વિવાહ વિટંબના. (૬) તીર્થ સિદ્ધિ.

(૭) શૂદ્રને માટે વેદાધ્યયનનો અભાવ અને કર્મોનુસાર વર્ણ વ્યવસ્થાનું ખંડન
એ રીતના સાતે મયૂખોમાં સનાતન વેદધર્મનું, વેદાદિ સચ્ચાઓના સખળ પ્રમાણે
હી એવી સરસ રીતે મંડન કર્યું છે કે, આ પુસ્તક હિંદી ભાષામાં આજ સોળ વર્ષ
થયા બહાર પડ્યું છે પણ એની વિરૂદ્ધમાં લેશ માત્ર લખાયલું હોય એ બાણ બહાર છે.

નિષિદ્ધસાક્ષના જ્ઞાતા સપ્તદ્વીપમાર્તંડ પૂજ્યપાદ સ્વામીશ્રી બાલરામ ઉદાસી-
જેવા મહાન સપર્થ વિદ્વાન મહાદેવની રીતિથી, આ પુસ્તક તેમના શિષ્ય
વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી આત્મસ્વરૂપજીએ રચેલું છે; એટલે પુસ્તક
ની યોગ્યતા માટે વધુ લખવું એ, સોના પર લોખ ચઢાવવા જેવું જ ગણાયે.

સન્નનગણુ આ પુસ્તક વાંચ્યાથી સત્ય માર્ગ ગ્રહણ કરી શકશે; સનાતન ધર્મ
માટે અભિમાન રાખનારાઓએ અવશ્ય આ પુસ્તક રાખવું જોઈએ. તેમજ અર્વા
માર્ગે ફસાયેલા અને ફસાતા આર્યજનુઓને પણ આ પુસ્તક બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે
અર્થ બાદ જતાં જે નદી સહેશે તે શુભ કાર્યમાં આપી દેવામાં આવશે; અને તે
અખર, છેવટે બહાર પ્રજ્વળે વર્તમાનપત્રદ્વારા આપવામાં આવશે.

કીંમત રૂ. ૦-૧૦-૦ ટપાલ અર્થ જુદું.

મળવાનું ઠેકાણું:— નારાયણદાસ ગોપાળદાસ

ભગવાન મથુરાવાળા. નાણાવટ—મુરત

